Самарские татары

Самар татарлары

ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ О ЖИЗНИ САМАРСКИХ ТАТАР

№ 1(6), ЯНВАРЬ–МАРТ 2014

Галимзян Хусаинов.
««Крылышки» дали ему крылья»

Асия Гусман кызы Сәйфетдинова.
«Тәрбия дәвамлы булырга тиеш»

Таһир ага Мамышев.
«Илгә, дингә һәм милләткә тугрылыклы тормыш»

Махмут АИПОВ.
«Умелый автоматчик – в депо, героический автоматчик – на фронте»

Минтимер ШӘЙМИЕВ:

Без татар халкының абруен күтәрә алдык | **Нам удалось поднять авторитет татарского народа**

6+

Лицензия ЦБ РФ № 3026

ИПОЗЕМБАНК

Милые женщины!
Клиенты и партнеры ООО «Ипозембанк»!

От имени нашего коллектива примите
самые добрые, самые весенние
и самые теплые поздравления
с Международным женским днем – 8 марта!

Вы храните семейный очаг, щедро делясь с
близкими душевным теплом, даря любовь и заботу.
Все, за что вы беретесь, вы делаете красиво,
творчески, с особым женским изяществом.

Хотим высказать вам, наши
милые женщины, слова искренней
признательности за верность
«ИПОЗЕМбанку», за щедрость сердца
и вашу доброту!

Здоровья вам, семейного счастья,
благополучия и весеннего настроения!

Ваш «Ипозембанк»

Хөрмәтле укучыларыбыз!

Сезнең кулыгызда «Самар татарлары» журналының чираттагы алтынчы саны. Язгы сан. Ә язлар хатын-кызлар бәйрәме һәм Җиңү көне белән күңелләргә сеңгән. Шуңа да күпчелек язмалар чибәркәйләребезгә һәм Бөек Ватан сугышында катнашкан якташларыбызга багышланган.

Узган саннардагыча, бу юлы да Идел буендагы татарлар тормышына тукталдык, аларның бай мәдәниятен барлауны дәвам итәбез. Татар телен өйрәнү мәсьәләләре һәм милли мәгариф проблемнарына кагылган язмалар бирәбез.

Бу санның чикләвек теше булып Татарстан Җөмһүриятенең беренче Президенты Шәрип углы Минтимер Шәймиев белән әңгәмә тора. Без юнәлткән сорауларга җавап бирергә ризалыгын бирде. Бу - безнең басма өчен олуг дәрәҗә һәм киләчәктә дә шундый биеклекләрне сакларга язсын. Әңгәмә татар һәм урыс телләрендә басыла.

Быелгы елның төп вакыйгасы булып «Татар каймагы» исемле өлкә татарларының корылтаен җыю темасы тора. Бу турыда Элмира Варфоломеева яза.

Журнал калын булып чыга, шуңа да анда һәр кешене кызыксындырырлык язмалар урын алган. Әгәр дә журнал турында фикерләрегезне, теләкләрегезне язып җибәрсәгез, без бик шат булыр идек.

Исегезгә төшерәбез. «Самар татарлары» («Самарские татары») журналына һәр почта бүлегендә языла аласыз. Язылу индексы- 72675. Барлык хатын-кызларыбызны 8 Март бәйрәме белән һәм барысын да алдагы Җиңү көне белән кайнар котлыйбыз. Мул һәм тату тормыш телибез!

«Самар татарлары» журналының баш мөхәррире
Данияр СӘЙФИЕВ,
редактор журнала «Самар татарлары»

Дорогие друзья!

У вас в руках очередной, шестой номер журнала «Самар татарлары». Он весенний, а весна для многих из нас ассоциируется с Международным женским днем и Днем Победы. Поэтому не случайно многие материалы этого номера посвящены нашим прекрасным женщинам и нашим землякам, воевавшим на фронтах Великой Отечественной войны.

Как и в прошлых номерах, мы продолжим рассказ об истории волжских татар, их богатейшей самобытной культуре; снова вернемся к вопросам изучения родного языка и к проблемам национального образования. Конечно, вы не оставите без внимания развернутое интервью с первым президентом Республики Татарстан Минтимером Шариповичем Шаймиевым, который откликнулся на наше обращение и согласился ответить на вопросы журнала «Самар татарлары». Не скрою, публикация такого материала – большая честь для нашего издания и обязывает и впредь держать высокую планку при подготовке и подаче последующих материалов. Интервью с Минтимером Шаймиевым мы публикуем на двух языках.

Не обошли мы стороной и главную тему наступившего года – проведение собрания социально-статусных татар под названием «Татар каймагы», на котором решался вопрос о целесообразности проведения первого съезда татар Самарской области. Подробно об этом читайте в материале «Есть «сливки» – будет масло», подготовленном Эльмирой Шавалиевой.

Надеемся, что каждый из вас найдет в журнале публикации по своим интересам. Мы будем признательны за ваши предложения и отзывы о содержании и оформлении журнала, они будут непременно учтены в нашей работе.

Хочется напомнить, что подписаться на журнал «Самар татарлары» («Самарские татары») можно в любом почтовом отделении. Подписной индекс издания – 72675.

От имени нашей редакции поздравляю всех женщин с Международным женским днем, а всех читателей с наступающей очередной годовщиной Великой Победы! Мира вам всем, благополучия и хорошего весеннего настроения!

Содержание:

Новости ... 3-4
Есть «сливки» – будет масло / Татар “каймагыннан” май язылмый калмас ... 5-10
Нужно использовать все возможности для сохранения родного языка – а возможности есть! ... 11-12
Татары Самарского края: некоторые события и факты «другой истории» ... 14-19
История – это память народа ... 20-21
Минтимер Шәймиев: «Нам удалось поднять авторитет татарского народа» / Минтимер Шәймиев: «Без татар халкының абруен күтәрә алдык» ... 22-36
Язык мой – друг мой ... 38-41
Ульяновское – Камышлинское татарское педагогическое училище ... 42-46
Татарский дух жив в финляндии ... 48-54
Тәрбия дәвамлы булырга тиеш ... 55-58
Тормыш тавы биек ... 59-62
Заман ритмына кушылып ... 64-67
Халыкның хөрмәтен, балаларының мәхәббәтен тоеп яшиләр ... 68-71
Многодетные семьи: пособия, льготы и другие меры государственной поддержки ... 72-74
«Крылышки» дали ему крылья ... 75-81
Реконструкция мечети продолжается ... 82-85
Самарское Татарское кладбище –целый ушедший мир ... 86-89
Һәр гаиләнең төп максаты – уңай тормыш кору, игелекле, балалар үстеру ... 90-91
Очраклы очрашу ... 92-93
Чын "кара" ипине тик Али Сөләйманов заводында гына пешерәләр ... 94-96
Ул бер карыйсың атыла торган вулкан төсле, икенче тапкыры күргәндә матур гөл-чәчкә ... 97-101
Илгә, дингә һәм милләткә тугрылыклы тормыш ... 102-104
Основатель уникального музея ... 105-106
Шаулап үткән гомер ... 107-109
Умелый автоматчик – в депо, героический автоматчик – на фронте ... 110-112
Родился на Волге, погиб на Дунае ... 113-116
«Яктылык» мәктәбе укучыларының иҗаты ... 117-120
Чын кеше, кешелекле кеше, шагыйрь ... 121-122
В казань, к Тукаю… ... 123-125
Югары эш хакы алыр өчен лаеклы хезмәт күрсәтергә кирәк ... 127-129
Соловей нашей поэзии ... 130-133
Нуриәхмәт САФИН: «Самар яшьләре өчен мастер-класслар уздырырга телим!» ... 134-135
“Ялкынлы яшьлек” милли киемнәр тегәргә этәрде ... 136-137
Красота и красавицы ... 138-139
Сохраняя родную культуру ... 140-143
Сохраняя и поддерживая традиции ... 144-146
Быел 18нче мәртәбә татар балалары фестивале узачак ... 147-149
Габделжаббар Кандалый ... 151-153

5
ЕСТЬ «СЛИВКИ» – БУДЕТ МАСЛО

48
ТАТАРСКИЙ ДУХ ЖИВ В ФИНЛЯНДИИ

68
ХАЛЫКНЫҢ ХӨРМӘТЕН, БАЛАЛАРЫНЫҢ МӘХӘББӘТЕН ТОЕП ЯШИЛӘР

123
В КАЗАНЬ, К ТУКАЮ...

Издатель НКО «Ассоциация содействия татарским предпринимателям Самарской области», адрес: 443087, г. Самара, пр. Кирова, 206

Главный редактор: Данияр САЙФИЕВ
Корреспонденты: Миляуша ГАЗИМОВА, Римма НУРЕТДИНОВА, Эльвира ШАВАЛИЕВА, Фарид ШИРИЯЗДАНОВ, Шамиль БАГАУТДИНОВ, Нурсина ХАКИМОВА
Дизайн-макет, верстка: Александр ГОРБАЧЕВ, Юрий ШВЕЦ
Фото: Миляуша ГАЗИМОВА, Римма НУРЕТДИНОВА, Аняс МИНГАЛЕЕВ, Хамза МУРТАЗИН
Корректоры: Миляуша ГАЗИМОВА, Зоя НУРТДИНОВА

Адрес редакции: 443087, г. Самара, пр.Кирова, 206
Телефоны редакции: (846) 212-06-45
Электронная почта: samartatarlary@bk.ru
Журнал отпечатан в типографии «Книга», г. Самара, ул. Песчаная, 1, офис 404 А
Тел. (846) 267-36-82
Использованы материалы Интернет-сайтов: **www.samddn.ru, www.biznesonline.ru**

Журнал «Самар татарлары» («Самарские татары»), № 1(6) январь-март 2014 г.
Учредитель: НКО «Ассоциация содействия татарским предпринимателям Самарской области»
Журнал зарегистрирован Федеральной службой по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций. Свидетельство о регистрации СМИ: ПИ №ТУ63 – 00628 от 15.10.2013 г.
Дата выхода 12 марта
Тираж 1000 экз. Цена договорная
6+

В КАМЫШЛЕ ПРОШЕЛ СЕМИНАР по сельскому туризму

«Камышлинские известия».

6 февраля в РДК райцентра Камышла по инициативе и при поддержке администрации района прошел первый семинар-совещание «Сельский туризм: потенциал и развитие».

Семинар был организован финансово-экономическим управлением, а также управлениями культуры, спорта, туризма и молодежной политики, сельского хозяйства и продовольствия. В мероприятии приняли участие представители районной администрации, департамента туризма Самарской области, ГБУ «Самара-АРИС», ООО «Газпром трансгаз Самара», главы сельских поселений, главы КФХ и ЛПХ, индивидуальные предприниматели, руководители дополнительных офисов ОАО «Россельхозбанк» и Сбербанка.

Основная цель, которую поставили перед собой организаторы семинара, – рассказать его участникам о том, что такое сельский туризм, при каких условиях и ресурсах можно его организовать, какие требования предъявляются к работе сельского гостевого дома, как привлечь туристов и, самое важное, как с помощью этого вида деятельности можно решить экономические проблемы семьи.

Открыл мероприятие глава района Рафаэль Багаутдинов. По словам Рафаэля Камиловича, тематика семинара была выбрана не случайно. «Ведь сегодня для многих сельских районов, не имеющих промышленного потенциала, туризм является одним из немногих факторов, способных реально стимулировать развитие внутренней инфраструктуры, содействовать в решении проблем занятости местного населения и повышении его благосостояния»,- отметил он. Глава района в своем выступлении привел в пример село Алькино Похвистневского района, где сельский туризм получил свое новое развитие, здесь построены гостевые дома, созданы все условия для проживания туристов.

Интересным и содержательным было выступление консультанта департамента туризма Виктории Наумовой, посвященное правовым основам развития сельского туризма, формам государственной поддержки и вопросам привлечения инвестиций в развитие сельского туризма. Этим ведомством готовится издание бесплатных специальных каталогов, где размещаются контакты и другая информация о владельцах сельских усадеб. Также ею были даны различные методические рекомендации по организации пошагового развития бизнеса, включая подготовку бизнес-плана, связанного с сельским туризмом. Далее Виктория Николаевна ознакомила присутствующих с опытом работы объектов сельского туризма на территории РФ и за рубежом.

Подробно рассказала о порядке предоставления субсидий в сфере развития внутреннего и въездного туризма в Самарской области. Эта форма государственной поддержки, по словам Виктории Наумовой, предоставляется на разработку широкого спектра туристических услуг и формирование туристической инфраструктуры. Субсидии могут предоставляться на разработку проектной документации, на строительство, ремонт объектов туристской индустрии. Такие субсидии в прошлом году в области получили три предпринимателя, занимающиеся сельским туризмом, заключила она.

В выступлениях руководителя управления культуры, спорта, туризма и молодежной политики Раили Сафиной прозвучала информация о значимости развития сельского туризма в районе, о значении народных ремёсел, в том числе национальных источников в развитии сельского туризма, о взаимодействии различных культурных и религиозных объектов в районе. А ученица Камышлинской школы Карина Амирова рассказала об истории возрождения усадьбы помещиков Неклюдовых как туристического комплекса. Отметим, что Карина в течение нескольких лет занимается исследовательской работой по данной тематике и является участником международных, всероссийских конкурсов.

Консультант межрайонного информационно-консультационного центра ГБУ «Самара-АРИС» Фаниль Каримов в своем выступлении сообщил о том, что центр оказывает людям, желающим организовать свое дело, помощь в плане консультации, составлении бизнес-плана и т.д.

Управляющий Клявлинского форелевого хозяйства Евгений Володин поделился своим опытом работы в сфере развития туризма на территории Клявлинского района. Форелевое хозяйство «Алекян» является единственным производителем радужной форели в губернии. Сельхозпредприятие было создано в 2011 году, на сегодняшний день организован полный цикл производства форели от икры до взрослой особы, выращивается более 100 тонн рыбы. Еще одно направление, по которому здесь активно работают – сельский туризм. На базе функционируют гостиничный комплекс с номерами классов «люкс» и «эконом», сауна, бассейн, а также русская баня. Построена целая улица из отдельных домиков. В настоящее время здесь ведутся работы по закладке канатной дороги для лыжной трассы.

В свою очередь, специалисты допофисов ОАО «Россельхозбанк» и Сбербанка РФ Ольга Лахно и Светлана Помозова рассказали о программах кредитования, предусмотренных в данных банковских учреждениях для малых форм хозяйствования.

В ходе семинара участники встречи сошлись во мнении, что в числе основных препятствий на пути развития сельского туризма можно назвать отсутствие необходимой законодательной базы, а также доступных источников информации об этом виде деятельности, неразвитость инфраструктуры для активного отдыха. Кроме того, прозвучала мысль о необходимости распространения грантовой поддержки на лиц, желающих заниматься сельским туризмом, оказания начинающим бизнесменам необходимой информационно-консультационной помощи и иной формы господдержки.

Завершился семинар обсуждением дальнейших перспектив развития сельского туризма в Камышлинском районе. Для этого в районе есть самое главное – люди, которые могут и хотят заниматься сельским туризмом.

ТАТАРСКИЙ ЯЗЫК

БЛАГОДАРЯ ОНЛАЙН-ШКОЛЕ «АНА ТЕЛЕ» НАЧАЛИ ИЗУЧАТЬ 10 ТЫСЯЧ 255 ЧЕЛОВЕК

«Татар-информ»

На сегодня в онлайн-школе «Ана теле» обучаются 10 тысяч 255 человек, из них 9 тысяч 980 человек – пользователи из России, 275 – из 41 зарубежной страны. Такие данные были озвучены сегодня на заседании комитета Госсовета Татарстана по культуре, науке, образованию и национальным вопросам.

О ходе реализации проекта «Ана теле» рассказал первый заместитель министра образования и науки РТ Данил Мустафин. Он напомнил, что проект реализуется в соответствии с поручением Президента Татарстана Рустама Минниханова в рамках реализации соглашения между Республикой Татарстан и компанией EF Education First по разработке школы обучения татарскому языку. Соглашение это было подписано в августе 2012 года. Над проектом работали лингвисты, ученые-языковеды, имеющие опыт создания крупнейшей школы дистанционного обучения. Доступ к онлайн-школе обучения татарскому языку возможен 24 часа в сутки из любой точки мира.

Образовательная программа бесплатна для всех желающих изучать татарский язык как в России, так и за рубежом.

Как отметил Д. Мустафин, системой активно пользуются и с февраля этого года проект «Ана теле» работает в штатном режиме. Для учащихся составлено расписание по уровням знаний, примерно по 2 урока в неделю. Напомним, онлайн-школа «Ана теле» состоит из 9 уровней. Каждый раздел содержит новую тему, фильм, упражнения. На сегодня на 9 уровнях содержится 299 видеосюжетов, 10950 аудиофайлов и 6795 фотографий.

Своим опытом обучения в онлайн-школе «Ана теле» с участниками заседания поделилась учительница русского языка и литературы из Казани Людмила Агеева. Она призналась, что давно хотела изучать татарский язык, и вот ее мечта осуществилась. Л. Агеева старалась заниматься ежедневно, в результате сегодня часть ее выступления была на татарском языке. Она положительно оценила качество предоставляемых уроков, отметив, что периодически встречаются сложности технического характера, но эти вопросы быстро решаются.

Комитет Госсовета республики рекомендовал Минобрнауки РТ продолжить работу по проекту «Ана теле», Республиканскому агентству по печати и массовым коммуникациям усилить работу по популяризации проекта.

Кроме того, Данил Мустафин доложил депутатам о проекте закона РТ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Республики Татарстан». Заместитель председателя комитета Госсовета РТ по экономике, инвестициям и предпринимательству Марат Хайруллин рассказал о Международном телевизионном конкурсе тюркской эстрады «Тюрквидение». В частности, он отметил необходимость и дальнейшего участия Татарстана в «Тюрквидении», так как это позволяет татарским исполнителям выйти на международную арену.

Президент Татарстана выложил в «Инстаграме» фотографию внучки

Рустам Минниханов выложил на своей странице в «Инстаграме» фотографию двухмесячной внучки Адрианы, дочери Ирека Минниханова и француженки Антонии Гишар. Девочка родилась в середине декабря. Это первая внучка президента Татарстана.

Ирек Минниханов погиб в авиакатастрофе 17 ноября 2013 года.

Свадьба Ирека и Антонии состоялась в августе 2013 года, за три месяца до крушения самолета.

Борьба «Кореш» будет включена в программу мультиспортивных соревнований

tatmedia.ru

Президент Международной федерации объединенных стилей борьбы FILA Ненад Лалович поддержал предложения Татарстана о включении борьбы «Кореш» в программу мультиспортивных соревнований. Об этом стало известно по итогам встречи с Лаловичем министра по делам молодежи, спорту и туризму Республики Татарстан Рафиса Бурганова и генерального директора АНО «Исполнительная дирекция «Казань 2013» Азата Кадырова, которая состоялась в рамках XXII Зимних Олимпийских игр 2014 года в Сочи.

В ходе встречи, которая состоялась в официальном отеле Международного Олимпийского комитета в Сочи, спортивные функционеры обсудили состояние развития олимпийских и неолимпийских видов борьбы в Татарстане. Особое внимание в ходе беседы было уделено развитию национальной борьбы «Кореш», которая с 2013 года включена в общероссийский реестр видов спорта и была представлена в рамках спортивных состязаний XXVII Всемирной летней Универсиады в Казани. Напомним, тогда в соревнованиях по борьбе на поясах приняли участие 130 спортсменов из 20 стран мира.

Ненад Лалович представил новые подходы FILA к развитию национальных видов борьбы, а также заявил о полной поддержке федерацией всех идей и предложений по развитию таких видов спорта. Он также поддержал идею проведения различных турниров и фестивалей национальных видов борьбы, а также предложения о включении борьбы «Кореш» в программу мультиспортивных соревнований.

Президент FILA сообщил также, что в январе провел расширенное заседание комитета национальных видов борьбы, новым руководителем которого был избран Томиаки Фукуда.

В начале года в самарской школе «Яктылык» в рамках подготовки к 25-летнему юбилею областного татарского общества «Туган тел» («Родной язык») состоялось большое собрание татарской общественности города и области. По задумке организатора собрания, президента общества «Туган тел» Ильяса Шакурова и его сподвижников, это авторитетное собрание неравнодушных к будущему татарской нации людей должно было в дискуссиях определить пути решения проблем, накопившихся десятилетиями в среде татар, населяющих нашу область. Участников собрания, наверное, можно отнести к VIP-персонам, тем более, что большинство из них достигли достаточно высоких положений в бизнесе: они самодостаточные люди, достигшие благополучия своим умом и трудолюбием. И если уж они останутся равнодушными к проблемам татарского населения области, то от кого же еще ждать поддержки?

Эльмира ШАВАЛИЕВА

ЕСТЬ «СЛИВКИ» – БУДЕТ МАСЛО

Татар “каймагыннан” май язылмый калмас

Самарның “Яктылык” мәктәбендә “Самар татарларының каймагы” дип аталган зур җыелыш уздырылды. Ул өлкә “Туган тел” татар җәмгыятенең 25 еллык юбилеена багышлап үткәрелгән чараларның берсе иде. Оештыручылар – “Туган тел” җәмгыятенең президенты Ильяс ШӘКУРОВ һәм аның командасы өлкәбездә зур уңышларга ирешә алган, татар киләчәгенә битараф булмаган шәхесләребезне җыеп, проблемаларны уртага салып, фикер алышырга ният тоткан иде. Бүген Самардагы бердәнбер татар мәктәбенең актлар залына җыелган шәхесләрнең барысын да VIP-персоналар дип атарга була – һәрберебезнең дәрәҗәсе, зиһене, малы бар. Еллар буе татар җәмәгатьчелегендә җыелып килгән проблемаларыбызны без дә хәл итә алмасак, димәк, татарның бетүен көтеп утырырга гына кала.

Эльмира ШӘВӘЛИЕВА
«Бердәмлек»

В городе, где проживают более 100 тысяч татар – всего одна национальная школа. Может, этого достаточно? Я считаю, что именно на курултае татар нужно вместе обсудить вопросы совершенствования обучения татарскому языку, открытия новых татарских школ, а возможно – и замедления процессов ассимиляции, – с этими словами Ильяс Гумерович передал микрофон ведущему собрания – депутату Губернской Думы Гумеру Валитову.

Он пригласил к трибуне председателя Духовного управления мусульман муфтия Талгата-хазрата Яруллина. Муфтий в своем выступлении сделал особый акцент на необходимости объединения всех усилий на общих задачах, а что касается вопроса о проведении татарского курултая (съезда), то с этим вопросом нужно обратиться к властным структурам области.

Исполнительный директор татарской областной автономии Шамиль Галимов после своего доклада об истории самарских татар перешел к вопросу о проведении курултая:

– Давайте не станем сегодня проводить принудительно-добровольное голосование. Пусть сначала решат этот вопрос руководители татарских общин Самары, Тольятти, Сызрани и Похвистнева. У нас уже есть печальный опыт, когда из-за отсутствия между татарами консенсуса мы потеряли газету «Азан», просуществовавшую целых 16 лет. Мы не можем повторять те же ошибки, – отметил он в своем выступлении.

Председатель областной национально-культурной автономии Анвар Горланов придерживался такого же мнения.

А вот президент региональной общественной организации «Дуслык» Фахрутдин Канюкаев выразил свое резкое неприятие проведению курултая татар:

– Зачем нам этот курултай? – спрашивает у меня народ. – Мы же не в состоянии войны, живем в мире и согласии. Могли бы мы достичь того, что имеем, не будь на то согласованных действий правительств Татарстана и России? Самарские татарские общества и без всяких курултаев строят мечети, проводят праздники. Не вызовет ли предполагаемый курултай противостояние? К этому вопросу нужно подойти очень обдуманно, будет лучше установить диалог с областной властью.

А вот Рифкат Хузин, председатель городской татарской автономии, после своей краткой речи поддержал мнение о необходимости сбора курултая для широкого общения с мнениями татарского населения:

– Мы же не на майдан людей призываем, а просто приглашаем обсудить волнующие их вопросы.

Так выявилось противостояние лидеров татарских организаций по поводу проведения курултая.

Затем перешли на обсуждение вопроса об открытии в Самаре татарского радио. Глубоко сведущий в этих делах главный инженер самарского радиопередающего центра Марат Юсупов пояснил, что только для трансляции передач в ближайшие к Самаре районы потребуется выкупить почти за 6 миллионов рублей FM-волну, а затем еще ежегодно выплачивать около миллиона рублей за пользование радиоволной. Один Ильяс Шакуров вряд ли «вытянет» такую сумму. А наши состоятельные татарские предприниматели не спешат раскошелиться на благое для народа дело. Остается одно: просить время вещания для татар на открывающемся в мае радио «Губерния». Это вполне раз-

Сызран шәһәренең «Туган тел» җәмгыяте рәисе Галиулла ГАБДЕРӘШИТОВ: «Еламаган балага имчәк каптырмыйлар»

Галиулла Габдулла улы ГАБДЕРӘШИТОВ (сулдан уңга) һәм Сызран, Шигон районнарының имам-мөхтәсибе ахун Илгизәр хәзрәт СӘГЪДИЕВ.

Сызран шәһәренең «Туган тел» милли-мәдәни җәмгыятенә нигез салучы, аның рәисе Галиулла Габдулла улы ГАБДЕРӘШИТОВ:

- Шуны әйтәсем килә: еламаган балага имчәк каптырмыйлар. Съездмы, корылтаймы — ничек аталуы мөһим түгел! Зур сөйләшү уздырырга, үзебезне борчыган мәсьәләләр буенча киңәш тотарга һәм хөкүмәт органнарына фикерләребезне, мөрәҗәгатьләребезне җиткерергә кирәк! Сызранда татар телен һәм гарәп графикасын өйрәтү буенча якшәмбе мәктәбе эшләп килә. Мелә инде 24 ел мин бирелә сызранлыларга белем бирәм. Әмма, кызганычка, гыйлем эстәргә теләүчеләр саны бик аз шул… Гарәп графикасын, күбесенчә, татар милләтеннән булмаганнар өйрәнсә, татар теле дәресләренә 5-6 бала гына йөри. Кызганычка, урыслашып беткән Сызран татарларына инде бернәрсә дә кирәкми…

Гыйлемгә омтылучы, туган телен өйрәнергә теләүче татарлар булмагач, безгә нишләргә соң? Бу хәлләр турында, һичшиксез, җыелып сөйләшергә кирәк. Гомумән, җыелышта хәл итәрлек проблемаларыбыз санап бетергесез.

- 100 мең татар яшәгән шәһәрдә бердәнбер татар мәктәбебез бар. Татарларга ул гына җитәме, юкмы? Шәһәрдә яңа татар мәктәпләре ачу, авыл мәктәпләрендә татар телен укытуны яхшырту, ассимиляция процессларын акрынайту кебек проблемаларны хәл итү өчен өлкәнең барлык татар вәкилләрен җыеп, корылтай үткәрү кирәк, дип саныйм. Башка фикерләрегез булса, әйтегез, – дип, Ильяс Гомәр улы микрофонны җыелышны алып баручы губерна Думасы депутаты Гомәр Вәлитовка тапшырды.

Ул трибунага Самар өлкәсенең региональ Диния нәзарәте рәисе, мөфти Талип хәзрәт Яруллинны чакырды. Мөфти үзенең вәгазендә татар оешмаларының Диния нәзарәте белән киңәшеп, бер юнәлештә эшләү кирәклегенә басым ясады. Ә корылтай үткәрү-үткәрмәү мәсьәләсенә килгәндә, бөтен татар җәмәгать оешмалары да бер фикергә килгәч кенә, бу тәкъдим белән хөкүмәт даирәләренә чыгарырга кирәк, дигән фикерен әйтте.

Өлкә татар автономиясенең башкаручы директоры Шамил Галимов та, Самар татарлары тарихы турындагы докладыннан соң, корылтай уздыру темасына күчте:

- Әйдәгез, бүген принудительно-обязательный тавыш бирүләр уздырмыйк әле. Башта Самар, Тольятти, Сызран, Похвистнево татар оешмалары җитәкчеләре бу мәсьәләне үзара хәл итәргә тиеш. Аннары хөкүмәт органнары белән киңәшергә кирәк. Татарлар арасында консенсус булмау нәтиҗәсендә 17 ел буе эшләп килгән "Азан" газетасы ябылды бит инде. Бу хатаны башкача кабатларга ярамый, – дип, бу газетаның редакторы үзе өчен мөһим булган проблемага кагылып узды. Өлкә татар милли-мәдәни автономиясе рәисе Әнвәр Горланов та шул ук фикердә иде.

Ә менә региональ "Дуслык" иҗади-иҗтимагый оешмасы президенты Фәхретдин Канюкаев корылтай уздыруга каршы булуын белдерде:

- Корылтай нәрсәгә кирәк, дип сорый миннән халык. Без бит сугышмыйбыз, үзара тату яшибез. Әгәр Татарстан Россия хөкүмәте белән хезмәттәшлек итмәсә, хәзерге кебек үсештә була алыр идеме икән? Самар өлкәсенең татар оешмалары да корылтайлар җыймыйча гына мәчетләр төзиләр, бәйрәмнәр уздырып торалар. Ә зур җыен җыеп, каршылыклар ките-

Азат НАДИРОВ: «Власть не оценит съезд как направленный против нее инструмент. Это большое заблуждение!»

Ветеран СОТО «Туган тел» Азат Камилович НАДИРОВ:

Отрадно, что 25 января на встрече социально-статусных представителей татарской общественности региона абсолютное большинство поддержали идею съезда и достаточно много говорилось о наличии серьезных проблем в жизни самарских татар. Предостережения некоторых товарищей о том, что власть оценит съезд как направленный против нее инструмент – это большое заблуждение! Да, возможно, многим было бы приятнее слышать, что у татар все замечательно и ничего им не надо. Например, наши возражения против ликвидации национально-регионального компонента в области образования не очень обрадовали некоторых представителей власти, но мы, несмотря ни на что, отстаивали конституционные гарантии страны на создание условий для изучения языков народов России… Инициативе людей надо только радоваться. Активисты «Туган тел» работают на общественных началах или вкладывают свои деньги ради народа, ради счастья матерей, чьи дети могут говорить и петь на родном языке. Разве их можно не поддержать?

реп чыгармабызмы? Бу мәсьәләне уйлап кына хәл итәргә кирәк. Өлкә хөкүмәте белән диалог алып барсак, яхшырак булыр иде.

Ә менә шәһәр автономиясе рәисе Рифкать Хужин, оешманың эшләре турында кыскача гына сөйләп алганнан соң, корылтай җыеп, халык белән киңәшү кирәклеген хуплады.

- Без бит мәйданнарга чыкмыйбыз, тик үзебезне борчыган мәсьәләләр буенча киңәш тотарга гына җыенабыз, – диде ул.

Менә шулай татар оешмалары лидерлары корылтай уздыру турында каршылыклы фикердә булдылар. Залда утырган татар "каймагы" аларны дәшми-тынмый тыңлап утырды.

Сүз Самарда татар радиосы ачу темасына күчте. Бу өлкәдә иң зур белгеч – радиотелевизион тапшырулар үзәгенең баш инженеры Марат Йосыпов. Ул Самар һәм Самар тирәсендәге бистәләрдә генә ишетеләчәк радио булдыру өчен башта 6 – 7 миллионга FM дулкыны сатып алырга, аннары ел саен куллану өчен бирәр миллин сум акча түләп торырга кирәк булачагы турында сөйләде. Бу чыгымнарны бер Ильяс Шәкүров кына күтәрә алмый, әлбәттә. Ә бай татарлар акча чыгарып бирергә ашыкмыйлар. Шуңа күрә белгеч өлкә хөкүмәтенең "Губерния" радиосында (аны майда ачу көтелә) татарларга вакыт бирелсә, тапшырулар алып бару мөмкинлеге туачагы турында әйтте. Бик дөрес фикер, минемчә. Әнә, ГИС телеканалында шәһәр мэры Дмитрий Азаров рәхмәте белән татар тапшырулары, дөрес рус телендә, ярты ел буе чыгып килә бит инде.

"Россиянең иң яхшы 100 мәктәбе" санына кергән "Яктылык" мәктәбе директоры Радик Газизовның чыгышы оптимистик рухта булды. Әйе, бу мәктәп – бөтен Самар татарларының горурлыгы. Бирегә татар телен укытуга мөмкин булган кадәр сәгатьләр бирелә, балалар ана телендә уздырылучы төрле чараларда катнашалар, мәктәп радиосы ана телендә сөйләп тора.

Шуңа күрә директорның чыгышы алкышларга күмелде. Тик менә Самар өлкәсе мәгариф министрлыгының әйдәп баручы белгече Дамир Гатин сүзләрендә генә оптимизм ноталары ишетелмәде:

– Кызганычка, мин Радик Рәфгать улы кебек уңышларыбыз

умно, ведь при содействии мэра Дмитрия Азарова на телеканале ГИС уже идут передачи о жизни татар, правда, на русском языке.

Выступление Радика Газизова, директора школы «Яктылык», вошедшей в сотню лучших школ России, было выстроено в оптимистическом духе. Да, эта школа – гордость самарских татар, здесь отводятся необходимые часы для обучения детей родному языку, дети участвуют в различных мероприятиях, работает школьное радио на родном языке…

Эти слова директора вызвали шквал аплодисментов. Но вот только выступление ведущего специалиста министерства образования Самарской области Дамира Гатина, который рассказал о реальном положении дел в национальном образовании, не вызвало особого оптимизма:

– К сожалению, я не могу, как Радик Рифгатович, рапортовать о наших успехах. У нас же есть еще и сельские школы. Национальное самосознание формируется в национальных школах. А у нас в области число таких школ сокращается год от года. Если в 2000 гг. наш родной язык изучался в 79 школах, то сейчас таких школ осталось только 49. Притом только в 12 из них изучается татарский язык. Это можно объяснить сокращением числа учащихся и миграцией сельского населения в города. Значит, мы должны поставить целью открытие татарских школ в городах. Но программы обучения в них должны быть иными, чем в сельских школах, ведь большинство городских детей не имеют общения на родном языке в семьях. Многие родители сами не общаются на родном языке, а что говорить о смешанных семьях? Дети и в детсадах, и на улице общаются на русском языке, значит, при поступлении в школу, они вначале должны познать азы своего родного языка. А кадры для работы с таким контингентом может нам дать только Казань…

А в Похвистневском районе таких проблем вроде нет. Председатель районной организации «Туган

Харида ДАШКИНА: «Мне непонятны позиции тех людей, которые против проведения съезда...»

Основатель школы «Яктылык» г.Самара, отличник просвещения, заслуженный работник образования Российской Федерации и Республики Татарстан Харида Габдулзяновна ДАШКИНА:

– Я очень внимательно слушала выступления 25 января 2014 года на встрече социально-статусных представителей татарской общественности региона, читаю комментарии по содержанию резолюции. Мне непонятны позиции тех людей, которые против проведения съезда (курултая), хотя все вроде бы перечисляют одинаковые проблемы.

Почему нет ДРУЖБЫ между руководителями 3-х областных общественных объединений? Это же первый показатель раскола татарского населения на группы!

Я уверена, что на этом мероприятии будут присутствовать представители власти разного уровня, депутаты, главы администраций муниципального уровня, широкая общественность. В их присутствии необходимо обсудить те проблемы, которые стоят перед татарами области для сохранения языка и культуры в Самарской полиэтнической области.

Я не считаю, что съезд (курултай) будет оценен как инструмент, направленный против власти. Поприсутствовав на съезде, прослушав «крик души» татарского населения, представители власти, может, выскажут свое видение, свое мнение. Почему сокращается число татарских школ? Потому что в сельской местности с каждым годом уменьшается число молодых семей из-за отсутствия работы. Этот вопрос относится только к представителям власти.

Об открытии второй общеобразовательной школы с изучением татарского языка, истории и культуры разговор ведется уже 3 года, проводились конференции с приглашением гостей из Республики Татарстан. Решается проблема? Нет. И не решится, пока не будут созданы достойные условия для приглашения кадров по преподаванию татарского языка и литературы к нам на работу. Пока не поработаем с населением, пока не начнут обучаться дети и внуки наших активистов-общественников в школах с изучением татарского языка и литературы.

Я поддерживаю слова и мысли Шамиля Ахмерова, Расиха Латыпова и других товарищей. Желаю совместной дружной работы всем руководителям общественных организаций, не подставляя подножку друг другу в общих благих делах ради подрастающего и будущего татарского населения Самарской области.

тел» Расих Латыпов говорил о том, как жители трех больших и четырех малых татарских сел района прекрасно организовывают различные национальные культурные и массовые мероприятия. Там провели федеральный Сабантуй, конные скачки. Открыт центр агротуризма, успешно работают на земле фермеры, население выращивает разные овощи и фрукты, содержит много скота. Есть работа, потому и молодежь остается в селе. Работает школа, рождается много детей. Посмотришь на жителей села Алькино и вздохнешь с горечью: неужто нет в других местах таких организаторов, как Расих-эфенди?! А о курултае Расих Музагитович высказался так:

– Мы у себя в селе тоже провели свой курултай с приглашением известных земляков. Среди них были и генералы, и доктора наук, и крупные предприниматели, профессоры и писатели. Вместе советовались, рассуждали о будущем нашего родного села. В итоге кто-то дал дельный совет, кто-то помог материально.

И наша жизнь изменилась к лучшему. Не будет лишним провести такое собрание и в масштабах области, я думаю, областная власть пойдет нам навстречу.

А вопросов, которые предстоит

турында рапорт ясый алмыйм. Безнең бит әле авыл мәктәпләребез дә бар. Миллләтнең үзаңы милли мәктәпләрдә формалаша. Ә безнең өлкәдә алар саны елданел азая бара. 2000нче елларда өлкәбезнең 79 мәктәбендә милли телләр өйрәнелгән булса, быел аларның саны 49га калды. Шуларның 12сендә генә татар теле укытыла. Моны авылларда балалар саны кимүе, халыкның күбесе шәһәрләрдә яшәве белән аңлатырга була. Димәк, без шәһәрләрдә татар мәктәпләре ачуны максат итеп куярга тиешбез. Ләкин анда укыту программалары авыл программаларыннан аермалы булырга тиеш. Шәһәр балаларының барысы да ана телен гаиләдә өйрәнә алмый бит. Кайбер ата-аналар инде үзләре дә туган телдән ераклашкан, катнаш гаиләләрдә дә андый мөмкинлек юк. Бала балалар бакчасында да, урамда да рус телендә сөйләшә. Димәк, мәктәпкә килгәч, ул башта сөйләм телен өйрәнергә тиеш. Моның өчен башка программалар һәм дәреслекләр, кадрлар кирәк, һәм моны хәзер безгә тик Казан гына бирә ала...

Ә менә Похвистнево районында проблемалар юк диярлек. Похвистнево районының "Туган тел" оешмасы рәисе Расих Латыйпов районнагы 3 зур һәм 4 кечкенә татар авылы халкының төрле мәдәни һәм ял итү чаралары уздырып, рәхәтләнеп яшәп ятулары турында сөйләде. Федераль Сабан туе, региональ ат чабышлары үткәрелде, Агротуризм үзәге ачылды, фермерлар кырларны эшкәртеп торалар, халык күп санда терлек һәм яшелчә үстерә. Эш булгач, яшьләр дә авылларда кала, балалар туа, мәктәпләр гөрләп эшләп тора. Гали авылы татарларына карыйсың да уфтанып куясың. Әллә башкаларның Расих әфәнде кебек милли җанлы оештыручылары юкмы икән? Расих Мөҗәһит улы корылтай уздыру турында фәкать шул сүзләрне әйтте:

- Без дә Гали авылының атаклы кешеләрен җыеп, зур сөйләшү уздырган идек бит. Ә алар арасында эшмәкәрләр дә, генераллар да, фән докторлары һәм профессорлар да, язучылар да бар. Шуннан соң алар безгә киңәшләре белән дә, акчалата да ярдәм итеп тора башладылар. Күрәсезме, ничек безнең тормыш үзгәрде? Шундый җыелыш өлкәбез татарларына, бәхәссез, бик кирәк. Ә инде хөкүмәт органнарында шик тудырмыйк дисәгез, аны башкача атап, рөхсәт сорыйк. Минемчә, каршы килмәсләр.

Ә корылтайда хәл итәрлек проблемаларыбыз санап бетергесез.

Нурсинә ХӘКИМОВА: «Татар корылтае – бик тә кирәкле эш-гамәл!»

Самара өлкәсе "Бердәмлек" татар газетасының хезмәткәре, өлкә татар авылларының тормышын яктыртучы хәбәрче Нурсинә ХӘКИМОВА:

– Самара өлкәсендә татар корылтае үткәрергә кирәкме, дигән сорауга мин: «Әйе, бу бик тә кирәкле эш-гамәл», дип әйтер идем. Чөнки ул бер-беребез белән танышып, үзара элемтә булдырып, сөйләшергә, тәҗрибә уртаклашырга мөмкинлек бирә.

Ә проблемаларга килгәндә, бүген кайсыбер татар авылларының хәле шәп түгел. Авыл урамнарыннан үтеп булмый, җәен-көзен пычрак, саз, ә кышларын кар. Кайчакта авыру янына килгән "Ашыгыч ярдәм" машинасы да үтәлми. Чөнки авыл идарәсе үз көченә таянып кына бөтен эшләрне дә башкарып чыга алмый.

Аннан соң шәһәрдә җыелышып-сөйләшеп кенә авыл проблемаларын хәл итеп булмый. Авылга килеп, халык белән аралашырга, авыр хәлдән чыгу юлын эзләргә, яшьләрне авылдан җибәрмәс, җирдә эшләр өчен, кызыксындыру чаралары булдырырга, демографик хәлне яхшырту турында уйларга кирәк.

Район белән авыл арасында автобуслар йөрмәве авыл кешесенең җанын кыйный.

Кибетләрдә спиртлы эчемлекләр сатуны тыярга кирәк. Чөнки авылны эчкечеләр баса бара. Кирәк кеше район үзәгеннән дә сатып ала ала.

Ә мәктәпләрдә татар телен укытуга елдан-ел игътибар азая бара. Ул нибарысы бер сәгать кенә калдырылган. Укучы бер сәгать эчендә әдәбият белән телне үзләштерә аламы соң?! Китаплар җитешми. Укытучылар иске күп еллар элек нәшер ителгән китаплар белән укытырга мәҗбүр булалар.

Әйтергә кирәк, күптән инде, балаларны кызыксындыру чарасы буларак, мәктәпләрдә Сабантуйларны үткәрелү туктатылды.

Мәдәниятка килгәндә, татар артистлары үзләренең концерт программалары белән килсәләр, билетлары кыйммәт. Авыл кешесе рәхәтләнеп, алар чыгышын карый алмый, чөнки акчасы юк.

Татар корылтаенда менә шундый прблемалар хәл ителсә, без – авыл кешеләре бик шат булыр идек.

Менә Новокуйбышевскиның татар оешмасы рәисе Ринат Ситдыйков курыкмыйча әйтте:

– Без оештырган чараларга халык йөрми дә, кызыксынмый да. Чөнки татар телен белүче буын бетеп бара, ә урыслашкан татарларга инде бернәрсә дә кирәкми, – диде.

Тольятти татар автономиясе рәисе Рәуф Кирасиров та Тольяттины "солянка" белән чагыштырды:

– Без ел саен Сабан туе, "Якты йолдыз", "Язлар моңы" җыр конкурслары, балалар өчен Чыршы бәйрәме кебек чаралар уздырып торабыз, татар мәктәбе ачарга хыялланабыз. Ләкин эшләр бик авыр бара, чөнки халыкның күбесе татарлар тормышы белән кызыксынмый, җәмәгать эшендә катнашу өчен өйдән чыгарга да теләми.

Кошки авылында яшәүче татар җанлы Мәсгуть абый Кыямовның ачынулы чыгышы бигрәк тә тетрәндергеч булды:

– Элек безнең райондагы Надеждино, Җүрәй, Орловка авылларында татарлар күп иде, тормыш кайнап тора иде. Ә хәзер элеккеге хуҗалыкларга инвесторлар хуҗа булды. Алар калган малларыбызны суеп саталар, җирле халыкны эштән куалар, үзләренең белдексез кешеләрен эшкә алалар. Ә алар җир белән дә, техника белән дә эш итә белмиләр. Шуңа күрә халык авыллардан китә, мәктәпләрдә балалар тавышы ишетергә тилмереп яшибез. Шундый зур авылларыбызны югалтабыз. Алар белән бергә татарлыгыбыз да югалып бара. Бу хәлләр турында, һичшиксез, җыелып сөйләшергә һәм татар авылларын саклап калу мәсьәләсен корылтай резолюциясенә кертеп, инвесторлар алдына җирле халыкны эшкә алу бурычын куярга. Ә моны хөкүмәт вәкилләре белән бергә генә хәл итеп була.

Самар татарларының "каймагы" алдында чыгыш ясаган татар милли оешмалары җитәкчеләре, шул тирәдә эшләүче халык татар проблемаларын билгеләп кенә утсәләр дә, хәл ителмәгән мәсьәләләрнең күп булуы ачыкланды. Ә монда бит әле татар басмалары вәкилләре тавышы ишетелмәдә. Редакцияләребез татар телле хәбәрчеләргә, акчага кытлык кичерә. Бу газета-журналларның сыйфатына йогынты ясамый калмый, билгеле.

Ахырда Ильяс әфәнде сүз алып, йомгак ясады һәм корылтай уздыру мәсьәләсен тавышка куйды. Моңа кадәр дәшми-тынмый утырган татар "каймагы" (җыелышта барлыгы 170 кеше катнашты) бертавыштан диярлек (өлкә автономиясе рәисе Әнвәр Горланов – каршы, решать на курултае, очень много. Об этом открыто говорил председатель Новокуйбышевской татарской организации Ринат Ситдиков:

– Все дело в том, что на наши мероприятия народ не ходит, ими не интересуется. Поколение, знающих татарский язык, исчезает, а обрусевшим татарам мы вовсе не нужны.

Об этом же говорил и председатель Тольяттинской татарской автономии Рауф Кирасиров:

– Мы каждый год проводим Сабантуй, новогодние праздники, конкурсы «Яркая звезда», «Мелодии весны», мечтаем открыть татарскую школу. Но дела продвигаются «со скрипом», многие равнодушны к нашей работе…

Тревожные нотки прозвучали в выступлении жителя села Кошки Масгута Киямова:

– Прежде в селах Надеждино, Фейзуллово, Орловка проживало много татар, жизнь кипела. Сейчас прежнее хозяйство выкупил инвестор. Они полностью разорили хозяйство: порезали весь скот, разогнали работников, вместо них набрали случайных людей, которые не имеют никаких навыков работы на земле. Коренной народ покидает села, на улицах не услышишь детских голосов. На глазах

гибнут большие села. Так мы теряем свои татарские корни. Нам надо обязательно собраться и обсудить проблемы татарских деревень и обязательно отразить решения в резолюции курултая.

Сколько бы ни говорили о проблемах, выяснилось, что их еще больше. Здесь не услышали голосов представителей татарской прессы. А ведь у них свои проблемы, и первая из них – нехватка квалифицированных журналистских кадров. Вторая – слабая материальная база. И здесь могли бы сказать свое слово, помочь делом национальные спонсоры.

Итоги собрания подвел Ильяс Гумерович Шакуров. Он предложил поставить на голосование вопрос о проведении курултая. 170 участников собрания (за исключением председателя областной татарской автономии А. Горланова, проголосовавшего «против», воздержавшегося его заместителя Ш. Галимова и покинувших собрание до начала голосования представителей обществ «Дуслык» и «Ак бэхет») высказались за проведение курултая. Значит, участники собрания и выступающие сумели задеть за живое, сумели убедить людей в правоте своих устремлений.

Инициатор проведения курултая, президент общества «Туган тел» Ильяс Шакуров планирует проведение курултая в середине мая. Есть время, чтобы руководители национальных организаций обсудили и пришли к единому мнению, согласовали свои планы с областной администрацией. Надеемся, что они получат одобрение и содействие в проведении столь значимого мероприятия.

И это еще не все. За время, оставшееся до курултая, важно провести на местах собрания и сходы жителей татарских сел и представителей общины, чтобы яснее обозначить пути дальнейшего развития, сотрудничества с различными ветвями власти, другими общественными организациями во имя торжества общих для всех самарцев

директоры Шамил Галимов – битараф, ә "Дуслык" һәм "Ак бәхет" оешмалары вәкилләре тавышка куюга кадәр үк чыгып киткәннәр иде) корылтай уздыру өчен кул күтәрде. Димәк, җыелышта чыгыш ясаучылар залдагыларның татар рухын кузгатырлык кылларын чиртә алганнар. Шунысы гына кызганыч, арадан берсе дә сүз алып сөйләмәде, үзенең фикерен әйтмәде.

Шулай итеп, корылтай уздыруның инициаторы, "Туган тел" татар җәмгыяте президенты Ильяс Шәкүров аны май урталарында уздырырга планлаштыра. Моңа кадәр милли оешмаларыбызның җитәкчеләре әле тагын берничә мәртәбә җыелып, уртак фикергә килерләр, өлкә хөкүмәте белән элемтәгә керерләр һәм аларның хуплавын һәм ярдәмен алырлар, дип ышанасы килә. Гомумән, Самар татарларының беренче корылтаена кадәр калган дүрт айда күп эшләр

башкарасы бар әле: һәр татар авылында, район һәм шәһәрләрдә татар җәмәгатьчелеген җыеп, шул җирлекләрдәге татар тормышы турында сөйләшүләр үткәрергә, җитешсезлекләрне һәм проблемаларны билгеләргә һәм корылтайда нинди уй-фикерләр әйтеләсен аек акыл белән күзалларга кирәк. Димәк, корылтай уздыру эшен тиз тотарга ярамый. Язгы чәчү, Сабан туйлары, урып-җыю кебек кызу вакытлар узгач, җыелу яхшырак булмасмы икән? Җыелышка килгән делегатлар үзләренең уйлап һәм еракка карап язылган чыгышлары, корылтайда кабул ителгән резолюцияләре белән газиз татар халкыбызның киләчәген динле, телле һәм мәгарифле итәрләр, дип ышанасы килә. Татар «каймагы» җыелган җирдә май язылмый калмас, Аллаһы боерса.

Депутат Минахмет Халиуллов и член Бюро ВКТ Фахрутдин Канюкаев выступили против проведения делегированного собрания татарского народа области

7 февраля 2014 г. в правительстве Самарской области состоялась встреча председателя РДУМСО муфтия Талип-хазрата Яруллина, президента Самарского областного татарского общества «Туган тел» И.Г. Шакурова, председателя национально-культурной автономии татар г. Самара Р.Т. Хузина и депутата Самарской Губернской думы Г.З. Валитова с заместителем руководителя Администрации Губернатора Самарской области – руководителем департамента мониторинга общественного мнения Д.И. Подсеваткиным. На встрече обсуждались вопросы, связанные с целесообразностью проведения в г. Самара съезда (курултая, форума, собрания) татар Самарской области.

Заместитель руководителя Администрации Губернатора Самарской области – руководитель департамента мониторинга общественного мнения Денис Иванович Подсеваткин донес участникам встречи позицию областного правительства по этому вопросу. В частности, он сообщил, что проведение общественного мероприятия татар, возможно, в формате съезда, будет поддержано Губернатором и правительством Самарской области, если в его подготовке и проведении примут консолидированное участие все областные национально-культурные общественные организации.

Уже 12 февраля в ГКУ СО «Дом дружбы народов» общество «Туган тел» инициировало встречу с муфтием и руководством национально-культурной автономии татар Самарской области, национально-культурной автономии татар г. Самара и СРТОО «Дуслык», на которой планировалось принять консолидированное решение о проведении съезда и обсудить организационные вопросы, связанные с его подготовкой.

Руководство НКАТ Самарской области на встрече не присутствовало. Несмотря на вышесказанную позицию областного правительства по этому вопросу, депутат Думы г.о. Самара, экс-председатель, член Совета Исполкома СОТНКА М.М. Халиуллов и член Бюро Всемирного конгресса татар, президент СРТОО «Дуслык» Ф.Б. Канюкаев выступили категорически против проведения делегированного собрания представителей татарского народа Самарской области. По их мнению, собрание татарского народа (которое рассматривалось как попытка переломить ситуацию, предотвратить обрусение нашего народа, как форма расширенного совещания лучших представителей нашего народа, как форма учета всего спектра мнений и коллективной выработки решений, как форма консолидации и объединения нашего народа, как форма открытого диалога представителей татарской общины Самарской области с областными властями) татарскому сообществу нашего региона не нужно.

samtatnews.ru

Нужно использовать все возможности ДЛЯ СОХРАНЕНИЯ РОДНОГО ЯЗЫКА – а возможности есть!

Сохранение родного языка – одно из важнейших условий сохранения и развития любой национальной культуры. К сожалению, в условиях глобализации и современного информационного общества многие языки оказываются в положении малых, даже если на них говорят миллионы. И тем важнее сохранить язык как составную часть национальной культуры и передать его новым поколениям.

Светлана ВОРОБЬЕВА

16 января 2014 года в Доме дружбы народов Самарской области состоялся обстоятельный разговор о перспективах преподавания родных языков и культуры в нашем регионе в современных условиях. Инициаторами его стала секция СОТО «Туган тел» по национальному образованию. Положение в этой сфере вызывает серьезное беспокойство у многих национальных общественных объединений Самарской области, но разговор получился обстоятельный и конструктивный.

Во встрече приняли участие не только члены СОТО «Туган тел», но и специалисты в сфере образования – Дамир Юрьевич Гатин – ведущий специалист управления реализации образовательных программ министерства образования и науки Самарской области, Евгений Евгеньевич Астахов – консультант департамента образования администрации городского округа Самара, методисты кафедры поликультурного образования СИПКРО, представители чувашских, мордовских, башкирских национально-культурных объединений региона, Дома дружбы народов Самарской области.

Открывая заседание, президент СОТО «Туган тел» Ильяс Гумерович Шакуров подчеркнул, что главная цель встречи – еще раз обратить внимание органов образования и общественности на проблему изучения национальных языков в системе школьного образования.

Основным выступающим стал Дамир Юрьевич Гатин, который подробно познакомил собравшихся с законодательной базой, которая гарантирует всем народам России возможности изучения, общения и сохранения родных языков. Однако из его доклада было видно, что, несмотря на такие гарантии, число школ с преподаванием национальных языков сокращается, а уровень владения родным языком с каждым новым

поколением снижается. Он привел такие цифры: если в 2000 году родной язык изучался в 79 школах Самарской области (татарский в 24 школах, чувашский – 37, башкирский – в 9, мордовский – 9), то в настоящее время родной (нерусский) язык изучается в 49 общеобразовательных школах: татарский язык в 12, чувашский язык – в 22, башкирский – в 4, эрзянский язык – в 8 мордовских школах, иврит – в 3 школах). При этом изучение башкирского языка в качестве предмета осталось только в 1 школе, чувашского языка – в 15 школах. За исключением 1 школы, практически прекратилось предметное изучение родного языка во всех мордовских школах области.

Красноречива статистика ежегодного уменьшения численности школ Самарской области с преподаванием татарского языка: в 2009 г. – 19 школ, в 2010 г. – 17 школ, в 2011 – 15 школ, в 2012 – 14 школ, в 2013 – 12 школ.

К сожалению, этому способствуют объективные процессы: сокращается сельское население, которое исторически является хранителем родного языка и народных традиций, и как следствие, сокращается число учащихся.

Также Дамир Юрьевич рассказал, что Министерством образования и науки Самарской области разрабатывалась программа по развитию национального образования «Родная школа» на 2013–2017 годы. Она предусматривает обеспечение школ учебниками, методической литературой и пособиями по национальным языкам и литературе; повышение уровня квалификации для учителей родного языка и литературы на базе институтов образования Татарстана, Чувашии, Мордовии и Башкирии; проведение областных конкурсов педагогического мастерства среди учителей родного языка и литературы, а также проведение областных олимпиад по родным (башкирскому, мордовскому, татарскому и чувашскому) языкам и этнокультурам и

участие самарских школьников в межрегиональных олимпиадах, а также ряд других мероприятий.

В настоящее время программа «Родная школа» утверждена как подпункт федеральной программы развития образования и в дальнейшем в нее будут внесены изменения.

О позиции департамента образования Администрации городского округа Самара по вопросам национального образования подробно рассказал Евгений Евгеньевич Астахов. Он отметил, что департамент образования Администрации городского округа Самара сотрудничает с многими национально-культурными центрами города и приветствует использование всех имеющихся возможностей для преподавания и сохранения родных языков. В первую очередь, для этого есть такой механизм как создание национальных воскресных школ при существующих образовательных учреждениях. Они открыты не только для детей и подростков, но также и для семейного посещения и образования, как показывает опыт еврейских воскресных школ.

Отвечая на неоднократно поднимавшийся вопрос об открытии в Самаре еще одной школы с преподаванием татарского языка, Евгений Евгеньевич Астахов четко и конкретно ответил на этот вопрос. Говоря, что у города в настоящее время нет реальной возможности выделить какое-либо школьное здание, или, тем более, построить новое – для этого нет ни средств, ни земли, но возможно открытие татарских первых классов в одной из школ Советского, Промышленного или Кировского районов. При этом он подчеркнул, что существующая в Самаре система поддержки национальных воскресных школ позволяет открывать их практически при любой школе города и дает возможность не только приблизить их к потенциальным ученикам, но и получить больше возможностей. Так, например, в начальной школе на преподавание родного языка выделяется 1–2 часа в неделю, а в воскресной – 9 учебных часов, что позволяет изучать не только язык и литературу, но и культуру, традиции, музыкальное наследие народа.

Остальные участники встречи говорили о тех проблемах с изучением национальных языков, с которыми сталкиваются их национально-культурные центры. Но в целом обсуждение было всесторонним и достаточно конструктивным.

Завершая встречу, Ильяс Гумерович Шакуров отметил, что в резолюцию, принятую по итогам заседания, будут включены конкретные предложения его участников. Но состоявшийся разговор показал, что назрело обсуждение проблемы преподавания национальных языков в Самарской области на более высоком уровне – возможно, проведение конференции с участием депутатов Самарской губернской Думы и городской Думы г.о. Самара, представителей правительства, педагогов-практиков и активистов общественных организаций.

Пәйгамбәребез (с.г.в.) хөрмәтенә

Самарның Киров мәйданындагы Мәдәният Сараенда Самар өлкә Диния нәзарәте зурлап Мәүлид бәйрәмен уздырды. Залда яулык бәйләгән хатын-кызларны, түбәтәй кигән ир-атларны күргәч тә, дини мохит сизелде. Ә инде сәхнәдән догалар, Пәйгамбәребез хөрмәтенә салаватлар яңгырый башлагач, күңелгә тагын да җылылык өстәлде.

Миләүшә Газимова язмасы һәм фотосурәтләре

Татар халкын хөрмәт итеп, бәйрәмгә түрәләр дә килгән иде. Шулай өлкә Губернаторының ярдәмчесе Надежда Осипова тантанага җыелучыларны кайнар тәбрикләде һәм эшкуарларыбыз Гомәр Батыршинга, Али Сөләймановка татар милләтенә хезмәт итүләре өчен төбәк башлыгы исеменнән Мактаунамәләр тапшырды.

Самар шәһәр Думасы депутаты Минәхмәт Хәлиуллов та тамашачыларга изге теләкләрен җиткерде. Бәйрәмдә Самарның Али хәзрәт Сөләйманов җитәкләгән «Нур» мәдрәсәсе, Гали авылы мәдрәсәсе шәкертләре мөнәҗәтләр әйттеләр. Чарада шулай ук өлкәбезнең төрле төбәкләреннән килгән балалар да катнаштылар. Мәсәлән, Тольяттидан Аиша Жураева сәнгатьле итеп «Минем динем – Ислам» дигән шигырь сөйләде. Ә Иске Ярмәк авылы мәктәбе укучылары дини темага тамаша да күрсәттеләр.

Тантанада Самар өлкәсендә динебез Исламга күп еллар лаеклы хезмәт күрсәтүче дин әһелләрен билгеләп үттеләр. Самар өлкә Диния нәзарәте исеменнән мөфтиебез Талип хәзрәт Яруллин аларга Мактаунамәләр һәм акчалата бүләкләр тапшырды.

Ерак араны якын итеп, чарага Казан кунаклары килгән иде. «Бәрәкәт» исемле татар-төрки вокал-инструменталь төркеме һәм татар халык артисты, Казан федераль университеты профессоры Мингол Галиев истә калырлык мөнәҗәтләр белән чыгыш ясадылар.

Мәүлид бәйрәменә күбрәк хатын-кызлар килгән иде. Бу – матур күренеш, чөнки аларның җилкәсендә тәрбия хезмәте ята. Пәйгамбәребез (с.г.в.): «Дин сүнә башлаганда, аны хатын-кызлар күтәреп китәчәкләр», – дип әйтеп калдырган бит.

Татары Самарского края:

некоторые события и факты «другой истории»

Нам в последние годы очень часто приходится слышать словосочетание «Татарская диаспора Самары или Самарского края». В действительности же татары Волго-Уральского региона не являются этнической группой, возникшей, как определяют словари русского языка, «в результате бегства от войн, межнациональных и религиозных конфликтов, угрозы геноцида, насильственного переселения, действия различных природных и иных факторов и проживающей вне своей исторической родины». И диаспорой не могут быть, поскольку живут на земле предков более тысячи лет, задолго до того, как в нашем крае определилась современная демографическая ситуация.

Шамиль Галимов,
историк-краевед, член союза журналистов Российской Федерации, исполнительный директор Самарской областной татарской национально-культурной автономии.

Столь частое употребление этих слов, как определение, говорит не только о невежественности и неграмотности их произносящих. Но и о том, насколько необъективны и превратны в обществе знания об истории нашей страны вообще и нашего края – Средней Волги в частности.

Впрочем, удивляться нечему – и теперь, в начале XXI века в исторической науке и, следовательно, в массовом общественном сознании господствуют идеи, берущие свое начало в русских летописях XVI века, эпохи острого соперничества Русского государства и Казанского ханства за сферы влияния в Восточной Европе.

Они, эти идеи, получив политико-идеологическое закрепление в работах дореволюционных отечественных историков, потом перекочевали в советскую историографию, благополучно дошли до наших времен и продолжают отравлять умы наших современников. Поэтому вместе с освобождением исторической науки от прежних идейных установок (во главе этого процесса идут исследователи Татарстана, Башкортостана, Республики Узбекистан и особенно Республики Казахстан) нет-нет да и слышны и отзвуки вчерашнего дня. Только этим можно объяснить, к примеру, появление в прошлом году и последующее столь благоприятное восприятие в обществе фильма «Орда». Между тем его создатели заслуживают не присуждения почетных премий и званий, которые посыпались на них со всех сторон, а привлечения к ответственности по ст. 282 Уголовного кодекса Российской Федерации (разжигание межнациональной розни). Если, конечно, посмотреть на проблему не только с точки зрения художественного кинематографического искусства (что недопустимо в нынешней ситуации), а в первую очередь исторической правды и ее

связи с состоянием современных, весьма непростых межнациональных отношений в нашей стране.

...История России – это не только история русского народа, Киевской Руси, феодальной раздробленности, образования Московского государства, расширения Российской империи и влияния русской культуры на становление нашей общероссийской цивилизации. Она намного шире, разнообразнее, богаче и поэтому еще интереснее. Но абсолютное большинство граждан страны не знают эту богатую и интересную историю главным образом по причинам, о которых мы говорили выше. Все сказанное относится и к истории Средней Волги и прошлому татарского народа, предки которого населяли Среднюю Волгу с конца первого тысячелетия нашей эры.

Сведения, которые будут изложены ниже, взяты из трудов отечественных и зарубежных ученых дореволюционного и советского периодов, самарских краеведов, фондов центральных и региональных архивов и других источников. Все находятся в открытом доступе и до сих пор не дошли до массового читателя только из-за несоответствия прежним идеологическим установкам. Я очень коротко доведу до вас некоторые наиболее важные сведения из упомянутых источников.

Конечно, в «другой истории» нашего края пока много неясного. Это связано, в первую очередь, со слабой источниковедческой базой изучаемой темы. После взятия Казани в 1552 году все архивы сгорели. Первым об этом написал еще князь Андрей Курбский – непосредственный участник штурма города *(«Сказания князя Курбского». Изд. Устрялова, М. 1834, стр. 124 – 125)*. Тому есть многочисленные подтверждения также в работах русских историков Соловьева, Карамзина, Щербатова, Ключевского, Фирсова и других. Им вторит немецкий историк Карл Фукс, много лет проживший в Казани и проработавший здесь в университете.

А все, что каким-то образом уцелело или появилось в последующем, сгорело при других пожарах – более позднего периода.

«1700 год. Сильный пожар в Самаре, истребивший большую часть города и правительственные архивы.

1701 год. В Москве сгорел Приказ казанского дворца, ведавшего вотчинными и поместными делами от Нижнего Новгорода до Астрахани.

1730 год пожар в Симбирске, истребивший большую часть дел правительственной канцелярии.

1740 год еще пожар в Симбирске уничтожил архивы провинциальной канцелярии».

(Красовский В.Э. Хронологический перечень событий Симбирской губернии 1372 – 1901 год. Симбирск, 1901. (стр. 32, 39).

Ощутимый удар по источникам дореволюционной российской истории был нанесен в конце 20-х годов XX века, когда архивная служба Советской России устроила в своих учреждениях… кампанию по сбору макулатуры. В это трудно поверить, но тогда сотни и тысячи тонн бесценных документов пошли на переработку с целью производства бумаги для нового пролетарского государства.

Сразу хочу оговориться, что приводимые нами сведения – далеко не полный перечень исторических фактов, которые прежде не находили должного отражения в научной и краеведческой литературе. В последние годы исследователи стали по-новому читать известные ранее науке источники и вводят в научный оборот другие, что в совокупности создают другую, более объективную картину истории России и нашего края в том числе. Часть из них должна войти в историко-энциклопедическое издание «Татары Самарского края», которое сейчас готовится к изданию и должно выйти в этом году. Инициатором этой работы стала Самарская областная национально-культурная автономия. Я думаю, что со всем, что связано с Волжско-Камской Булгарией, принятием нашими предками исламской религии в 922 году, Муромским городком и так далее, у наших слушателей более-менее в порядке.

В наше время издано очень много литературы, в том числе научно-популярной, которая в целом объективно отражает имеющиеся данные о Волжско-Камской Булгарии, в частности о Муромском городке, располагавшемся неподалеку от нынешнего Жигулевска.

В этом отношении очень много работы проделал самарский историко-культурный фонд «Булгарское наследие». Одним из наиболее видимых проектов, осуществленных им, является установка монумента «Летящий барс» у села Ширяево.

Поэтому я сразу перейду к эпохе Золотой Орды, по которой у большинства современников наибольший пробел в знаниях. Например, в литературе получило широкое распространение мнение о том, что якобы до середины 16 века, то есть до вхождения нашего края в Русское государство, чуть ли не вся территория, прилегающая к Самарской Луке и дальше до низовьев Волги и центральных городов Золотой Орды, была необитаемой землей и многими авторами даже называется «Диким полем».

Но источники говорят, что это не так. Арабские и европейские путешественники оставили многочисленные свидетельства существования в Восточной Европе того времени крупного и высокоразвитого государства. Заслуживает внимания оценка того, что происходило в нашем крае в золотоордынскую эпоху, которую приводит исследователь Самарского края более позднего периода Григорий Колесников: «С основанием Золотой Орды впервые начинается расцвет жизни в Нижнем и Среднем Поволжье по обе стороны Волги, здесь впервые кладется на-

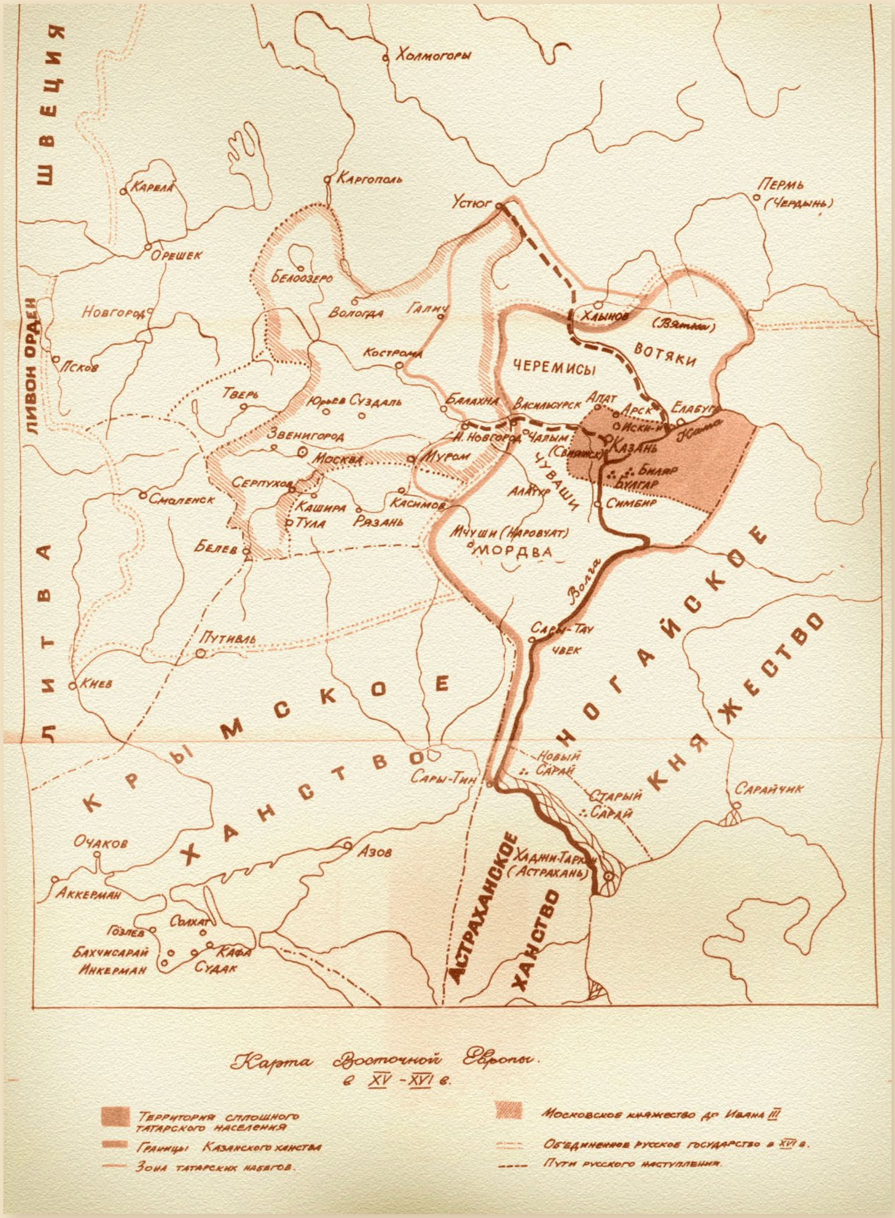

Карта Казанского ханства. Из книги М. Худяков. Очерки по истории Казанского ханства. Казань, 1923.

чало гражданственности (цивилизации), возникают прекрасные каменные города Сарай, Укек, Сумеркент, которые начинают соперничать с древними городами Востока, появилась обширная торговля в лице Индии и Западом в лице Генуи и Венеции; благодаря торговле завязались дипломатические отношения с восточными и западными странами. Приволжский край, благодаря торговле и скотоводческому промыслу начинает быстро обогащаться, а установившиеся формы гражданственности обеспечивали безопасность передвижения по стране» *(Памятная книжка Самарской губернии на 1910 год. Самара, 1910. Раздел 5, стр. 34)*

Через двести лет, в XV веке, наш край стал зависимой территорией Казанского ханства. По северо-западным землям нынешней Самарской области, вдоль Большого Черемшана проходили границы Казанского ханства, где именно с той эпохи берут свое начало несколько населенных пунктов на смежных территориях нынешних Самарской и Ульяновской областей. Татарские их названия многим из нас знакомы – Исентимер, Парау, Салаван и другие. В результате многолетней работы археологов на сегодняшний день на территории Самарской Луки и Самарского Заволжья выявлены более 100 городищ и поселений, относящихся к периоду Волжско-Камской Булгарии, Золотой Орды и Казанского ханства. Они находятся, главным образом, вдоль Самарской Луки, а также по берегам рек Самара, Уса, Сок, Большой Черемшан, Кондурча и Кинель.

К моменту присоединения к Русскому государству в нашем крае существовало несколько татарских поселений. Одно из них находилось неподалеку от Самары, на волжском берегу в районе нынешнего поселка Гранный.

Наличие постоянных поселений наглядно свидетельствует об оседлом, земледельческом характере хозяйства людей, населявших их. Следует напомнить, что основную часть местного населения составляли, безусловно, предки современных татар.

Об этом же подробно пишет русский археолог, палеограф и историк XIX века Капитон Иванович Невоструев, составивший в 1860-х годах карту «городищ древнего Волго-Болгарского и Казанского царств в нынешних губерниях Казанской, Симбирской, Самарской и Вятской». Опираясь на архивные документы, археологические материалы и другие источники, он доказывает, что многие существующие ныне населенные пункты Самарской Луки были основаны татарами. Это – Междуреченск, Шелехметь, Валы, Яблоневый Овраг, Ташла, Костычи (ныне город Октябрьск) и другие. Свидетельством тому служили сохранявшиеся еще в середине 19 столетия многочисленные остатки крепостных сооружений, рвов и валов, происхождение которых источники напрямую связывают с проживанием здесь татар. *(О городищах древнего Волго-Болгарского*

и Казанского царств в нынешних губерниях Казанской, Симбирской, Самарской и Вятской. М., 1871, стр. 47, 49).

Скорее всего, что такое же поселение, начиная с XIV века (а, может, и раньше), существовало и на чрезвычайно удобном для проживания месте нынешней Самары. Карта братьев Франческо и Доменика Фра-Мауро (1367 год) и портолан Пицигано (1459) совершенно определенно показывают наличие здесь населенного пункта под названием Samar. В этой связи трудно не согласиться с доктором исторических наук Михаилом Матвеевым, который обращает на формулировку указа царя Ивана IV, в котором речь идет не о создании какой-то новой крепости, что называется, «с нуля», а о преобразовании в крепость уже существующего населенного пункта с названием Самара.

Недавно в Самаре начата работа по установке памятника Григорию Засекину. Обратите внимание на оценку его роли в истории нашего города: памятник ставится основателю крепости, именно крепости Самара. Я считаю, что такую формулировку можно считать неким компромиссным вариантом в споре о том, когда возникла Самара. Специалисты, которые ее предложили, таким образом, соглашаются с тем, становящимся все более очевидным, фактом, что Самара возникла не в 1586 году, а раньше. И учитывая принципы допустимой исторической вероятности – в эпоху Золотой Орды или Казанского ханства.

Многие названия населенных и не населенных мест Самарского края в то время имели другие названия. Знаменитый арабский путешественник Ибн-Батутта, проехавший по волжским землям Золотой Орды в 30-е годы XIV века, помимо всего прочего, оставил ценные сведения о разного рода географических примечательностях района Самарской Луки и дальше, ниже по течению Волги. Например, он приводит тогдашнее название знаменитой горы у нынешнего Жигулевска – Кыз дагы, которая теперь называется Девичья гора. Или Елан дагы – это не менее знаменитые Змеевы горы в Хвалынском национальном парке на территории Саратовской области. Эти сведения в своих работах о золотоордынском городе Укек широко использовал профессор Казанского университета 19 века, немецкий востоковед Христиан Френ. *(Френ Х. Монгольский город на реке Волге. Ставрополь, 1911. (Перевод А. А. Гераклитова).*

Таким образом, эти и другие тюркские названия после присоединения нашего края к Русскому государству и массового заселения его русскими, мордвой, чувашами, постепенно приобрели свойственные для русского языка грамматические характеристики и были подведены под существующие в русском языке типы склонений имен существительных.

Доказанным является и тот факт, что ко времени присоединения Средней Волги к Русскому государству (или чуть позже) в Самарском крае уже существовали такие татарские селения, как Камышла, Байтуган, Измайлово (Теплый Стан), Сантимир, Алькино и другие. Исследователи нашего края, жившие и работавшие в прежние века – Петр Рычков, Александр Гераклитов и другие писали в своих работах, что города Бузулук, Бугуруслан, Николаевск возникли в 17 веке на месте татарских городищ. Тем более Николаевск (нынешний Пугачев соседней Саратовской области) до 1835 года назывался Мечетной слободой.

В XVII веке в нашем крае были созданы татарские казачьи посты на границах со степными кочевьями. Наиболее известным из них является Мочинская слобода. И в жизни главного города края – Самары – уже тогда постоянно присутствовал мусульманский и татарский элемент.

В Самаре были расквартированы юртовые казаки-мусульмане. Этот момент описывается в работах доктора исторических наук, профессора Э. Л. Дубмана. Подобные явления, конечно, находили отражение в топонимике города. Вероятно, с нахождением в Самаре мусульманской казачьей части связано появление в нашем городе в XVII веке улицы Мечетной, на что в своих работах указывал краевед Е. Я. Суровиков. Самый авторитетный самарский краевед конца 19 – начала 20 столетий Константин Головкин отмечает, что место, на котором сейчас располагается телецентр, в прежние времена было возвышенностью и называлось Султанским бугром, а овраг за областной больницей имени Калинина – Башкирским. Ногайской стороной, а потом Башкирской дачей (лесом) жители нашего города раньше называли зеленый массив по левую сторону реки Самара (Куйбышевский район). Головкин также считал, что название города «Самара» происходит от булгарского слова «вьючное животное».

В 30-е годы XVIII века в Самаре, в южной ее части, в начале нынешних улиц Галактионовская и Самарская, расположилась Оренбургская экспедиция. В процессе освоения юго-восточных окраин России и дальнейшего продвижения в казахские степи, а потом и в Среднюю Азию татары, как имеющие общую религию и очень схожий язык с жителями соседних стран, играли не последнюю роль. Это особенно понимал один из руководителей Оренбургской экспедиции В.Н. Татищев – основатель города Ставрополь-на-Волге (ныне Тольятти). Именно при нем в Самаре был составлен «Российско-калмыцко-татарский словарь», а также существовала калмыцко-татарская школа переводчиков, которую возглавляли знатоки восточных языков Иван Ерофеев и Махмуд Абдрахманов. Тогда же по распоряжению Татищева в Самаре была «заведена» совместная школа для татар и башкир, на русский язык были переведены книги нескольких восточных авторов.

Большое оживление в экономическую жизнь нашего города вно-

сили в то время татарские купцы из Касимовского уезда. Судя по всему, и основали Татарскую слободу на южной окраине Самары, в районе нынешних улиц Самарская и Галактионовская. Эти улицы вплоть до 1850-х годов и придания Самаре статуса губернского города имели другие названия – Мечетная и Татарская.

В первый раз о домах купцов-татар (применительно к 1782 году) упоминает историк освоения и градостроительства Самарского края Анатолий Куприянович Синельник. А на «Геометрическом плане Самары» начала XIX века, который был нами обнаружен в фонде Межевой канцелярии Российского Государственного архива древних актов в Москве (утвержден 18 марта 1804 года императором Александром I), вблизи этих домов показаны «татарскія мечеть и школа» и к юго-востоку от них и домов татарских купцов «кладбище магометанское». Здесь же указано место, предположенное для строительства новой мечети. (Российский Государственный архив древних актов, ф. 1356, оп. 1, д.д. 5315, 5316 и 5317).

Следующий этап в жизни самарских татар связан с молельным домом на улице Саратовская., который действовал с середины 1840 годов. Недавно нам удалось найти место, где он располагался – на углу улиц Саратовская и Успенская (теперь это улицы Фрунзе и Комсомольской).

Несколько слов о народном образовании. Все дореволюционные источники указывают, что при всех мечетях магометанских селений существуют медресе. Причем, с пометкой, что время их создания неизвестно. Правильно – они существовали всегда, ведь медресе открывались сразу после строительства мечетей и учителями в них бывали почти во всех случаях самые образованные люди, и эти специфические учебные заведения не входили в структуры ни земств, ни министерства народного просвещения. Они не финансировались ни органами местного самоуправления, ни государством, а находились целиком на содержании сельских обществ и приходов и меценатов (в городах). Только на средства сельских обществ и меценатов. Ситуация начала несколько меняться только с 80-х годов XIX века, когда по инициативе правительства стали создаваться русско-татарские школы. Они, однако, по ряду причин не получили широкого распространения.

Качество обучения в медресе – тема отдельного разговора. Оно действительно было не на высоте. Здесь татарские общины, что называется, делали, что могли. Но система образования в таком, не очень современном и удовлетворительном потребности общества виде, была очень разветвленной.

В «Памятной книжке Самарской губернии за 1863-1864 гг.» ее составители отмечают: «В сельском населении первое место в отношении грамотности будут занимать немцы-колонисты и за ними татары. В немецких селениях один ученик приходится на 5,9 жителей. В татарских селениях отношение числа учащихся к числу жителей также весьма благоприятно: так только в одних удельных селениях Самарской губернии, в которых татар до 20000 человек, существуют приличных 24 школы, и в них 1690 мальчиков и девочек, из них мальчиков 999. Из этого на мужское население в девять с лишком тысяч человек дает отношение как 1 к 9. Нам известно, однако же, что все обучение в этих школах ограничено чтением для девочек, и, кроме того, письмом для мальчиков. К сожалению, состояние татарских школ и ход преподавания в них совершенно недоступны нам.

И далее отмечается: «В наших русских селениях…ни число школ, ни число учеников в них, по отношению к числу жителей, не представляет тех результатов, какие мы видели в немецком и даже в татарском населении: местами дело только начато, а местами и совсем не начиналось». Общий итог в конце обзора: по удельным селениям, государственных и временно-обязанных русских крестьян отношение учеников к общему количеству населения получается 1 к 133. («Памятная книжка Самарской губернии за 1863-1864 гг.» Самара, 1864, стр. 59, 61, 66).

Я не буду подробно описывать события в татарской мусульманской жизни Самары и губернии рубежа XIX – XX веков. Они изложены в наших работах, с которыми, надеемся, уважаемая публика в большей своей части знакома.

По итогам Первой Всероссийской переписи населения 1897 года в Самаре постоянно проживало чуть 2800 татар, что составляло 3,2 процента от общего количества населения города (91627 человек). В процентном отношении это даже больше, чем сейчас.

Мусульманская община губернского центра по мере повышения своего социального статуса и финансово-экономического положения укрепляла также свои общественные позиции. Представители мусульманской общины стали членами кредитных обществ, работниками пароходства и банков, входили в местные отделения различных всероссийских общественных организаций. Строительство мечетей, содержание медресе и школ, проведение массовых мероприятий и другие, как бы мы сейчас сказали, социальные проекты оплачивались меценатами и простыми людьми.

Укреплялась и татарская община уездного центра Ставрополь. На ее средства в городе действовала школа для мальчиков и девочек. В 1913 году здесь началась работа по строительству мечети, но в связи с начавшейся вскоре Первой мировой войной, она осталась незаконченной.

По сведениям «Краеведческой картотеки» Константина Головкина, татары занимались также различными промыслами. У всех на слуху кумысолечебница Нестора Постникова, от фамилии которого получил свое название один из зе-

леных уголков нашего города. Но, оказывается, это лечебное заведение было далеко не единственным в Самаре. «...В конце 19 века – выделка кумыса во всех кумысолечебных заведениях, кроме санатория доктора Постникова, были в руках мусульман, количество коих было более десяти. Из них наиболее известными были: Хамидов на Аннаевской даче, Мухамедьяров на Плешановской, Ишуков в Молоканском саду и Сагидов на даче Ященко». *(Головкин К. П. Классика Самарского краеведения. Самара, 2007. Стр. 230)*

Об участии татар в экономической жизни губернского центра можно привести еще один примечательный факт: в 1909 году из пяти фруктовых магазинов Самары три принадлежали татарам.

Особенно благоприятные условия для активизации общественной жизни, в том числе, как тогда говорили, магометанского населения, возникли после первой русской революции. В 1913 году в Самаре открылись две русско-татарские школы – на улицах Александровская, 16 (ныне Вилоновская) и Саратовская, 145 (Фрунзе). Здание первой не сохранилось, а второе существует до сих пор. Попечительство над ними взяли приходы двух самарских мечетей.

Приход мечети на улице Оренбургская стал главным попечителем и организатором памятного Сабантуя 1914 года, который прошел на ипподроме на месте нынешних клиник медицинского университета за два с половиной месяца до начала Первой мировой войны. С началом войны при мечети (она стояла на месте нынешнего дворца спорта ЦСК ВВС) был открыт приют-ясли на 50 мест для детей нижних чинов, призванных на фронт.

После Октябрьской революции начинается новый, очень противоречивый этап в жизни татарского населения Самарского края. Советская власть уделяла большое внимание поднятию образовательного и культурного уровня национальных меньшинств. Во время гражданской войны в Самаре выходит несколько татарских газет. В это время в нашем городе жил и работал в труппе штаба ПриВО будущий классик и создатель татарского современного театра Карим Тинчурин. Прежние русско-татарские школы стали национальными школами советского типа. В разные годы они располагались в здании бывшей мечети на Оренбургской, на углу улиц Самарская и Ульяновская, Галактионовской. В 1936 году в городе еще действовала начальная татарская школа на Куйбышева, 22.

Здание последней довоенной татарской школы в Самаре. Улица Куйбышева, 22

В Доме печати (Молодогвардейская, 59) с 1928 по 1938 год газета «Колхозчи» и литературный альманах «Урта Идель». Действовал также клуб национальных меньшинств (Куйбышева, 89).

После Великой Отечественной войны в татарском населении начали происходить коренные демографические изменения. Особенно они стали заметными с конца 1950-х годов. В 1959 году в Куйбышевской области насчитывалось 74215 татар (из них в областном центре -13, 7 тысяч). В 1970 году (соответственно) 89 754 –19 654, в 1979-м – 103 605 и 32 811, в 1989 году – 115 280 и около 41 тысячи. В итоге татарское население Куйбышева за тридцать лет выросло в три раза. По другим городам конкретных цифр нет, но, например, общее население Ставрополя – Тольятти в период с 1959 г. по 1979 г. (в связи со строительством автозавода) увеличилось в три раза, и мы знаем, что доля татар в этом приросте значительная. В конце указанного срока татарское население Тольятти составило немногим 22 тысячи человек.

...Урбанизация и все усиливающиеся процессы глобализации, изменение образа жизни татар, кроме, безусловно, положительных элементов, повлекло утрату многими из них привычной мононациональной атмосферы и языковой среды. Усилилась угроза сохранению национальной культуры и языка большинством татар. В последнее время жизнь и национально-культурное состояние татарского населения начала принимать другие характеристики.

Самое ценное достояние народа – это его память. Не зря же отец классической и науки Геродот называл историю «Наукой всех наук». Безусловно, не зная прошлого, не извлекая из него уроки, нельзя уверенно идти вперед. Но невозможно познать историю села, родного края, где ты родился и вырос, не зная о прошлом своего народа и страны. Поэтому нелишним будет вкратце коснуться и более древней части истории наших предков.
История татарского народа восходит из глубины тысячелетий. Её долгое время очерняли. Но сейчас она проходит процесс очищения от скверны.

Фарид ШИРИЯЗДАНОВ

ИСТОРИЯ – ЭТО ПАМЯТЬ НАРОДА

В исторической литературе мы часто встречаемся с понятием «древние тюрки». Кто же они, откуда произошли, и что означает их название? Какое отношение к ним имеем мы, современные татары?

Родоначальник тюрков – Терек был внуком пророка Ноя. От него и происходит название тюркских народов.

Древние тюрки придавали огромное значение нареканию людей именами. Они верили в то, что в именах заключен магический смысл и великое таинство, что имена формируют эго человека (его сущность). Вот и в слове «терек» кроется широкое смысловое значение: «живой», «живучий», «энергичный» и так далее.

Древние тюрки, потомки Терека, стали прародителями многих племен, народов и народностей. Они объединялись в союзы племен и государства, но сохранились только более жизнеспособные.

История увлекательна и заразительна. Серьезно прикоснувшись к ней, невозможно дальше оставаться равнодушным. К сожалению, историческая наука всегда была политизированной, и властители использовали ее в свою угоду. Когда сравниваешь все негативное, что сказано о прошлом татарского народа с его культурным достоянием, уровнем самосознания, способностью к выживанию, всегда ощущается нестыковка. Однако в душе всегда хранится гордость за народ, сохранившийся пройдя неимоверные испытания. Когда изучаешь правдивую историю, всегда хочется еще больше познать о его сложной и трагической судьбе.

В процессе изучения истории родного края мне пришлось познать много нового, неизведанного. Оказывается, в Самарском Заволжье, называемом «Диким Полем», «Необжитым краем», прошумели различные цивилизации и Орды.

Средняя Волга, особенно Самарское Заволжье, во все времена были благословенным краем.

В ходе археологических исследований было сделано много открытий. Например, при раскопках на территории Похвистневского района были найдены места селений времен Золотой Орды, а в Камышлинском районе – обнаружены находки сарматовской эпохи. Об этом подробно описано в книге «История Самарского Заволжья», автором которого является доктор исторических наук Г.И. Матвеева. Известно то, что город Бугуруслан был старинным купеческим городом, который стоял на торговых путях. А где проходили торговые пути – там кипела жизнь.

На территории Малой Бугульминской Возвышенности происходило крупное сражение войск Булгарского царства с войсками хана Батыя (сюда входят и земли нынешнего Камышлинского района). Мы много слышали и о крупнейшей исторической битве войск Тимерлана (Тимер олан) и хана Золотой Орды Тохтомыша на реке Кондурча. Это также говорит о том, что эта территория Самарского Заволжья была стратегически важ-

ной буферной зоной, особенно земли в междуречье рек Сока и Кинеля. Здесь смыкались лесо-степь со степью. Тут проходили как друзья, так и враги. В этих местах жизнь то замирала, после жестоких сражений, то снова зарождалась. Это происходило периодически – такова была жестокая судьба земель приграничной полосы.

После распада Золотой Орды наиболее сильными ее наследниками стали Русское государство и Нугайская Орда, земли которой тянулись от реки Кама и до Уральских гор. Колонизация Русским государством земель Нугайской Орды протянулась на 200 лет. Поэтапно были построены три Засечные Оборонные линии. Вторая из них начиналась с Алексеевской крепости и проходила на Красный Яр, затем по реке Сок до Сергиевской крепости и далее на Кичуйскую крепость и до Мензелинска. Сокская Охранная Гряда, куда входили села нынешнего Камышлинского района, были заселены «служилыми татарами» с Пензенской и Симбирской губерний. Сюда же заселялись и жители

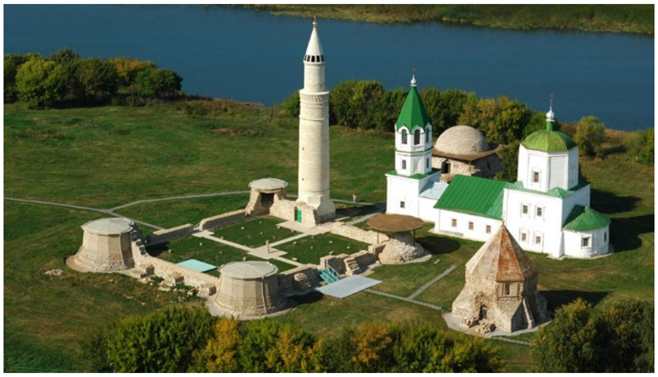

завоеванного Казанского ханства, убежавшие от насильственной христианизации. Так что эти края не были дикими и заброшенными. На территории Самарского Заволжья в ходе крупных сражений многие селения подвергались разграблению, а население угоняли в плен, для продажи в рабство. Например, только войска Тимерлана угнали отсюда сорок тысяч лошадей, При дележе военной добычи для него отобрали пять тысяч рабов.

Однако эти места благословенные. В истории России здесь впервые обнаружены запасы нефти, серы, сланца, алебастра и других природных богатств.

Для обслуживания и охраны Второй Засечной Оборонной Линии наших предков сверстали в разряд казаков. Чтобы закабалить их окончательно, были отменены курултаи, йыйыны и введена кантонная система управления. Таким образом элементы народной демократии были полностью ликвидированы.

После того, как граница продвинулась дальше на Восток, здешних жителей перевели в разряд государственных крестьян. Здесь зарождались и происходили крупные бунты и крестьянские войны вдоль территории Сокской Охранной гряды.

Пласты истории в этих местах лежат толстыми слоями. Они ждут часа своей разработки. В этом плане проводится определенная работа. В селе Старое Ермаково готовится к выпуску книга об истории села и ее округи. Идет подготовка материалов. Книга будет содержать разделы: древняя история; гражданская война; организация колхозов; Великая Отечественная война и до настоящего времени.

История здешнего края чрезвычайно богата. В селе Старое Ермаково зародилась джадитская система просвещения. Оно стало просветительским центром во всей округе. Здесь родились и выросли много талантливых и увлеченных людей.

В процессе исторических изысканий выявляются совершенно уникальные вещи. Выяснилось, что два фронтовика из этого села были представлены к награде Героя Советского Союза (по архивным документам). Тут есть много над чем задуматься. Хотя бы взять тот факт, что после войны более шестисот детей остались сиротами и выросли достойными людьми в тяжелейших условиях послевоенной разрухи и нищеты.

Сейчас идет активный сбор сведений о происхождении родов (родословных) и много других. В следующих номерах будут предложены наиболее актуальные из них.

Минтимер ШАЙМИЕВ:

«Нам удалось поднять авторитет татарского народа»

Минтимер Шәймиев:
«Без татар халкының абруен күтәрә алдык»

Татарстан Республикасының беренче Президенты Минтимер Шәймиев – Советлар Союзыннан соң Россиядә иң абруйлы шәхесләрнең берсе, илебездә һәм аңардан тыш яшәүче татарларның милли лидеры.

Минтимер Шәймиев җитәкчелегендә Татарстан Республикасының дәүләт суверинитеты турында Декларация кабул ителде, Бөтендөнья татар конгрессы оештырылды. Беренче Президентның казанышларын әйтеп бетерерлек түгел. Иң мөһимнәре – халыкара аренада Татарстанның абруен күтәрү, Татарстанның икътисады үсешенә уңай йогынты ясаган зур инвестицияләр җәлеп итү.

Бүген Минтимер Шәймиев – Татарстан Республикасының дәүләт киңәшчесе. Ул шулай ук Татарстанның мәдәни һәм тарихи мирасын яңадан торгызу фондын оештыру инициаторы. Аның җитәкчелегендә утрау-шәһәр Зөя һәм борынгы Болгар шәһәре торгызыла. Бу проектның Минтимер Шәймиевның бик күп вакыт алуын белеп, без шулай да аңа үз сорауларыбыз белән мөрәҗәгать иттек. Ул моңа бик теләп ризалашты.

Минтимер Шәймиев белән үткән әңгәмәне укучыларыбызга тәкъдим итәбез.

Первый Президент Республики Татарстан Минтимер Шарипович Шаймиев – один из самых ярких и авторитетнейших политиков постсоветской России, национальный лидер для всех татар, проживающих как в России, так и далеко за ее пределами.

Под руководством Минтимера Шаймиева принята Декларация о государственном суверенитете Республики Татарстан и Конституция Республики Татарстан, учреждён Всемирный Конгресс Татар. Заслуги первого Президента татар можно перечислять бесконечно долго. Главные из них – повышение авторитета Республики Татарстан на международной арене, приток в Республику колоссальных инвестиций, выведших Татарстан в лидеры экономического развития.

Сегодня Минтимер Шаймиев – Государственный Советник РТ, инициатор создания Республиканского фонда возрождения памятников истории и культуры Республики Татарстан. Под его руководством возрождаются остров-град Свияжск и древний город Булгар. Зная, что этот проект отнимает у него массу времени, мы всё же обратились к Минтимеру Шариповичу с просьбой найти возможность ответить на некоторые интересующие наших читателей вопросы. Он любезно согласился, и мы сегодня рады предложить вашему вниманию текст интервью с МИНТИМЕРОМ ШАРИПОВИЧЕМ ШАЙМИЕВЫМ.

Әңгәмәдәш – Данияр Сәйфиев
Вопросы подготовил – Данияр Сайфиев

- Минтимер Шәрипович, хәзерге вакытта, аеруча Татарстаннан читтәге төбәкләрдә, милләтебез үзенчәлегенең нигезе булган татар телен саклау мәсьәләсе кискен тора. “Оптимизация” һәм башка сылтаулар белән татар мәктәпләре ябыла, хәтта татар авылларында да ана теле кыскартылган программа буенча укытыла, ә кайдадыр бөтенләй “факультатив” фәнгә әверелә. Укытучылар, дәреслекләр җитми. Татар телен укытуны оештыруда без Татарстан Республикасыннан нинди ярдәм көтә алабыз?

- Ана телен саклау мәсьәләсе татарлар өчен генә кискен тормый, теләсә кайсы халык өчен үз телен саклап калу җиңел түгел. Хәзерге дөньяның глобальләшү дәрәҗәсе саны күп миллионнарга җиткән милләтләрне дә уйланырга мәҗбүр итә. Мин һәрвакыт әйтә киләм: татар телен генә түгел, теләсә кайсы телне саклау – ул дәүләтнең, гаиләнең һәм шәхсән һәр кешенең уртак тырышлыгы. Телебезне саклыйсыбыз килсә, аны, барыннан да элек, гаиләдә сакларга кирәк. *“И туган тел, и матур тел, әткәм-әнкәмнең теле!”*- дип язган бөек Тукаебыз. Һәм болай дәвам иткән:

Иң элек бу тел белән әнкәм
бишектә көйләгән,
Аннары төннәр буе әбкәм
хикәят сөйләгән.

Әгәр дә һәрберебез үз өендә татарча сөйләшеп, үз баласын туган көненнән үк ана теленә өйрәтсә, балада телгә карата кызыксыну тудыра ала. Икенчедән, балалар бакчаларында сакларга, ягъни мәктәпкәчә белем бирүдә. Өченчедән – мәктәпнең башлангыч сыйныфларында. Нәкъ менә шул рәвешчә без балаларда ана

– Минтимер Шарипович, сейчас, особенно на периферии Татарстана, остро стоит вопрос сохранения татарского языка как основы самоидентичности нашей нации. Под разными предлогами – «оптимизации» и пр. – закрываются татарские школы, даже в татарских селах родной язык преподается по усеченной программе, а то и вовсе превращен в «факультативную» дисциплину. Не хватает учителей, учебников. Какую помощь мы можем ждать от Республики Татарстан в деле организации обучения родному языку?

- Вопрос сохранения родного языка остро стоит не только для татар, любому народу это дается нелегко. Степень глобализации нынешнего мира заставляет задуматься даже многомиллионные по численности нации. Я всегда говорил и говорю о том, что сохранение языка, любого, не только татарского – это совместные усилия государства, семьи и лично каждого из нас. Если мы хотим сохранить язык, то его нужно сохранить, прежде всего, в семье. *«И туган тел, и матур тел, әткәм-әнкәмнең теле!»* – писал наш великий Тукай. И далее:

Иң элек бу тел белән әнкәм
бишектә көйләгән,
Аннары төннәр буе әбкәм
хикәят сөйләгән.
(Колыбель мою качая,
тихо-тихо пела мать,
Подрастая, сказки бабушки
я начал понимать...)

Если каждый из нас будет говорить дома на татарском языке и научит своего ребёнка с самого рождения, тем самым пробудит в нем интерес к нему. Во-вторых,

теленең нигезен гомергә салып калдырабыз, шул рәвешчә генә балаларда үз телен камил белү теләге туачак. Ә инде мондый теләк булса, берни дә комачаулый алмый. Моның башка ысулы юк, чөнки хәзер белем күләме бик зур, өлкән сыйныфларда, югары уку йортларында телгә вакыт әзрәк кала бара. Бу мәсьәләдә без федераль дәрәҗәдә аз эшләмәдек. Башлангыч сыйныфлар программалары билгеләнде, ана телен кирәкле күләмдә өйрәнү мөмкинлекләре ачылды.

Игътибарыгызны шуңа юнәлтергә телим: Россия Федерациясе субъектларында татар теленә һәм мәдәниятенә ярдәм итү һәм татар телен өйрәтү алып барылган, һәм уку татар телендә барган оешмаларны саклау мәсьәләләрен хәл итү Республиканың норматив-хокук документларында һәм дәүләт программаларында каралган. Мисал өчен, Россия Федерациясенең Төбәкләр үсеше министрлыгы һәм Татарстан Республикасы арасында дәүләт милли сәясәтен гамәлләштерү өлкәсендә хезмәттәшлек турында Килешү төзелгән. Аның кысаларында "Татарстан Республикасы территориясендә яшәгән Россия халыкларының ана телләре торышын һәм үсешен мониторинглауны үткәрүдә ярдәм күрсәтү буенча" пункт кертү турында килешүгә ирешелгән.

Шулай ук барлык хөкүмәтара килешүләргә Татарстаннан читтә яшәүче татарларның тел һәм мәдәни ихтыяҗларын канәгатьләндерүгә юнәлтелгән махсус пунктлар кертелгән. ТР Мәгариф һәм фән министрлыгы дәрәҗәсендә Россия Федерациясенең 28 субъекты һәм 4 чит ил (Казахстан, Үзбәкстан, Азәрбәйҗан, Төркия) белән килешү төзелгән. Бу инде әлеге төбәкләрдә яшәүче татарларга бу юнәлештә эшләү өчен мөмкинлекләр тудыра. Шуны да әйтергә кирәк, хезмәттәшлек турында килешүләргә Россия Федерациясе төбәкләрендә, татарлар җыелып яшәгән урыннарда, татар мәгарифен һәм тәрбия бирүне үстерү һәм саклау буенча бергәләп эш итү шартлары кертелгән. Ягъни уку татар телендә барган һәм татар теле өйрәнелгән сыйныфларны, мәктәпләрне саклау һәм үстерүгә ярдәм итү, аларда эшләүче укытучыларның һөнәри дәрәҗәсен үстерү, шулай ук Республикадан читтә якшәмбе мәктәпләре, курслар булдыру, мәктәп укучылары, укучы яшьләр арасыннан сәләтлеләрне күреп алу һәм үстерү кебек юнәлешләр каралган.

Тагын бер мисал. Бу килешүләрдә РФ субъектлары гаризасы буенча "Татар филологиясе" белгечлегенә әзерләү өчен абитуриентларны бюджетлы урыннарга максатчан җыю буенча эш каралган. Ләкин соңгы өч ел эчендә әлеге юнәлештә белгеч әзерләү турында бер генә гариза да бирелмәгән. Сез укытучылар җитми дисез, ә бит, әйтик, Казан

сохранить в детских садах, то есть в дошкольном образовании. В-третьих – в начальных классах школы. Именно так мы можем навсегда заложить в детях фундамент родного языка, только так у детей появится желание знать язык в совершенстве. Коль появится такое желание, то уже ничего не может помешать. Другого способа нет, потому что сейчас объем образования очень велик, в старших классах, в вузах времени на язык остается всё меньше. В этом вопросе мы немало поработали на федеральном уровне. Программы начальных классов определены, возможности для изучения родного языка в нужном объеме открыты.

Хочу обратить ваше внимание на то, что решение вопросов поддержки татарского языка и культуры в субъектах Российской Федерации и сохранения образовательных организаций, в которых ведется изучение татарского языка и есть обучение на татарском языке, заложены в нормативно-правовых документах и государственных программах республики. К примеру, заключено Соглашение между Министерством регионального развития Российской Федерации и Республикой Татарстан о сотрудничестве в сфере реализации государственной национальной политики, в рамках которого достигнута договоренность о включении пункта «по оказанию содействия в проведении мониторинга состояния и развития родных языков народов Российской Федерации, проживающих на территории Республики Татарстан».

Также во все межправительственные соглашения включены специальные пункты, направленные на удовлетворение языковых и культурных потребностей татар, проживающих за пределами Татарстана. На уровне Министерства образования и науки РТ заключены соглашения с 28 субъектами Российской Федерации и 4 зарубежными странами (Казахстан, Узбекистан, Азербайджан, Турция). Это уже создает возможности для дальнейших действий татар, проживающих в этих регионах. Следует подчеркнуть и то, что в соглашения о сотрудничестве включены условия взаимодействия по развитию и сохранению этнокультурного (татарского) образования и воспитания в местах компактного проживания татар в регионах Российской Федерации. То есть предусмотрены такие направления, как обеспечение работы по содействию сохранения и развития школ, классов с татарским языком обучения и с изучением татарского языка, а также создания воскресных школ, курсов за пределами республики; повышение профессионального уровня педагогов образовательных организаций с татарским языком обучения и с изучением родного татарского языка; создание условий для выявления, развития одаренных школьников, учащейся молодежи.

Вот ещё один пример. В этих соглашениях предусмотрена работа

университетына үзегез өчен укытучы әзерләү максатында Самардан үз студентыгызны турыдан-туры бюджетлы урынга җибәрә аласыз.

Шушы көннәрдә мин дәреслекләр мәсьәләсе белән кызыксындым. Татарстанның Мәгариф һәм фән министрлыгы мәгълүматы буенча, 2013 елда РФнең татарлар җыелып яшәгән субъектлары (Мәскәү шәһәре, Чуваш Республикасы, Удмурт Республикасы, Мордва Республикасы, Марий-Эл, Киров, Түбән Новгород, Оренбург, Самар, Чиләбе, Саратов, Ульяновск, Иваново өлкәләре, Пермь крае) һәм Азәрбәйҗан үтенече буенча, татар теле буенча 1 млн. 700 мең сумнан артык бәягә 7282 нөсхә уку-методика әдәбияты бушлай җибәрелгән.

Бәхәсләшмим, мөгаен, бу да җитәрлек түгелдер. Әмма хәзер башка мөмкинлекләр дә бар. Сез, мөгаен, беләсездер, Татарстан Президенты Рөстәм Миңнеханов күрсәтмәсе буенча, татар телен өйрәтү өчен "Ана теле" дигән уникаль интернет-проект старт алды. Ул татар телен өйрәнергә теләүче барлык кеше өчен төзелгән, Татарстанда яшәүчеләр өчен дә, башка барлык чит илләрдә яшәүчеләр өчен дә. Онлайн-мәктәп татар телен өйрәнү өчен генә түгел, шулай ук татар мәдәниятенә кушылу өчен дә шартлар тудыра. Күпләргә "Белем.ру" татар мәгариф порталы һәм "Татар иле" социаль челтәре дә ошый. Минемчә, аларда урнаштырылган бай материал уку-тәрбия процессында да кулланылырга мөмкин.

Инде телгә алып кителгән килешүләр нигезендә ел саен татар теле һәм әдәбияты буенча төбәкара олимпиада үткәрелә. Анда Россия төбәкләреннән 9-11 сыйныф укучылары, төбәк олимпиадаларында җиңүчеләр катнаша.

Татар теле һәм әдәбияты буенча Халыкара олимпиаданы аеруча билгеләп үтәсем килә. Элекке заманнарда без бу турыда хыялллана да алмый идек. Шуны хәтерлим, без чит илләрдә яшәүче милләттәшләребезне беренче тапкыр 90 нчы еллар башында, иң беренче Татар конгрессында гына күрдек. Хәзер дөнья ачык – аралаш, тәҗрибә уртаклаш, сораш, киңәш, очраш, хезмәттәшлек ит! Менә узган декабрьдә II Халыкара олимпиаданың дистанцион туры узган, анда Россиядән, Төркиядән, Кытайдан, Украинадан, Казахстаннан, Үзбәкстаннан, Кыргызстаннан, Бельгиядән, Алманиядән, Америкадан, Чехиядән 5 меңгә якын мәктәп укучысы катнашкан. Икенче турга алар быел Казанда - Габдулла Тукай туган көнне, 26

по целевому набору абитуриентов на бюджетные места по направлению подготовки «Татарская филология» согласно заявкам субъектов РФ. Но в последние три года не поступило ни одной заявки на подготовку специалиста по этому направлению. Вы говорите, что не хватает учителей, так ведь можно направить, скажем, в Казанский университет будущего «своего» учителя – студента из Самары – прямо на бюджетное место.

Я на днях поинтересовался состоянием дел с учебниками. По данным Министерства образования и науки Татарстана, в 2013 году по заявкам субъектов РФ с компактным проживанием татар (г. Москва, Чувашская Республика, Удмуртская Республики, Мордовская Республика, Марий-Эл, Кировская, Нижегородская, Оренбургская, Самарская, Челябинская, Саратовская, Ульяновская Ивановская области, Пермский край) и Азербайджана передано безвозмездно 7282 экземпляра учебно-методической литературы по татарскому языку и литературе на общую сумму более 1 млн 700 тысяч рублей.

Не буду спорить, наверное, и этого недостаточно. Но сейчас есть и другие возможности. Вы, наверное, знаете, что в соответствии с поручением Президента Татарстана Рустама Нургалиевича Минниханова стартовал уникальный интернет-проект дистанционного обучения татарскому языку «Ана теле». Он нацелен на обучение татарскому языку всех желающих, проживающих как в Татарстане, так и по всему миру. Онлайн-школа создает условия не только для овладения татарским языком, но также и для приобщения к татарской культуре. Многим нравятся татарский образовательный портал «Белем.ру» и татарская социальная сеть «Татар иле». Богатый, на мой взгляд, материал, который размещен на них, может быть также использован в учебно-воспитательном процессе.

Также на основе уже упомянутых соглашений, ежегодно проводится межрегиональная олимпиада по татарскому языку и литературе. В нем принимают участие учащиеся 9-11 классов, победители региональных туров олимпиад по татарскому языку и литературе из регионов России.

Особо хочу выделить Международную олимпиаду по татарскому языку и литературе. В прежние времена мы даже мечтать об этом не могли. Помню, мы своих соотечественников из-за рубежа вживую увидели только в начале 90-х годов, когда они приехали на самый первый Конгресс татар. А сейчас мир открыт – общайся, де-

апрельдә җыелачакларын беләм. Россиянең төрле төбәкләрендә яшәүче талантлы татар балаларының ел саен Татарстанда ял итүләрен оештыру, татарча сөйләшүче төбәкара сменалар үткәрелү турында инде сөйләп тә тормыйм.

Иң мөһиме – бу эш киләчәктә дә дәвам итәчәк. Безгә бит үз ана телебезне өйрәнүне беркем дә тыймый, булган барлык мөмкинлекләрдән файдаланырга кирәк. Сүз уңаеннан, бу яктан Самар татарлары зур уңышлар казанган кебек тоела. Мин күптән түгел "Туган тел" Самар өлкә татар җәмгыяте вәкилләре Ильяс Шәкүров, Гомәр Батыршин, Рифкать Хуҗин белән очрашкан идем. Алар Самар татарлары тормышы турында бик кызыклы итеп сөйләделәр. "Яктылык" татар мәктәбенең күпкырлы эшчәнлеге куандырды, татар теле буенча олимпиадалар ел саен сездә дә үткәрелә икән. Җәмгыятьнең нәшерлек эшчәнлеге дә бик яхшы, кирәкле китаплар үзегездә басыла. Сезнең журналны чыгару, "Самар татарлары" порталын ачу Самар өлкәсе татарларының көчле, талантлы, актив булуы һәм киләчәк буыннар турында кайгыртуын дәлилли. Шунысы мөһим: алар башка милләтләр белән дус-тату яши, аларга милли үзаңның уңай өлгесен күрсәтә. "Туган тел"нең эш тәҗрибәсен илнең башка төбәкләрендә дә файдаланырга кирәк, ә Татарстан һәрвакыт ярдәм итәчәк. Республика җитәкчеләре башка төбәкләргә баргач, милләттәшләребез белән очрашырга тырышалар. Республика Президенты бу мәсьәләләргә зур игътибар бирә, кирәк булса, аларны үзенең коллегалары-губернаторлар белән сөйләшеп хәл итәргә һәрвакыт әзер.

- Сезнең тәкъдим белән һәм Сезнең җитәкчелектә Татарстанда актив рәвештә тарихи мирас истәлекләре торгызыла. Ләкин татар мәдәниятенең һәм тарихының Татарстаннан читтәге шундый истәлекләре онытылган сыман. Мәсәлән, Самар өлкәсендәге Муром шәһәрчеге, ул әһәмияте буенча борынгы Болгардан калышмыйдыр, мөгаен. Бәлки бу ядкәрне дә торгызу өчен Татарстан һәм Самар өлкәсе тарихчыларының, археологларының, белгечләренең көчен берләштерү мәгъкульдер?

- Сезнең белән килешәм, халкыбызның бай мирасы бөтен ил буенча зур игътибар таләп итә. Ләкин шуны искәртәсем килә: күрәсең, төбәкләргә мәгълүмат

лись опытом, спрашивай, советуйся, встречайся, сотрудничай! Вот в декабре 2013 года прошел дистанционный тур II Международной олимпиады, в котором приняли участие около 5 тысяч школьников и студентов из России, Турции, Китая, Украины, Казахстана, Узбекистана, Кыргызстана, Бельгии, Германии, Америки, Украины, Чехии. Знаю, что проведение очного тура олимпиады запланировано в день рождения великого татарского поэта Габдуллы Тукая – 26 апреля 2014 года. Я уже и не говорю об организации ежегодного отдыха в Татарстане одаренных и талантливых детей-татар, проживающих в различных регионах России, межрегиональной смены с речевой практикой по татарскому языку.

Главное – эта работа продолжится и в будущем. Нам ведь никто не запрещает изучать свой родной язык, надо использовать все существующие возможности. Кстати, мне кажется, что самарские татары в этом преуспели. Я недавно встречался с представителями Самарского областного татарского общества «Туган тел» Ильясом Шакуровым, Гумаром Батршиным, Ривгатом Хузиным и узнал от них много интересного о жизни самарских татар. Очень порадовала многогранная деятельность татарской школы «Яктылык», олимпиады по татарскому языку ежегодно проводятся и у вас. Особенно ценно издательская деятельность общества: нужные книги печатаются на месте. Издание вашего журнала «Самар татарлары», открытие портала «Самарские татары» свидетельствуют о том, что татары Самарской области сильны, талантливы, активны и заботятся о будущих поколениях. Главное, живут в мире и согласии с другими народами, показывая им позитивный пример национального самосознания. Думаю, опыт работы «Туган тел» необходимо использовать и в других регионах страны, а Татарстан всегда поддержит. Руководители республики, бывая в регионах, стараются встречаться с соотечественниками. Президент республики очень внимателен к этим проблемам, при необходимости всегда готов решать их через переговоры со своими коллегами – губернаторами.

- По Вашей инициативе и под Вашим же руководством в Татарстане активно возрождаются памятники исторического наследия. Но много таких памятников татарской культуры и истории за пределами РТ остаются в забвении. Например, Муромский городок в Самарской области, который по значению в истории нашего народа, пожа-

барып җитми һәм Татарстан галимнәренең республикадан читтәге мәдәни мираска игътибары аз дигән бик үк дөрес булмаган фикер барлыкка килә. Татар халкы тарихи мирасының географиясе киң һәм бик күп тарихи объектлардан тора. 1990 нчы еллардан башлап Республика Татарстанның һәм татар халкының Россиянең күп кенә төбәкләрендә урнашкан мәдәни мирасын өйрәнү буенча колачлы эш алып бара. Әлеге максатчан эш нәтиҗәсендә йөзләп яңа, тарихи, мәдәни объектлар ачылган. Күпсанлы язмалар, шул исәптән фәнни–популяр хезмәтләр басылган. Бу татарларда зур кызыксыну һәм үз төбәкләренә бәйле объектларны тирәнрәк өйрәнү ихтыяҗы тудырган. Тарихчы галимнәр сүзенә караганда, Россия төбәкләрендә яшәүче гражданнардан килгән мөрәҗәгатьләр саны елдан-ел арта бара. Бу Республиканың фәнни мөмкинлекләреннән инде артып та киткән. Өйрәнү мөмкинлекләрен киңәйтү өчен шартлар тудыру максатында, күрше төбәкләрнең, шул исәптән Самар өлкәсенең дә, тарихчы белгечләрен Казан федераль университетында максатчан рәвештә әзерләү алып барыла.

Төбәкләрдәге татар җәмгыятьләре мондый эзләнүләрне, белгечләрне Татарстаннан гына түгел, үзләренең һәм башка өлкәләрнең фәнни үзәкләреннән дә чакырып оештыру тәкъдиме белән чыгалар. Бу күренеш - милли үзаң ныгуы, үз халкың тарихына ихтирам артуына мисал булып тора. Без моңа шатланабыз. Минемчә, 2010 елда Татарстан Республикасы тарихи һәм мәдәни истәлекләрен торгызу буенча Республика фонды оештырылу, аның борынгы Болгар шәһәре һәм Зөя утрау-шәһәрен яңарту буенча эшчәнлеге күпмедер дәрәҗәдә Россия төбәкләренә үз тарихи мирасларына игътибарлырак булыр өчен сигнал булды.

Безнең зур тарихи мирасыбызны өйрәнүнең яңа формалары төбәк иҗтимагый үзәкләре оештыруга юнәлтелгән. Бу - татар халкының мөстәкыйль оешып, үз традицияләрен саклауның тарихи формасы. Әйткәнемчә, татар халкының тарихына һәм мәдәниятенә бәйле меңләгән археология истәлеге Татарстаннан читтә урнашкан. Чыннан да, аларның кайберләре колачлары буенча Болгар шәһәрлегенннән калышмый. Мәсәлән, Сарай әл – Мәхрус (Әстерхан өлкәсе), Сарай әл-Җәдит (Волгоград өлкәсе), Мәджәр (Ставрополь крае), Корьят шәһәрлеге (Ульяновск өлкәсе), Искер (Төмән өлкәсе), Курмыш (Түбән Новгород өлкәсе), Укәк (Саратов өлкәсе), Афкула (Пермь), Наручат (Пенза өлкәсе), Самар өлкәсендәге Муром шәһәрчеге дә шул исәпкә керә. Россия Фәннәр академия-

луй, не уступает городу Булгар. Может, есть резон объединить усилия историков, археологов, краеведов Татарстана и нашей Самарской области для возрождения и этого памятника?

- Согласен с Вами, богатое наследие нашего народа по всей стране требует огромного внимания. Но, хочу заметить, видимо, информация не доходит до регионов, и складывается не совсем правильное впечатление, что недостаточно внимания уделяется учеными Татарстана к культурному наследию за его пределами. Историческое наследие татарского народа имеет широкую географию и представлено большим разнообразием исторических объектов. С 1990-х годов республика проводит обширные работы по изучению культурного наследия Татарстана и татарского народа во многих регионах России и за его пределами. Благодаря целенаправленной работе выявлены сотни новых объектов истории культуры. Опубликованы многочисленные публикации, в том числе и научно-популярные. Это вызвало большой интерес у татарского населения и потребность более глубокого изучения объектов, связанных с их регионом. По словам наших ученых-историков, ежегодно фиксируется рост обращений граждан из регионов России, что превосходит научные возможности республики. С целью создания условий для расширения исследовательского потенциала ведется подготовка специалистов-историков из соседних регионов в целевом порядке в КФУ, в том числе и из Самары.

Татарские общества в регионах выступают инициаторами организации подобных исследований с привлечением специалистов не только из Татарстана, но и из собственных научных центров и других областей. Подобное явление – яркий пример роста самосознания и уважения к истории своего народа. Это радует нас. На мой взгляд, создание в 2010 году в Татарстане Республиканского фонда по возрождению памятников истории и культуры Республики Татарстан и его деятельность по восстановлению древнего города Болгар и острова-града Свияжск в какой-то мере послужили сигналом для регионов России, для более внимательного отношения к своему историческому наследию.

Новые формы изучения нашего огромного культурного наследия ориентированы на создание региональных общественных центров. Это является исторической формой самоорганизации татарского народа и сохранения традиций. За пределами Татарстана находятся тысячи памятников археологии, связанные с историей и культу-

се һәм Татарстан Фәннәр академиясе дистә еллар дәвамында бу төбәкләр галимнәре белән берөзлексез хезмәттәшлек итә. Нәкъ менә аларның хезмәтләре нәтиҗәсендә татар халкының урта гасырлар тарихын тулаем күзаллау мөмкин булды. Бу эшләр дәвам итә, хәзерге вакытта да башка өлкәләр белгечләре катнашында уртак тикшеренүләр, экспедицияләр үткәрелә. Мондый игътибар алга таба да сакланачак.

Шунысын билгеләп үтәргә кирәк, бу эшләрнең нәтиҗәләре Тартарика сериясендә чыгарылучы уникаль басмаларга һәм җиде томлык "Борынгы заманнардан татарлар тарихы" на керде. Әлеге хезмәтләрдә татарлар мәдәни мирасын тикшеренүләрдән иң яңа мәгълүмат китерелә. Шулай ук Самар өлкәсенең иң яхшы белгечләре белән бергәләп тикшерелгән Муром шәһәрчеге турында да фәнни мәгълүмат бар. Мондый фәнни проектларны гамәлләштерү өчен Татарстан галимнәре күрше төбәкләргә даими йөриләр, Самар, Ульяновск, Саратов, Түбән Новгород, Тобольск һәм башка шәһәрләрдә татар тарихы буенча конференцияләрдә катнашалар.

Шундый сәфәрләрнең берсе 2012 елда – Алтайга, Татарстан Фәннәр академиясенең тарих институты тарафыннан, Казан федераль университетының тарих институты һәм "Яңарыш" фонды катнашында Болгар форумы кысаларында оештырылган иде. Кыскача аңлатып үтәм, Халыкара Болгар форумы безнең тәкъдим буенча ТР Фәннәр академиясе, ТР Мәдәният Министрлыгы һәм Казан федераль университеты тарафыннан 2010 елда оештырылды. Хикмәт шунда ки, соңгы еллардагы фәнни эзләнүләр һәм ачышлар безгә Татарстанда безнең карашка фәнни даирәнең игътибарына лаек булган комплекслы проект эшләргә мөмкинлек бирде. Ул борынгы заманнарда Көнчыгышта Бөек Кытай диварыннан башлап, Көнбатышта Дунайга кадәр зур территориядә - безнең уртак ата-бабаларыбыз, төрки һәм славян халыклары ахыр чиктә уникаль Евразия цивилизациясе формалаштырган урында барган процессларны өйрәнүгә багышлана. Әлбәттә, бу проектны тормышка

рой татарского народа. Действительно, некоторые из них по своим масштабам мало чем уступают Болгарскому городищу. Например, Сарай-аль-Махруса (Астраханская область), Сарай аль-Джадит (Волгоградская область), Мадхжар (Ставропольский край), Корятьское городище (Ульяновская область), Искер (Тюменская область), Курмыш (Нижегородская область), Увек (Саратовская область), Афкула (Пермь), Наровчат (Пензенская область), в том числе и Муромский городок в Самарской области. Ученые Российской академии наук и Татарстана многие десятилетия ведут непрерывное сотрудничество с этими регионами. Именно благодаря их работам появилось целостное представление о средневековой истории татарского народа. Эти работы продолжаются и сейчас, проводятся совместные исследования, экспедиции с участием специалистов, коллег из других областей. Такое внимание сохранится и впредь.

Надо отметить, что результаты этих работ вошли в уникальные издания из серии Тартарика и в семитомное издание «История татар с древнейших времен». На страницах этих исследований приведены новейшие результаты исследований культурного наследия татар, в том числе Муромского городка с привлечением ведущих ученых в этой области Самарской области. Ученые Татарстана регулярно выезжают на реализацию научных проектов в соседние регионы и активно участвуют в проведении тематических конференций по истории татарского народа в регионах: Самаре, Ульяновске, Саратове, Нижнем Новгороде, Тобольске и других.

Один из таких выездов – в Алтай – был организован Институтом истории Академии наук Татарстана при участии института истории Казанского федерального университета и Фонда «Возрождение» в рамках Болгарского форума. Вкратце поясню: Международный Болгарский форум был основан по нашей инициативе Академией наук РТ, Министерством культуры РТ и Казанским (Поволжским) федераль-

ашыру Россия, Кытай, Япония, Монголия, Казахстан, Украина, Венгрия, Болгария һәм башка илләрнең фәнни үзәкләре белгечләре белән тыгыз хезмәттәшлектән башка мөмкин түгел. Әлеге Форум шуның өчен оештырылды. Ул ел саен Болгар цивилизациясенең тарихы, мәдәнияте һәм мирасы белән шөгыльләнүче белгечләрне берләштерү максатында уздырыла. Соңгы 3-4 ел эчендә ул Россия һәм чит ил галимнәре арасында координация һәм белем алмашуның даими мәйданчыгына әйләнде. I һәм II Форумны без Болгарда һәм Казанда, III – Алтайда, IV – Болгариядә уздырдык, ә V Болгар форумы Симферопольдә үтте.

Шул рәвешчә, "Идел-Алтай: Евразия цивилизациясенең чыганаклары" дигән III Болгар Форумын Россия территориясендә - Барнаулда үткәрдек. Алтай дәүләт университетында оештырылган әлеге форумга тарихлары Алтай һәм аның янындагы төбәкләргә бәйле төрле халыклар тарихы турында фикер алышу өчен төрле илләрдән йөздән артык галим килде. Россия һәм чит ил галимнәре Алтайны төрки телле халыклар бишеге, дип саный һәм без ул форумда, нигездә, гомуми тарихи-мәдәни мирасыбыз турында сөйләштек.

Сез, әлбәттә, хаклы, татар истәлекләрен торгызу федераль үзәкнең, Татарстанның, алар урнашкан территория төбәкләренең уртак тырышлыгыннан башка мөмкин түгел.

- Идел буенда төрле милләт һәм халыклар язмышы тарихи рәвештә бергә кушылган. Хәзерге вакытта күрәбез: кайбер даирәләр аларның гасырлардан килгән дус-тату күршелек мөнәсәбәтләренә чөй кагарга маташа. Советлар вакытындагы интернациональ тәрбия си-

ным университетом в 2010 году. Дело в том, что научные поиски и открытия последних лет позволили нам в Татарстане разработать, на наш взгляд, заслуживающий внимания научных кругов комплексный проект по изучению процессов, происходивших в древности на огромной территории от Великой Китайской стены на Востоке и до Дуная на Западе, где наши общие предки, тюркские и славянские народы, сформировали в конечном итоге уникальную евразийскую цивилизацию. Конечно, реализация данного проекта невозможна без тесного сотрудничества с ведущими специалистами из научных центров России, Китая, Японии, Монголии, Казахстана, Украины, Венгрии, Болгарии, Германии и других стран. Поэтому и был создан этот форум, который ежегодно проводится в целях объединения специалистов, занимающихся историей, культурой и наследием болгарской цивилизации и за последние 3-4 года стал постоянной площадкой для координации и обмена знаниями между учеными из России и зарубежных стран. I и II форумы мы провели в Болгаре и Казани, III – в Алтае, IV – в Болгарии, V – в Симферополе.

Таким образом, III Болгарский форум «Идель-Алтай: истоки евразийской цивилизации» мы провели в Барнауле. На форум, который проходил в Алтайском государственном университете, приехали более ста ученых из разных стран мира для обсуждения проблем древней истории народов, происхождение которых связано с Алтаем и близлежащими регионами. Российские и зарубежные ученые-специалисты считают Алтай колыбелью тюркоязычных народов, и мы на Форуме говорили в основном о нашем общем историко-культурном наследии.

Вы, конечно, правы, восстановление этих памятников невозможно без объединения усилий и ресурсов и федерального центра, и Татарстана, и самих регионов, на чьей территории они находятся.

- В Поволжье исторически слились судьбы разных народов и наций. Сейчас видим попытки некоторых кругов вбить клинья в их годами, веками сложившиеся добрососедские отношения. Предается охаиванию советская система интернационального воспитания, все больше попыток внести раскол между людьми по национальному и конфессиональному признакам. Возможно, это является следствием отсутствия четкой и обоснованной государственной национальной политики. Какими Вам видятся пути и средства для сохранения и укрепления межнациональных и межконфессиональных отношений?

- Я всегда говорил и говорю, что межнациональные отношения – материя весьма тонкая, тут всё очень чувствительно, тут нет мелочей. На малейшие проявления национализма и ксенофобии необходимо обратить внимание и пресекать на корню. Безусловно,

стемасын хурлыйлар, кешеләрне милләт һәм дин ягыннан бер-берсенә каршы куярга тырышалар. Бәлки, бу төгәл һәм нигезле дәүләт милли сәясәте булмау нәтиҗәседер. Милләтара һәм динара мөнәсәбәтләрне саклау һәм ныгытуның нинди юлларын һәм чараларын күрәсез?

- Мин һәрвакыт әйттем һәм әйтеп киләм: милләтара мөнәсәбәтләр – гаять нечкә материя, биредә вак-төякләр юк. Милләтчелек һәм ксенофобиянең бик кечкенә чагылышларына да игътибар бирү һәм тамырыннан юк итү мәҗбүри. Һичсүзсез, без күпмилләтле илдә яшибез һәм, проблеманы гадиләштермичә, төпле милли сәясәт алып барырга тиешбез.

Милли сәясәт – йөздән артык милләт яшәүче Россия кебек Федерациянең тотрыклылыгын билгеләүче четерекле, нәзакәтле тирәлек. Шуңа күрә милли сәясәт – илнең Президенты эше ул, дип саныйм. Аны бөтен халык сайлап куйган һәм аның өчен милли сәясәт – өстенлекле мәсьәлә. Россия Президенты Владимир Путин бер еллап элек милләтара мөнәсәбәтләр буенча Президент советы оештырды, бу - әлеге өлкәдә идарә итү системасының мөһим элементларыннан берсе. Дәүләт милли сәясәтенең 2025 елга кадәр Стратегиясе расланды. Мин боларны бар халыкка аңлаешлы милли сәясәт булдыруга таба дөрес адым, дип исәплим. Ил Президенты кушуы буенча, Россиянең Көньягындагы һәм Идел буе федераль округындагы төбәкләрдә милләтара мөнәсәбәтләрнең мониторингын тәэмин итүче фәнни үзәк ачылды. Төбәкләр хакимияте һәм муниципаль хакимият вәкаләтләрен һәм аларның милләтара конфликтлар барлыкка килү өчен җаваплылыгын (конфликтны булдырмый кала алмаган җитәкчеләрне эштән алуга кадәр) билгеләү турында законга кул куелды. Милли сәясәт Стратегиясен гамәлләштерүнең төбәк планнары эшләнә, аларның бурычы – һәрбер территориянең ихтыяҗларын һәм үзенчәлекләрен чагылдыру. Мин Владимир Путинның, безгә соңгы дистә елларда ирешелгән яхшы, уңай казанышларга, күпмилләтле, күп динле илнең нәкъ менә уңай якларына һәм өстенлекләренә таянырга кирәк, дигән фикере белән килешәм. Әйтик, Татарстан тәҗрибәсенә таянырга мөмкин, бездә милләтара татулык гасырлар буена формалашкан, Казан үзәгендә, Кремльдә мәчет белән православие соборы рәттән тора, шәһәрдә католиклар, старообряд чиркәүләре һәм синагога бер-берсенә күрше урнашкан. Мөселман Болгары һәм православие Зөя-утравы берьюлы торгызыла. Шундый паритетлы алымны без һәрвакыт һәм һәр җирдә кулланырга тырышабыз.

Минем карашка, милләтара мөнәсәбәтләрне ныгыту юлы – бар милләтләргә тигез караш тәрбияләү һәм Россиядә яшәүче халыкларның проблемаларына

мы живем в многонациональной стране и, не упрощая проблемы, обязаны вести продуманную национальную политику.

Национальная политика – это сложно, это деликатная среда, во многом предопределяющая стабильность такой федерации, как Россия, где живут более ста национальностей. Поэтому я считаю, что национальная политика – это дело Президента страны. Он избран всенародно, и для него национальная политика – приоритетная задача. Президентом России Владимиром Путиным более года назад создан Президентский совет по межнациональным отношениям – один из важнейших элементов системы управления в данной сфере. Утверждена Стратегия государственной национальной политики до 2025 года. Считаю, что это верные шаги к созданию понятной всем национальной политики. По поручению Президента страны создан научный центр, обеспечивающий мониторинг межнациональных отношений на Юге России и в регионах Приволжского федерального округа. Подписан закон об определении полномочий региональных и муниципальных властей и их ответственности за возникновение межнациональных конфликтов, вплоть до отправки в отставку руководителей, которые не смогли предотвратить конфликт. Разрабатываются региональные планы реализации Стратегии национальной политики, призванные отражать потребности и специфику каждой конкретной территории. Я согласен с мнением Владимира Путина о том, что мы должны опираться на всё хорошее, всё позитивное, что было наработано

һәм ихтыяҗларына нык игътибар бирү. Иң мөһиме, проблемаларны ишәйтмәскә. Моның өчен ниндидер ресурслар кирәкми. Әйтик, “Россия - руслар өчен” дип язмаска һәм сөйләмәскә. Еш кына безнең илне православие иле, дип ассызыклыйлар. Килешәм: илдә күпчелек православ динендәгеләр, биредә кемнедер гаепләп булмый, тарихтан шулай килеп чыккан, әмма бу турыда бик әдәпле сөйләргә кирәк. Башкаларның хисләренә кагылмыйча. Илнең Конституциясе буенча, Россия – дөньяви дәүләт. Шуңа күрә барлык дини институтлар кешенең рухи ихтыяҗларына бәйле рәвештә үсәргә тиеш. Тигез карашлы җәмгыять урталыкта булырга тиеш.

- Хөрмәтле Минтимер Шәрипович! Сез Республикага иң катлаулы елларда җитәкчелек иттегез. Татарстанның суверенитетка ирешүен Сезнең эшчәнлек белән бәйлиләр. Президентлык елларында Сезнең өчен иң кыены нәрсә иде? Иң-иң истәлекле вакыйгалар нинди? Нәрсәгә ирешеп булды, нәрсәләр эшләргә өлгермәдегез яки эшли алмадыгыз?

- Гомумән әйткәндә, мин нидер эшли алмадык яки тиешенчә эшли алмадык, дип әйтә алмыйм. Күп нәрсәгә ирештек. Социаль проблемаларга килгәндә, мәсәлән, илдә әле хәзергә кадәр тузган торакны бетерү буенча максатчан программаны тормышка ашырган кеше юк. Ә без моңа 2005 ел башында ирештек, иске йортлардан 57 мең гаиләне күчердек. Аннан бюджет өлкәсендә эшләүчеләр һәм яшь гаиләләр өчен социаль ипотека программасын башлап җибәрдек. Яисә, мисал өчен, республикага тоташ газ кертү инде ун еллап элек төгәлләнде. Хәзер республикада юл төзелеше җәелдерелде. Информатизация һәм IT-технологияләр үсешендә ыргылыш ясала. 2013 елгы Универсиада өчен күпме эшләнде! Бездә хәзер идарәчеләрнең яшь командасы эшли, нәрсә һәм ничек эшләргә кирәген яхшы беләләр, нәтиҗәле шөгыльләнәләр.

Үзгәртеп коруның беренче елларын искә төшереп, шуны билгеләп үтәсем килә, без, үзебез дә ахырынача аңлап җиткермичә, хәлиткеч тарихи вакыйгаларда катнаштык. Демократик хәрәкәт башланды, сүз иреге бирелде. Үзгәртеп кору, хәбәрдарлык – бу төшенчәләр бөтен дөньяга мәгълүм булды. Шул чакта безнең интеллигенция сүз алды һәм тулысынча мөстәкыйльлек мәсьәләсен күтәрде. Ә татар интеллегенциясе һәрвакыт көчле булды. Аны бер-

На мой взгляд, путь к укреплению межнациональных отношений – это воспитание толерантности и пристальное внимание к проблемам и потребностям национальностей, живущих в России. Главное, не множить проблемы. Для этого и ресурсов никаких не надо. Скажем, не писать и не говорить, что «Россия для русских». Часто подчеркивается, что у нас страна православная. Я согласен: подавляющее большинство – православные, в этом некого винить, так исторически сложилось, но нужно об этом говорить очень тактично. Чтобы не задевать чувства других. По Конституции страны, Россия – светское государство. Поэтому все религиозные институты должны развиваться в меру душевной потребности человека. Толерантное общество должно быть умеренным.

- Уважаемый Минтимер Шарипович! Вы возглавляли республику в самые сложные годы. Обретение Татарстаном суверенитета неразрывно связывают с Вашим именем. Что для Вас было самым трудным в годы президентства? Что самое-самое памятное в годы президентства? Что удалось, а чего Вы не успели или не смогли?

- По большому счету я не могу сказать, что мы чего-то не смогли или сделали не так… Многое удалось. Что касается социальных вопросов, то, например, в стране до сих пор никто ещё не осуществил целевую программу ликвидации ветхого жилья. Мы осуществили это к 2005 году, переселив из трущоб более 57 тысяч семей. Потом запустили программу социальной ипотеки для бюджетников и молодых семей. Или, к примеру, сплошная газификация республики завершена уже лет десять назад. Сейчас в республике развернуто строительство дорог. Осуществляется прорыв в развитии информатизации и IT –технологий. А сколько было сделано к Универсиаде-2013! У нас сейчас молодая

в последние десятилетия, и опираться как раз на плюсы и преимущества многонациональной, многоконфессиональной страны. Например, на опыт Татарстана, где веками сложилось межнациональное согласие, где в центре Казани, в Кремле, рядом стоят мечеть и православный собор, в городе мирно соседствуют и католические, и староверческие церкви, и синагога. Мусульманский Болгар и православный Свияжск восстанавливаются одновременно. И такой паритетный подход мы стараемся выдерживать во всем и всегда.

ничек тә гаепләп булмый, хәлләр авыр иде, аеруча милли мәдәният һәм мәгариф өлкәсендә. Мәсәлән, ул вакытка Казанда бердәнбер татар мәктәбе калган иде. 1990 елда Казанга Борис Николаевич Ельцин килде, интеллегенция вәкилләре белән очрашты, барсын да үз күзләре белән күрде. Без ул чорда мәсьәләләрне хәл итүдә шартнамәле юлны сайладык һәм дөрес эшләдек. Күптән түгел Россия Федерациясенең һәм Татарстан Республикасының “Россия Федерациясе дәүләт органнары белән Татарстан Республикасы дәүләт органнары арасында эшләр һәм вәкаләтләр бүлешү турында” Шартнамәгә кул куюга 20 ел тулуны билгеләп үттек. Бу инде тарих, без әле аңа, сабак алыр өчен, кабат-кабат әйләнеп кайтырбыз.

Әлбәттә, Татарстан өчен генә түгел, ил өчен дә хәлиткеч карарлар кабул итү җиңел булмады, Татарстан үзгәретеп кору елларында үз хокукларын яклау буенча алда барды. Татарстанның дәүләт суверенитеты турында Декларацияне Россиянең башка субъектлары арасында беренче булып кабул итүе очраклы хәл түгел иде.

1991 елның 12 июне истә калды, ул көнне илдә беренче тапкыр Россия Президентын гына түгел, Татарстан Президентын да сайлаулар узды. Үзгәртеп кору вәзгыяте һәм үзәк белән мөнәсәбәтләр катлаулы иде. Татарстан мөстәкыйльлек таләп итә, хәтта тулысынча мөстәкыйльлек тарафдарлары да бар. Ул сайлауларда Борис Ельцин Татарстанда тавыш җыя алмады (50 проценттан кимрәк). Ә үз Президенты өчен Татарстан сайлаучыларының 74 проценты тавыш бирде. Шунысы яхшы, бу вакыйгалар тыныч узды. Президентлыкка кандидат сыйфатында сайлаучылар белән очрашканда мин рус телле кешеләрнең күзләрендә борчу күрдем. Менә шушы, мөгаен, иң кыен, ләкин иң мөһим мизгел булгандыр. Безнең Республика күпмилләтле, милләтара низаглар чыгуга юл куярга һич ярамый иде. Миңа ышанып, алар Татарстанның беренче Президентына тавыш бирделәр. Һәм мин аларның ышанычын акларга тиеш идем. Президент вазыйфасында биш ел эшләгәннән соң, беренче срокка нәтиҗә ясаганда, минем иң мөһим казанышым – рус телле кешеләр күзендә борчуның юкка чыгуы дидем. Шул заманнан бирле төрле милләт вәкилләре Республика Президентына ышанып карыйлар.

команда управленцев, знают, что и как делать, занимаются эффективно.

Вспоминая первые годы перестройки, хочу отметить, что мы, сами того до конца не осознав, пережили ключевые исторические события. Началось демократическое движение, была дана свобода слова. Перестройка, гласность – эти понятия стали известны всему миру. Тогда наша интеллигенция заговорила во весь голос и подняла вопрос о полной независимости. А татарская интеллигенция всегда была сильной. И обвинять её никак нельзя, положение было тяжелое, особенно в национальной культурно-образовательной среде. К примеру, к тому времени в Казани осталась одна-единственная татарская школа. В 1990 году в Казань приехал Борис Николаевич Ельцин, встречался с представителями интеллигенции, увидел всё своими глазами. Мы на том этапе выбрали договорный путь решения вопросов и правильно поступили. Недавно отметили 20-летие подписания Договора Российской Федерации и Республики Татарстан «О разграничении предметов ведения и взаимном делегировании полномочий между органами государственной власти Российской Федерации и органами государственной власти Республики Татарстан». Это уже история, к которой мы не раз будем возвращаться, чтобы извлечь уроки.

Конечно, было непросто принимать судьбоносные не только для республики, но и для страны решения, ведь Татарстан в годы перестройки был впереди в части отстаивания своих прав. Не случайно Декларация о государственном суверенитете Татарстана была принята первой среди других субъектов РФ.

Запомнилось 12 июня 1991 года, когда прошли первые в стране выборы не только Президента России, но и Президента Татарстана. Перестроечная ситуация и отношение с центром были непростые. Татарстан требовал независимости, были даже сторонники полной независимости. На тех выборах Борис Ельцин в Татарстане голосов не получил (меньше 50 процентов). А за своего президента в Татарстане проголосовали 74 процента избирателей. Хорошо, что всё это прошло мирно, без осложнений. Когда я в качестве кандидата в президенты встречался с избирателями, то видел тревогу в глазах русскоязычного населения. Это и был, пожалуй, самый трудный, но и самый важный

Президент вазыйфасында егерме ел булу дәверендә минем төп казанышым шул дип саныйм: шул чор эчендә татар халкының абруен күтәрә һәм милли узаңын ныгыта алдык. Барлык катлаулы процесслар шуны күрсәтте: татарлар - тынычлык сөюче, иҗтиһад итүче халык, алар Россия Федерациясенең аеруча үзгәртеп кору елларында бөтенлеген саклауда зур роль уйнадылар, татарлар – үз дәрәҗәсен белә торган, әмма шул ук вакытта башка халыкларның мәнфәгатьләрен ихтирам итә торган халык. Бу безнең халыкка мөнәсәбәтне тамырдан үзгәртте. Без бит моңа мохтаҗ идек. Башка халыклар белән чагыштырганда, татарларга мөнәсәбәт төрлечә иде. СССРның бөтен идеологиясе, тарих дәреслекләре татарларны татар-монголлар белән бәйләп күрсәтә иде. Әгәр дә ул болгавыр елларда безнең халык үзен башкача тотса, Россиянең уртасында фаҗигале вакыйгалар булуы ихтимал иде. Безнең халыкның тарихы Чечня яки Кавказның башка халыкларыныкына караганда, гадирәк, дип әйтмәс идем мин. Татарлар үзләрен сәяси яктан да, икътисадый яктан да өлгергән халык итеп күрсәтте.

Татарстанлылар тормышында да бик күп уңай үзгәрешләр булды. Без киң колачлы халыкара чаралар уздыра алдык, алар безнең күпмилләтле Республиканың данын бөтен дөньяга тараттылар. Татарстанның даны, һичшиксез, бөтен татарларга таралды, чөнки барлык татарлар үзләрнең тарихи Ватаны итеп Татарстанны саный. Хәзер татарлар, кайда гына яшәсәләр дә, үз милләтләрен яшермиләр, андый заманнар инде узды.

- Россиядә шундый гадәт бар, "элеккеге" ләр язмышынан һич көнләшерлек түгел: кешенең хакимияттән китүе була, аңа каршы яман сүз кузгала. Бу гадәт Сезгә кагылмады. Сәбәбе нидә?

- Югары хакимияттәге кешегә кешеләрне яратырга кирәк, милләтенә, диненә карамастан. Вәгъдәне азрак бирергә һәм күбрәк эшләргә, популизмнан башка. Беренче затның төп бурычы - үз эшен белә торган, җаваплы кадрлар туплау һәм аларның кадерен белү. Минем шәхсән үз принцибым бар – кайда тугансың, шунда кирәгең чыккан. Чөнки минем газиз Татарстаныбызга мәхәббәтем чиксез. Чит җирдә солтан булганчы, үз илеңдә олтан бул, ди татар халык мәкале.

- Сезне татар Президенты, дип түгел, ә бөтен күпмилләтле Татарстан Президенты дип атыйлар иде. Сез бүген дә күп эшләрдә катнашасыз. Шулкадәр энергия һәм көч каян килә? Спорт? Гаилә? Әллә эшләргә гадәтләнгәнсезме?

- Төгәлрәк әйтсәк, мин бүген бик зур бер эштә – "Татарстанның мәдәни мирасы: борынгы Болгар шәһәре һәм утрау-шәһәр Зөя" проектын гамәлләштерүдә. Бу минем күптәнге хыялым иде, аны тормышка ашыру мөмкинлеге туу-

момент. Республика у нас многонациональная, ни в коем случае нельзя было допустить возникновения межнациональной розни. Поверив в меня, они проголосовали за первого Президента Татарстана, и я был обязан оправдать их доверие. И после пяти лет пребывания на должности Президента, подводя итоги первого срока, я сказал, что главное мое достижение – исчезновение тревоги в глазах русскоязычных людей. С тех пор отношение людей разных национальностей к Президенту республики стало доверительным.

Я считаю, что главное достижение за почти двадцатилетнее президентство в том, что за эти годы нам удалось поднять авторитет татарского народа и укрепить национальное самосознание. Все сложные процессы доказали, что татары миролюбивый, созидательный народ, сыгравший огромную роль в сохранении целостности Российской Федерации, особенно в перестроечные годы, народ, знающий себе цену, но в то же время уважающий интересы других народов. Это кардинально изменило отношение к нашему народу. А мы ведь нуждались в этом. По сравнению с другими народами, отношение к татарам часто бывало неоднозначное. Вся идеология СССР, учебники истории всегда упрощенно связывали татар с татаро-монголами. Если бы в то время наш народ вел себя по-другому, то в самой середине России могли произойти трагические события. Я бы не сказал, что история нашего народа проще, чем история Чечни или других народов Кавказа. Татары сумели показать себя зрелыми и с политической, и с экономической стороны. И в жизни татарстанцев произошло много позитивных изменений. Нам удалось провести масштабные международные мероприятия, которые прославили нашу многонациональную республику на весь мир. Безусловно, слава Татарстана распространилась на всех татар, ведь во всем мире татары считают Татарстан исторической Родиной. Теперь татары, где бы ни жили, не скрывают свою национальность, такие времена уже в прошлом.

- В России так сложилось, что удел «бывших» очень даже незавиден: стоит человеку отойти от власти, как начинают чуть ли не предавать его анафеме. На Вас эта традиция не сработала, да и вряд ли могла сработать. Это результат чего?

- Человеку, обладающему большой властью, нужно любить людей независимо от их национальной и конфессиональной принадлежности. Меньше обещать, больше делать и без популизма. Главная задача первого лица – подобрать знающих, ответственных кадров и дорожить ими. У меня лично для себя был принцип – где родился, там и пригодился, потому что я безмерно люблю родной Татарстан.

- Вас называли не татарским Президентом, а Президентом всего многонационального народа Татарстана. Вы и сегодня, как

га мин бик шат. Әлеге проектны гамәлләштерү өчен оештырылган Татарстан Республикасының тарихи һәм мәдәни истәлекләрен торгызу буенча Республика "Яңарыш" фондының Попечительләр Советы рәисе мин. Быел февраль аенда аны оештырганга дүрт ел тулды. Бу елларны мин ачышлар, иҗади эзләнүләр һәм тәҗрибә туплау еллары, дип атар идем. Шуны әйтәсем килә, теләк булганда, әлеге проектның асылына җентекләп төшенү мөмкин хәл икән: фәнни-тикшеренү, проектлаштыру, төзү-төзекләндерү эшләреннән башлап, иң нечкә, иң катлаулы реставрация-консервация эшләренә кадәр. Мин инде берничә тапкыр билгеләп үткәнчә, фәнни-өйрәнү процессы иҗади процесска әверелде, һәм бик күп яңа идеяләр туды, тора-бара проект киңәйде, яңа объектлар барлыкка килде. Дөресен генә әйткәндә, мин хәзер бу эш белән шулкадәр мавыктым ки, Республика Президенты булып эшләгән күп еллар каядыр еракта калгандай тоела, һәм мин бөтенләй башка галәмдә шикелле. Фикердәшләрдән торган бик яхшы команда җыелды. Миңа яшәү һәм эшләү бик уңайлы бүген. Шунысы да бик мөһим: бу проект безнең рухыбызны баета, мин гел болай дим: безнең җәмгыятькә рухият кайта.

Энергия һәм көч, Фондның девизы раславынча, ихлас күңелдән эшләүдән килә. Тагын безнең проектка бөтен халыкның ярдәм итүе рухландыра. Әмма бу бер үк вакытта көчле этәргеч тә, һәм, һичсүзсез, зур җаваплылык та.

Гаиләм исә һәрвакыт миңа ышанычлы тыл булды, ярдәм итте. Хәләл җефетем Сәкинә Шакировна минем Президент вазыйфасыннан китүемне озак көтте, үзенә карата игътибар артыр, дип өметләнде, күрәсең. Әмма аның өметләре бик үк акланып бетмәде. Бары тик тагын бер ял көне генә өстәлде. Беләсезме, мин бит шимбә көн эшкә йөрмәскә бер елдан соң гына күнектем. Сүз уңаеннан, тагын бер хыялым чынга ашты - минем хәзер этем бар, токымы - Көнчыгыш Себер лайкасы, Махмай исемле – Тукай буенча. Һәр шимбә-якшәмбе аның белән озаклап йөреп керәбез. Һәм, һәрвакыттагыча, мин һәр көн бассейнда. Минем норма – көн саен километр ярым. Узган ел 526 километр йөзгәнмен. Һәм, әлбәттә, минем гомерлек мавыгуым – шахмат. Тагын телевизордан спорт тапшырулары

говорится, при делах. Откуда берется столько энергии и сил? Спорт? Семья? Привычка работать?

- Если точнее, то я сегодня при одном большом деле – реализации проекта «Культурное наследие Татарстана: древний город Болгар и остров-град Свияжск». Это была моя давняя мечта, я рад, что появилась возможность её осуществить. Я являюсь Председателем Попечительского Совета, созданного для осуществления этого проекта Республиканского Фонда возрождения памятников истории и культуры Республики Татарстан – Фонда «Возрождение». В феврале исполнилось четыре года со дня его основания. Эти годы я назвал бы годами открытий, творческих исканий и обретения опыта. Я вам должен сказать, что при желании, оказывается, можно настолько глубоко вникнуть во все детали этого проекта – от исследовательских, проектных, ремонтно-строительных и до самых тонких, реставрационно-консервационных дел. Я уже неоднократно отмечал: научно-познавательный процесс превратился в творческий и родилось много новых идей, проект по ходу дела расширился, появились новые объекты. Честно говоря, я сейчас настолько увлечен этим делом, что у меня появилось ощущение, что многолетняя работа Президентом республики уже где-то в далеком прошлом и я нахожусь в совершенно другом измерении. Подобралась отличная команда единомышленников. Мне комфортно жить и работать. И очень важно то, что этот проект делает нас духовно богаче, как я постоянно утверждаю: наше общество обретает духовность.

Энергия и силы берутся из того, что работаю от души – для души, как гласит девиз нашего фонда. И ещё, очень вдохновляет колоссальная всенародная поддержка нашего проекта, но это одновременно и мощный импульс для дальнейшей работы и, безусловно, огромная ответственность.

А моя семья она во все времена была для меня надежным тылом и огромной поддержкой. Моя супруга Сакина Шакировна долго ждала моего ухода с поста Президента республики, думала, тогда будет больше внимания к ней, но надежды её не совсем оправдались. Разве что одним выходным днем стало больше. Знаете, вначале я целый год не мог привыкнуть к тому, что по субботам не хожу на работу. Кстати, сбылась ещё одна мечта – я завел собаку, западносибирскую лайку, назвал Махмаем – по Тукаю. Каждую субботу-воскресенье подолгу гуляем с ним. И, как всегда, каждый день – бассейн. Моя норма

карыйм. Спортны бик яратам – футбол, хоккей, биатлон, баскетбол, волейбол... Спорт яңалыкларын күзәтеп барам. Мин һәрвакыт спортка зур игътибар һәм күп вакыт бирәм. Ни өчен? Чөнки без бит дөньяда үзебез генә түгел, ә Татарстан турында дөнья белсен өчен “Ак барс”, “Рубин”, УНИКС, “Зенит” һәм Универсиада кирәк. Кешеләрне тагын нәрсә шулай берләштерә ала? Менә хәзер Сочида кышкы Олимпиада бара, бик күп кеше эшләрен ташлап, телевизорга, компьютерга, айфонга, айпадка текәлә, ул гына да түгел – Сочи стадионнарында утыра. Сугышлар, конфликтлар онытыла... Аларны нәрсә берләштерә? Спорт! Дөньяда спорттан да көчле идеология юк, дип саныйм.

- Сез, чын татар буларак, атларга битараф түгел. Аларга вакытыгыз каламы?

- Безнең нәсел кушаматы “чаптын”, ягъни чабыш аты. Бабам да, бабамның әтисе дә хәлле кешеләр, нык крестьяннар булган, алар Сабан туе чабышларында катнашыр өчен ат тотканнар һәм Сабан туйларында җиңеп чыкканнар. Президент булып эшләгән заманда, атларга мәхәббәтемне белеп, миңа дистәдән артык нәселле ат бүләк иттеләр. Мин аларны шунда ук ипподромга бирә бардым. Аларны зур чабышлар вакытында күрәм, уңышларына шатланам.

- Хөрмәтле Минтимер Шәрипович! Безнең сорауларга җавап бирергә вакыт тапкан өчен зур рәхмәтләребезне белдерәбез. Сезгә исәнлек-саулык, игелекле гамәлләрегезнең тормышка ашуын теләп калабыз.

– полтора километра. За прошлый год проплыл 526 километров. Конечно, мое увлечение по всей жизни – это шахматы. А ещё смотрю спортивные передачи по телевизору. Очень люблю спорт – футбол, хоккей, биатлон, баскетбол, волейбол... Слежу за свежими спортивными новостями. Я всегда уделяю много внимания и времени спорту. Почему? Потому что мы же не одни на земле, а чтобы о Татарстане узнали везде, нужен «Ак барс», «Рубин», УНИКС, «Зенит» и Универсиада... Что еще может так объединить людей? Вот сейчас идет зимняя Олимпиада в Сочи, огромное количество людей бросают дела и приникают к телевизорам, компьютерам, айфонам, айпадам, а то и вовсе сидят в стадионах Сочи. На время забываются войны, конфликты... Что их объединяет? Спорт! Нет в мире сильнее идеологии, чем спорт, я так считаю.

- Вы, как любой настоящий татарин, неравнодушны к лошадям. Остается ли время для любимого увлечения?

- У нас даже родовое прозвище «чаптын», то-есть «скакун». Дед, прадед были людьми состоятельными, крепкие крестьяне и всегда держали лошадь для участия на скачках во время праздника Сабантуй и становились победителями. Зная мою любовь к лошадям, в период работы мне подарили более десятка породистых лошадей, и я их с ходу передавал нашему ипподрому. Вижу их во время больших скачек и радуюсь их достижениям.

- Уважаемый Минтимер Шарипович! Спасибо Вам за то, что согласились ответить на наши вопросы. Примите наши пожелания здоровья, успешного завершения всех Ваших начинаний.

САМАРСКОЕ ОБЛАСТНОЕ ТАТАРСКОЕ ОБЩЕСТВО «ТУГАН ТЕЛ» «РОДНОЙ ЯЗЫК»

Работает с 1989 года

Президент — **ШАКУРОВ Ильяс Гумерович,** директор — **САЙФИЕВ Данияр Ирекович.**

ОСНОВНЫМИ ЦЕЛЯМИ ОРГАНИЗАЦИИ ЯВЛЯЮТСЯ:

- удовлетворение культурно-просветительных, общественно значимых духовных и материальных потребностей татарского населения Самарской области;
- разработка и реализация практических мер по сохранению и развитию татарского языка, обычаев и традиций, пробуждение национального самосознания;
- сотрудничество с религиозными организациями города и области в деле духовного возрождения населения;
- пропаганда идей уважения и дружбы между народами и их культурами;
- борьба с проявлениями национализма и шовинизма.

ФОРМАМИ И МЕТОДАМИ ПРОПАГАНДЫ НАЦИОНАЛЬНОГО ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ ЯВЛЯЮТСЯ:

- проведение национальных праздников «Сабантуй», «Навруз», «Играй, гармонь», «Сэмбеле», «Праздник Гуся» («Каз эмясы»);
- проведение фестиваля татарских детских коллективов;
- проведение вечеров, посвященных памяти видных представителей татарской культуры: Мусы Джалиля и Габдуллы Тукая и др.

Активисты общества принимают участие в культурно-массовых мероприятиях среди татарского населения. Постоянно поддержи-ваются связи с татарским общественным центром (г. Казань), Всемирным конгрессом татар и Конгрессом тюркских народов России.

443009, г. Самара, ул. Воронежская, д. 9, оф. 203.
Тел.: (846) **997-15-83, 995-35-78, факс: 997-15-84,**
www.samtatdelo.ru, www.str63.ru, www.tatar-duslyk.ru e-mail: **tugantelsamara@bk.ru**

ИПОЗЕМБАНК
Лицензия ЦБ РФ № 3026

ПЛАТЕЖИ В НАШЕМ ГОРОДЕ

г.Самара, пр. Кирова, 206
тел.: 331-47-77, 953-56-72
филиал «Мичуринский». Тел. 270-26-94, 270-26-95
www.ipozembank.com

- **РАСЧЕТНО-КАССОВОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ** (открытие счета, установка «Клиент Банк» - бесплатно; фиксированная плата за ведение счета)
- **КРЕДИТОВАНИЕ,** в т.ч. в форме овердрафт
- **ВЫДАЧА БАНКОВСКИХ ГАРАНТИЙ**
- **ОПЕРАЦИИ С ВЕКСЕЛЯМИ**
- **ДЕНЕЖНЫЕ ПЕРЕВОДЫ** (Contact, Privat Money)
- **ПРИЕМ ВСЕХ ВИДОВ ПЛАТЕЖЕЙ:** платежи за сотовую связь, пополнение транспортных карт, оплата налогов и штрафов, коммунальных услуг и т.п.

ОПЕРАЦИОННЫЕ КАССЫ ПО ПРИЕМУ ПЛАТЕЖЕЙ:

- Главный офис - пр.Кирова, 206
- Филиал Банка «Мичуринский», ул. Мичурина, 64
- ул. Димитрова,95
- ул. Революционная,142
- ул. Промышленности, 289
- ул. Демократическая, 37
- ул. Советско Армии, 235
- пр. К.Маркса, 510Б
- ул. Советской Армии, 144
- ул. Аэродромная, 40
- ул. Стара-Загора, 59
- ул. Нагорная,143
- ул. Победы, 89
- пр. К.Маркса,181/ул. Революц, 64
- ул. Пугачевский тракт, 8
- ул. Белорусская, 97
- ул. 22 партсъезда, 46
- ул. Магистральная, литер А1 (к/т «Луч»)
- ул. Физкультурная, 119
- ул. Гагарина, 32
- ул. Свободы, 154
- ул. Дзержинского, 24
- ул. Стандартная,65
- ул. Свободы, 218
- Заводское шоссе, 48
- г. Новокуйбышевск, ул. Победы, 23
- ул. Г. Димитрова, 22
- ул. Гагарина, 120
- ул. Бакинская, 22А
- ул. Владимирская, 50А
- ул. Победы, 8Б
- ул. Дыбенко, 114
- ул. Мичурина, 46А
- п. Управленческий, ул. Ногина, 13
- пр. Кирова, 90
- ул. Ташкентская, 98
- ул. Белорусская, 24
- ул. Н.-Вокзальная, 146а
- ул. Ташкентская, 196 А

Решением 30-сессии Генеральной конференции ЮНЕСКО в ноябре 1999 года с целью защиты языкового и культурного многообразия учрежден Междунаро?дный день родно?го языка? (International Mother Language Day), который отмечается ежегодно 21 февраля. Эта дата приурочена к событиям 1952 года в Бангладеш, когда полиция учинила кровавую расправу с участниками демонстрации сторонников признания бенгальского языка официальным в восточном Пакистане. Генеральная Ассамблея ООН поддержала решение об объявлении Международного дня родного языка и призвала государства-членов ООН и Секретариат ООН способствовать защите и сохранению всех языков народов мира.

Даниил САЛАНДАЕВ

(При подготовке материала использованы источники из Интернета)

ЯЗЫК МОЙ – ДРУГ МОЙ

«Каждый язык описывает вокруг народа, которому он принадлежит, круг, откуда человеку дано выйти лишь постольку, поскольку он тут же вступает в круг другого языка».

Вильгельм фон Гумбольдт

Сегодня в мире насчитывается более 6 тысяч языков. Половине из них, по оценкам ЮНЕСКО, уже в ближайшее время грозит полное уничтожение. А значит, вместе с ними уйдут в небытие и целые пласты человеческой цивилизации, ведь именно языки являются главными хранителями духовного наследия народов. Приходят на память мудрые слова лауреата Украинской национальной премии имени Тараса Шевченко поэтессы Лины Костенко: «Народ не умирает вдруг. Сначала у него отнимается язык».

Обращая внимание политиков на тревожную тенденцию ускоренного исчезновения языков, ООН провозгласил 1994-2004 годы десятилетием коренных народов. Под эгидой ЮНЕСКО и Совета Европы была создана Красная книга, составлена база данных и атласы исчезающих языков. Включились в дело сохранения языков различные фонды и организации с солидными финансовыми средствами для выделения грантов на исследования положения языков в мире.

Хотя мы не устаем повторять, что у России – свой, особый путь, но общемировая тенденция не обошла стороной и нас. Последняя перепись населения, проведенная в 2002 году, показала, что жители России владеют более чем 150 языками. Это значительно меньше, чем было, к примеру, в начале прошлого столетия. Но на большинстве этих языков говорят... менее 10 000 человек. В списке самых распространенных языков доминирует русский, на нем говорят 142,6 миллиона людей. Татарский язык с почти 5,5 миллиона, владеющих им – на втором месте. Потом по степени убывания носителей (более миллиона человек) идут украинский, башкирский, чеченский и чувашский языки.

По данным ЮНЕСКО, опубликованным в интерактивном атласе исчезающих языков мира, 120 языков в России находятся на грани исчезновения, а 15 уже безвозвратно утеряны. В их числе – алеутский, терско-саамский, ительменский, нивхский, чукотский и многие другие. По мнению международных наблюдателей, все они рано или поздно могут быть поглощены основными языками Российской Федерации – русским и татарским.

Наши же российские исследователи настроены более оптимистически. Они тоже признают неуклонную тенденцию к сокращению объема функционирования многих языков в России, но не в таких быстрых темпах и масштабах. К исчезающим они относят не более 50 языков, в основном малых народов российского Севера и Дальнего Востока.

ПО ВОЛЕ ВОЛН

Сегодня мало кто помнит, что еще в 1992 году Совет Национальностей Верховного Совета РФ с участием ученых Института социально-политических исследований, Института этнологии и антропологии, Института государства и

права, Института социологии и Института психологии Академии наук разработал «Концепцию государственной программы национального возрождения народов Российской Федерации». В Концепции были учтены многочисленные замечания народных депутатов России, предложения, поступившие от 76 республиканских, краевых и областных Советов народных депутатов, её проект обсудили на научно-практической конференции, прошедшей в ноябре 1991 года в г. Солнечногорске Московской области.

Наверное, уместно вспомнить, и о том, что же представлял собой Совет Национальностей, ставший жертвой антиконституционного ельцинского указа №1400 от 21 сентября 1993 года, приведшего к вооруженному разгону парламента.

Совет Национальностей – одна из двух палат Верховного Совета РСФСР (Российской Федерации). В 1990–1993 гг. состоял из 126 депутатов.

Совет Национальностей представлял не непосредственно «национальности» в значении этого слова, принятом в СССР (этнические группы), а национальные территориальные образования всех уровней. Учрежден в 1989 году как одна из палат прежде однопалатного Верховного Совета РСФСР. Избран в 1990 году.

В соответствии с Конституцией РФ (статья 112) палаты Верховного Совета были равноправны, однако «вопросы обеспечения национального равноправия интересов наций, народностей и национальных групп в сочетании с общими интересами и потребностями советского многонационального государства; государственного строительства и социально-экономического развития, имеющие важное значение для республики в составе Российской Федерации, автономной области и автономного округа; совершенствования законодательства Российской Федерации, регулирующего межнациональные отношения» рассматривались прежде всего Советом Национальностей. В соответствии с частью первой указанной статьи Совет Национальностей (как и Совет Республики) был правомочен решать все вопросы, отнесенные к ведению Верховного Совета РФ. *(Из Википедии).*

Вспомнить о той Концепции стоило бы и сейчас, когда продолжаются нескончаемые стенания об отсутствии в стране четко определенной национальной политики. Поверьте, она содержала много здравых мыслей и положений, охватывающих самые различные стороны жизни нашего многонационального государства. Но о ней, к сожалению, приходится говорить уже в прошедшем времени, т.к. все, где упоминалось «советское многонациональное государство», ныне подлежит забвению.

«Когда белые господа пришли в нашу землю, они принесли страх и увядание цветов. Они изуродовали и погубили цвет других народов . . . Мародеры днем, преступники по ночам, убийцы мира.»

Книги майя Чилам Балам

Один из разделов назывался «Сохранение и развитие языков народов Российской Федерации». Приведу оттуда несколько цитат.

«Важной составной частью Концепции государственной Программы национального возрождения является планомерная деятельность по сохранению и развитию всех языков народов Российского государства. Россия веками складывалась как полиэтническое и многоязычное государство, в котором нормой сосуществования стали взаимодействия культур, двуязычие и многоязычие». Продолжим цитирование: «Одной из главных задач следует считать федеральную поддержку государственных языков республик, входящих в состав Российской Федерации, русского языка как государственного языка Российского государства, оказания им всестороннего общественного содействия. Особого внимания и специальных государственных программ, создания государственных и международных фондов требуют проблемы сохранения, возрождения и развития языков малочисленных народов России. Необходимо предусмотреть обучение на родном языке в дошкольных учреждениях, системе начального образования... Весьма перспективной представляется поддержка национально-культурных и культурно-просветительных объединений «Родной язык»...

В Российской Федерации в июне 1996 г. все же была принята Концепция национальной политики (но уже не «программа националь-

ного возрождения народов РФ». Эта Концепция, по признанию её составителей, представляет собой систему взглядов, принципов и приоритетов деятельности органов государственной власти в сфере национальных отношений, учитывающую новые исторические условия развития российской государственности, необходимость обеспечения единства и сплоченности России, укрепления межнационального согласия и сотрудничества между ее народами, обновления и развития их национальной жизни, языков и культур. Декларируются такие фундаментальные основы, как интернационализм, защита прав коренных малочисленных народов и национальных меньшинств, воли народов к самоопределению, самоуправлению, самоутверждению, равенство прав и свобод человека независимо от национальности и языка, свобода пользования родным языком, свободный выбор языка общения, воспитания, обучения и творчества. Подчеркивается необходимость обеспечения оптимальных условий для развития языков всех народов, а также функционирования русского языка как общегосударственного и средства межнационального общения, укрепления национальной общеобразовательной школы как важнейшего инструмента сохранения и развития этнического своеобразия культур.

Но любая подобная концепция, как и доктрины, остаются лишь некими ориентирами, не имеющими законодательной силы, а значит и не обязательными предписаниями для властей и граждан. Словом, это что-то из разряда благих пожеланий.

Не иначе как реверансом в сторону малочисленных наций смотрится причисление всех народов России в разряд государствообразующих. Но при этом подчеркивается историческая роль русского народа и определяющее значение русского языка и культуры для населения всей страны как культурной системы, дающей возможность представителям всех других национальностей реализовать свои права и возможности. Наконец, концепция, чтобы избежать ненужной и плохо понимаемой градации граждан на разностатусные категории по этническому признаку, не использует понятие «меньшинства».

Концепциям свойственно меняться в зависимости от перемен и поворотов в жизни государства. Прошло немного времени со времени принятия правительством и одобрения её президентом, но уже звучат предложения о необходимости внесения в документ изменений. Так, один из авторов Концепции директор Института этнологии и антропологии РАН Валерий Тишков теперь считает, что следует изменить само название данной сферы политики и государственного управления т.к. «Национальная политика» – это политика обеспечения национальных (государственных) интересов страны и российского общества на внутренней и международной арене. Он же предлагает более четко определить цели и содержание этнической (этнокультурной) политики, считая, что «действующая концепция содержит важные и значимые формулировки, но есть ряд проблем и направлений, которые в ней были обозначены недостаточно. Если говорить об общей стратегии, то должен быть сформулирован основной принцип политики в данной сфере – это обеспечение условий для равноправной интеграции граждан любой этнической принадлежности в общероссийское социально-экономическое и культурное пространство, т. е. не только сохранение культурного своеобразия!». По мнению академика «насчет языковой политики нынешняя концепция не имеет четкого ответа, а проблем здесь много. Как бы ни было сложно, но нужно менять содержание понятия «родной язык». Родной язык означает основной язык владения и использования (так по Ожегову и по международным стандартам). Русский язык является родным для миллионов россиян не русского этнического происхождения. Родных языков может быть два, если человек в равной степени владеет и пользуется обоими языками, считая их родными, и они не обязательно должны быть так называемым «языком своей национальности».

Интересное творится и с ратификацией Россией Европейской Хартии региональных языков или языков меньшинств. В феврале 1996 года при вступлении в Совет Европы Российская Федерация в числе других приняла и обязательство по ратификации языковой Хартии, до февраля 1997 года. ПАСЕ не раз тщетно напоминала России о своем обязательстве. Министерство регионального развития, которому предстояло осуществление норм Хартии образовало Межведомственную рабочую группу, первое заседание которой состоялось только ...в 2006 году. Но, как часто случается в нашей действительности, обсуждение утонуло в малополезных спорах по поводу толкования различных терминов, как «национальные меньшинства», «региональные языки», «языки меньшинств» и т.п. Словом, Европейская Хартия нашей страной все еще не ратифицирована.

ВОЗВРАЩЕНИЕ В ВАВИЛОН?

А тем временем положение с сохранением языков становится все только острее. Мы привычно идентифицируем национальность человека как носителя того или иного языка. Говорит по-японски – значит японец, по туркменски – значит туркмен... Исчезает язык, а вместе с ним уходит и его носитель – народ.

Многие склонны считать, что в эпоху глобализации такой процесс естественен. Принять это за вердикт и ждать очереди, когда ис-

В 2009 году ЮНЕСКО признала 136 языков на территории России находящимися под угрозой исчезновения.

чезнет или «растворится» и твой язык?

Впервые термин «глобализация», говоря о развитии мировой торговли, употребил Карл Маркс в письме Ф. Энгельсу. В экономическом плане это процесс формирования единой мировой сетевой рыночной экономики на основе международного разделения труда, транснационализации, что ведет к потере экономического суверенитета многих, в первую очередь, развивающихся и слаборазвитых стран.

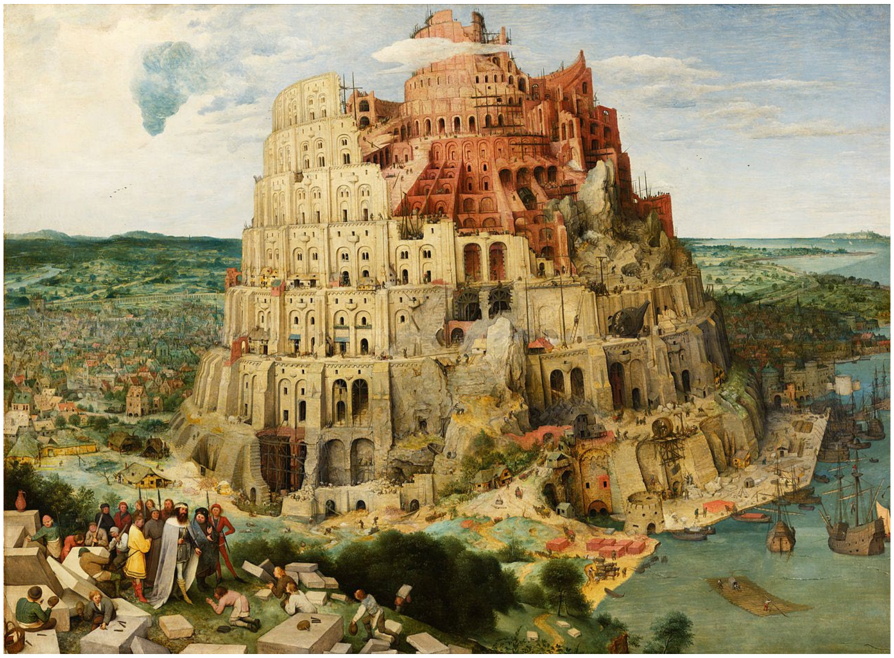

Глобализация экономики непременно сопровождается политической и культурной интеграцией.

Если верить Библии, то самым первым глобалистом на свете был вавилонский правитель Нимрод, задавшийся покорить весь мир, который жил бы по одному написанному им закону, говорил на одном языке.

Как символ своего величия начал он строить высочайшую, до самых небес башню. Всевышний – он же всех выше! – не стерпел таких посягательств, наслал на Землю потоп и, мало того, устроил так, что строители башни вдруг перестали понимать друг друга, заговорили на разных языках. И превратился мир в нечто подобное коммунальной квартире с извечными ссорами, драками, войнами. Словом, воцарился на земле хаос.

Глобалистские цели установления единого мирового порядка преследовали и великие завоеватели, и революционные романтики. Татарский революционный писатель Шамиль Усманов мечтал, что вскоре все люди мира заговорят на одном языке – эсперанто, он организовывал курсы, школы по изучению искусственного языка.

Когда речь заходит об утрате языков, проще всего было бы валить все на глобализацию, интервенцию интернета, вестернизацию культуры и другие прелести современного бытия.

Но лингвисты единодушны в том, что наличие серьёзной угрозы существованию языка проявляется в первую очередь в нарушении естественной передачи языка от родителей к детям. Сначала этот процесс отмечается в части семей, потом распространяется всё шире и шире. Взрослые представители малых народов начинают общаться с детьми на языке большинства, полагая, что от родного языка им не будет «практической пользы».

Весьма показательны в этом плане результаты Всероссийской переписи 2010 года. 6,2 процента опрашиваемых назвали родным язык, не соответствующий национальности. Напомним, в последнюю перепись резко выросло число тех, кто не раскрыл свою национальную принадлежность. В 2010 году таких в России насчитали 5,6 миллиона человек (3,7 процента), а в 2002 их было всего полтора миллиона (1 процент).

Некоторые, кто не идентифицировал себя как русского, назвали русский в качестве родного языка. «Это потенциал для следующей переписи», – говорит руководитель Центра по изучению проблем народонаселения экономического факультета Московского государственного университета имени Ломоносова Валерий Елизаров. Живя в русской культуре, такой человек может в следующую перепись уже «стать» русским, объясняет он. Живя в русской культуре, такой человек может в следующую перепись уже «стать» русским, объясняет он. «Плюс еще, – добавил он, – влияет фактор окружения. Люди сами указывают национальность, никто у них никаких документов не просит, да и документов у нас таких нет. Это самоопределение. Если люди живут в русскоязычной среде, в быту, на работе и дома – везде общаются на русском, они и сами начинают себя отождествлять с русскими. Кроме того, в Москве много смешанных браков, и людям трудно указать какую-то одну национальность».

...Хотя специалисты ЮНЕСКО утверждают, что большинство российских языков будут поглощены «сильными» русским и татарским, в возможности последнего верится с трудом.

Татарских школ и так мало, но и существующие с трудом набирают, а то и вовсе не добирают нужного контингента учащихся. Дома и в обществе татарские дети больше общаются на русском языке, в большинстве семей прервана языковая связь поколений. Таким образом, добровольная языковая ассимиляция в России в пользу русского языка, при всех прочих равных условиях, всегда будет более предпочтительной, чем в пользу какого-либо другого языка.

УЛЬЯНОВСКОЕ – КАМЫШЛИНСКОЕ ТАТАРСКОЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ УЧИЛИЩЕ

В середине 90-х годов, начав изучать историю татарских образовательных учреждений, я поразилась тому, как неумолимо стирает время то, что когда-то называлось жизнью людей, как коротка память человеческая. То, что не собрано вовремя, приходится потом восстанавливать по крупицам, обращаясь к различным источникам. А источников с течением времени становится все меньше. Но мне повезло в том, что успела поговорить со многими очевидцами былых событий, выпускниками татарских школ и педучилищ, да и в Ульяновском областном архиве ждали своего часа официальные документы, отражающие непростой путь национального образования в 1920–1960-х годах, самоотверженную работу учителей татарских школ, преподавателей татарских педагогических техникумов, чьи имена незаслуженно забыты. В Ульяновске выпускники татарских учебных заведений, сегодня уже люди преклонного возраста, назвали эту книгу Книгой Памяти.

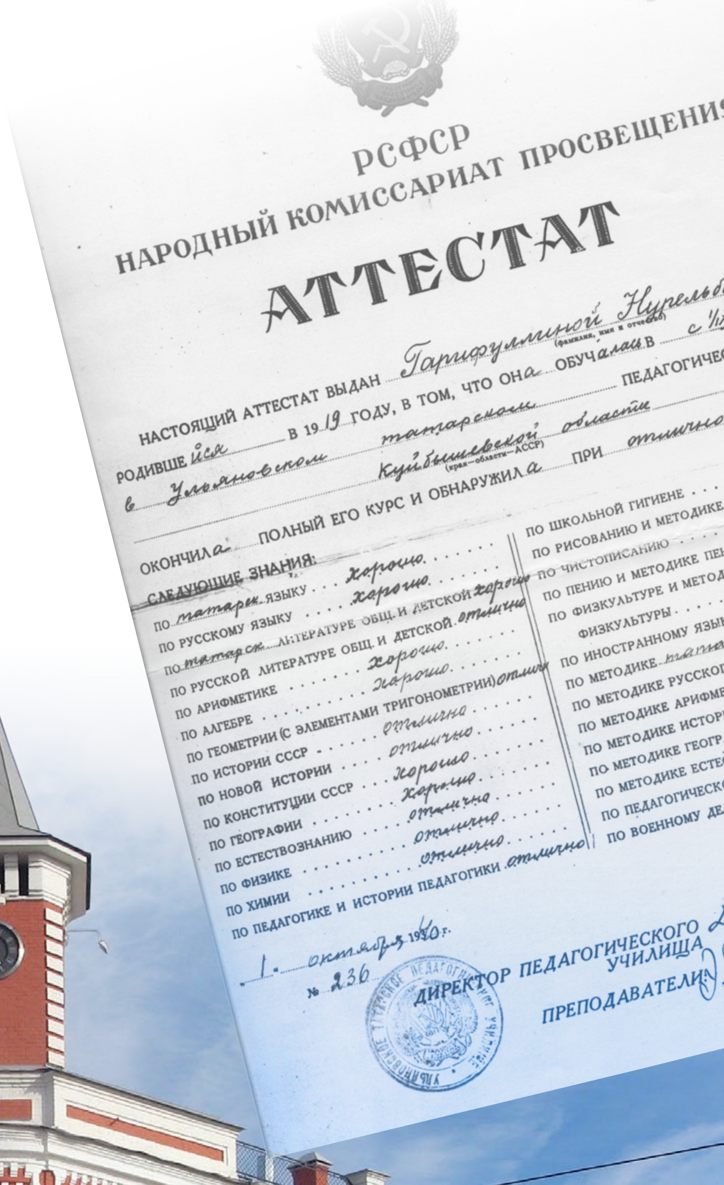
РСФСР
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ПРОСВЕЩЕНИЯ
АТТЕСТАТ
НАСТОЯЩИЙ АТТЕСТАТ ВЫДАН Гарифуллиной Нурельб... (фамилия, имя и отчество)
РОДИВШЕЙСЯ В 1919 ГОДУ, В ТОМ, ЧТО ОНА ОБУЧАЛАСЬ В с 1/...
в Ульяновском татарском ПЕДАГОГИЧЕ...
Куйбышевской области (края—области—АССР)
ОКОНЧИЛА ПОЛНЫЙ ЕГО КУРС И ОБНАРУЖИЛА ПРИ отлично
СЛЕДУЮЩИЕ ЗНАНИЯ:
по татарск. языку . . . хорошо
по русскому языку . . . хорошо
по татарск. литературе общ. и детской хорошо
по русской литературе общ. и детской отлично
по арифметике . . . хорошо
по алгебре . . . хорошо
по геометрии (с элементами тригонометрии) отлично
по истории СССР . . . отлично
по новой истории . . . отлично
по конституции СССР . . . хорошо
по географии . . . хорошо
по естествознанию . . . отлично
по физике . . . отлично
по химии . . . отлично
по педагогике и истории педагогики отлично
по школьной гигиене . . .
по рисованию и методике . . .
по чистописанию . . .
по пению и методике пе...
по физкультуре и метод...
физкультуры . . .
по иностранному язы...
по методике тата...
по методике русско...
по методике арифме...
по методике истори...
по методике геогр...
по методике есте...
по педагогическо...
по военному де...
1 октября 1940 г.
№ 236
ДИРЕКТОР ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УЧИЛИЩА
ПРЕПОДАВАТЕЛИ

Дом писателя И.А. Гончарова, где в 30-е годы размещалось Ульяновское татарское педагогическое училище.

Ульяновский татарский педагогический техникум, который был открыт в 1930 году, учитывая потребности татарских школ в национальных кадрах, сегодня бы назвали Приволжским федеральным учебным заведением. На заре становления советской школы татарское педагогическое училище города Ульяновска стало ведущим центром по подготовке учителей для татарских школ многих областей Поволжья, так как в 30-е годы сюда были переведены Самарский (1930) и Кузнецкий (1934, ныне Пензенская область) татарско-башкирские педагогические техникумы. О роли татарского педучилища г. Ульяновска в подготовке педагогических кадров говорят и статистические сведения, сохранившиеся в Ульяновском государственном областном архиве (ФР №1252 опись № 2 ед. хр. 3.):

Подготовка кадров по г. Ульяновску на 3-е пятилетие.
Татарское педучилище.

Год	Кол-во учащихся	Прием	Выпуск
1937	283	105	72
1938	373	159	69
1939	433	180	75
1940	466	180	105
1941	484	180	150

В техникуме учились учащиеся только татарской национальности, поэтому он назывался татарским. В конце 1930-х годов слово «техникум» в названии учебного заведения было заменено словом «училище».

В 1930–1932 годах учебное заведение было расположено в Доме Языковых (ныне ул. Советская, д. 22), в 1932–1940 годах – в Доме Гончарова (ул. Гончарова, д. 20). Кто был первым директором техникума, неизвестно. По словам Ахата Хакимова (1915 г.р.), выпускника педучилища, в 1934 году им стал Ахмет Казаков, прибывший в Ульяновск со своими студентами из Кузнецка. В 1937 году его сменил Хамза Юсупович Долотказин, который еще в 1930 году был переведен сюда из Кузнецкого татарского педагогического училища преподавателем биологии и завучем. Потом долгие годы завучем был Зиннат Сафиевич Абдрашитов.

5-й выпуск с директором А.Я. Казаковым. 1936 год, группа "А"

Сначала на 1 курс набирали по две группы, затем стали принимать по три: две педагогических и одну группу дошкольного воспитания. С 1935 года стали брать четыре группы, так как педагогическую группу увеличили до трёх. Хотя, по архивным сведениям, училище открылось в 1930 году, но на выпускной фотографии выпуск 1941 года считается 10-м. Такое несоответствие на несколько лет, если учесть, что учеба в училище была трехгодичной, несколько удивляет. Возможно, первый набор работал как татарский годичный педагогический курс, который был открыт еще в 1919 году. Существовали очное и заочное отделения.

В училище преподавались такие предметы, как русский язык и литература, татарский язык и литература, методика преподавания русского и татарского языков и литератур, детская литература, история СССР, новая история, конституция СССР, география, естествознание, педагогика и история педагогики, психология, арифметика, алгебра, тригонометрия, стереометрия, музыка, рисование, пение, военная подготовка, физическая культура и др. Все предметы преподавали высококвалифицированные специалисты: Михаил Арсеньевич Забилин, Касым М. Акчурин, Фарида Гильмановна Муртазина и В.А. Смирнов (русский язык и литература), Абдулла Насретдинович Субаев и Сылу Галимовна Ахметзянова-Абдрашитова (родной язык и литература), М.В. Валиев, Агафия Григорьевна Лакаева (математика), Амирша Фатхуллин, Асма Халимовна Субаева, Гафифя Долотказина (биология), Эмма Марковна Иоффе (немецкий язык), известный в городе музыкант Семен Френдирович Лонгер (пение, музыка), Н.И. Рожко, В.И. Арнштейн, Асма Хайрулловна Кукушкина (Абсалямова), М.М. Валиева, известный в городе художник Анатолий Николаевич Грошев (ИЗО), Ф.Н. Ростовский, В.П. Мартынов, Ф.М. Кузнецов, Е.Т. Моряхин, Н.В. Кувшинова, Е.С. Глошкина, Н.Л. Нестерова, Е.Н. Иванова, М.П. Карпов, П.Д. Сидоров, А.Г. Знаменская, Мустафа Муртазин, Касарин, К.Г. Чарикова, И. Ахсянов и др.

Сначала все предметы, кроме русского языка и литературы, педагогики, изучались на родном языке, потом такие предметы, как пение, музыка, рисование, физическая культура, начали проводиться на русском языке. Учебники были на обоих языках. В техникуме была богатая библиотека. Библиотекарями в одно время работали Саид Габунов, Мария Султанова, выпускники училища. По татарской литературе учащиеся изучали произведения классиков: Г. Тукая, Г. Ибрагимова, Г. Камала, К. Тинчурина, Х. Туфана, Х. Такташа, Г. Кутуя, М. Джалиля и других. Среди преподавателей училища были и такие, которые лично знали поэтов М. Джалиля и Х. Такташа. По словам выпускницы училища 1952 года (уже в с. Камышле Самарской области) Зайнап апа Фатыховой (отличник народного просвещения РСФСР), Сылу Галимовна, преподаватель родного языка, родом была из Оренбургской области и в молодости вместе с М. Джалилем вела комсомольскую работу. А как вспоминает известный литературовед Масгут ага Гайнутдинов (выпуск 1946 г.), преподавательница Гафифя апа Долотказина, урожденная Бадамшина, из рода прославленных чистопольских купцов Бадамшиных, была подругой жены поэта Х. Такташа – Гульчири Хамзиной, ставшей прототипом умной, озорной, жизнерадостной студентки Алсу в одноименной поэме Х. Такташа (1929). Кстати, в создании яркого поэтического образа студентки ей и сегодня нет равных не только в татарской, но и в русской литературе. У этой успевающей везде красавицы-отличницы, как известно из поэмы, была подруга Газзя, прототипом которой стала Гафифя апа Долотказина. Преподаватель Субаев Абдулла абый учился вместе с поэтом в медресе с. Пешле Тамбовской губернии (ныне Рузаевский район Мордовской республики), очень любил стихи Такташа и многие из них знал наизусть.

Учащиеся 9-го выпуска со своими преподавателями, 1940

В своих воспоминаниях учитель-пенсионер Татурайкинской средней школы Старомайнского района Габдельбяр Адиуллович Габунов (1919 г.р.) очень тепло отзывается о преподавателе русского языка и литературы Михаиле Арсеньевиче Забилине, который в 1937 году стал жертвой сталинских репрессий и попал в тюрьму. Михаил Арсеньевич до революции работал в учительской семинарии, был мастером своего дела, старался научить татарских детей русскому языку, знал наизусть роман в стихах А.С. Пушкина «Евгений Онегин». Во время изучения произведения мог несколько страниц подряд читать наизусть, а учащиеся следили за текстом по учебнику. Когда преподавателя уволили, студенты были сильно огорчены. Математику, алгебру, геометрию преподавал выпускник Московского университета М.В. Валиев, который вел урок на русском языке, а при необходимости объяснял материал и на татарском. Уроки начальной военной подготовки вел кадровый армейский офицер. По воспоминаниям Магфури Санатулловны Гайнуллиной (1917 г.р.), в то время не было приемных экзаменов, брали всех с хорошими оценками после школы. Занятия по военной подготовке проходили в Винновской роще, где было военное учреждение. Учащиеся там даже жили, как в военном лагере, и учились всем военным премудростям. Зимой они сдавали кросс на 3 км: в противогазах бежали на лыжах вдоль Свияги. А преподаватель немецкого языка Эмма Марковна Иоффе так давала знания, что во время Великой Отечественной войны парни, окончившие училище, работали переводчиками, а после войны – учителями немецкого языка. От выпускников, сегодня уже людей преклонного возраста, я слышала много слов благодарности в адрес преподавателя родного языка и литературы Абдуллы Насретдиновича Субаева. Благодаря им я поняла, в чем уникальность профессии учителя: пока живы ученики, будет жить имя Учителя! Абдулла Субаев был человеком веселым, с чувством юмора, руководил литературным кружком и сам участвовал в драматическом кружке вместе с учащимися. Также он активно участвовал в работе Татарского клуба, расположенного на улице Федерации, организовывал там постановки пьес, в которых исполнял главные роли. Был обаятельным мужчиной. Выпускник передового учебного заведения конца XIX века – новометодного медресе «Галия» (г. Уфа) и литературного отделения пединститута Абдулла абый в честь

10-летия училища в 1940 году был выдвинут педагогическим коллективом на присвоение звания Заслуженного учителя РСФСР. Получил он это звание или нет, неизвестно, так как после перевода училища в Самарскую область семьи преподавателей, наверное, там и остались. В Ульяновске за все эти годы мне так и не удалось найти их родственников. По архивным сведениям, А. Субаев родился в 1893 году в д. Кочетовка. Если он учился с поэтом Х. Такташем в нынешней Мордовии, родом мог быть и оттуда. Как пишет Минзакир Нуретдинов в журнале «Самар татарлары» (№ 4, 2013) директор педучилища Х.Ю. Долотказин (1890–1979) тоже закончил медресе «Галия» (1913), а затем Уфимский педагогический институт. Родом был из с. Б. Аклан Инсарского уезда Пензенской губернии (ныне Мордовская республика).

В техникуме была хорошо поставлена воспитательная работа, учащиеся после занятий посещали разные факультативы и кружки (по музыке, физической культуре, хореографии, литературе, математике, истории, столярному делу). Но в кружки записывали только тех, кто хорошо успевал по учебе. Каждые две-три недели на сцене техникума проводились концерты, викторины; работал татарский драмкружок, поэтому часто ставили и спектакли, на которые любили приходить городские жители. У техникума был свой хор, весьма известный в городе. Выпускница педучилища Магфура апа Гайнуллина в 1990-е годы рассказывала, что первую непродолжительную (1 неделя) практику студенты проходили в городе, в татарской начальной школе, которая была расположена в центре города на улице Нижне-Татарской. Все предметы в той школе, кроме русского языка, преподавались на родном языке. На последнем курсе учащиеся направлялись на пятнадцатидневную практику в татарские сёла (Елховое Озеро, Новые Тимерсяны). Особое внимание в техникуме уделялось музыкальному образованию, были такие музыкальные инструменты, как скрипка, рояль, баян, гармонь. Учащиеся по своему выбору могли специализироваться на одном из музыкальных инструментов и каждый день по 1–2 часа заниматься по расписанию. В 30–40-е годы в Ульяновском и Мелекесском татарских училищах на уроках музыки, в основном, занимались на скрипке,

10-й выпуск с директором Х.Ю. Долотказиным, 1941

классическом инструменте, которого уже не было в Сенгилеевском педучилище в 70-х годах.

Среди учащихся и преподавателей техникума царила дружелюбная, тёплая атмосфера. Учащиеся жили в общежитиях, которые были расположены в угловом доме на улице Советской (напротив драмтеатра), на улице Ленина, д. 78; в деревянном здании на Комсомольском переулке. В Доме Гончарова тоже было общежитие для девушек и квартиры для преподавателей. Жили по 12 человек в комнате, но очень дружно, одной семьёй, всегда помогали друг другу и в учёбе, и в быту.

В то время у сельских детей было большое стремление получать знания, стать грамотными людьми. Они с увлечением читали художественную литературу. По словам выпускников, в 1937 году в библиотеке появился один экземпляр новой повести А. Кутуя «Неотосланные письма», ставшей классикой татарской литературы. Студенты, собравшись все вместе в одной комнате, вслух по очереди за один вечер прочитали это произведение. Так же прочитали и роман Н. Островского «Как закалялась сталь» на татарском языке – им было интересно познакомиться с переводом произведения после изучения его на уроках русской литературы. Во время чтения никому нельзя было лечь спать. В общежитии было такое правило: пока все домашние задания не сделают, спать не ложились. Сначала каждый решает сам; если не получается – помогают другие, но списывать друг у друга было не принято.

У учащихся также была хорошая традиция проводить выходные дни с друзьями. Летом они часто отправлялись на лодках на остров посреди Волги с песнями под гармошку.

Стипендию получали все учащиеся, но те, у кого в тот момент были неудовлетворительные оценки, – только после их исправления. У педучилища была своя столовая, где питание для учащихся было бесплатным. Как пишет Джувайра апа Ахсянова в газете «Эмет» от 22 июня 1996 года, в том, что педагогическому училищу дали такое хорошее здание в центре города,

была заслуга директора А. Казакова, авторитетного человека в городе.

В течение 10 лет руководители и педагоги скрупулезно налаживали работу учебного заведения, создавая достойные условия учебы своим подопечным. А 6–8 ноября 1940 года торжественно отметили юбилей в честь десятилетия со дня организации педагогического училища. Но вся эта налаженная система была нарушена, можно сказать, в один миг, так как во время Финской войны в декабре 1940 года педагогическое училище было выселено из Дома Гончарова по решению властей. Здание было отдано военным учреждения ВМФ. Преподавателям с учащимися дали возможность временно заниматься в сельскохозяйственном, библиотечном техникумах и, как вспоминает выпускница Суфия Тимербулатовна Тимербулатова (1925 г.р.), – в чувашском педагогическом училище, поэтому занятия проводились во вторую смену. 22 апреля 1941 г. в Куйбышевском областном отделе народного образования сообщили (Ульяновской области тогда не было), что татарскому педагогическому училищу будет передано здание № 46/22 по улице Л. Толстого. Но начавшаяся Великая Отечественная война не дала осуществиться этому замыслу, так как Особое заседание исполкома Ульяновского горсовета депутатов трудящихся «О размещении в г. Ульяновске Наркомвоенморфлота СССР, Наркомречфлота СССР и Штаба ПРИВО» от 2 июля 1941 года вынесло решение обязать директоров городских средних специальных учебных заведений освободить здания в суточный срок. И в начале 1941–1942 учебного года татарское педагогическое училище вместе с преподавателями и студентами переехало в большое татарское село Камышла Куйбышевской (ныне Самарской) области, которое сейчас является районным центром. Раньше в Камышле педагогического учебного заведения не было. Как вспоминают выпускники, которые в 1941 году приехали туда, училище располагалось в деревянном доме с соломенной крышей, но все учащиеся жили в новом просторном общежитии. В училище была своя столовая, где хорошо кормили. В 1952 году были построены еще два корпуса училища. Сначала в училище принимали по две группы, учеба была трехгодичной, а с 1948–1949 учебного года обучение стало четырехлетним. Взяли одну группу, укомплектованную 32 студентами. Все эти годы в училище набирали только татар, а начиная с 1952 года каждый год стали принимать дополнительно одну русскую группу. Здесь дошкольной группы не было, как в Ульяновске, да и количество учащихся было намного меньше. Педагогическую практику учащиеся проходили в татарской базовой начальной школе села.

Здание Камышлинского татарского педагогического училища в начале 1950-х годов

В начале 50-х годов в училище работали такие преподаватели: Хасанова С.М. (педагогика), Ахметзянова (Абдрашитова) Сылу Галимовна (родной язык, чистописание), Субаева Фарида Абдулловна (татарский и русский язык и литература), Акчурин Абдулла Закирович (история), Макарова Нина Георгиевна (русский язык и литература), Субаев Абдулла Насретдинович (родной язык и литература), Гулиманова Антонина Яковлевна (математика, супруга С.К. Джаббарова), Лукьянченко И.Г. (музыка), Субаева Асма Халимовна (биология, супруга А. Субаева), Мингазов Инсаф Ф. (география), Долотказина Гафифя (рук. педпрактики, супруга директора), Долотказина-Копылова Зиряк Хамзиевна, Копылов А.П. (физика), Абдразаков Дж.С. (биология), Шайхутдинов Инсаф Шагиевич (физкультура, военное дело) и др. Учебной работой училища руководил Джаббаров Сулейман (родом из с. Елховый Куст Новомалыклинского района Ульяновской области, в последующие годы работал в Институте повышения квалификации учителей в г. Самаре). Директором все эти годы оставался Хамза Юсупович Долотказин. За заслуги в области образования он награжден медалью «За доблестный труд в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 годов», юбилейной медалью «100-летие со дня рождения В.И. Ленина». Бывший завуч училища З.С. Абдрашитов (родом из Старокулаткинского района Ульяновской области) был на фронте, после войны работал в Камышле 2-м секретарем райкома, председателем райисполкома. Председателем профсоюза учащихся был А. Халиуллов, секретарем комсомольской организации – А.Б. Саттаров, бухгалтерией занималась Е.С. Глошкина. С педколлективом из Ульяновска переехала даже технический работник (уборщица) училища Махруй апа. В конце 1960-х годов Камышлинское татарское педагогическое училище было закрыто. Его объединили с Бугурусланским татарским педучилищем, которое затем тоже закрыли, оставив одно педагогическое среднее специальное учебное заведение в Оренбурге.

Молодое поколение должно знать историю, историю тех, кто стоял на страже просвещения своего народа. За время работы татарских педагогических училищ г. Ульяновска и с. Камышла из их стен вышли тысячи учителей, несущие в народ свет разума и добра.

Минзакир Нуретдинов четверть века проработал в Куйбышевском областном институте усовершенствования учителей (ныне Самарский областной институт повышения квалификации работников образования). Институт, при котором были организованы специальные курсы учителей начальных классов и предметников, готовил преподавателей к обучению детей в национальных школах на русском языке.

По заявлению Министерства образования РСФСР в Куйбышеве проводились межобластные курсы учителей начальных классов татарских школ из регионов Российской Федерации. За эту работу Минзакир Нуретдинов был награжден грамотой Министерства образования России, а в 1986 году Указом Президиума Верховного Совета СССР он был награжден медалью «За трудовую доблесть».

О том, как проводился переход обучения в татарских школах области на русский язык, он вспоминает в своей статье, которую мы публикуем.

О ЯЗЫКЕ ОБУЧЕНИЯ
В СОВРЕМЕННОЙ ТАТАРСКОЙ ШКОЛЕ

«Мы жили и живем с народом русским вместе, заимствуя словарь, мораль, законы чести», – писал когда-то известный татарский классик Габдулла Тукай. Действительно, татары и русские живут рядом с незапамятных времен, обогащая и дополняя культуры друг друга. Прославленный татарский просветитель Каюм Насыри многое сделал для того, чтобы татарская молодежь не чуралась русской культуры и добивался, чтобы в татарских школах был введен день русского языка. Мечта лингвиста сбылась лишь в конце XIX века, когда в 1870 году в медресе средней ступени было введено преподавание русского языка

Уже в советское время, в 1959 году Верховный Совет РСФСР принял Закон «Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования РСФСР». Статья 15 этого Закона предоставляла родителям право самим определять для детей язык обучения в школе. Татарское население Куйбышевской области выбрало русский язык преподавания. Привитие татарским детям знаний на неродном языке требовало проведения большой подготовительной работы. Именно поэтому 16 ноября 1963 года Областной отдел народного образования принял Постановление «О проблемах перехода нерусских школ на русский язык обучения». Этот документ обязывал директора института усовершенствования учителей (ныне Самарский институт повышения квалификации работников образования) организовать для учителей национальных школ месячные курсы по переподготовке. Методисты института знакомили слушателей с опытом, накопленным в школах области. По указанию федерального Министерства образования и науки, институт в 1970-1971 учебном году организовал межобластные курсы учителей начальных классов татарских школ, на которых обучались слушатели из 12 регионов страны.

Подготовкой этой группы были заняты методисты средних педагогических учебных заведений области и специалисты, приглашенные из Казани – профессор Марьям Хасанова, кандидат педагогических наук Анастасия Михеева, которые подробно рассказывали об опыте, накопленном в школах Республики Татарстан.

Методисты кабинета национальных школ периодически выезжали в районы и изучали состояние обучения на русском языке в татарских школах нашей области. Итоги проверки обсуждались на педагогических собраниях. Каждый учебный год завершался составлением информационно-методического письма, которое печаталось в типографии института.

Методисты поддерживали тесную связь с передовыми учителями. За последние годы выросла целая плеяда мастеров педагогического труда. Это С.С. Мамышева (Алькинская средняя школа), Р.Ш. Марданова (Балыклинская средняя школа), Н.Х. Абсаттаров (Ново-Усмановская средняя школа), М.А. Егорова, З.Х. Долотказина (Камышлинская средняя школа), С.Н. Шавалиева (Старо-Ермаковская средняя школа), Г.А. Сатдаров (Тепло-Станская средняя школа) и другие.

В настоящее время все татарские школы области ведут обучение предметов на русском языке, при этом в них сохраняется изучение татарского языка. Неотъемлемой частью обучения в них является словарная работа. Отрадно, что учителя не ограничиваются только объяснением терминов, выделением сложных слов и доведением их значений до сознания детей. Многие грамматические темы изучаются в сравнительном плане, так как использование вариантов слов с татарского языка помогает татарским детям глубже осознать грамматическую форму русского языка.

Сегодня учащиеся татарских школ с русским языком обучения овладевают знаниями, отвечающими современным требованиям, успешно сдают ЕГЭ и поступают в высшие учебные заведения.

Автор этой статьи Римма Камильевна Вильданова – кандидат исторических наук, член Союза журналистов России. Много лет она собирает материалы о жизни наших соплеменников, оказавшихся волею судеб за пределами отечества. Поэтому мы обратились именно к ней с предложением рассказать читателям нашего журнала о татарской диаспоре в Финляндии, с которой она также поддерживает контакты.
С этой публикации журнал «Самар татарлары» начинает цикл статей о татарских диаспорах, разбросанных по всему миру.

ТАТАРСКИЙ ДУХ ЖИВ В ФИНЛЯНДИИ

В Хельсинки звучит татарская речь

Ровно 15 лет назад, в 1999 году, я отправилась в короткое путешествие по соседней Финляндии, в г. Хельсинки. Осмотр достопримечательностей занял два дня, потому свободного времени у меня оказалось достаточно. Я слышала, что там существует татарская община, и не упустила возможности познакомиться с ней. Адрес узнала в одном из информационных пунктов Хельсинки и, немного поплутав по центру города, вышла к солидному пятиэтажному каменному зданию. Было утро, и в «Исламском обществе Финляндии» меня встретил только один человек, секретарь общества Хусейн Хамидулла. Вскоре подошёл и его председатель Окан Дахер, затем на намаз в молельный зал стало собираться старшее поколение финских татар.

Хусейн Хамидулла провел меня по всему зданию общины. Поразила абсолютно европейская обстановка, интеллигентные прихожане, вся атмосфера походила больше на культурное, чем на религиозное общество. Так оно и было. Свято соблюдая исламские традиции, татары Финляндии не зацикливались на внешних атрибутах, таких, например, как хиджаб и пр. Именно к этому призывали сто лет назад наши российские реформаторы-джадидисты и, видимо, такими свободными от догм сегодня должны быть сторонники евроислама. Все они прекрасно говорили по-татарски и были приветливы, подарили материалы о своём обществе, видеокассету с первой поездкой молодёжного музыкального коллектива в Россию в начале перестройки. Возвратившись домой, я взялась за изучение истории и связей поволжских и финских татар, как оказалось, имевших много точек соприкосновения.

Молельный зал общины

Х. Хамидулла и Р. Вильданова, 1999 г.

Хельсинки О. Дахер и Р. Вильданова, 1999 г.

Из истории финских татар

В Финляндии татары-переселенцы появились в первой половине 19 века, когда эта страна еще находилась в составе русского государства. Финляндия в 1809 году по договору перешла от Швеции к России и получила статус Великого княжества Финляндского с много-

численными автономными привилегиями, которых не знала ни одна другая народность в составе России. Тогда же в княжестве обосновалось несколько гарнизонов русской армии, в которых служили и военные татарской национальности. К этим родственникам постепенно присоединились их соотечественники, занимавшиеся мелкой торговлей в Петербурге и в Москве. По документам, хранящимся в архиве Хельсинки, в 1870–1871 годах в этом городе насчитывались всего 46 татар. Там же хранятся источники, относящиеся к 1836, 1850, 1871 годам, где указывается, что часть татар была родом из деревень Сергачского уезда Нижегородской губернии. Это подтверждается и фактами, изложенными в рукописных мемуарах самих татар. Так, Хасан Хамидулла (1895–1988), который был свидетелем многих исторических событий, происходивших в жизни финской диаспоры, пишет: *«Мой дедушка Хамидулла сначала торговал в Петербурге, а в 1868 году попал в Финляндию и обосновался в городе Виипури. За время проживания в этом городе он понимает, что финны культурный, искренний народ и имеется возможность прожить в этой стране безбедно. В итоге он пишет письмо своим сыновьям, проживающим в то время в селе Актук Сергачского уезда, где сообщает, что они здесь найдут и работу и еду, просит их по возможности приехать. Внезапное исчезновение сыновей Хамидуллы удивляет односельчан. После открытия тайны о месте их нахождения, распространяется слух, что Хамидулла нашел в Финляндии богатство и потому пригласил сыновей. В самом деле, сыновья моего дедушки обретают свободную жизнь и возможности для обретения состояния. Все трое начинают работать коробейниками и иногда ездят в родную деревню Актук. Неженатые сыновья женятся и вызывают в Финляндию свои семьи. Накопив денег, открывают магазины. Я тоже приехал в Финляндию 1915 году по вызову своего отца. С этих пор живу в этой стране».*

Другая история:

«Господин Умар Абдрахим появился на свет в 1882 году в селе Актук в губернии Нижний Российского государства... 1898 году приезжает в Хельсинки к брату Халилу Насибулле, который занимался торговлей. 4–5 лет работает продавцом в магазине брата, а весною 1903 года женится. Осенью возвращается обратно в Хельсинки и продолжает свою работу. В 1905 году он начинает работать самостоятельно, а в 1912 году купив себе квартиру в том же доме, где находится его магазин, вызывает к себе жену с тремя детьми, которые оставались в деревне, и начинает жить полной жизнью. Благодаря помощи Аллаха, а также своему старанию, у него торговля расширяется с каждым днем, он превращается в одного из уважаемых торговцев Хельсинки».

Здесь мы видим типичную картину истории переселения татар в Финляндию. Татары Нижегородчины, продолжая заниматься земледелием, скотоводством, торговлей, сохраняли экономические и духовные связи с общинами разных регионов. Примером тому может служить приглашение в 1914 г. для исполнения обязанностей имама уроженца и жителя с. Бол. Рыбушкино Вали-Ахмета Хакима (1890/1892–1968). С этого момента по 1947 г. он был главным имамом общины в Тампере, а с 1947 г. по 1962 г. – в Хельсинки. В.-А. Хаким стоял у истоков Хельсинкской Исламской конгрегации в 1915 г. и сыграл главную роль в организации ее деятельности. Последним в 1928 году приехал из Актука в город Хельсинки Хайдар Али. Он служил до конца своих дней муэдзином в мечети Хельсинки. Выходит, что настоящей родиной финских татар являются несколько деревень Сергачского уезда, который входит в Нижегородскую губернию. Основная масса приехала из деревни Актук (более древнее название Янапар), а также из сёл Куйсу, Уразавыл, Суксу, Чомбали. Приехавшие из перечисленных деревень татары обосновались в 18 городах Финляндии: Хельсинки, Тампере, Турку, Ярвинпяя, Котка, Раума, Васса, Хувинка, Коокола, Куипио, Оулу, Пори, Лахти, Варкаус, Каркку, Форсса.

Основатели татарской общины Финляндии, 1923 г.

Следует отметить, что отношения со своими односельчанами переселенцы не прерывали. Они поддерживали мусульманские общины, из которых вышли, сохраняли свой язык и культуру, активно передавая традиции своим детям. «Это было делом чести, – отмечала М. Байбулат, – участвовать в подобного рода деятельности...». Накануне Первой мировой войны торговый капитал финской татарской буржуазии достиг значительной степени зрелости – оправдывался тезис многих этнографов о генетической предрасположенности татар к предпринимательству.

В начале 20-х годов финские и российские татары ещё имели возможность общаться между собой. По воспоминаниям жителя с. Абдуллово Ульяновской области Ахата Хакимова (1915–2012), к ним на «роскошном кованом тарантасе» на целое лето приезжала гостить

семья финского имама. Учитывая, что имамом в Тампере тогда был татарин с такой же фамилией В.-А. Хаким, можно предположить о родственных связях финских татар и с Самарской губернией, в которую тогда входило это старинное село. Известно, что в годы революции В.-А. Хаким помогал тюркским эмигрантам, политическим деятелям, инициаторам «Идель-Урала» обосноваться в Финляндии. В частности, большая помощь со стороны В.-А. Хакима и других членов финляндской мусульманской общины, в том числе Дж. Юсуфа и его сына Имада, была оказана Садри Максуди, президенту Национально-культурной автономии мусульман тюрко-татар европейской России и Сибири. Вынужденный скрываться от большевиков, Садри Максуди с помощью Мусы Бигиева в 1918 году нелегально перешел границу между Россией и Финляндией. «Финляндские тюрки с радостью встречают Садри Максуди. Это очень богатые коммерсанты и деловые люди, которые, продолжая тысячелетнюю традицию, торгуют мехами, считают большой удачей, что их национальный вождь не арестован, не убит, а спасен. В его честь устраивают бесконечные приемы, тамошние тюрки соревновались между собой, стараясь принять Садри Максуди, обеспечить ему спокойное существование». В 1919 г. С. Максуди выехал в Европу. В 1922 г. он получил письмо с приглашением от В.-А. Хакима снова приехать в Финляндию.

Кроме С. Максуди, в числе гостей финляндских татар были такие видные деятели тюркизма, как Абдулла Баттал-Таймас, Муса Бигиев, Алимжан Идрис, Гаяз Исхаки, Летфулла Исхаки, а позднее богослов Закир Кадыйри и поэтесса

Школа татарской общины, 1936 г. В центре – З. Кадыри и С. Гыйффат

Кадыри З.
Уроки тюркской истории, 1938 г.

Сания Гыйффат. По сведениям, полученным от Финского исламского общества, З. Кадыйри некоторое время преподавал в Хельсинкском университете на факультете восточных языков. Он активно участвовал в жизни Исламского общества, вместе с супругой С. Гыйффат преподавал в татарской школе по написанным ими же учебникам. В Финляндии З. Кадыйри издал «Уроки тюркской истории» (1938) и «Уроки религии» в трёх частях (1938). Эти учебники получили широкое распространение среди эмигрантов. В 1938 г. С. Гыйффат выпускает «Уку китабы» (Книгу для чтения), на основе лучших литературных произведений татарских авторов. Изданная большим форматом, объёмом в 60 страниц с правильным арабским шрифтом, она вышла в издательстве финских турок. Сания выступила в двух качествах: как педагог, грамотно выстроившая учебник, и как писатель, автор нескольких стихотворений.

В конце двадцатых годов прошлого столетия окончательно закрывается граница между Финляндией и Советским Союзом. В результате татары, проживающие в Финляндии, лишаются возможности общаться, видеться с родственниками и близкими, которые остались за пределами «железного занавеса». Такая ситуация продолжалась до конца 80-х годов прошлого столетия.

Тем временем, в 1925 году в Хельсинки было основано первое исламское общество (Finlandiya Islam Cemaati), которое занималось религиозными и национальными вопросами, составляло свод основных правил татарской диаспоры. От него татары Финляндии отсчитывают второй период своей истории. Когда с закрытием границы оборвалась связь с их исторической Родиной, старейшины татар собирают совет и выносят решения, которые позволяли бы им жить своей суверенной национально-религиозной колонией. Основателями общества считают Г. Абдрахима, Г. Джамалетдина, Н. Али и В.-А. Хакима. Имена этих людей вписаны золотыми буквами в историю татар Финляндии. Общество занимается многими полезными делами, но всё было нацелено в одном направлении – сохранении татарского национально-религиозного облика. Например, в выступлении тогдашнего председателя общества Зухура Тахира даны следующие наставления молодежи: во-первых, красиво, чисто разговаривать на родном языке, этим показывая уважение и любовь к нему, не забывать обычаи, ритуалы своих предков и не отдаляться от богатых духовно-культурных традиций своего народа. Во-вторых, воздерживаться от брака с людьми другой национальности и помнить, что брак может привести к разрушению национальной иден-

тичности. В-третьих, быть преданным своей религии и уважительно относиться к канонам, принятым в мусульманском мире. В этих наставлениях подчеркивались основные обязанности каждого члена финского татарского общества.

Спустя десять лет, в 1935 году, появилось Татарское культурное общество (Finlandiya Turkleri Birligi), которое помимо религиозных праздников и обрядов начало устраивать культурные мероприятия со спектаклями, народной музыкой и танцами, декламацией стихов. Есть сведения об успешных премьерах драматических произведений Сании Гыйффат. Пьесы и драмы С. Гыйффат были востребованы в Финляндии, Эстонии, Китае, Румынии. В январе 1937 г. в Хельсинки с большим успехом прошла премьера её драмы «Зеркало жизни», на которую съехались татарские зрители со всей Финляндии. Вместе пели, читали стихи, играли на фортепиано народные песни. В конце первого отделения с яркой речью выступил З. Кадыйри. Он говорил о большой и благородной роли театра, литературы в сохранении национальной культуры и традиций. «Зеркало жизни» – пьеса в 4 действиях, посвящённая народной жизни и обычаям, очень тронула общество финских тюрок. Период пребывания семьи Кадыйри в Финляндии был связан с двумя памятными датами. 20-летие со дня создания Национального Собрания, работавшего в Уфе в 1917 г., широко праздновалось в зарубежных странах: Китае, Японии, Турции, Финляндии, Эстонии. С особым торжеством юбилей прошел в Финляндии, на котором присутствовал Г. Исхаки. В центре празднования находились З. Кадыйри и С. Гыйффат, они подготовили массу разных мероприятий, посвящённых этой дате. Тогда и появилось стихотворение С. Гыйффат «Страна 20 лет назад». В нем в приподнятом духе она рассказывала о днях, когда была провозглашена республика «Идель-Урал». Г. Исхаки считал началом своей писательской деятельности 1897 г., поэтому 1937 год отмечался соотечественниками и как 40-летие его писательской деятельности. Это историческое событие широко освещалось мировой прессой. Вдохновителем его явилась С. Гыйффат: она написала стихи, содержательную статью «Воздух, которым дышит народ», готовила выступления, проводила детские вечера.

В Тампере была основана вторая община татар. Вскоре появились меньшие по численности общинные группы в Котке, Турку, Раума, Пори и в других городах. Основатели исламской общины в Тампере также перенесли традиции жизни мусульман Поволжья в Финляндию. В частности, в общине основам ислама и грамоте по новому – джадидистскому методу обучались не только мальчики, но и девочки так, как это повелось в Актукове еще с 1910 г. Учительница Рейхана Батиршах, обучавшая девочек, в свое время получила образование в медресе Буби (в России). Преподаватели давали широкие знания по мусульманскому циклу дисциплин. Изучался татарский язык, издавались учебники. Так, только в 30-е годы была издана Татарская азбука, уже упомянутые книги С. Гыйффат и З. Кадыйри, учебник «Уроки религии для тюркских детей», написанный в 1939 г. В.-А. Хакимом. Именно в Финляндии всегда издавалось наибольшее число татар-

Юбилей Исхаки в Тампере, 1937 г.

ской литературы (выпущено более 100 книг), а также периодические издания.

В конце 30-х годов отношения между двумя соседними странами обострились. На фоне надвигающейся большой войны в Европе, руководство СССР инициировало переговоры с финнами о переносе границы на Карельском перешейке на более безопасное расстояние от Ленинграда. Строго говоря, для такого рода опасений были основания: граница проходила в районе нынешнего города Сестрорецк, всего лишь в 32 км от второй столицы. Переговоры с разной степенью интенсивности шли в 1938-39 гг. В ноябре 1939 г. СССР «срежиссировал» инцидент обстрела своей территории финнами и начал боевые действия против Финляндии. Возможно, все пошло бы по сценарию, который был позднее применен в Прибалтике летом 1940 г. Но финны показали себя достойным противником.

Патриотизм был необычайно высок. Для молодой нации эта война стала отечественной, в том числе и для татар Финляндии, которые встали на защиту своей новой родины. Могилы погибших в той войне татар бережно сохраняются и сегодня.

В начале марта 1940 г. ценой значительных усилий советскими войсками был взят Выборг и тогда же подписан мирный договор. Финляндия потеряла значительные территории: весь Карельский перешеек, часть территорий на севере, но сохранила самое главное – независимость. Небезынтересен следующий факт: СССР получил новые территории фактически без населения – уникальный случай в современной истории. Более четырехсот тысяч финнов (10% тогдашнего населения) покинули свои дома в считанные часы, унеся только самое необходимое. Именно в эти посёлки устремились новые переселенцы, в том числе из Поволжья. По их воспоминаниям, уровень благосостояния и комфорта покинутых домов был невиданным для советских новосёлов…

Будни татарской общины

В 1948 году в Хельсинки начала работать татарская начальная школа (Turk Halik Mektebi), финансирование которой осуществлялось на долевых началах за счет Исламской общины и городского муниципалитета. С пришедшей в 1969 году общеобразовательной реформой работа татарской школы оказалась невозможной, так как учеников было слишком мало для получения государственных субсидий. Сегодня во всех городах Финляндии, где живут татары, имеются воскресные татарские школы. В них дети членов общины изучают родной язык, узнают культуру и историю татарского народа. Еще в 50-х годах открылся и действует поныне татарский детский сад. В 70-х годах прошлого века финские татары были объединены в две организации – «Общество имени Г. Тукая», созданное профессором Хельсинкского университета Гумаром Дахером, и национально-религиозное общество финских татар «Исламия», руководителем которого являлся крупный торговец мехами и пушниной Осман Али. В настоящее время эти организации практически слились в одну. После смерти Гумара Дахера руководителем татарской диаспоры в Финляндии остался его сын Окан Дахер.

В свою очередь татарская молодежь создала собственную организацию – «FTB» («Fin tatar birligi»), основной задачей которой является решение культурологических проблем. С 1934 года у финских татар существует своя футбольная команда «Алтын Урда» («Золотая Орда»). После Второй мировой войны в Хельсинки было основано самостоятельное спортивное общество «Йолдыз», которое существует и поныне. Главная его гордость – футбольная команда, которую называют по имени клуба, на майках футболистов запечатлен полумесяц и звездочка. Многие из членов «Йолдыза» прославились на всю Европу, их приглашали в известные финские команды. Круглый год «Йолдыз» организует дни спорта. Еще одна ежегодная традиция – Сабантуй.

Пожалуй, одним из самых ярких представителей творческой интеллигенции финской диаспоры является Дениз Бадретдин – финский татарин в четвертом поколении, бизнесмен и музыкант. Музыкальную карьеру он начинал в 70-х годах в Хельсинки вместе с татарским рок-ансамблем «Башкарма». В 1992 году основал собственную группу – «Kazan Gruppasi Bedretdin» (сокращенно «KGB»), в репертуаре которой как традиционная татарская музыка, так и собственные сочинения. Стилистика музыки современная – в аранжировках заметно ощущается влияние рок и отчасти джазовой и блюзовой музыки. Некоторые наши соотечественники довольно остро отреагировали на некоторые его песни. Вот как это комментирует сам Дениз Бадретдин: «Я всего лишь говорю о том, что времена переменились, теперь у Татарстана суверенитет, но многие татары продолжают сидеть, жаловаться на судьбу и ждать какой-то манны небесной, как будто свобода, независимость, хорошая жизнь упадут им с неба или будут даны кем-то сверху». В этих словах заложен один из идеологических принципов финской общины татар. В начале прошлого века, добившись личного материального благополучия, влиятельные татары не стали просить помощи на дела общины у государства, а справлялись со своими проблемами самостоятельно. Этот принцип действует и сейчас.

О дисциплине и строгой регламентации действий в диаспоре можно судить хотя бы по такому факту: имя каждого члена махалли, в том числе каждого нового, его родных и близких четко зафиксировано. В диаспоре существует своя иерархия и структура: наиболее важные решения принимаются советом общины, текущие вопросы, в том числе социальные проблемы членов общины, выпуск новых книжных изданий и полиграфической продукции, проведение религиозных обрядовых дей-

ствий, спортивная деятельность и прочее решают специальные комиссии при махалле. Татарам Финляндии удалось утвердиться на влиятельных позициях в экономической и культурной жизни страны в качестве предпринимателей, врачей, юристов, инженеров, преподавателей. Они полностью интегрировались в финское общество, при этом сохранив свою подлинную идентичность.

Как же такой не очень большой по численности группе людей вдали от своей исторической родины удалось сохранить язык и культурные традиции, более того, сделать это блестяще? По словам Окана Дахера, в каждодневной будничной жизни важное место занимают культурные традиции, в которых объединяющей силой является религия. Преподавание основ Ислама, религиозные праздники, совместные богослужения и поминки составляют важную часть жизни общины, повышают самосознание молодежи, помогают осознать свою этническую идентичность. Один из определяющих факторов успешности финской диаспоры – автономность от государства. Если у меня есть финансовые возможности плюс сильное желание, зачем мне просить помощи от кого-то? Даже учитывая толерантнейшую политику Финляндии по отношению к представителям различных языковых групп и национальностей, финские татары предпочли материальную, а стало быть, организационную самостоятельность.

Развитие культуры невозможно без влияния извне и связующих мостов. В 60-х годах во времена хрущевской «оттепели» возобновилось общение финских татар с исторической родиной, тогда впервые в гости в общину были приглашены из России художники, певцы, танцоры, музыканты и ученые.

Финские татары в 21 веке

Сегодня в Финляндии проживает около 800 татар, большая часть живет в Хельсинки. Бережное отношение ко всему, что связано с национальной историей, культурой, языком и обычаями, свойственное татарской диаспоре в Финляндии, проявляется и в активных научно-культурных связях с Татарстаном. Так, например, в свое время на сцене Татарского государственного академического театра им. Г. Камала с успехом прошел спектакль «Галиябану» в постановке молодежного самодеятельного театра из Хельсинки. Совместные творческие работы финских татар и наших соотечественников были показаны в Нью-Йорке и Сан-Франциско. Общество «Исламия» часто приглашает в гости татарстанских деятелей науки, культуры и искусства. Известный архитектор-дизайнер из Хельсинки Первин Имадитдин была приглашена к участию в реставрационных работах исторического центра Казани к 1000-летию столицы.

Татары Финляндии всегда уделяли огромное внимание семье. В деле сохранения родного языка главная роль принадлежит родителям, вместе с ними ответственность за воспитание ребенка разделяют бабушки с дедушками и прочие родственники. Несмотря на то, что в повседневной жизни татары Финляндии разговаривают, как правило, на финском языке, в семье общение всегда идет на татарском. При махалле (общине) существует своя учительская организация. Раз в неделю родители приводят маленьких детей в детский сад, где их учат сказкам, стихам и песням на татарском языке. Ребята школьного возраста регулярно посещают воскресные школы, где им преподают родной язык и основы ислама. После окончания занятий в школе дети едут на 2–3 недели в летний лагерь («Кемп»). Здесь школьники из Швеции, Германии, Турции, США, Канады, а в последнее время и из Татарстана изучают язык, культуру и историю татар. По окончании курсов проводится большой Сабантуй.

На собственные средства махалля выпускает книги, в том числе, сказки, стихи, учебники для детей, сборники песен для старших и др. Все тексты отпечатаны на основе латинской графики. Учебные пособия по татарскому языку – это, в основном, татарстанские издания, выпущенные в советское и постсоветское время. Кроме перевода учебного материала с кириллицы на латиницу, существует еще одна проблема – его адаптация к особенностям речи финских татар. Последние десять лет были налажены контакты с татарами по всему миру, этому, разумеется, в значительной степени поспособствовала и глобальная сеть. В конце 80-х годов студентка из финской диаспоры татар Айнур Низаметдин приезжала специально в Казань для того, чтобы углубленно изучить родной язык, тогда же она дала интервью одной из казанских газет: «Нам нужна помощь культурных организаций Татарии, нужна коротковолновая радиостанция, вещающая на татарском языке из Казани». Спустя 15 лет ее слова звучат не совсем актуально.

Рассказывает татарская певица из Финляндии Джамиля Низаметдин: «Когда я услышала «TATAR RADIOSI» в режиме онлайн в Интернете, я послала около 350 ссылок на этот сайт всем своим знакомым татарам по всему миру. В этот день несколько часов дежурила у компьютера, слушая незнакомые и вместе с тем такие родные мелодии».

Иногда татарская община пополняется новыми членами, обязательное условие – свободное владение татарским языком. Отношение к смешанным бракам и детям от смешанных браков достаточно суровое, об этом, кстати, сами представители финской диаспоры рассказывают неохотно. Тем не менее, если член общины женится или выходит замуж за представителя другой национальности, вход на все собрания махалли будет разрешен лишь одному человеку – члену общины. Детей от смешанных браков не принимают в детские сады, воскресные школы и летние лагеря. Тем самым члены диаспоры хотят сохранить свой язык и культуру. Условия крайне

жесткие, но и так же крайне необходимые, считают они. В последнее время появилась новая тенденция – специальные вечера для смешанных семей, где гостей знакомят с особенностями татарской культуры, традициями и обычаями. Быть может, этот своеобразный мостик сумеет как-то сгладить возникшие противоречия.

В целом стоит отметить высокую степень образованности членов татарской общины – приблизительно в два раза выше, чем у среднего жителя Финляндии. По результатам проведенного интернет-анкетирования, среднестатистический член общины знает 4–5 языков. Как правило, это финский, шведский, татарский, турецкий, английский и другие языки. Среднестатистический представитель махалли приходит на встречи общины дважды в месяц. Главная цель, так называемых, «Чай Кичине», то есть чаепитий – душевное общение и обмен мнениями. Самодеятельные ансамбли песен и танцев, небольшая театральная труппа готовят культурные программы с чтением стихов, шуточными сценками, выступлением профессиональных и непрофессиональных исполнителей.

Политические перемены в России в последнее десятилетие XX в. активизировали контакты российских и финляндских мусульман. В Тампере побывали Талгат Таджутдин, Равиль Гайнутдин, имамы из Казани, Москвы и Нижнего Новгорода, а также имамы из нижегородских татарских деревень. Были и ответные визиты, в частности, в Нижний Новгород в 1991 г. и в татарские деревни юго-востока Нижегородской области, на родину предков. В путешествии по Нижегородчине финляндскую делегацию сопровождал Умар Идрисов, руководитель нижегородской мусульманской общины.

Совсем недавно, в декабре – январе 2014 г. по телеканалу «Татарстан – новый век» прошла серия сюжетов о финских татарах, в которых участвовал новый председатель общества Атик Али, человек молодой, ответственный и образованный.

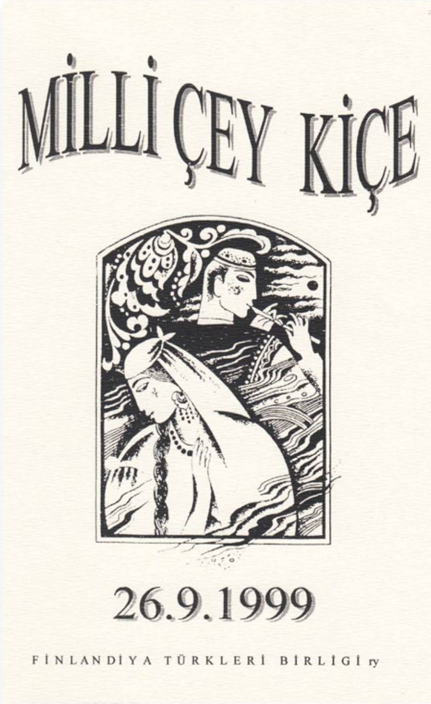

Сейчас имамом в Хельсинкской общине является Рамиль Беляев, выпускник Московского исламского университета, который одновременно занимается в докторантуре Хельсинского университета на отделении мировых культур факультета гуманитарных наук. Он рассказал, что до 1991 г. в Финляндии мусульман представляли только татары, сейчас же в страну активно заселяются беженцы из различных исламских стран, в связи с чем был создан Мусульманский совет Финляндии. В одном из интервью Р. Беляев поднял вопрос о получении мусульманского образования для жителей Финляндии, исповедующих ислам: «Мусульмане Финляндии делают попытку создать учебный стандарт по подготовке собственных священнослужителей. Для этого при поддержке МИД Финляндии, Министерства образования и Хельсинкского университета была создана рабочая группа, которая изучила опыт стран Европы в этом вопросе. Я уверен, что опыт наших российских коллег и стран СНГ будет востребован… Но нельзя забывать и про процесс ассимиляции.

У татар Финляндии тоже появилась своя культура, которая представляет собой особый менталитет. Они являются патриотами своей страны, европейцами, которые бережно относятся к священной религии предков – исламу, родному языку, национальной культуре. В европейском обществе происходят масштабные изменения. В свете миграционных потоков из стран Азии и Африки национальный состав европейских городов меняется в пользу мигрантов. Политики Европы говорят о провале идеи мультикультурализма, утверждая, что столкновений на этой почве не избежать. В этой мрачной картине татары Финляндии на протяжении полутора веков выступают позитивным интеграционным примером, сумев на своём опыте показать, что идея гармоничного сосуществования разных этносов вполне реалистична».

В Финляндии, так же как в Турции, имеется представительство Татарстана по торгово-экономическим связям, потому делегации бывают довольно часто, что помогает налаживать взаимовыгодное сотрудничество. Кстати, в Турции, в Стамбуле в 2011 году мне довелось принять участие в памятном вечере, посвящённом 100-летию со дня рождения профессора Хельсинкского университета Гумара Дахера, немало сил отдавшего сплочению финских татар. На этот вечер собралась татарская молодёжь, проживающая в Турции. Вёл презентацию идейный руководитель турецкой общины татар, историк Надир Давлет. С огромным уважением он рассказывал о заслугах Г. Дахера, о финской татарской общине, а в конце встречи справедливо отметил, что современные татары Финляндии являются наиболее сплоченной, активной и самодостаточной диаспорой во всём татарском мире.

Примечание автора: При подготовке статьи были использованы материалы Интернет-сайтов.

Самар шәһәрендәге бердәнбер «Яктылык» татар мәктәбенең чишмә башында кемнәр булган, дип сорасагыз, Асия Госман кызы Сәйфетдинованың исемен Хәридә Габделҗан кызы Дашкинадан соң ук атап бирерләр иде. Алар бит 80нче елларда 12нче кичке мәктәптә дә бергә укытканнар, бергәләп якшәмбе татар мәктәбен дә башлап җибәргәннәр, аннары аны тулы хокуклы мәктәп ясап, татар дөньясына танытуга зур көч куйганнар.

Эльмира ШӘВӘЛИЕВА

Тәрбия дәвамлы булырга тиеш

Аның белән мин дә инде егерме еллар чамасы таныш. Асия Госман кызы «Яктылык» балаларын Польшага алып киткән, музей ачкан, күргәзмә, хәйрия ярминкәләре уздырган, «Малыш» балалар йортына, мәктәптә укучы ятим балаларга ярдәм оештырган... кебек «Яктылык»тагы яңалыкларны ишетеп, «Бердәмлек» газетасына язып торганда күп аралашырга туры килде безгә, һәм бу аралашу күңелдә гел уңай тәэсирләр генә калдыра иде.

Ләкин елмаючан, тыйнак, башыннан яулыгы төшми торган бу хатын сүзенең үтемлелеге шаһиты да булырга туры килгән иде миңа. Берничә еллар элек ата-аналар һәм бер укытучы арасында аңлашылмаучанлык килеп чыккач, Асия Госман кызының катнашы белән бер атна чамасы дәвам иткән низаг өч минут дигәндә юкка чыкты да куйды. Нинди сүзләр таба алды ул? Белмим. Гади, әмма бик дөрес сүзләр иде ул.

Ә бүген Асия Госман кызы белән без тәрбия темаларына иркенләп сөйләшеп утырабыз әле менә. Татар авылларында балаларны тәрбияләү темасына кереп киткәч, ул үзе үскән гаиләне мисал итеп китерде. Минем карашка, бик гыйбрәтле хикәя булырлык теманы күтәрде ул.

Асия Челно-Вершины районының Хөсәен авылында 1955 елда туган. Руслар бу авылны Благодаровка дип атасалар, татарлар аны бергә килеп төпләнгән һәм мәчет салып исемен мәңгеләштергән Хөсәен авылы, дип йөртәләр. Өч урамлы бу авылның бер башында күбрәк руслар яшәсә, икенче очында татарлар төпләнгән. Арада мордва да, чуваш халкы да булган, әлбәттә.

Авыл күпмилләтле булуына карамастан, башлангыч мәктәптә татар балалары аерым программа буенча ана телендә белем алганнар. Ә бишенче сыйныфка Сиделькино мукшы авылына укырга килгәч, кыенрак булган, билгеле. «Тапкырлау таблицасын русча әйтә башлаган идем, үзем дә сизмәстән татарчага күчеп киткәнмен. Мине беркем дә туктатмады, «Молодец, Камалетдинова!» - дип, «бишле» куеп утырттылар. Аннары гына татарча җавап биргәнлегемне аңладым», – дип көлеп искә ала Асия ханым беренче имтиханын.

Алар гаиләдә башта өч бала үскәннәр – Гөмәр, Фәүзия һәм иң кечкенәләре Асия. Алты почмаклы өйдә унлап кеше - эчке бүлмәдә хатыны һәм ике малае белән Ильяс абыйлары яшәсә, алгы бүлмәдә алар – этиләре Госман, әниләре Зәйтүнә, өч бала һәм аларның яраткан «якын әби»ләре.

Өйдә демографик мохит тыгыз булуына карамастан, бер генә тавыш-тын да чыкмый. Олыларны олылап, кечеләрне кече дип белеп, тату гына яшәп яталар Камалетдиновлар. Гаиләдәге тәртип иң олы кешенең, «якын әби»нең җитәкчелегендә бара. «Урамга чыккач, Ильяс абыең хатыны белән ничек яши дип сорасалар, «Бар да яхшы!» - дип җавап бирегез. Белмәгәннең башы авыртмый», –

дип әйтеп торган әбиләре. Шулай ул аларны күп сөйләмәскә, өйдәге чүпне урамга чыгармаска өйрәткән бит инде.

Икенче мисал: Асия мәктәптән кайткач, әбисенә зарлана икән: «Нәхәр апа, сөйләшеп утырган өчен, чәчемнән тартты!» Әбисе шундук кызның чәченнән эләктереп ала да, маңгаен шак иттереп өстәлгә бәрә: «Тагын бер тапкыр укытучың турында начар сүз ишетсәм, бер бөртек чәчеңне дә калдырмыйм!» Бусы да мөселман гаиләләренә хас тәрбия – үзеңнән олы кешене хөрмәт ит, аның турында начар сөйләмә.

Өч километр ераклыктагы мукшы авылында укый башлагач, татар кызлары иртән киеп чыккан оекларын, яулыкларын ферма артына качып салып җибәрәләр, ә авылга кергәндә яңадан кияләр икән. Ә яулык мәктәптә онытылып калган булса, урам буйлап яланбаш йөрү килешми дип, өйгә бакчалар аша гына кайтырга туры килә. Ә шулай да күрүчеләр табыла һәм әтисе эштән кайтканда барысын да белгән була инде: «Нишләп башыңкүзең тондырып яулыксыз йөрисең әле, кыз! Башкача алай итәсе булма!» – дип шелтәли Госман абзый. Сүз җиткерүчеләргә ул вакытта үпкәсе зур булса да, хәзер Асия бик яхшы аңлый, бу бит халык тәрбиясе булган. Балаларны бөтен авыл тәрбияләгән ич! Хәзерге балалар, кисәтү ясасаң: «Кем соң әле син мине өйрәтеп торырга!» – дип җибәрергә дә кыенсынмыйлар. Ә ул вакытларда: «Ай Аллам, Шакир бабай, Ибраһим бабай ни дип әйтер», – дип шикләнгәннәр. «Башыма яулык бәйләмичә чыксам, тәнем ояла иде, күземне күтәрә алмыйча, кача-кача бара идем», – дип исенә төшерә Асия ханым.

Бу гаиләнең салмак тормышы 1966 елда челпәрәмә килә. 38 яшьлек әнисен инсульт суккач, ул ике ай гына ята да, вафат була. Әнисе авыргач, ике кодагый эшне бүлешәләр – әнисенең әнисе – «ерак әби» – кызын карый, «якын әби» балаларны үз өстенә ала. Ә җиңгиләре зур керләрне, тәрәзә пәрдәләрен юып китереп, элеп үк китә. Авыр хәлгә калган гаиләгә ярдәм итү тәрбия түгелмени?

Ә әниләрен җирләп, кырык көн узгач, олырак туганнары җыелып: «Әниең картайган инде, 82нче яше белән бара. Балаларыңа да күз-колак кирәк. Әнә, Якты Күл авылында Фатыйма исемле бер дә кияүгә чыкмаган ялгыз хатын яши икән. Ул синең балаларыңа яхшы әни булырлык кеше», – дигәч, Госман каршы килми, авылда хатынсыз яшәве бик кыен бит, үзе дә аңлый.

Шулай берсен-берсе күрмәгән ике ялгызга никах укыталар. Бәхеткә, Фатыйма әни, чыннан да, бик яхшы кеше булып чыга. Яңа килен төшкәч тә, гаиләдә яхшы мөнәсәбәтләр һәм тынычлык хөкем сөрә.

Асия ханым гаилә тормышындагы ата роленә дә зур бәя бирә. «Гомере буе Сиделькино мәктәбендә шофер булып эшләгән әтиебезнең дүрт сыйныф белеме дә юк иде. Шулай да мин аны интеллигент кеше дип атарга курыкмыйм, – дип сөйли кызы. – Ул беркайчан да тавыш күтәрмәде. Эштән кайткач, аш әле әзер булмаса, чәйнек авызыннан салкын чәй эчә иде дә, безнең белән бергә йорт эшләрен эшләргә керешә иде. Эш беткәч, бергәләп ашавы бигрәк тә күңелле була иде».

Госман ага бөтен эштән дә бәйрәм ясый белгән. Җәй буе ярып киптергән утынны сарайга таշуы, кәбестә тозлавы, пилмән ясавы, бәрәңге алуы, сатуга дип унбиш сотый чәчелгән суганны кисү булсынмы - Фатыйма әни аш бүлмәсендә бәрәңге бәлеше, таба ашлары пешерә. Эш тәмамланугa бөтен балалар да (тора-бара тагын ике бала – Әлмирә һәм Әнвәр туалар), олылар да өстәл тирәсенә җыелышып, көлешә–көлешә чәй эчәләр. Бәлки, эш авыр да булгандыр, ләкин ата белән ана ул эшне яхшы мөнәсәбәт, балаларны үсендерүче яхшы сүзләр белән җиңеләйтә белгәннәр, мәҗбүриләп эшләтеп, күңелләрен кайтармаганнар.

Госман ага - Бөек Ватан сугышында катнашкан кеше. Ул Курск дугасы янында каты яраланып, госпитальләрдә дәваланганнан соң, хозчастьтә хезмәт иткән. Тик беркайчан да сугыш афәтләре турында сөйләргә яратмаган. Балалары күңеленә шом салырга теләмәгәндер инде.

Хозчастьтә Госман тегәргә дә өйрәнгән. Гаилә тормышы белән яши башлагач аның бу осталыгы бик кирәк булып чыга – иске шәлләрдән балаларга бияләйләр тегеп бирү,

1 сентябрь 2005 ел.
Яшь коллегалар белән

бишмәтләрне әйләндереп яңарту, бәрән тиресеннән яңа яка ясап кую бер һөнәре булса, авылдагы бөтен ватык сәгатьләрне, кер юу, тегү машиналарын, радиоалгычларны ремонтлау, бөтен туганнарына агачтан киштә, сандык, өстәл–урындыклар ясау иkenче мавыгуы булган. «Никүпме яшәде эткәй, шул гомер изгелек эшләде», – дип сөртте Асия ирексездән бөреләнгән күз яшьләрен.

Шундый дус һәм зур гаилә әгъзалары еллар һәм кыенлыклар аша үтеп, туганлык хисләрен ныгыталар гына. Алар әле дә очрашып, бер-берсенә ярдәм итешеп яшиләр. Кызганычка, Госман абый гына егерме ел чамасы элек вафат булды. Фатыйма апа да, балалары да аны әле дә сагынып, юксынып искә алалар.

Асия Сиделькино авылы укытучыларын да бик җылы сүзләр белән искә ала. Интернатта кунарга туры килгәндә мәктәп директоры Борис Иванович һәм аның хатыны тетя Лида ятим баланың хәлен белергә кереп йөриләр. Аз гына кәефе начаррак булуын күрсәләр дә, үзләренә алып кайталар һәм Асиядән күпкә олырак кызларына аның белән шашка уйнарга кушалар. Кызлары киреләнсә, читкәрәк алып китеп, нәрсәдер әйтәләр һәм Люся бөтен эшен ташлап, кич буе кунакның күңелен күрә. «Сиделькинода ул вакытта укыткан бөтен укытучыларны әле дә бик яратам», – дип искә ала укытучы.

Сыйныф җитәкчесе Петр Иванович Рассказов балада педагог таланты булуын беренче булып күреп ала. Кыз табиб булырга хыялланса да, «Ты должна оправдать мое доверие, должна стать хорошим учителем, это благодарный труд», – дип торган кешегә каршы килеп булмый инде. Кыз мәктәпне тәмамлагач, Куйбышевның педагогия институтына укырга бара, ләкин авылда чит ил телләре укытылмаганлыктан, керә алмыйча, авылга кайта.

Бу вакытта Яңа Эштебенькино авылында директорлык итә башлаган Сиделькино мәктәбенең элеккеге директоры Алексей Евдокимович Яковлев кызның кайгысына бик шатланган булса кирәк. Химия һәм биология укытучысы булмаганга күрә, ул аны пионервожатый итеп эшкә ала һәм берничә дәрес химия һәм биология укытуны да йөкли. Ләкин песи баласын суга ташлаган кебек ташламый ул аны, ә һәр көнне Асия белән бергә дәресләргә әзерләнә, еш кына үзе, йә завучларының берсе дәресләрендә утырып, кызның эшен тикшерәләр. Ә инде яшь укытучы авыл тормышыннан мисаллар китереп, балаларга дәрес аңлата башлагач, директор: «Все, Асенька, теперь я спокоен, ты будешь хорошим учителем!» – дип, үз карамагыннан азат итә.

Асия бу вакытта пединститутның химия һәм биология факультетында читтән торып укый була инде. Ә берничә ел эшләгәннән соң, Яңа Тормыш авылы егете Нәҗипкә кияүгә чыга һәм кайнап торган авыл тормышын калдырып, Самарга китә. Ул шәһәр тор-

мышын башта бик күңелсез, дип таба...

Үткән гасырның сиксәненче еллары уртасы була бу. Ире Нәҗип Сәйфетдиновның Камышлы егете Рәшит Сәлахов һәм самаралы Шамил Дашкин белән Мәскәүнең сәүдә институтында укып йөри торган чаклары. Әлбәттә, аларның хатыннары да үзара йөрешә башлыйлар һәм Хәридә апа моңа кадәр балалар бакчасында эшләгән Асияне үзенең кечке мәктәбенә лаборантка итеп димли. Менә шулай Асия Госмановнага «Яктылык» мәктәбенә таба юл ачыла да инде.

– Хәридә Габделҗановна белән эшләве җиңел дә, шул ук вакытта авыр да булды. Ул, элеккеге укытучыларым кебек үк, артымда ныклы тыл булып торды. Бөтен эшне аңлатып, кайдан алып, кайда куярга

икәнен әйтеп бирә, аннары эшеңне тикшерә дә әле. Ул, минем кебек үк, авыл кызы булуына карамастан, татар мәктәбен ачканда мәгариф министрлыгы, татар зыялылары, хөкүмәт органнары белән ничек кыю эшләде! Исем китә иде. Беркайчан да мин аңардан «белмим» сүзен ишетмәдем. Белмәсә дә, каян белергә икәнен әйтеп бирә иде.

«Яктылык» мәктәбе өчен бирелгән ташландык балалар

1997 елдан, «Яктылык» мәктәбе ремонтланган шушы бинага күчкәннән бирле, Асия Госман кызы тәрбия эшләре буенча бүлек мөдире буларак хезмәт куйды. Улы Йосыф та шушы татар мәктәбен тәмамлап, төзү һәм архитектура институтына укырга керә. Әнисе укыткан акыллы, сабыр һәм ыспай Юлиягә өйләнеп, әбисенә өч онык бүләк итәләр. Йосыф укуын һаман дәвам итә әле һәм медицинада да,

ды, музее күз явын алырлык һәм көнннән-көн экспонатларга байый бара, ә балаларның вокал төркеме сандугачларны да уздырырлык итеп җырлый башлады. Шушы уңышлары өчен Асия Госман кызы, беренче чиратта, таләпчән һәм булдыклы Хәридә Дашкинага, җайлы һәм сабыр Дания Мидхәтовнага, тәртип яратучы Радик Рифкатовичка, бәйрәмнәрне матур һәм эчтәлекле итә белүче музыка

бакчасы бинасын амброзия басып киткән иде. Без аның янында озак аптырап йөргәнебезне хәтерлим. Ничек бу эшне башлап, ничек ерып чыгарга? Ләкин Хәридә Дашкина башлаган эштән куркып чигенә торганнардан түгел. Ул бит әле «мөмкин түгел» сүзен дә белми, үзенә ияргән кешеләрдән дә шуны ук таләп итә. Ул барысын да чәйнәп, авызга каптыра, ә инде булдыра алуыңны күргәч, күләгәгә чигенә. Хәридә апада ниндидер серле сеңер бар сыман. Мин шундый кеше белән эшләвемә чиксез горурланам.

төзелеш эшләрендә дә кулланыш тапкан «Үсә торган матдәләр» темасы өстендә фәнни тикшеренүләр алып бара.

Асия Госман кызы мәктәпкә килеп кергәч, кабинетына тиз генә барып җитә алмый. Һәрберсе белән сөйләшеп, үткән көнне катырак әйтелгән сүзләре өчен берсеннән гафу үтенеп, икенчесен, кирисенчә, орышып, өченчесе белән булачак чара турында фикер алыша-алыша байтак вакыты уза.

Ул үзенең эшен яратып, тәм табып эшли. Ул башлаган «Йолдыз» бию театры бөтен дөньяга таныл-

һәм хореография белгечләренә рәхмәтләр укый.

Гомумән, ул беркайчан да кабинет хезмәткәре була белмәде. Балалар кая - ул шунда. Асия Госмановна да үзенең укытучыларының, әбисе, ата-анасы сеңдергән тәрбияне кулланып, укучыларына ныклы тыл, укытучыларга – ышанычлы хезмәттәш һәм татар җәмгыятенә – зыялы укытучы була белде. Ә хәзер ул белгәннәрен үзе урынына килгән яшь укытучы Рәхимә Илдусовнага тапшыра. Тәрбия эшенең дәвамлы булырга тиеш икәнен ул бик яхшы белә бит.

ТОРМЫШ ТАВЫ БИЕК

Ир кеше үз гомерендә өй салырга, агач утыртырга, нәсел җебен дәвам итәрлек ир бала үстерергә тиеш, диләр. Гомәр абый Шәкүров үз гомерендә бу бурычларның барысын да үтәгән. Хәтта арттырып та. Ник дисәгез, аның ике улы Самар төбәгендә танылган акыл ияләре, төрле өлкәләрдәге профессорлар - Илдар һәм Ильяс Шәкүровлар, ә кызлары Равилә Революционный урамындагы йөз хезмәткәре булган "Кулинария" кибете җитәкчесе. Шушы игелекле балаларның әниләре Галия апа белән әтиләре Гомәр ага да кадер-хөрмәттә, бер ел элек кенә ремонт ясалган өч бүлмәле киң, якты һәм уңай фатирда яшәп яталар.

Эльмира ШӘВӘЛИЕВА

Гомәр

Яшь чагында Гомәр Шәкүровның тормышына кызыгучылар булмагандыр, дип уйлыйм. Чөнки язмыш бит ул кешене сынар өчен бәрә, кага, суга, ялгыш юлдан җибәреп карый. Ә инде сынмый-сыгылмый калганнарны тормыш ахырында бәхет-сәгадәт белән бүләкли. Менә Гомәр агага да беренче чиратта үзен, күңеленә ошаган эшен табу өчен күп нужа күрергә туры килә.

Аның әти-әнисе егерменче гасыр башында Ульян өлкәсенең Моисеевка авылыннан Елховка районының Алмалы авылына җир алырга килгәннәр. Шунда аларның малайлары Гомәр туган да инде. Ул туганда әтисе дә, әнисе дә олы яшькә чыкканнар иде. Закир ага, салкын тидереп, нык интегә һәм 1957 елда вафат була. Әнисе Гөлфрүз апа да озак яши алмый, Закиры вафатыннан соң, бер ел дә үтми, бакыйлыкка күчә. Зәгыйфь туган ике бертуган апалары дә бер-бер артлы дөнья куялар.

Гомәр бигрәк тә итәгендә җан биргән Бибизәне гомере буе сагына. Балачагыннан яналифны да, латин графикасын да яхшы белгән апасы аңа да, башка авылдашларына да Коръән укучы, хәреф өйрәтүче буларак танылган иде бит.

Башлангыч сыйныфларда малайны "бик яхшы" билгеләренә укыганы өчен икенче сыйныфтан турыга дүртенче сыйныфка күчерергә телиләр. Ләкин әтисе-әнисе моңа каршы килә, һәм Гомәр укуын сабакташлары белән бергә дәвам итә. Бу вакытта сугыш башланган була инде. Бишенче сыйныфтан башлап, Тупли мәктәбендә укыган балага бер көн барып, ике көнен калдырып, белем алырга туры килсә дә, ул алдынгылар исәбендә була. Сугыш тәмамлангач, Мәләкәс педу-

чилищесына укырга керергә дә кыен булмый Гомәргә.

Яхшы укучыга армиядән кайткан Рухулла Миникаевка ярдәм итү вазифасын йөклиләр. Шәкүров подшефные белән көн саен очрашып, дәрес әзерләргә булыша. Шулай алар дүрт ел буе бергә йөриләр, дуслашып бетәләр. Гомәр абый әле дә чыгарылыш имтиханнарында Рухуллага диктант язарга ярдәм итә алмавына кыенсына. Шулай итеп, Гомәр педучилищены тәмамлау турында диплом алып чыга, ә Рухулла дипломсыз да Ульян өлкәсе мәктәпләренең берсендә уңышлы гына эшләп китә.

Галия

Бу вакытта Гомәрнең булачак хатыны, Ульян өлкәсенең Карсун районы, Татар Горенкасы авылында туып-үскән Галия, Камышлы педагогия училищесында укый. Сугыштан соңгы авыр еллар, училищеның базасы да, читтән килеп укучы яшүсмерләргә тулай торагы та булмаган чаклар. Студентларны Иске мәчеткә урнаштыралар. Галия Әләветдин кызы бу елларны болай тасвирлый: «Шушы зур мәчеттә бер генә түгәрәк мич бар иде. Без анда яшәгәндә айлар буе мунча кермәгән чаклар да булды. Ашарга 500 грамм чи арыш ипие бирәләр, ә йокларга идәнгә тезелешеп ятабыз. Уку елы колхоз эшеннән башлана иде. 10-12 километр ераклыктагы кырларда ишелеп уңган киндер йолкабыз, зур-зур көнбагышларны кисеп, капчыкларга тутырабыз. Ачлыктан бер-ике көнбагыш башын каккалап, фуфайка эченә тегеп куйган кесәләргә тутырып, курка-курка алып кайтабыз да, кичен шуның белән тамак ялгап, салкын идәнгә ятып йоклыйбыз.

Ике ел шулай интектек. Укытучыларыбыз Хәмзә абый белән Гафифә апаның урыннары оҗмахта булсын инде, алар безгә өченче курста укыганда мунча салдырдылар. Шунда юынып, эчке күлмәкләребезне юып, киптерергә мөмкин булды.

Ә инде соңгы курста укыганда хәтта конфет та ашый башладык. Шушы ике изге җан кибеткә кайткан пластилин кебек конфет, повидло сатып алып, безгә өләшәләр иде. Без шуларны да ашамыйча, аниләргә күчтәнәчкә алып кайтырга тырыштык...»

Камышлы педучилищесын тәмамлаган кызны Елховка районындагы Тупли мәктәбенә татар теле укытырга җибәрәләр. Галия бу юлламага чиксез шатлана, чөнки иптәшләренә андый бәхет тә елмаймый әле, күбесе Төркмәнстан, Үзбәкстан республикаларының кышлакларына укытырга китеп баралар.

Уртак тормыш

Галиянең бәхете дә шушыннан икән. Армиядә танк командиры булып хезмәт иткән, аннан кайткач, Алмалыда математика укыта башлаган Гомәрне нәкъ шул вакытта Туплига күчерәләр. Егетнең күзе яңа укытучыга төшә һәм алар, бераз очрашып йөргәннән соң, уртак тормыш корып җибәрәләр.

Беренче малайлары Илдар 1956 елда дөньяга килә. Бу вакытта Галия Казан педагогия институтында, ә Гомәр авыл хуҗалыгы институтында укыйлар. Яшьләргә тормышны башлап җибәргә бик авыр була. Чөнки Гомәрнең әтисенең вафат булган, ә әнисенең каты авырый торган чагына туры килә. Галия каенаны да сабыен да карый, хуҗалыкны да алып бара, укырга да, эшләргә дә өлгерә. Тик менә сессияләргә барганда баланы калдырырга гына кеше булмый. Икенче сессиясен Галия апа аеруча яхшы хәтерли: «Улымны Казанга алып барырга туры килде. Аны карарга дип апамны да иярттем. Базарга чыгып җиләк алган идек, Илдар аны ашап дизентерия белән авырды. Шулай итеп, сессиянең кызган чагында хастаханәгә эләктек. Өч-дүрт көн дә узмагандыр, баланың хәле яхшырды һәм мин, авыру өчен үзем җавап бирәм дип кул куеп, хастаханәдән чыктым һәм имтиханнарымны бирдем. Менә шулай укыдык без. Ләкин укуны ташлау турында сүз дә булмады».

Ул вакытта студентларга түләнгән стипендиягә үзеңне дә, гаиләңне дә асрарга мөмкин булган. Куйбышевның авыл хуҗалыгы институтының көндезге бүлегендә укучы Гомәр Алмалыдагы өен Туплига күчереп сала, аңа янкорма өсти, сыер ала. Чөнки аның хатыны балаларына тик яңа сауган

Шәкүровлар гаиләсе

Галия апа онысы Наилә белән

Туган йорт каршында

сөт кенә эчерергә теләве турында белдерә. «Сыерыбыз бик сөтле иде. Иртән сыерны савып керәм дә, йокыдан да уянып җитмәгән балаларыма эчерәм.

Әллә инде, чынлап та, яңа сауган сөт эчеп үскән балалар башлы була дигән сүз дөресме икән? Әнә бит, ике улым да профессор булдылар!»

Институтны тәмамлагач, Гомәр Кошки районы колхозларында механик булып эшли башлый. Аннары үз авылында механизаторлар өчен курслар ачып җибәрә. Шуннан аны Кошки районының Надеждино авылындагы СПТУга эшкә алалар, аннары Кошкидагы ДОСААФка...

Ә гаилә бу вакытта ишәя тора. 1965 елда улы Ильяс, 70нче елда Равилә туа. Гомәр ага Кошкида да зур өй сала, чөнки кайчан да булса гаиләсен шунда алып килеп яшәргә хыяллана. Ләкин Туплида татар телен укыткан Галия, башка җирдә үзенә эш булмас дип, Туплидан китәргә теләми. Шулай итеп, Гомәргә ял көннәрендә генә гаиләсе янына кайтып йөрергә кала.

Галия бөтен гомерен балаларга багышлый. Класстан тыш эшләр, җыелышлар, бәйрәмнәр, чыгарылыш кичәләре һәм яңа уку еллары арасында ярты гомере үткән дә киткән. Менә үзенең балалары да үсеп җиткәннәр инде.

«Минем балалар бик мөстәкыйль иделәр. Ярты көннәре мәктәптә уза. Кайтып, капкалап алалар да, малларны карыйлар, су ташып куялар. Ә Равилә өйләрне ялт иттереп җыештыра. Аннары йә чаңгы шуарга, йә класстан тыш эшләр белән шөгыльләнергә китеп баралар. Кичен барыбыз да өйдә җыелып, бер өстәл тирәсенә тезелешеп утырабыз. Балалар дәрес карый, ә мин өем-өем дәфтәрләр тикшерәм, иртәгәгә планнар язам. Ә вакыт калса шашка, шахмат уйныйбыз»...

Илдар

Илдар ундүрт яшендә Куйбышевның приборлар ясый торган техникумына укырга китә. Ә тәмамлагач, 1974 елда, иketуган абыйсы Шамил Сатдаров эзләре буенча медицина институтына укырга керә. Авыл малаена әнисеннән акча сорамас өчен яхшы укырга да, коймалар буярга да, вагоннар бушатырга да, базарда эшләргә дә, сарайлар салырга да туры килгән. Ә инде дерматовенеролог һөнәренә ия булгач, яраткан эшенә ябыша. Баштa табиб, аннары бүлек мөдире булып эшләгән егет 1986 елда Самар өлкә дерматовенерология диспансеры җитәкчесе булып китә. Илдар Гомәр улы фән белән мавыгып, туксанынчы еллар ахырында кандидат диссертациясен, ә 2003 елда медицина фәннәре докторы исемен яклый.

Ильяс

Мәктәпне алтын медальгә тәмамлаган Ильяс Шәкүров Куйбышев дәүләт университетының кичке бүлегенә укырга керә. Шуннан аны армиягә алалар. Мәктәпнең комсомол комитеты әгъзасы буларак, күп эшләгән егетне тиздән рота комсоргы итеп сайлап куялар. Ә демобилизациядән соң армиядә туплаган лидер сыйфатлары аңа комсомолның район комитетында инструктор булып эшләргә мөмкинлек бирә.

Университетны тәмамлап, юридик фәннәр белгечлеген алып чыккан Ильяс Шәкүров сиксәненче еллар ахырында шәһәр комсомол комитеты каршындагы «Яшьләр инициативасы фонды»нда җитәкче урынбасары булып эшли башлый. Аннан китә инде - «Яшьләр үзәге» директоры, кыйммәтле кәгазьләр белән эш итә торган фирма директоры һәм оештыручысы, «Волжский универсальный банк»та правление рәисе урынбасары...

Үзгәртеп кору елларында аңа банкротка әверелеп баручы Фермербанк белән җитәкчелек итүне тәкъдим иткәч, ул үзен сынап карарга теле. Булдыра алмас, Фермербанк шартлар, дип торучылар бик ялгышалар. Әкренләп, җитәкченең үлчәп атлаган адымнары нәтиҗәсендә, банк яхшы гына эшләп китә, һәм бераздан ул Ипозембанк булып теркәлә. Шушы чорда Ильяс әфәнде экономика фәннәре буенча кандидат диссертациясе өстендә эшли башлый, ә аны уңышлы яклагач, ярты юлда туктап калмый, докторлык диссертациясен дә язып, экономика фәннәре докторы исеменә лаек була. Шулай итеп, Ильяс Гомәр улы студентларга экономика фәннәре буенча лекцияләр укый башлый һәм практика белән теорияне параллель рәвештә алып бара.

Алтын туй

Ильяс улларында кунакта

«Баламның баласы балдан татлы»

«Профессор булып тумыйлар, әлбәттә. Моның өчен бик күп укырга, бик күп тырышырга, энә белән кое казырга кирәк. Әти белән әни, безнең ерак бабаларыбыз биргән геннар да ничектер уңышлы урнашканнар күрәсең. Өчебездә дә укуга, яңа белемгә омтылыш зур. Без бик күп эшлибез, һәм моның нәтиҗәсе көттерми», - дип, Ильяс Гомәр улы бөтен кешегә дә билгеле сүзләрне әйтте. Тик менә татарлар арасында, Шәкүровлар кебек, бертуктаусыз укуга, белемгә омтылучылар бик күп түгел шул әле.

Милли җанлы Ильяс әфәнде татар тормышын ярып керде, дисәм дә ялгышмам. Башта «Яктылык» мәктәбенең попечительләр советы рәисе генә булып торган бу кеше ике ел элек өлкә «Туган тел» оешмасын җитәкләде. Шушы вакыт эчендә аның командасы күзгә күренерлек нәтиҗәләргә ирешә. Бу турыда «Бердәмлек» газетасы бертуктаусыз язып тора һәм аның укучылары Ильяс әфәнденең татар тормышына керткән өлешен күреп, бәяләп өлгергәннәрдер, дип уйлыйм.

Ә Равилә Мәскәүнең сәүдә институтын тәмамлап, гаилә бизнесы булып саналган «Кулинария» кибете белән уңышлы гына җитәкчелек итә. Бу Илдарга һәм Ильяска фән белән дә, җәмәгать эшләре белән дә иркенләп шөгыльләнергә мөмкинлек бирә.

Бәхетле картлык

Гомәр абый, балалары Самарда укып чыгып, үзләре сайлап алган юл белән киткәч, Кошкидагы өен сатып, яңасын алып, аны да төзекләндереп, тагын сатып, акча эшли һәм Самардан йорт ала. Шулай алар олы яшьләренә җиткәч, балалары янына килеп урнашалар.

Авылдашлары бу гаиләне әле дә ятатып искә ала. Бигрәк тә Галия апаның Самарда яшәүче укучылары Коръән мәҗлесе уткәрсәләр дә, бәйрәм-фәлән булса да, беренче кунак итеп Шәкүровларны чакыралар. Уллары-кызлары да әти-әниләрен зурлап, аларның юбилей-туган көннәре мәҗлесләрен Самарның Җәмигъ мәчетендә уздыралар иде. Хәзер инде картлар алай йөрергә теләмиләр. Ни дисәң дә, Гомәр агага 10 февральдә 85 тулды бит инде. Иң мөһиме, Равиләнең “Кулинария” кибете янында гына урнашкан фатирдан (алар анда бер ел элек күченделәр) Гомәр ага һәм Галия апаның өч баласы, алты оныгы һәм бер оныкчыгының эзе суынмый, бөтен кирәк-яраклары, медицина ярдәме – барысы да бар.

Шулай авыр башланган тормышта яшәгән кешене Ходай Тәгалә картлыкта нинди җимешләр белән бүләкли бит! Татар милләтенә, илебезгә игелекле, укымышлы балалар үстереп бирүләре өчен бу ике кешегә рәхмәттән башка ни әйтеп була?! Исән булсыннар, балаларын һәм оныкларын шатландырып, тагын озак еллар яшәсеннәр иде!

НЕ ЗАБУДЬТЕ ПОДПИСАТЬСЯ!

ПРОДОЛЖАЕТСЯ ПОДПИСКА НА ГАЗЕТЫ И ЖУРНАЛЫ 2014 ГОД

В почтовых отделениях Самарской области вы можете подписаться и на журнал «Самар татарлары» («Самарские татары»). Подписной индекс издания 72675. Стоимость подписки на 3 месяца составляет 212 рублей 3 копейки, на 6 месяцев – 424 рублей 6 копеек.

На сегодняшний день на журнал подписаны 60 человек!

Напомним, что полноцветный глянцевый журнал «Самар татарлары» выходит с декабря 2012 года периодичностью один раз в квартал. Издание рассказывает об истории, культуре, современной жизни самарских татар. 15 октября журнал получил свидетельство о регистрации средства массовой информации в Управлении Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Самарской области.

ПОДПИСАТЬСЯ НА ИЗДАНИЕ МОЖНО
В ЛЮБОМ ПОЧТОВОМ ОТДЕЛЕНИИ!

ОАО Агентство «Роспечать»

АБОНЕМЕНТ на ~~газету~~ журнал **72675** (индекс издания)

Самар татарлары

(наименование издания) | Количество комплектов:

на 201_ год по месяцам:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Куда

(почтовый индекс) (адрес)

Кому

(фамилия, инициалы)

ПВ	место	литер

на ~~газету~~ журнал **72675** (индекс издания)

Самар татарлары

(наименование издания)

Стои-мость	подписки	руб. коп.	Количество комплектов	
	переадресовки	руб. коп.		

на 201_ год по месяцам:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Куда

(почтовый индекс) (адрес)

Кому

(фамилия, инициалы)

Заман ритмына кушылып

Ульяновск өлкәсенең Иске Кулаткы районы Рәсәй картасында татарлар яшәгән оазисны хәтерләтә. Бу районның мәдәнияте, Ислам дине, тормышы, халкының гореф-гадәтләре белән кызыксынмаган кеше юктыр. Кызыксынмаслык та түгел, чөнки ул үзенең бай тарихын саклап, эшчән һәм талантлы халкын туплап, үз алдына яши дә яши.

Рөстәм Арифуллин,
Россия журналистлар Союзы әгъзасы. Иске Кулаткы

Әле күптән түгел, 2013 елның 10 июлендә генә, Иске Кулаткы районы үзенең 85 еллык юбилеен билгелеп үтте. Бу истәлекле чара әйтерсең лә ераклардан килгән кунакларга да, үз халкына да районның күркәм йөзен күрсәтте.

Шушы 85 ел эчендә Иске Кулаткы районы озын һәм катлаулы юл үткән. Аның тарихы XVII гасырның азагы - XVIII гасырның башына туры килә. Элек бу җирләр Саратов губернасының Хвалынск өяздына кергән. Ә инде 1943 елда, Ульяновск өлкәсенә кушылгач, биредәге татар авыллары бердәм булып, тупланып яши башлаганнар.

Иске Кулаткы районы дигәч, күз алдына бай урманнары, текә таулары, яшел хәтфәдәй иркен болыннары, табигать куенынннан челтерәп аккан чишмә сулары белән матур төбәк килеп баса.

Биредә яшәгән халык үз юлында булган киртәләрне җиңеп, үзгәртеп кору чорында да үз йөзен, татар телен саклап калган, киләчәккә нык нигез салган.

Дөрес, Советлар Союзы таркалгач, биредә дә берара вакыт тукталган кебек була, һәм авыл хуҗалыгы тармагында колхозлар һәм совхозлар юкка чыгып, халыкка яшәргә катлаулыклар тудыра. Ләкин җирдә хезмәт иткән халык нинди генә кыенлыклар булмасын, югалып калмады һәм башка формада үзләренә хуҗалыклар оештырып, икмәк үстерүне, терлек үрчетүне дәвам итте.

Район территориясендә ике авыл производство кооперативы, 42 крестьян-фермер хуҗалыгы игенүстерү һәм терлек үрчетү белән шөгыльләнәләр. Хуҗалыкларда һәм шәхси секторда 5523 баш мөгезле эре терлек, 1763 баш сыер, 11 964 баш вак терлек исәпләнә.

Бүген Иске Кулаткы районының тормышын алып баруда, халык ихтыяҗларын яклауда район башлыгы Эдуард Әнвәр улы Ганеевнын роле шактый зур. Ул идарә иткән кыска гына вакыт эчендә районыбызның йөзе яктырып китте, һәм төрле өлкәдә уңай якка үзгәрешләр сизелә башлады.

Хәзерге вакытта Иске Кулаткы районында Атлаш, Терешка, Зеленай авыллары һәм Иске Кулаткы шәһәр поселениесе бар. Алар үзләренә 22 авылны берләштерәләр. Бүген шушы поселениеләрдә 13200 кеше яши, аларның 95 процентын татарлар, 5 процентын руслар белен чувашлар тәшкил итә.

2013 - 2014 уку елларында районда булган 6 урта, 3 төп һәм 2 башлангыч мәктәпләрдә 959 укучы белем ала.

Шунысы мөһим – 1998 елда Иске Кулаткы эшчеләр поселогында дәүләт механика-технология колледжы ачылды. Биредә 9 һөнәр алу буенча белем бирәләр. Хәзерге вакытта уку йортында 310 студент исәпләнә.

Механика-технология колледжында килешүләр нигезендә Ульяновск дәүләт авыл хуҗалыгы академиясенең төрле факультетлары эшләп тора.

Иске Кулаткы эшчелер поселогында ике балалар бакчасы эшли, һәм аларда 247 бала тәрбияләнә. Авылларда балаларга тәрбия бирер өчен мәктәпләр каршында шулай ук махсус төркемнәр дә эшли. Халыкның сәламәтлеге сагында бер үзәк район хастаханәсе, авылларда фельдшер-акушерлык пунктлары авыруларны дәвалауда зур эш башкаралар.

Соңгы елларда районыбызда төзекләндерүгә, халык ихтыяҗларын канәгатьләндерүгә тагын да зур игътибар бирелә башлады. Шушы нигездә авыллар таушалган өйләрдән азат ителеп, алар

урынына яшеллек зоналары барлыкка килде. Узган 2013 елда Урта Терешка, Югары Терешка, Кирюшкино, Яңа Зеленай һ.б. авылларда су линияләре яңартылды, һәм урамнарга яңа колонкалар куелды.

Иске Кулатки районының 9 авылында табигый газ яна. Бүгенге көндә зәңгәр ягулыкны бирү өчен Иске Зеленай авылында мөһим эшләр башкарыла. Махсус программа нигезендә 2018 елда барлык авылларны да табигый газ белән тәэмин итү планлаштырылган.

Менә 83 ел инде Иске Кулаткы районында саф татар телендә "Күмәк көч" район газетасы басылып килә. Аны районның көзгесе, дип әйтсәк, һич ялгыш булмас, чөнки газета битләрендә бу төбәкнең бар тормышы яктыртыла. "Күмәк көч" район газетасының баш мөхәррире итеп озак еллар талантлы журналист Әнвәр Закир улы Мөхәммәтрәхимов хезмәт итте. Хәзерге вакытта коллектив белән үз эшенең остасы Сабира Әдип кызы Абитова җитәкчелек итә.

Газетаның журналистлары, бу юлларның авторы Р.И. Арифуллин, М.С. Масиева, Д.Р. Хәйрова, З.А. Хәсәнова, Е.Ш. Яфарова, Д.Д. Насыйрова, Г. Р. Хәбибуллина (бухгалтер) авыллардан бай материаллар туплап, халыкка җиткерәләр. Безнең районыбызның иҗат сөючеләре Самар шәһәрендә озак еллар басылып килүче "Бердемлек" газетасы белән дә нык элемтәдә торалар, аның битләрендә талантлы язучыларыбызның шигырьләрен, хикәяләрен даими укып була.

Хәзерге заманның ритмына кушылып, Рәсәйнең башка төбәкләре белән бергә атлый Иске Кулаткы. Аның тормышын яктыртуда шулай ук саф татар телендә эфирга чыгучы "Яңа дулкын" район телевидениесенең роле зур. Телевидение директоры Венера Әделхан кызы Деникаева һәм аның журналистлары 3 мәртәбә тапшырулар ясап, районыбызда булган мөһим вакыйгаларны чагылдыралар, татар культурасын, Ислам динен үстерүдә зур эш алып баралар.

Гомумән, Иске Кулаткы районында татар культурасын, Ислам динен үстерүгә район башлыгы Эдуард Ганеев зур игътибар бирә һәм төрле чаралар алып баруга хәтта үзенең хәләл малын да кызганмый.

Аның инициативасы һәм зур ярдәме белән Иске Кулаткы районында Бөтенроссия "Түгәрәк уен" татар фольклор фестивале уздырылды. Ә инде 2013 елның 10 июлендә Иске Кулаткы районының 85 еллык юбилеен билгеләү уңаеннан изге җиребездә беренче мишәр фольклор фестивале гөрләде. Искекулаткылылар үзләренең җыр-моңга талантларын чит төбәкләрдә дә күрсәтәләр.

Соңгы елларда һәвәскәрләребез Самар, Төмән, Мәскәү һ.б. шәһәрләрдә Бөтенроссия татар фольклор фестивальләрдә катнашып, сәхнәләрдә искиткеч чыгышлар ясыйлар.

Ислам диненең гореф-гадәтләрен саклап, аны яшь буынга өйрәтеп яши белә безнең халык. Бүген Иске Кулаткы районының һәр авылында нурлы манаралардан моңлы азан тавышлары сибүче 27 мәчет эшләп тора. Мәчетләрнең каршында ук яшь шәкертләргә Ислам динен өйрәтүдә "Җомга мәктәп"ләре зур эш башкаралар. Рамазан айларында ураза тотучыларның, Корбан айларында корбан чалучыларның саны хәзер шактый күбәйде.

Иске Кулаткы эшчеләр поселогында дини укулар үткәрү матур гадәткә әйләнде. Алар Рәсәй төбәкләреннән, Казан шәһәреннән килгән танылган мөгаллимнәр катнашында 10нчы мәртәбә уздырылды инде. Районыбызның мөселманнары һәр ел Бөтенрәсәй дин әһелләре форумнарында катнашып, Изге Болгар җиренә дә сәяхәт кылалар. 2012 елның июнендә якташларыбыз өчен Изге Болгар җирендә V дини Кулаткы укулары оештырылды.

Кырда тир түгеп, икмәк үстерүчеләр дә данланалар безнең районда. Моны һәр җәй матур табигать кочагында, яшел урман янында күркәм итеп оештырылган Сабан туйлары ачыктан-ачык дәлиллиләр.

Сабан туе – ул мөселманнарның да, кырларда хезмәт итүчеләрнең дә, өлкәннәрнең дә, сабыйларның да гүзәл бәйрәме.

2013 елда бу бәйрәм Иске Кулаткыга керер алдыннан, аның якты йөзен, эшчән халкын күрсәткән сыман, яңа урында гөрләп үтте. Биредә кыр эшчәннәренә, төрле өлкәдәге хезмәт алдынгыларына зур бүләкләр тапшырылды. Соңгы Сабан туйларында әби-бабаларыбызның элеккеге заманда җир эшкәртүен, йолаларын "Авыл йорты" дигән рәсмиләштергән мәйданчыклар чынбарлыкта күрсәттеләр.

Районыбыз территориясендә аккан Терешка, Кулатки, Избалык елгаларының сулары аккан кебек, Иске Кулаткыда да тормыш алга ага да ага. Агымсуларда билгеле төрле киртәләр дә була, ләкин биредә яшәүче эшчән татар халкы шушы киртәләрне буйсындырып, гореф-гадәтләрен саклап, горур итеп яши белә.

Рөстәм Исмәгыйль улы Арифуллин Ульяновск өлкәсе Иске Кулаткы районының «Күмәк көч» газетасында 34 ел журналист булып хезмәт итә.

Ул балачактан шигырьләр язу белен мавыга. Шушы вакыт эчендә аның меңнән артык шигыре район газетасында, Ульяновск өлкәсенең «Өмет», Самар өлкәсенең «Бердәмлек» газеталарында дөнья күрделәр.

Аның шигырльәре шулай ук Казан шәһәрендә “Идел” альманахында да, Татарстан Республикасының газеталарында да басылалар.

2011 елда ул үзенең шигырльәрен Татарстан телевидениесенең «Җырлыйк әле!» тапшыруында сәнгатьле итеп укыды.

Россия журналистлар союзы әгъзасы Рөстәм Арифуллин бүген дә «Күмәк көч» район газетасында хезмәт итеп, үзенең шигырьләр җыентыгын чыгару өстендә эшли.

«Самар татарлары» журналы редакциясе аңа уңышлар теләп, милләттәшебез Рөстәм Арифуллинның шигъри тәлгәшләрен журнал укучылары игътибарына тәкъдим итә.

«Семерка»

1980 еллар. Иске Кулаткы халык потребительләр җәмгыяте (райпо) складына өр-яңа «ВАЗ-2107» маркалы автомашина, гади халык теле белән әйткәндә, «семерка» килеп төште.

«Кемгә сатырлар икән бу «семерка»ны, кем шундый бәхеткә ирешер? - дигән сораулар белен Кулаткы мыж килде. Чөнки ул вакытта машина дигән нәрсә дефицит иде.

Машиналарга сокланып, дефицит дөньясын аксатып, заманалар алга чапты. Бу киртәне ерып, 95нче елларда авыл урамнарында бер-бер артлы яңа «семерка»лар пәйда булды. Халык арасында көн аша яңа машиналар алучылар турындагы хәбәрләр яшен тизлегедәй таралып торды.

Тәгәрмәчләр тәгәри, кешеләр шатлана. Кулаткы урамнарында бер-бер артлы, төрле сигналлар биреп, төрле төстәге яңа «семерка»лар колоннасы «яшел юл» алды. Инде бу машинадан да әйбәт машина юк кебек иде дөнья йөзендә. «Яшел юл»дан җай гына тәгәрәгәндә, көннәрдән-беркөнне Кулаткы урамнарын гаҗәпләндереп, «семерка»ларга сигнал-сәлам биреп, «Калина» маркалы машина узды. Озак та үтми аларның саны арта башлагач, «семерка» кабинасында утыручыларның масаеп елмаюлары, көлеп сигнал бирүләре сирәгәя башлады. Инде өстенлек «Калина» машинасына бирелде, һәм аларның хуҗалары көлә-көлә үзләрен урам геройлары итеп күрсәтергә керештелер.

Кеше көлә, тормыш дәвам итә дигәндәй, тәгәрмәчләр һаман алга тәгәрәделәр. Ахыр чиктә Кулаткы урамнарына, зур сенсация булып, башта бер, аннан ике, соңыннан берничә иномарка пәйда булды. Иномаркалар күбәя башлагач, «Калина» машинасында йөрүчеләрнең борыннары түбән салынды, ә «семерка»дагыларның йөзләреннән елмаюлар качты, һәм алар урамда юкка-барга сигналлар биреп йөрмәскә булдылар.

Тормыш үзенекен итә. Бүген урамнарда бер-бер артлы төрле чит ил машиналары йөри. Масаймый гына, салмак тизлек белән, тарихка кереп калган, 1980 елларда безнең буын өчен дефицит булган «семерка» да алардан калышмаска тырыша.

Шул ук темага
Азындың син, балакай

Мәрхүм бабаңның сыер җигеп, урманнан утын ташыганын оныткансың инде, улым. Нәрсәгә миңа ул «семерка?». «Семерка» ул - инвалидлар арбасы, миңа иномарка кирәк, дип теңкәгә тиясең тагын. Ай-яй, азындың син, балакай, азындың дим. «Семерка» бит тоже машина. 1980 елларда ул күп кешегә тәтеми иде, ул «крутой тачка» иде.

Исләре дә китми

Диалог.

Егет:

– Авылыбызның түбән очында Ибәдулла бабай үзенең оныгы Инсанга иномарка сатып алган ди.

Вахит:

– Таптың яңалык. Машина алганга хәзер кемнең дә исе китми. Ибәдулла бабаң оныгына җир эшкәртергә трактор сатып алган булса, һәммәсе дә гаҗәпләнер иде.

Хыяллана Хыяли..

Юк, юк, әни, авылдан да, күршедән дә өйләнмим. Иномарка алып, «иностранка»га өйләнү - минем хыял, – диде Хыяли.

Рөстәм Арифуллин.
Иске Кулаткы,
Ульян өлкәсе.

Яшь түгеп озаталар

Иртән таңнан, бер сукмактан
Ашыгалар ир-атлар.
Авылда тагын бер мәет
Кабул итә зиратлар.

Кабул итә, сорамый ул
Гөнаһлымы, гөнаһсыз?
Теге дөнья каршы ала
Һәммәсен дә, чиратсыз.

Сыкрап кала, яшьләр түгеп,
Моңсуланып йорт-нигез.
Монда кем дә артык түгел,
Монда һәммәсе тигез.

Елый-елый туган кеше,
Туачагын белмичә.
Хаталанган, нужа чиккән
Гомер юлы кичә-кичә.

Китәчәген бу дөньядан
Яши-яши аңлаган.
Кем белән шулай булмаган,
Кем үлемнән калмаган.

Инде бүтән еламый ул,
Кичерелә хаталар.
Яшь түгеп туган баланы
Яшь түгеп озаталар.

Кеше гомере

Кычкырып бала туа да
Елый тәелеп яшенә.
Яшьләр аша яшәү килә,
Әйтерсең күк кешегә.

Яши ул, яши дөньяда,
Шатлык һәм кайгы күреп.
Җитә дә гомер көзенә,
Яшәү кала өзелеп.

Туганда үзе елаган
Үкси-үкси яшь бала.
Яшәп, гомере өзелгәч,
Якыннар елап кала.

Туганда яшь, үлгәндә яшь,
Бер мизгел – кыска ара.
Ике яшь уртасында күк
Кеше гомере санала.

Туган якка кайту

Һәркем, чит җирләрдә яшәп,
Туган ягын сагына.
Мин дә шундый хисләр белән
Кайттым туган авылыма.

Исәнме, туган авылым!
Кендек кан тамган җирем.
Сәламемне кабул ит! - дип,
Мин аңа башым идем.

Авылыма баш идем дә
Ташты кайнап хисләрем.
Сиздем шунда еллар үтеп,
Олы яшькә җиткәнем.

Исәнме, минем балачак,
Мин уйнап йөргән урам.
Шау-гөр килеп үстек анда,
Бер урам тулы олан.

Урам тып-тын, беркем дә юк,
Юк балалар тавышы.
Уртаклаш, дидем, авылым,
Йөрәктәге сагышны.

Хатирәләргә күмелеп,
Уйланып тордым озак.
Туган йортка килеп керсәм,
Ишектә тимер йозак.

Хатирәләр, хатирәләр
Гел чагылды күземә.
Туган йортта сабый сыман
Булып китте үземә.

Күз алдымда һаман да шул -
Су янында тал бакча.
Әтием, чалгысын кайрап,
Тир түгеп печән чаба.

Әнием яшел чирәмдә
Каз бәбкәләрен саклый.
Мин ялантәпи йөгерәм
Дөньяны таный-таный...

Бакча да шул йортта, чирәм -
Элеккечә һәммәсе.
Чалгы таккан тик буш йортта
Кычкырмый каз бәбкәсе.

Уйларыма төелдем дә
Сорау бирдем: кем соң мин?
Кайтаваз килде күк күктән -
Син туган йортта ятим.

Елларымны саный-саный,
Язмыш белән килештем.
Учым тутырып, бакчабыздан
Кизләү суларын эчтем.

Кизләвебез һаман да шул,
Суы ага да ага.
Әтием топольләре үсә,
Агымнар бага-бага.

Сагынуларым һәрчак шулай
Минем белән калсыннар.
Язган шигъри тәлгәшләрем
Әтиемә-әниемә,
Мәрхүмнәргә, авылдашларга
Дога булып барсыннар.

Кереп барам көземә

Бу көзләрдә ышанмыйча
Мин йөрмен үземә.
Көзләр белән кереп барам
Гомеремнең көзенә.

Кереп барам гүя дөньям
Гел көзләргә уралган.
Тынычланам, миндә генә
Гомер көзе булмаган.

Уйларымны уртаклашып,
Йөрим урман буенда.
Чал чәчемә сары яфрак
Алтын булып коела.

Алтынга тиңлим көземне,
Үткән яшьлек-гомерне.
Гүя аны алып киткән
Торналарның төркеме.

Бу минме соң? Кайда яшьлек?
Тик җавап юк сүземә.
Көзләр белән кереп барам
Гомеремнең көзенә.

Халыкның хөрмәтен, балаларының мәхәббәтен тоеп яшиләр

«Самар - күпмилләтле гаилә» дип аталган конкурс-фестивальдә Мәхмүтовлар гаиләсе үзенең дүрт буынын тәкъдим итте.

Өлкәбезнең Кызыл Яр районында бик матур табигатьле Ялтай бистәсе урнашкан. Биредә искиткеч ягымлы пар Сабирҗан Хафиз улы һәм Миңлегөл Хәсәнҗан кызы Мәхмүтовлар яши. Алар турында инде мин күптән ишетеп белә идем. Алты ел элек Литвинов исемен йөрткән Мәдәният йортында уздырылган "Самар - күпмилләтле гаилә" дип аталган конкурс-фестивальдә Мәхмүтовлар гаиләсе үзенең дүрт буынын тәкъдим иткән иде. Чарада булучыларны әлеге гаиләнең чыгышы таң калдырган булган, аны гаилә башлыгы, Ялтай бистәсе мәчете имамы Сабирҗан ага Коръән сүрәләре белән башлап җибәргән, һәм бу мизгелдә тамаша залында тынлык урнашкан.

Мин үзем дә Сабирҗан ага һәм Миңлегөл апа Мәхмүтовларны күреп сөйләшкәч, аларның, чыннан да, ачык йөзле, зыялы һәм аралашучан булуларына инандым, һәм үземнең тәэсирләрем турында язмый кала алмадым.

Римма НУРЕТДИНОВА

Сабирҗан ага һәм Миңлегөл апа тумышлары белән Татарстанның Аксубай районы Иске Ибрай авылыннан. Алар икесе дә сабый чактан ук Аллаһы Тәгаләнең берлеген һәм бөеклеген аңлап, Аның кодрәтенә ышанып, дини гаиләләрдә үскәннәр. Әхлаклы һәм инсафлы кыз белән егет никахлашып, туган авылларында яши башлаганнар. Никахлары бәрәкәтле булып, аларның бер-бер артлы кызлары һәм уллары дөньяга килгән.

Әлеге кешеләр Аллаһы Тәгаләнең сөекле бәндәләре, күрәсең. Ходай сөйгән колларын авырлыклар биреп сыный, диләр бит. Сабирҗан ага белән Миңлегөл апаның капкасын да кайгы җилләре каккалап торган шул. Аларга яңа туган сабыйларын һәм инде үсеп җиткән улларын да җирләргә туры килгән. Тик алар беркайчан да язмышларына зарланмыйча, башкалар өчен борчылып яшәүләрен дәвам иткәннәр. Бу олы җанлы кешеләрнең сабырлыгына, рухи ныклыгына сокланырга гына кала.

Ни генә булмасын, тормыш елгасы бер ашкынып, бер тынып, үз ярларында ага биргән. Язмышларына күнеп, исән-сау булган сабыйларына куанып яшәгәннәр Мәхмүтовлар. Сабирҗан әфәнде төпле белем алган – читтән торып Минзәлә

Мәхмүтовлар гаиләсе. 1972 ел.

шәһәрендәге авыл хуҗалыгы техникумын тәмамлаган. Бу вакытта гаиләдәге «муеннан» эшне, балаларны тәрбияләүне хәләл җефете үз өстенә алып, иренә булышлык күрсәткән.

Гомумән, Мәхмүтовның тормышы хезмәттә үткән. Иң элек Иске Ибрай авылы хуҗалыгында эшләгәннәр, аннан соң Ялтай бистәсенә күченеп, хезмәт юлларын бередәге «Дружба» колхозы, соңрак «Металлурглар» заводының ярдәмче хуҗалыгында дәвам иткәннәр. Сабирҗан ага ветеринар, зоотехник, ферма мөдире, ясалма орлыкландыручы вазифаларын башкарган. Коллективта ул үз кеше, киңәшеннән һәм ярдәменнән ташламаучы остаз буларак кабул ителгән, эшенә намус белән карaганга, һәрвакыт беренчеләрдән булган. Бу турыда аның күпләгән Мактау кәгазьләре дә сөйли.

Шул арада Мәхмүтовларның балалары да үсеп җиткән. Һәркайсы белем алып, йөрәгенә якын һөнәрен сайлаган. Әти-әни лачын кебек канат җәеп, балаларының һәр адымын да күзәтергә өлгергән: «Аллаһы сакласын, берәрсе «кыек» басып куймасын».

«Оясында ни күрсә, очканында шул булыр», – диләр бит. Кайгыртучан һәм бер үк вакытта таләпчән гаиләдә үскән мәхәббәт җимешләре Әлфия, Әмир, Фәния, Фәрһәд, Әнвәр бүгенге көндә матур итеп яшиләр, кияүләре Мөҗаһит һәм киленнәре Румия, Альбина, Әнисә белән сигез онык үстерәләр.

Самар өлкә «Туган тел» татар җәмгыяте оештырылганнан бирле милли җанлы Мәхмүтовларның биш баласы чаралар оештыруда актив рәвештә катнашып килә. Алга таба эстафетаны оныклары да дәвам итә. Уллары Фәрһәд һәм киленнәре Альбина – бүгенге көндә дә өлкәбезнең татар милли хәрәкәтенең әйдәп баручылары, алар күпләргә таныштыр, мөгаен. Нәкъ Миңлегөл апа 23 ел дәвамында Самар шәһәрендә уздырылган Сабан туйларына, катыктан тәңкә эзләү уенын үткәрер өчен, тәмле катык оета.

Мәхмүтовлар гаиләсе. 2009 ел

Сабирҗан ага һәм Миңлегөл апаның тормышлары мул, алар әле дә мал-туар асрыйлар. Йортларына барып керсәң, үзенә бер төрле нур, гаилә җылысы бөркелеп тора биредә. Балалары – әни-әтиләренең өйләрендә иң кадерле кунаклар. Алар еш кына кучтәнәчләрен, бүләкләрен тәяп кайталар, йорт эшләрендә булышалар, әти-әниләренең үтемле киңәшләрен тыңлыйлар, аларның саваплы гамәлләрен күреп, үзләре дә игелек кылып яшәргә тырышалар.

Әйе, бу гаиләдәге яшәеш, тәртип динебез буенча көн күрү белән бәйле шул.

Ялтай бистәсендәге таш мәчетнең сафка басуы да Сабирҗан аганың тырышлыгы нәтиҗәсендә икән. Моңа кадәр намазлар бер карчыкның өендә укыла торган булган. Бу дөрес түгел дип санап, Сабирҗан әфәнде һәм аның авылдашы Касыйм ага Баһаутдинов мәчет төзү уе белән яна башлаганнар. Башларына шундый уй кергәч, аны тормышка ашыру юлларын эзләргә керешкәннәр, таныш-белешләрен барлаганнар. Ялтай бистәсендә «Металлурглар» заводының ярдәмче хуҗалыгы урнашылганлыктан, иң элек завод директоры Максим Борисович Оводенкога, аннан авыл халкына, региональ Дия нәзарәтенең Попечительләр шурасына мөрәҗәгать иткәннәр.

90 еллар башы – бик авыр вакытлар... Хәтта аларның җыелган акчалары инфляциягә дә юлыккан. Тик мәчет салырга теләүчеләр бирешмәгәннәр, Аллаһы Тәгалә ризалыгы белән башланган изге ниятнең уңышка ирешүен төгәл белгәннәр, күрәсең.

– *Аллаһыга шөкер, иман йортын төзергә булышучы кешеләр дә табылды,* – дип, Сабирҗан хәзрәт Арсен Рамазанов (хәзер мәрхүм, урыны җәннәттә булсын) кебек иганәчеләрне дә телгә ала.

Әйе, әлеге төзелеш, анда күрсәтелгән тырышлык, ярдәмчеллек үрнәкләре турында аерым бер китап язырлыктыр, мөгаен. Шулай итеп, биредә кирпечтән Аллаһы йортын төзеп, эчке эшләрен дә башкарып куйганнар, һәм 1996 елның гыйнварында әлеге мәчетне ачу мәҗлесе дә үткәрелгән. Нәкъ шушы вакыттан бирле Сабирҗан

ага Ялтай бистәсендә имам-хатыйб вазифасын башкарып килә дә инде.

Әлеге эшне башкару – мәчет йортының барлык мәшәкатьләрен дә үз өстенә алу дигән сүз дә бит. Алары да бихисаптыр шул. Әнә, газ мәсьәләсе буенча гына да Сабирҗан әфәндегә күпме йөрергә туры килгән, ул бу эшкә хәтта улларын да тарткан. «Металлурглар» заводы үзенең ярдәмче хуҗалыгыннан баш тарткач, мәчетне җылыту зур проблемага әйләнә. Җирле торак-коммуналь хуҗалыкка теркәлгәч, үзәктән җылытыр өчен коммуналь бәяләр бик кыйммәтләнә. Иман йорты әлеге чыгымнарны каплый алмагач, бинаны җылытудан бөтенләй туктатканнар, һәм бер ел дәвамында намазлар салкын мәчеттә укылган. Шуннан соң хәзрәтнең һәм аның улларының тырышлыгы нәтиҗәсендә мәчеттә, законлаштырылган проект буенча,

аерым газ белән җылыту булдырылган.

– *Самар газ челтәренең җитәкчесе Хәлиулла һәм проект ясаучы Рамил Кудралиевларга мөрәҗәгать итеп ялгышмаганбыз икән шул, алар безгә бу мәсьәләдә бик зур булышлык күрсәттеләр. Аллаһының рәхмәте яусын үзләренә,* – ди Сабирҗан ага әлеге вакыйгаларны искә алып.

Бүгенге көндә мәчеткә авылдан унлап карт йөри, җомга, гает намазларына күрше-тирә авылларда яшәүче үзбәкләр, таҗиклар, әзәрбайҗаннар, чеченнар һәм башка мөселман халыклары да киләләр икән.

– *Мәчеткә бирелгән садакалар җыелган саен кешене җирләгәндә кирәк булган нәрсәләрне алып куярга тырышабыз. Олылар кәфенлекләр, мәет юарга комганын, кабер такталарын әзерләп куйса, яшьләр бу турыда уйламыйлар бит әле. Әдөнья хәлен беркем*

Самар шәһәр округының “Теремок” никахлашу сараенда уздырылган алтын туй мәҗлесе.

иде аларга. Гомумән, Сабирҗан аганың һәм Миңлегөл апаның балалары әти-әниләрен куандырыр өчен бик тырышалар, аларга зур бәйрәмнәр оештыралар. Әнә 2011 елның 26 мартында аларның алтын туй мәҗлесләре, өлкә ЗАГС вәкилләре ярдәме белән, Самар шәһәр округының «Теремок» никахлашу сараенда зур тантана рәвешендә уздырылган. Әйе, ярты гасырга сузылган мәхәббәт һәм тугрылык, тату тормыш тәҗрибәсе аларның балаларына һәм оныкларына гына түгел, башкаларга да үрнәк булырлык бит.

Сабирҗан ага: *«Балаларыбызның һәм оныкларыбызның уңышларын күзәтеп кенә торабыз, алар өчен шатланабыз»,* – ди. Үзара сөйләшкәндә болай

дә белми, шуңа да без һәрвакыт әзер торырга тиешбез.

Мәетне җирләргә хәленнән килмәгәннәргә дә булышлык күрсәтәбез. Халыкка җиңелрәк булсын дип маташабыз инде. Барлык таләпләргә туры китереп, җиназлыйбыз да.

Авыл зиратын да тәрбиядә тотарга тырышабыз, чөнки бу – адәм баласының җир йөзендәге соңгы йорты бит. Соңгы елларда авыл тирәсендәге кыр-җирләрне шәхси куллар сатып ала башлагач, аны зурайтып калырга кирәк, дигән уй-фикергә килдек. Бу ниятне башкарып чыгар өчен, авыл халкы, түрәләр арасында зур аңлату эшләре алып барырга кирәк булды. Улым Фәрһәд бу мәсьәлә буенча өлкәбезнең хөкүмәт идарәсе вәкилләре белән дә очрашты. Мөфти Вагыйз хәзрәт Яруллинны чакырып, авылда җыелышлар да уздырдык. Нәтиҗәдә, зиратыбызның мәйданы ике гектарга киңәйтелде, – дип сөйләде Ялтай авылы имамы.

Сабирҗан хәзрәт шулай ук үзенең борчулары белән дә уртаклашып алды. Биредә аны алмаштырырдай кеше әлегә юк икән. Авылда яшәүчеләр мәдрәсәгә укырга барырга ашыкмыйлар. Ә инде имам-хатыйбны читтән алып килсәң – бик кыйммәткә төшә. Аңа фатир да, эш хакы да булдырырга кирәк була ич, ә бу әлегә мәхәлләнең хәленнән килми.

Гомер дигәнең аккан су, искән җил кебек шул. Менә быел май аенда Мәхмүтовлар гаиләсе башлыгына да 75 яшь тула икән...

Минемчә, яшәүне еллар гына түгел, ә кешеләргә кылган яхшылык, игелек, тәрбияләп үстергән тыйнак, сөйкемле балалар, башкаларның кадер-хөрмәтен тою да билгелидер шул. Аллаһыга шөкер, Сабирҗан ага һәм Миңлегөл апа халыкның хөрмәтен, балаларының мәхәббәтен тоеп яшиләр.

Гадәттәгечә, бу гаиләдә әти-әниләренең юбилейлары уңаеннан зур мәҗлесләр үткәрелә, һәм бирегә бик күп туганнары, дуслары җыела икән. Гаилә бәйрәмнәрендә Сабирҗан ага һәм Миңлегөл апаның оныклары Коръән аятьләрен укып, татар җырларын башкарып, шигырьләр сөйлиләр. Уллары Фәрһәд әлеге чараларга махсус презентацияләр әзерли: зур экраннан гаилә архивындагы фотосурәтләрне күрсәтә. Гаилә башлыгының булачак юбилеен да сау-сәламәт булып, матур итеп үткәрергә насыйп булсын

дип тә әйтеп куйды ул: *«Тормыш – ул басу. Яшьлегеңдә ни чәчсәң – картлыгыңда шуны җыярсың».* Менә хәзер Мәхмүтовлар үз гомерләрендә чәчкәннәренең мул уңышларын җыялар да инде.

– Әлхәмдүлилләһ! Балаларыбыз, оныкларыбыз динебез кануннары буенча, үз тамырлары белән кызыксынып, безне хөрмәт итеп яшиләр. Алардан безгә фәкать әйбәт хәбәрләр генә килеп тора, – дип, шөкер итә Ана даны медале белән бүләкләнгән Миңлегөл апа да.

Әйе, әлеге гаилә әгъзалары белән сәгатьләр буе сөйләшергә була икән. Алар белән аралашканнан соң, газиз телебезгә, динебезгә, ата-анабызга мәхәббәт арта. Дөньяда мондый кешеләр күбрәк булса, яшәү дә ямьлерәк булыр иде, дип уйлап куйдым мин Мәхмүтовлар гаиләсе белән хушлашканда.

Многодетные семьи

Пособия, льготы и другие меры государственной поддержки

Растить детей – дело хлопотное и недешевое. Этот очевидный факт осознает даже наше государство, поэтому по мере своих возможностей старается облегчить участь родителей.

Иногда это выглядит довольно смешно, а иногда – эффективно. В отношении многодетных семей смешных и эффективных мер в Самарской области примерно поровну.

Эта статья описывает все действующие в Самаре и Самарской области льготы, пособия и меры государственной поддержки для семей, имеющих трех и более детей возрастом до 18 лет (да, к сожалению, по достижении старшим ребенком возраста 18 лет семья утрачивает статус многодетной, так что, чтобы воспользоваться всеми льготами, лучше не мешкать).

Мария Кинжалеева
www. samarskie-roditeli.ru

Для всех многодетных семей предусмотрены:

1. Льгота (ежемесячная денежная выплата) по оплате коммунальных услуг в размере 23 процента от стоимости регионального стандарта жилищно-коммунальных услуг независимо от формы собственности жилищного фонда. Что это означает: допустим, Ваша квартплата равна 5000 рублей. И в вашей семье трое детей до 18 лет. Квартира приватизирована (или не приватизирована, это значения не имеет, льгота применяется в любом случае). Вы оплачиваете квартплату в полном размере. После чего отправляетесь в Управление социальной защиты и поддержки населения и получаете там список документов, который Ваше управление требует для предоставления льготы, вот их адреса:

Адреса и телефоны Управлений социальной поддержки и защиты населения районов городского округа Самара

Район	Адреса	Телефоны
Железнодорожный	ул. Мечникова, 50	(846) 336-35-27, 336-36-76
Кировский	Каховская, 65; пр. Металлургов, 11	(846) 931-52-24, 931-52-26, 954-68-91
Красноглинский	ул. С. Лазо, 33	(846) 950-55-82
Куйбышевский	ул. Рижская, 9	(846) 330-05-91, 330-68-23
Ленинский	ул. Спортивная, 25 В	(846) 337-83-17, 336-38-60
Октябрьский	ул. Первомайская, 26	(846) 337-30-36
Промышленный	ул. Вольская, 113А	(846) 995-18-68
Самарский	ул. Галактионовская, 55	(846) 332-66-37
Советский	ул. Победы, 91	(846) 992-73-74

Рассмотрим порядок расчета субсидии на оплату коммунальных услуг многодетным семьям.

Он определяется Постановлением правительства Самарской области от 5 августа 2013 года и приложением к этому Постановлению: *http://www.rg.ru/2013/08/13/samara-post364-reg-dok.html*

Тот самый региональный стандарт стоимости жилищно-коммунальных услуг отличается в Самаре и Новокуйбышевске, в Кинеле тоже отличается.

Рассмотрим Самарские нормы:

Если семья состоит из трех и более человек, то на одного человека стандарт стоимости ЖКУ составит 1836 рублей. На семью из пяти человек 1836*5=9180 рублей.

Предположим, фактическая квартплата Ваша равна 5000 рублей. При расчете льготы используется региональный стандарт.

То есть 9180*23% (размер льготы для многодетных семей) = 2111,4 рубля.

Именно эту сумму обязаны *возвращать* вам органы социальной поддержки и защиты. Начисление обычно производится на карту сбербанка.

2. Следующая мера государственной поддержки – предоставление бесплатных лекарств детям до шести лет, вне зависимости от группы здоровья. О порядке предоставления и способах получить бесплатные лекарства, читайте в статье: *http://samarskie-roditeli.ru/content/5617-besplatnye-lekarstva-vsem-detyam-kak-poluchit.html*

3. Так же действует ежемесячная денежная компенсация расходов на проезд на внутригородском транспорте, а также в автобусах пригородных и внутрирайонных линий для учащихся общеобразовательных школ в размере 100 рублей на каждого ребенка. Их оформление так же осуществляется в управлениях социальной защиты.

Пособия для многодетных семей

С 2013 года статьей 22.21 Закона №122-ГД с 2013 года установлено право на ежемесячную денежную выплату на третьего и последующего ребенка в размере 7109 рублей.

Описание льготы канцелярским языком можно почитать здесь: *http://suprema63.ru/msdr/portal/social/privileges/privilege/detail/print.do;jsessionid=109449A8478B8C979B9140A79BEC3359?categoryId=262974197&pconditionId=262974230*

Отмечу, что данная льгота предоставляется всем семьям, где доход на одного человека не превышает 24000 рублей. То есть на семью из пяти человек совокупный доход (зарплата мамы и папы) вместе не должен превышать 120 тысяч рублей.

Выплата производится ежемесячно, оформление так же производится управлениями социальной защиты и поддержки.

Так же на каждого ребенка предоставляется доплата к ежемесячному пособию в размере ста рублей.

Отдельный список пособий предоставляется семьям, которые отнесены к малоимущим. В таких семьях доход на одного человека меньше прожиточного минимума: для взрослых – 7 838 рублей, для детей – 6 857. На семью из пяти человек – двое взрослых и трое детей – ниже прожиточного минимума считается семейный доход меньше 36247 рублей.

Тогда вы можете оформить еще ряд пособий:

- ежегодное единовременное пособие на ребенка к началу учебного года в размере 200 рублей
- ежемесячное пособие на детей в возрасте от 1,5 до 3 лет, не посещающих дошкольную образовательную организацию (не посещающие детский сад), в размере 1000 рублей за воспитание первого ребенка, 1500 рублей за воспитание второго ребенка, 2000 рублей за воспитание третьего ребенка и последующих детей
- на ребенка, обучающегося в общеобразовательном учреждении, имеющем государственную аккредитацию, пособие на питание ребенка в размере 350 рублей

Единовременные пособия

Каждая семья, в которой рождается третий ребенок, имеет право на «региональный материнский капитал» в размере 100000 рублей. Капитал выплачивается сразу после рождения третьего ребенка, при условии подтверждения целевого расходования средств капитала:

1. приобретение и ремонт жилья, в том числе по ипотеке;
2. получение детьми образования в профессиональных образовательных учреждениях на территории РФ и оплату учреждений дошкольного образования на территории Самарской области (оплата детских садов и школ);

3. получение детьми или самим заявителем платных медицинских услуг;
4. приобретение транспортного средства;
5. приобретение предметов, необходимых для ухода и развития ребенка (детей) первого года жизни.

Требования, предъявляемые к документам, подтверждающим расходы, достаточно жесткие, их нужно уточнять по месту Вашего жительства. Обязательно предоставление документов, подтверждающих многодетность и подлинников фискальных документов (чеков) в случае, если расходы произведены на товары для детей. Часто возникают недоразумения при неполном наименовании товаров в чеках, т. к. нельзя точно установить – детские товары приобретались, или предназначенные для всех категорий граждан. Наиболее просто будет потратить региональный материнский капитал на приобретение жилья. Впрочем, это актуально и для федерального материнского капитала на второго ребенка.

И, наконец, семьи, в которых воспитывается три и более ребенка, имеют право в соответствии со ст. 28 Земельного кодекса Российской Федерации приобрести бесплатно, в том числе для индивидуального жилищного строительства, находящиеся в государственной или муниципальной собственности земельные участки.

http://самара.рф/administration/dept/17034

Участки предоставляются в том муниципальном образовании, где прописана семья, либо где она проживает. Одновременное предоставление земли в нескольких участках не допускается.

Для оформления земельных участков необходимо удостоверение многодетной семьи и заявление, которое можно скачать по ссылке выше. Там же находится перечень документов, который предоставляется в Департамент семьи, опеки и попечительства Администрации городского округа Самара, который ведёт прием заявлений граждан, имеющих троих и более детей, желающих бесплатно приобрести сформированные земельные участки из земель, находящихся в государственной или муниципальной собственности.

Как видите, предоставляемые льготы довольно многочисленны, а порядок их получения бывает замысловатым.

На форуме Самарские родители многодетных семей много, накоплен опыт получения всех перечисленных пособий, так что обращайтесь!

Юридический отдел:
http://forum.samarskie-roditeli.ru/forum/53-iuridicheskii-otdel/
Сообщество многодетных мам
http://forum.samarskie-roditeli.ru/forum/344-multimamy/

Капитан московского «Спартака» Игорь Нетто частенько кричал вслед бросившемуся в скоростную атаку дебютанту Галимзяну Хусаинову: «Ну куда ты опять, татарин, понесся!». Правда, когда тот завершал свои проходы по футбольному полю меткими ударами или голевыми передачами, что случалось нередко, капитан только разводил руками. Но, согласитесь, не самый удачный вариант обращения к Гиле, с точки зрения толерантности, выбирал спартаковский вожак.

Рашид Шакиров

«КРЫЛЫШКИ» ДАЛИ ЕМУ КРЫЛЬЯ

Спартаковский капитан с Кубком СССР по футболу

Редактор федерального журнала «Татарский мир» Ринат Мухамадиев в разговоре с Хусаиновым-ветераном затрагивал эту тему. «Да, – отвечал тот, – некоторые футболисты в пылу борьбы на поле и «татарином» называли. Не обижался я... А Гилей звали ребята, с которыми мы во дворе гоняли мяч... А уже потом так стали ко мне обращаться и коллеги-футболисты, тренеры, журналисты...».

Да, Гилей его начали звать в Куйбышеве, а потом появились и другие прозвища: «маленький танк», «Великий Малыш», «спартаковский рысак», «Резак Пехлеви» (обыгрывались его резаный удар внешней стороной левой стопы и имя последнего шаха Ирана Мохаммеда Реза Пехлеви, который был на слуху в СССР, поскольку трижды в 50-70-е гг. приезжал в Советский Союз. Короче, «шах футбола с классным ударом»). Зарубежная пресса окрестила его «летающим хозяином футбольного поля», когда в 1965 году сборная СССР сыграла вничью с командой Бразилии во время турне по Южной Америке. А после победы в ходе того же турне над сборной Уругвая со счетом 3:0 (два мяча на счету Галимзяна) репортаж об игре вышел в местной газете под заголовком: «Этот маленький советский бриллиант погубил весь Уругвай!». Популярный спортивный комментатор Николай Озеров говорил: «Когда на поле Хусаинов, жди острых моментов и голов!». А другой известный в спортивном мире Николай – Старостин – написал о нем такие слова: «Галимзян – из славного племени маленьких гигантов футбола».

Как-то в ходе чемпионата страны 1962 года москвичи одержали победу в Ташкенте в 47-градусную жару. Закончился первый тайм, и хозяева вели со счетом 2:0. Играть в таком пекле было невозможно... Но после перерыва затерзавший оборону «Пахтакора» Хусаинов дважды поразил ворота хозяев. Вскоре туда же влетел третий мяч. И в раздевалке «Спартака» прозвучало в адрес вожака: «Да, Гиля, глядя на твою всесильность, становится понятно, почему Русь жила триста лет под татарским игом». Правда, по другим источникам, это было сказано после тяжелейшей двухдневной игры с минским «Динамо» в финале Кубка СССР 1965 года, когда два гола Хусаинова принесли победу его команде.

О его популярности среди болельщиков лучше всего свидетельствует анекдот, как один из них приходит в Большой театр на балет «Спартак» и спрашивает: «А Хусаинов играет?» Встретить имя действующего спортсмена в анекдоте – большая редкость. Так выделяли только избранных.

«Крылышки» в атаке. Удар Г. Хусаинова

Отец и мать братьев Хусаиновых

Завиль Хусаинов (в центре)

Галимзян и Халиль Хусаиновы, 1992 г.

Галимзян, Вадим, Наиль Хусаиновы

Путь к такой популярности начался 27 июля 1937 года, когда в семье Салиха Фаттаховича и Зямзямии Ахметовны, проживавших в селе Новое Иглайкино Татарской АССР, родился первенец Галимзян. Вскоре родители с маленьким сыном переехали в г. Куйбышев – к новому месту работы отца. «Жили всей семьей в небольшой коммуналке, – вспоминал впоследствии Хусаинов. – Там мы и выросли (братья Галимзян и родившиеся в Куйбышеве Завиль – в 1939 г., Наиль – 1941 г. и Халиль – 1945 г. – *Прим. авт.*), получили образование. Отец-фронтовик умер рано, в 1953 году... В том же 1953 году я поступил в Куйбышевский гидротехнический техникум (ныне – Самарский энергетический колледж) и через четыре года получил специальность мастера инженерной геологии и гидрологии. А в футбол пришел через дворовые команды… Летом играли в футбол двор на двор, улица на улицу, а зимой в хоккей с мячом. Я еще был и одним из лучших баскетболистов…».

Почему-то Хусаинов промолчал о том, что в 14 лет считался сильнейшим пловцом области среди юниоров, а его городской рекорд для 25-метрового бассейна продержался четверть века.

Один из игроков «Крыльев Советов» 60-х годов Владимир Бреднев так описал начало своей и Гили спорткарьеры: «Когда «Крылышки» стали играть на «Динамо», мы, пацаны с Арцыбушевской улицы, постоянно «проходили, пролезали, проползали» на все матчи, посещали почти все тренировки мастеров...

Зимой на катке случайно прослышали, что клуб «Динамо» проводит отбор в детскую команду мальчиков 1937-38 годов рождения. Отбор – по воскресеньям в спортзале имени Дзержинского. И мы пятеро с той самой Арцыбушевской тоже пришли на просмотр. Отбор был прост. Играли пять на пять, потом тренер говорил, кому приходить в следующее воскресенье... Мальчишек в результате осталось около 20. В число счастливчиков из нашей пятерки попали трое, в том числе я. Здесь впервые судьба свела нас с Галимзяном Хусаиновым. Нам выдали настоящую, причем новую, футбольную форму. Хотя и не совсем по размеру. Представьте малыша Гилю в футболке и трусах 46-48 размера. Зато бутсы были точно по ноге. Тогда наша команда выиграла первенство города, и футбольная федерация наградила каждого книгой Семена Бабаевского «Кавалер Золотой Звезды» с дарственной надписью: «Чемпионам г. Куйбышева по футболу среди детей». Бреднев отмечает, что первым их тренером стал М.А. Сенин, учивший играть и в футбол, и в русский хоккей. В 1955 году юношеская сборная города под его руководством стала чемпионом Советского Союза по хоккею с мячом. В ней выступали четыре динамовца, в том числе Г. Хусаинов.

С 1953 года Гиля становится игроком футбольной юношеской команды «Динамо» (Куйбышев), с равным успехом играя и в полузащите, и на острие атаки. А зимой достойно защищал честь куйбышевского «Труда» в первенстве РСФСР по хоккею с мячом (к нему даже приезжали гонцы из московского «Динамо» с предложением стать столичным игроком). Но Гиля видел себя в большом футболе, и эта мечта стала сбываться. Когда по итогам первенства 1957-1958 годов хоккеист Хусаинов был признан лучшим нападающим чемпионата, старший тренер куйбышевской футбольной команды «Крылья Советов», выступавшей в классе «А», Александр Абрамов пригласил его в клуб (правда, в 1957 году Галимзян уже выходил один раз на поле в составе дубля этого коллектива).

Итак, приглашение получено, но новичок слабо начал сезон-58 в дубле «Крылышек». И после проигрыша резервистам московского «Локомотива» Абрамов сказал парню: «Все, хватит! Сдавай форму!»

Следующая игра «Крыльев» была с московским «Торпедо». Хусаинов расположился на трибуне. Но минут за 20 до начала матча выяснилось, что заболел один из нападающих. Галимзяна нашли среди зрителей и вручили бутсы, бывшие на три размера больше нужного! Но Гиля и слова не сказал, а, выйдя на поле, показал класс.

Об отчислении Абрамов больше не вспоминал, а молодой футболист благодаря своим природным задаткам и огромному трудолюбию стал любимцем публики. Небольшого роста (164 см) форвард,

Г. Хусаинов – хоккеист

«Резак Пехлеви» в действии

случалось, творил чудеса на левом фланге. Со временем Хусаинов становится капитаном «Крыльев», за которые он сыграл 64 матча и забил 13 голов.

В 1960 году куйбышевец дебютировал в списке 33 лучших футболистов страны и начал получать приглашения от ведущих клубов. «Некоторое время я всем приглашениям, – вспоминал Хусаинов, – ... отвечал отказом, не хотел предавать родную команду и город, в котором я вырос, где впервые влюбился и нашел себе верную спутницу жизни – Любовь Леонидовну». Добавим, что и первый вызов в сборную СССР от Гавриила Качалина в том же году Галимзян получил как игрок «Крыльев Советов» (это был первый случай в истории клуба). После игры в Лейпциге Качалин посоветовал Гиле перебираться в Москву и составил ему протекцию: сначала в ЦСКА (армейцам невысокий игрок не приглянулся), затем в «Спартак», который переживал смену поколений и в чемпионате 1960 года финишировал седьмым.

Новый сезон Гиля встретил в «Спартаке». Усилиями ряда новобранцев команда поднялась в чемпионате-61 на третью ступеньку пьедестала почета. Год спустя «Спартак» стал чемпионом, а Хусаинов – вторым бомбардиром команды, забив в 23 матчах 10 голов. Судьба золотых медалей решилась в киевском матче (2:0), и первый гол был на счету Гили.

Поначалу он в «Спартаке» действовал так же, как в «Крылышках», где на правах лидера брал мяч, в одиночку стремясь обыграть трех-четырех соперников и забить гол. Однако затем освоил короткие пасы. Со временем он вырос в лидера команды, выиграв со «Спартаком» два чемпионата СССР и три Кубка страны, а также две серебряных и две бронзовых медали первенства.

«В игре Галимзян был неутомим, – писал в своей книге Н. Старостин. – Когда-то в «Крыльях Советов» он… привык все 90 минут беспрерывно гоняться за мячом от своих до чужих ворот и обратно. Он проделывал в сборной и в «Спартаке» тот же колоссальный путь... На любом поле, при всякой погоде, в самых трудных игровых ситуациях Галимзян являл пример стойкости, бодрости, воли к победе».

По мнению Никиты Симоняна, под началом которого Хусаинов провел многие годы в «Спартаке», он был единственным игроком в команде, который мог сыграть на любой позиции. Симонян как-то попросил его выйти на поле крайним защитником, на что Гиля ответил словами героя фильма «Парень из нашего города», несколько видоизменив их: «Если надо, то и танки могут полететь». Сам он всегда руководствовался фразой: «На футбольном поле главное – рысачить».

Хусаинов как никто другой умел настраиваться на решающие матчи, проявлять бомбардирские качества и вносить перелом в игру. Он забил пять голов в разных финалах. Четыре из них в Кубке СССР: «Шахтеру» ударом с углового, армейцам Ростова и пару мячей в упомянутом уже двухдневном сражении с минчанами. А пятый финальный гол Галимзян провел в ворота испанцев в Кубке Европы-64. Ну а про точность его ударов говорят сами за себя 145 забитых мячей в зачет клуба Григория Федотова. Первый его гол публика увидела 15 апреля 1958 года, а последний – 8 ноября 1972 года.

Но не только отменным дриблингом, скоростью и умением забить мяч из любого положения славился Хусаинов: он был душой и настоящим лидером «Спартака». Не случайно в течение шести лет подряд партнеры избирали его капитаном, а болельщики клуба

Сборная СССР – бронзовый призер чемпионата мира в Англии, 1966 г.

с 60-х годов начали говорить: «В «Спартаке» обязательно должен играть татарин». (И действительно, следом за Галимзяном в команде блистали «сборники» Ринат Дасаев, Вагиз Хидиятуллин и Руслан Нигматуллин, играли Альмир Каюмов, Ренат Сабитов и др.)

Как игрок «Спартака» Гиля семь раз по итогам сезонов входил в состав 33 лучших футболистов страны! Привлекался он и в сборную СССР, за которую провел 33 игры и забил 4 гола. Хусаинов дважды участвовал в финальных турнирах чемпионатов мира: в 1962 году в Чили и в 1966-м – в Англии, где наша сборная получила бронзовые медали за четвертое место. А в 1964 году Галимзян, как уже отмечалось, стал серебряным призером чемпионата Европы. Играл он

и в отборочных матчах чемпионата мира 1970 г. Французская газета «Экип» писала: «Таким футболистам, как Понедельник, Хусаинов, Иванов, незачем учиться у европейских звезд».

Безумно любя футбол, Хусаинов не замыкался на нем. Он всерьез увлекался джазовой музыкой, в заграничных поездках тратил деньги на пластинки, чтобы пополнить свою богатую коллекцию. В кругу меломанов было в ходу выражение: «пластинки от Хусаинова». Он вел обмен ими с коллекционерами из других стран, учил английский, чтобы понимать и петь джаз. Гиля даже собаке своей, карликовому пуделю, дал кличку «Джазик». В «Спартаке» капитана называли «музыкальным цехом», поскольку по вечерам послушать хорошую музыку в его номер собиралась почти вся команда.

Кроме джаза Галимзян «дружил» и с родными мелодиями. «Очень люблю татарские народные песни, – отвечал он корреспонденту. – А вот современную эстраду не очень воспринимаю».

И в клубе, и в сборной СССР Галимзян считался хорошим шахматистом. Любил он и попариться, пристрастив к этому партнеров. Вот что вспоминал Геннадий Логофет: «Возвращаясь с выезда воскресным утром, мы … спешили в Сандуны или в Центральные бани. А когда домашняя игра выпадала на среду, то в четверг предпочитали Оружейные или Строчановские. В Строчановских собирались татары – по-моему, лучшие парильщики в мире. Вот и у Гили всегда с собой были свежие венички, мята, эвкалипт, а в парной он задавал такого жару, что без привычки не выдержишь».

Он был великолепным рассказчиком анекдотов, которых знал огромное количество. Вокруг него всегда было многолюдно и весело.

Не мог Хусаинов жаловаться и на нехватку друзей, которые часто приходили к нему в гости, где их ожидал накрытый Любой стол. Однажды вечером Галимзяна подвез до дома известный артист цирка и кино Юрий Никулин. Вхож в дом Хусаиновых был и победитель Велогонки Мира 1962 года в личном зачете, многократный чемпион страны и капитан сборной СССР по велоспорту Гайнан Сайдхужин. Хорошо относился к Гиле популярный бард и артист Владимир Высоцкий, с которым они нередко говорили и о музыке, и о футболе.

По словам жены, Галимзян по натуре своей был «старшим братом». Он опекал мать и младших братьев даже после того, как уехал в Москву. Получая в «Спартаке» 180 рублей в месяц, половину зарплаты регулярно отправлял в Куйбышев. И супругу всегда защищал, правда, в первую очередь от... некоторых своих родственников. Мама Гили хотела, чтобы ее сыновья женились обязательно на татарках. Но Завиль и Наиль так и не стали семейными людьми, а Халиль взял в жены Маргариту, которую свекровь уже не обижала. Когда врачи установили Завилю страшный диагноз, Гиля, как мог, спасал брата. Но операция не помогла, и Завиля в 32 года похоронили на татарском кладбище в Куйбышеве. А самому младшему брату Галимзян не порекомендовал становиться футболистом, хотя Халиль явно подавал большие надежды, играя на пер-

венство города, а во время службы в армии – за команду ЗабВО. «Хватит в семье одного футболиста», – сказал Гиля.

Сыграв в 1973 году всего четыре матча за «Спартак» и не забив ни одного мяча, Хусаинов «повесил» бутсы на гвоздь. Началась другая карьера – тренерская. В ходе ее он в 1976 году окончил институт физической культуры, а через три года получил и диплом Высшей школы тренеров. Работал Галимзян в «Спартаке» Нальчик (1974), юношеской сборной СССР (1975), «Спартаке» Москва (1976), «Шахриханце» Узбекистан (1979), «Пахтакоре» Ташкент (1980-1982), «Спартаке» Быково (1983-1986), «СК «Мясокомбината» Москва (1989-1991). Но больших успехов команды при нем не добивались, да и трудился Гиля в качестве помощника тренера, не получив возможности для самостоятельной деятельности. От переживаний начал курить, чего за ним ранее не наблюдалось. Позже он сожалел, что побоялся в первые годы тренерства возглавить бакинское «Нефтчи», – возможно, всё на этом поприще сложилось бы по-другому.

Одним словом, знаменитым тренером Гиля не стал – не хватило жесткости в обращении с подчиненными, умения требовать выполнения своих установок. Боец на поле, в жизни Галимзян слыл очень мягким человеком.

Иногда тренерство перемежалось чиновничьей работой в спорткомитетах, но этот род деятельности он не любил. Наверное, поэтому Хусаинов с удовольствием принимал предложения стать игроком различных сборных команд ветеранов г. Москвы по футболу. С 1985 года он в течение десятилетия участвовал в матчах, проводившихся в разных городах. Именно на эти годы пришелся период, когда Галимзян, «злоупотреблял алкоголем», о чем он говорил, не щадя себя: «Дело закончилось тем, что однажды ... отвезли меня в больницу, где я долго лежал под капельницей. Оттуда меня выписали инвалидом первой группы».

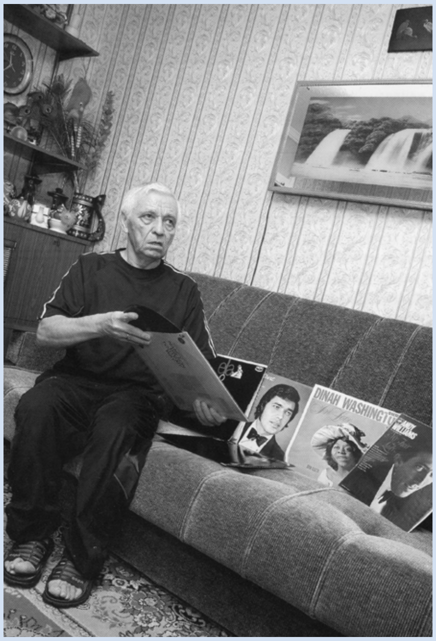

С любимыми пластинками

Да, после банального пьянства нагрянула в 1994 году тяжелая болезнь – атрофия головного мозга. Героическими усилиями жены и при помощи врачей, друзей жизнь Гили удалось спасти, но часть клеток мозга перестала функционировать, и следствием этого стали провалы в памяти, плохая ориентация на открытой местности, беспомощность в быту. На календаре был 1995 год...

Судьба не раз наносила ему чувствительные удары. Уже отмечалось, что в юности Хусаинов рано остался без отца, а вскоре после переезда в Москву в его семье случилась трагедия – выпала из окна и насмерть разбилась полуторагодовалая дочь. Больше детей у него и Любы не было. «Вся команда переживала вместе с ним горе, – вспоминал Н. Симонян. – Нам предстояла поездка на игру в Баку. Взяли с собой и Галимзяна с женой, надеялись, что все-таки полегче им будет с нами. О том, чтобы Галимзян участвовал в матче, даже и подумать не могли. И вдруг в день игры он сказал: «Я выйду на поле».

Друзья не бросили инвалида в беде. Ведь сбережений, пока Галимзян играл за «Спартак» и сборную страны, он не накопил. Из-за границы привозил родным и близким подарки, покупал жене драгоценности, которые и выручали в первое время. Любин оклад в МГУ ситуацию не менял. Больше «вкладывал» в бюджет семьи Хусаиновых в начале 90-х годов Джазик – ежемесячно 100 рублей благодаря спросу на вязки.

А потом на помощь пришел бывший спартаковец Анатолий Коршунов, создавший фонд поддержки ветеранов. В честь 60-летия Галимзяна друзья устроили большой футбольный праздник. Президент «Спартака» Олег Романцев выдал ему пожизненный сертификат, по которому ежемесячно можно было получать 200 долларов.

Поддержали Гилю в трудные дни и самарцы. В 1994 году на стадионе «Динамо», где он начинал свой путь в большой спорт, состоялся благотворительный матч ветеранов «Крылышек» и киевского «Динамо», весь сбор от которого (почти миллион рублей) был передан семье известного спортсмена. Кроме того, горадминистрация выделила три тысячи, а команда «Крылья Советов» – одну тысячу долларов в помощь одному из лучших нападающих советского футбола. Активно помогало АО «Самараэнерго» и друг Юрий Серяпин, у которого Хусаиновы останавливались, приезжая в Самару.

С женой Любовью Леонидовной

Н. Симонян поздравляет Г. Хусаинова с 60-летием

В матче с французскими ветеранами футбола

В начале XXI века в пользу знаменитого спартаковца проводились и благотворительные аукционы. А следующему юбилею Галимзяна Салиховича – 70-летию – был посвящен IX турнир по мини-футболу на «Кубок Российского Фанклуба «Спартак» Москва». Турнир собрал 19 спартаковских коллективов из регионов России. В церемонии награждения призеров принял участие и Галимзян. Все участники соревнований получили футболки с изображением юбиляра. А российский Фанклуб «Спартак», команды «Авторадио», «М-Видео», «ДПР» и Московская городская Дума вручили Хусаинову подарки.

В том же году Российский футбольный союз в рамках церемонии вручения премий РФС за достижения в российском футболе за 2007 год наградил Виктора Понедельника, Анатолия Исаева и Галимзяна Хусаинова в номинации «Легенда футбола».

Несмотря на инвалидность, Галимзян часто бывал на детских и ветеранских футбольных турнирах, вручал призы лучшим молодым игрокам. Хусаинов всегда помнил о Самаре и «Крыльях», давших крылья ему, и часто приезжал в город на Волге. В 2007 году он шел с флагом «Крылышек» по самарскому стадиону «Металлург» вместе с другими ветеранами клуба, когда команда его молодости переживала тяжелые испытания.

Дважды Галимзян Салихович становился главным героем передачи «Южная трибуна» на канале «РИО». Успел он вместе с женой побывать и в Музее самарского футбола, которому подарил книгу о себе, плакат и открытку с автографами, а также расписался на доске почетных гостей. В 2009 году великий спортсмен присутствовал в качестве почетного гостя 10-го турнира по пляжному футболу «Золотые пески Самары». Когда комментатор попросил присутствующих поаплодировать находящемуся здесь Галимзяну Хусаинову, у него на глазах появились слезы. Он улыбался сквозь них, а люди стояли и горячо хлопали.

Не забывал Хусаинов и свое родное село Новое Иглайкино в Татарстане, всегда находя время, чтобы навестить родственников и сходить на могилу мамы. «Такой был внимательный, чуткий, открытый, – вспоминает Сания апа Бильданова, – гостинцы всем нам привозил, ходил на кладбище».

В сентябре 2001 года он вместе с 35 другими известными представителями татарского народа, проживающими за пределами Республики Татарстан, обратился с просьбой к народным депутатам не переводить татарскую письменность на латинский алфавит, не разрушать, а совершенствовать родной язык.

До конца своих дней Хусаинов оставался скромным и отзывчивым Гилей. На вопрос о материальном положении, заданный другим «подписантом» упомянутого обращения – Ринатом Мухамадиевым, он ответил так: «Вроде бы на жизнь хватает. Нам с Любой много и не надо, машины у нас нет. Дачи нет. Пенсию получаем. Помогают руководители «Спартака» и бывшие коллеги, друзья не забывают. Вот здоровье только не купишь…».

Да, не купишь, и в ночь на 5 февраля 2010 года оно иссякло – долго продолжавшаяся болезнь победила. Похоронили Галимзяна Салиховича 9 февраля на Даниловском кладбище, рядом с дочкой.

Так уж случилось, что через 11 дней после похорон на главной площади Самары состоялся митинг болельщиков команды «Крылья Советов». По оценкам организаторов, не менее 4 тыс. человек пришли на площадь им. Куйбышева, чтобы высказать свое мнение о положении клуба и политике местных властей в области спорта. А начался митинг с призыва одного из организаторов, Сергея Лейбграда, почтить память недавно ушедшего из жизни легендарного футболиста. И площадь скорбно замолчала…

К настоящему времени в живых нет ни одного из братьев Хусаиновых. Продолжателем фамилии является только сын Халиля Вадим, у которого растут три дочки.

Чествование ветеранов «Крылышек», Самара, 2005 год. Крайний слева – Г. Хусаинов

Самарцы бережно относятся к памяти о Гиле, проводят мероприятия, связанные с его именем. Так, в 2010 году стартовал чемпионат Самары по футболу среди дворовых команд, разделенных на два дивизиона по 8 коллективов. Дивизионам были присвоены имена известных игроков – Галимзяна Хусаинова и Бориса Валькова. На следующий год в чемпионате, который стал областным, приняло участие уже 28 команд, а в 2012 году – 42.

В ноябре 2010 года прошло чествование призеров 101-го чемпионата и первенства Самары по футболу. Лучшие бомбардиры в каждой возрастной группе были награждены знаками отличия и книгой о Г. Хусаинове с его автографом. А в общественном музее-центре самарского футбола, испытывающем ныне трудности с помещением, среди экспонатов есть бутсы заслуженного мастера спорта СССР Хусаинова, заслуги которого отмечены медалью ордена «За заслуги перед Отечеством» 2-й степени.

Могила Г. Хусаинова и его дочурки

Осенью минувшего года болельщики «Крылышек» выступили с инициативой установить в Самаре мемориальную доску легендарному футболисту. Руководство клуба поддержало предложение, и 10% выручки, полученной от продажи билетов на сентябрьский матч «Крылья Советов» – «Зенит», перечислены на создание памятной таблички Гиле. Открытие ее предполагается весной текущего года.

А на завершившемся в октябре 2013 года в Тольятти втором Открытом фестивале спортивного кино и телевидения фильм С. Лейбграда «Весь этот джаз Галимзяна Хусаинова» стал победителем в номинации «Спорт и общество».

Чтут великого футболиста и на родине. В мае прошлого года в Новом Иглайкино впервые состоялся футбольный турнир, посвященный его памяти. Инициировал турнир директор ДЮСШ имени Г. Хусаинова Фаниль Гайнуллин. Посмотреть на игру юных футболистов пришли и родственники Гили. Во время перерыва они поделились воспоминаниями. «Галимзян очень много сделал для нашей страны, поэтому и страна оказала ему большие почести, – сказал Усман Гайнуллин. – Мы, аксакалы мечети, и сегодня во время каждого намаза читаем молитвы за него». Отныне эти соревнования будут проходить в селе ежегодно.

Г. Хусаинов на стадионе «Металлург», Самара, 2007 год

В Татарстане есть еще одно учреждение, которое носит имя известного футболиста – это МОУ ДОД «Футбольный клуб имени Галимзяна Хусаинова» Бавлинского района.

Имя «Галимзян» в переводе с арабского языка означает «знающий человек». Это эпитет мусульманских правителей. Конечно, отнести к ним Хусаинова никак нельзя, но предводителем он был. Предводителем куйбышевских мальчишек, решивших однажды сразиться с футбольной сборной пионерлагеря, до которого надо было добираться сначала два часа по Волге пароходом, затем километров 20 пешком, а после встречи – точно так же домой. А капитанство Гили в «Крыльях Советов» и «Спартаке» – это тоже предводительство знающего свое дело одаренного игрока, великого труженика на поле, доброжелательного и скромного человека, без остатка влюбленного в футбол.

Как известно, эта игра принимает тружеников, но благоволит не ко всем. Хусаинов был в чести у футбола. И остался великим и простым в памяти болельщиков, в народной памяти.

Последние два десятилетия в городе Самаре и в области ознаменовались активным возведением мечетей и возрождением существующих. Уже построено и проведена реконструкция в различных населенных пунктах более 80 храмов, среди них – крупнейшая в регионе Самарская Соборная мечеть. Новую жизнь обрела и Самарская Историческая мечеть. Она снова стала не только местом поклонения мусульман, но и возрождает былую славу уникального архитектурного сооружения. Здесь несколько лет идет реконструкция, мечеть преображается и молодеет несмотря на свои 120 лет!

Искандер Мифтахов

РЕКОНСТРУКЦИЯ МЕЧЕТИ ПРОДОЛЖАЕТСЯ

Двухэтажный особняк из красного кирпича был построен в 1891 г. на средства симбирского фабриканта Тимербулата Акчурина. Известность самарской мечети заметно возросла при имаме Мухаммед Фатих хазрате Муртазине, который проводил в ней службу с 1902 по 1932 г. Приход стал духовным центром религиозной и научно-просветительской деятельности татарской общины. При мечети была открыта школа для детей, медресе, которое восполняло кадровый дефицит в Поволжье.

Под редакцией имама Мухаммеда Фатиха хазрата Муртазина издавался научно-популярный журнал «Иктисад» («Экономика»). В нем публиковались материалы о проблемах предпринимательства, торговли, аналитические статьи о промышленности, сельском хозяйстве и лесном деле России. На страницах журнала освещались темы, затрагивающие жизнь и быт татарского населения Самары и губернии. Оно издавалось в типографии г. Оренбурга братьями Хусаиновыми и расходилось по всей Российской империи. Редактор журнала состоял в переписке с видными просветителями и писателями того времени – Габдуллой Тукаем, Фатихом Амирханом и Алексеем Толстым.

Мухаммед Фатих хазрат Муртазин и активные прихожане тех лет Махмуд Баишев, Алихан Букейханов активно участвовали в общественной жизни города и благотворительности. На рубеже веков состоялась первая реконструкция здания мечети, был возведен флигель, но, к сожалению, минарет так и не был построен.

В тревожные тридцатые годы, несмотря на усилия прихожан и имама, мечеть была закрыта и здание «перепрофилировано» под детский дом, а после Великой Отечественной войны здесь разместился детский сад. В комплекс мечети входили отдельно стоящие жилые здания – сторожка, дом имама, медресе, которые располагались на 23 сотках земли. Эти постройки после закрытия мечети были муниципализированы и заселены. Хазрат был обвинен в сборе средств для осужденных религиозных деятелей и сослан на стройку ГУЛАГа – «Беломорканал». По возвращении в 1937 г. из ссылки его вместе с сорока единоверцами осудили за «создание контрреволюционной исламской организации» и расстреляли. Прошли годы… Честное и доброе имя имама Мухаммеда Фатиха хазрата Муртазина и его сорока сподвижников было восстановлено.

Только в 2005 г. здание мечети возвращено мусульманам Самары. Здесь была организован пятый приход. По инициативе Духовного управления мусульман Самарской области началась очередная реконструкция мечети. Здание оказалось единственной каменной постройкой из сохранившихся мечетей дореволюционной губернии.

По поручению Регионального Духовного управления мусульман Самарской области проект комплексной реконструкции выполнило архитектурное бюро «АСТА». Архитекторами братьями Смирновыми был разработан план преобразования здания мечети и прилегающей территории в мусульманский культурно-исторический комплекс. Он должен в себя включать кроме существующего здания мечети пристрой с минаретом, школа (медресе) для девочек, детский садик, спортивный зал, а также жилой дом напротив мечети.

Председатель Исторической мечети Усман Илингин сказал, что уже более пяти лет мусульманская община при поддержке Правительства Самарской области и администрации города активно занимается восстановлением мечети на ул. Алексея Толстого (бывшей Казанской улице). За это время сделан большой объем работ: планировка здания приобрела свой прежний (до закрытия в 1932 г.) вид. Лучше выполнены отделочные работы, поскольку в отделке внутренних помещений использованы современные материалы и технологии. Это не может не радовать души и сердца мусульман!

Началась реконструкции второй очереди самарской Исторической мечети. Генеральный подрядчик – «Самараспортстрой» во главе с Тагиром Аюповым уже не первый год сотрудничает с нами в этом направлении. В торжественной обстановке была заложена памятная капсула со словами благодарности строителям и благотворителям мечети.

За счет областного бюджета в сентябре 2013 г. была расселена из бывшей сторожки семья Яруллиных, которые очень довольны полученным жильем. После чего, этот дом снесли, вывезли строительный мусор и подготовили площадку под строительство.

Важным этапом реконструкции стало укрепление фундамента существующей мечети – по фасаду пробурены скважины, в них установили буронабивные сваи. На этом, так называемом «нулевом», цикле реконструкция была приостановлена, т.к. мы вынуждены были сделать довольно много непредвиденных работ, которые не вошли в смету бюджетного финансирования. Потребовался перенос большого количества коммуникаций: электро-, тепло- и газовых сетей, водопровода, канализации и кабеля спецсвязи. Это взяло на себя дополнительные средства, которые можно было потратить на саму реконструкцию. Полный отчет по затратам отражен в соответствующих документах, хранится в мечети и доступен для всех интересующихся.

Остановка работ связана и с изменением правил бюджетного финансирования. Теперь необходимо вначале из собственных средств профинансировать и выполнить работы, а затем, после их принятия государственными органами производится возмещение затрат. Мы стали заложниками очередного изменения законодательства. Упомянутые непредвиденные расходы не были покрыты за счет бюджета.

В целом, площадка подготовлена для дальнейшего строительства, завершается «нулевой» цикл земляных работ. Будут построены раздевалки и тахарядные, которые уйдут на 4 метра под землю. В этом году, если будет воля Аллаха, (mā šā Allāh) (ما شاء الله), и если генеральный подрядчик найдет деньги, мы планируем закончить цокольный этаж, перекрыть его, построить и поднять минарет и установить купол.

Необходимо пояснить, что никакой коммерческой деятель-

ностью мечеть не занимается. Основным заказчиком является Духовное управление мусульман Самарской области и средства на строительство напрямую перечисляются генподрядчику. Строительство и содержание мечети – это два разных пути финансирования. На сегодняшний день содержание Исторической мечети и любой другой связано с некоторыми проблемами. Мечеть существует на садака, т.е. пожертвования прихожан, но этих средств ни в одной мечети не хватает, чтобы выплатить достойную зарплату священникам, работникам, обеспечить коммунальные расходы. Те деньги, которые выделяет областной бюджет, на поддержание работы мечети не предназначены.

У наших бизнесменов может сложиться ложное представление – мы просим у них деньги и еще получаем бюджетное финансирование. Выражая огромную благодарность нашим благотворителям, я хочу уточнить – строительство мечети и ее содержание – это разные понятия. Пожертвования наших прихожан позволяют только сводить концы с концами. Мулла получает 10 тыс. руб. и те с задержками. Как на эти деньги снимать квартиру, содержать семью и ездить на учебу?..

Проблем накопилось достаточно, о многих я рассказал на январском собрании в школе «Дуслык». Отрадно, что уже 25 лет общество «Туган тел» помогает татарскому народу восстанавливать свою исконную веру, культуру, в том числе язык. На нем было предложено собраться бизнесменам, меценатам, духовенству, деятелям культуры, представителям власти и активным прихожанам. Как бы ни называлось это собрание, оно необходимо для привлечения внимания, в том числе к проблемам Исторической мечети, Соборной мечети и других храмов нашей области. Обычно весь интерес ограничивается моментом рождения ребенка, смертью близких и проведением меджлиса. На этом всё заканчивается. Я поддерживаю прозвучавшую на собрании в школе «Дуслык» идею о создании фонда поддержки самарских мечетей, о создании грантов для наших имамов. Это заметно поднимет авторитет священнослужителей, улучшит их бытовые условия. Кроме того, появится конкурс среди поступа-

ющих в медресе. Без молодежи – нет будущего. Как видите, проблемы реконструкции Исторической мечети тесно переплетаются не только с экономикой, но и вопросами духовного поиска татарского народа. Всё это требует всестороннего обсуждения на предложенном форуме самарских татар, ибо если мы сами этого не сделаем, то никто этого не сделает.

Помогают Исторической мечете, активно участвуют в жизни прихода не более 15 мусульман. В то же время в Самаре проживает много татарских семей, но значительная их доля ни разу не была в мечете, да и пресса недостаточно уделяет нам внимание. Надеюсь, что после этой публикации мусульмане вспомнят заветы предков – о том, что вера нужна человеку постоянно.

Таким образом, Историческая мечеть вобрала в себя значительный пласт истории Самары – царствование Романовых, две мировые войны, репрессии на священнослужителей, «перепрофилирование» на несколько десятилетий и возрождение в последние годы. Она стала символом верности самарских мусульман памяти своих отцов и вере предков.

Имам Самарской Исторической мечети Наиль-хазрат Биктаев обращается к читателям журнала и всем прихожанам:

– Бисмил-ляяхи ррахмаани ррахиим! Во имя Бога Милостивого и Милосердного! Наша Самарская Историческая мечеть многие десятилетия служит на благо народа. Сейчас она особенно нуждается во внимании, необходимо сделать всё возможное для ее скорейшего восстановления.

Несмотря на свое трудное финансовое положение, приход мечети старается помочь людям, оказавшимся в критической ситуации – у кого-то сгорел дом, тяжело заболел родственник и т.д. Наш Пророк (мир Ему и благословение) учит – тот, кто подаёт нуждающемуся, тот поступает искренне. Если не жертвуешь, то не достигаешь добродетели. Все поставленные задачи мы можем решить только сообща.

Милосердный Аллах (мир Ему и благословение) нам говорит: «Держитесь за вервь Аллаха все, и не разделяйтесь, и помните милость Аллаха вам, когда вы были врага-

ми, а Он сблизил ваши сердца, и вы стали по Его милости братьями! Вы были на краю пропасти огня, и Он спас вас оттуда».

Помогая сохранять и строить мечети, сохранять свою веру и обычаи вы даете возможность Аллаху (мир Ему и благословение)

помочь и вам самим. Татары здесь являются центром объединения и стержнем мусульман. На нас поэтому лежит и большая ответственность, с нас больший спрос. Среди прихожан мечети хотелось бы видеть наших уважаемых татарских меценатов, бизнесменов. Помощь храму – это вложение в свою будущую жизнь. Вспомним, что говорили наши предки – если оказался в трудном положении, то дай садака, помоги кому-нибудь. Тому, кто жертвует, многократно воздается милостью Аллаха (мир Ему и благословение). Наши прихожане постоянно убеждаются в истинности этих слов.

Приходите в мечеть не только когда вам тяжело, но и радостные моменты, если вы нуждаетесь в

совете, берите с собой маленьких и взрослых детей, приводите родственников. Всевышний создал людей и дал им самое дорогое – душу и разум. Надо каждый день за это всемерно благодарить Его. Когда я общаюсь с некоторыми татарами, то порой сомневаюсь – мусульманин ли передо мной, ведь он не бывает в мечети, не соблюдает обряды. Так не должно быть. Надо находить возможность хотя бы раз в неделю бывать на пятничном намазе. Если мечеть расположена не в вашем населенном пункте, то приехать в выходной день.

В погоне за ложными ценностями молодежь ищет себе наставника, гуру в чуждых верованиях. На старшем поколении лежит ответственность напоминать своим детям и внукам о том, что татары несут в своем сердце в себе великую ценность – веру в ислам. Эта вера помогла татарам сохранить свой язык, свою культуру – всё лучшее, что дали предки. Для того, чтобы Его благословение вас коснулось нужно молиться, помогать нуждающимся и соблюдать запреты.

Наиль-хазрат отметил, что милость Аллаха (мир Ему и благословение) безгранична и распростерта для каждого мусульманина.

В центре старой части Самары благодаря возвращенной и обновленной Исторической мечети возродилась мусульманская жизнь. Здесь пять раз в день совершается намаз, проводятся меджлисы, работает столовая с продуктами «халяль», мечеть становится одним из центров мусульманской жизни.

Но пройден только один и этапов восстановления Исторической мечети, поскольку до сих пор она пребывает в незавершенном виде и лишена такого важного атрибута, как минарет, а также купола, учебных классов, хозяйственных и других необходимых помещений. Попытки достроить мечеть предпринимались два раза – в 1903 и

1927 гг., но обе были безуспешными. Сейчас наступило время третьей, решающей попытки возродить мечеть. Надеемся, что она станет удачной, так как для этого есть все условия – нам государство вернуло здание, есть финансовая поддержка областного правительства, потенциал мусульманской общины, ее решимость доводить начатое дело до конца. Нам необходимо объединить все усилия, привлечь татарских бизнесменов для возрождения Исторической мечети.

В ответ на обращение самарских мусульман губернатор Самарской области Н.И. Меркушкин оказал значительную материальную поддержку в восстановлении мечети и выделил средства.

Подготовлена проектно-сметная документация. Региональное Духовное управление мусульман Самарской области и Совет Исторической мечети разработали конкретный план. В соответствии с ним площадь мечети увеличится в два раза и она станет образцовым мусульманским культовым сооружением XXI века!

В Самарской области проживают десятки тысяч мусульман, в их числе почти 130 тысяч татар. Большинство из них трудятся и имеют возможность выделить часть своего дохода на садака или закят в пользу возрождения Самарской Исторической мечети и, тем самым, стать причастным к великому делу.

В Самаре, как и во всех населённых пунктах, существуют кладбища. Почти в каждом из них есть мусульманские участки. Но самым известным среди них является отдельное Городское Татарское кладбище.

Имам Иршат хазрат Сафин

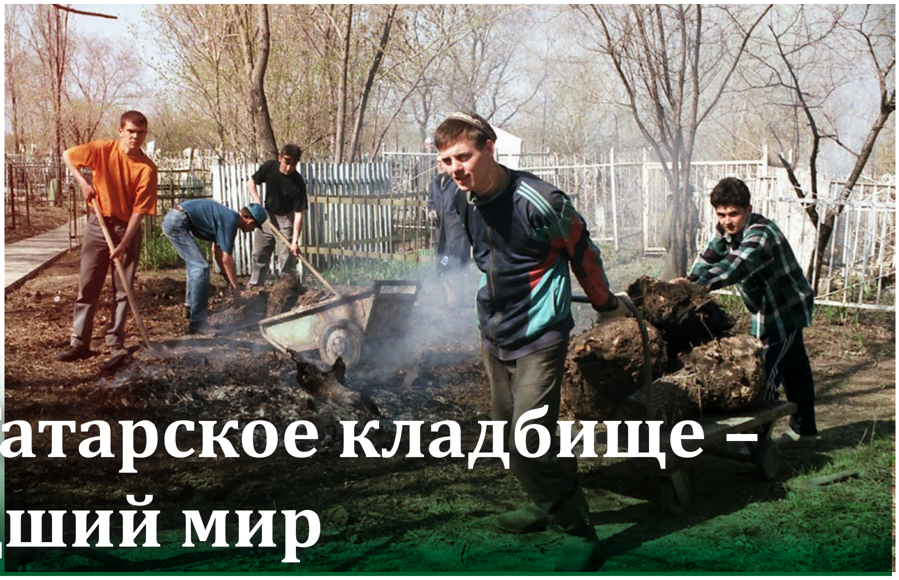

Самарское Татарское кладбище – целый ушедший мир

Расположено оно в юго-западной части Самары в Железнодорожном районе, имеет площадь 4,74 га в форме прямоугольника и «оценочное» количество захороненных – 5500 чел. С одной из длинных сторон оно граничит с улицей Новоурицкая, с другой – с еврейским кладбищем.

Считается, что данное кладбище существует со второй половины 19 века и за свое полуторавековое существование раза два расширялось. В дело его последнего расширения, в предреволюционные годы, большой вклад внес известный лидер татарской общины губернского центра, гласный (депутат) Самарской городской думы Махмуд-эфенди Баишев.

Татары были первыми из тех, кто здесь похоронен. Но, несмотря на то, что уже давно кладбище стало вероисповедальным, общемусульманским – здесь нашли последний приют усопшие и других мусульманских народов – основную массу похороненных составляют татары и оно продолжает считаться и официально называться «татарским».

По мнению специалистов, нынешнее городское Татарское кладбище является уцелевшим удаленным уголком некогда самого крупного многоконфессионального кладбища Самары – Всесвятского, существовавшего в 1850-1930-х гг.

Мне нравится бродить по старым кладбищам. Это особые места для прогулок, для воспоминаний, размышлений об ушедших предках. Здесь чувствуется не только скорбь, тоска, но и спокойствие, а также гордость и некоторая причастность к истории.

Если в первый раз я посетил это кладбище в первые же дни начала своей деятельности как имам по профессиональной необходимости – проводя обряд погребения, то во второй раз и притом очень скоро сюда меня привел исторический и культурологический интерес.

Сразу же после входа на кладбище через центральные ворота с северо-западного угла (ул. Новоурицкая) в центре предстает «ряд мулл» – несколько однообразных памятников, составляющих как бы один единый комплекс. Это могилы мусульманских духовных лиц послевоенного Куйбышева – в основном неофициальных – «безуказных» мулл. И поставил эти надгробия на свои средства, в знак уважения к погребенным здесь, смотритель кладбища и предыдущий руководитель организации по исполнению ритуальных похоронных служб Исхак-абый.

От входа отходят две дорожки. Более памятна та, что идет слева – параллельно заборной стене со стороны улицы Новоурицкой. Ее еще называют «Амировской». Она вместе с идущими вдоль нее тремя-четырьмя рядами могил составляет особый участок, где наиболее компактно лежат активные члены татарской общины.

По обе стороны дорожки среди одиноких могил можно заметить небольшие «родовые гнезда» – компактное захоронение нескольких людей из одной семьи или одного рода. На таких местах обычно покоятся представители двух и даже трех поколений: дедушка и бабушка, отец и мать, иногда внуки, племянники и т.д.

Я медленно начинаю свое «путешествие» по этой дорожке, и самой первой, слева, меня встречает могила Зейнеббану Махмутовой – жены Валиахмед хазрата, одного из сыновей Кизлявского ишана.

Чуть дальше, у дорожки, на этой же стороне похоронен Абдулкадир-бабай Амиров – один из самых известных в городе татар своего времени, оставивший самый добрый след в истории татаро-мусульманской общины города.

За его могилой похоронены супружеская чета Ахметзяновых – Абдульбари-абый и Шарифзадэ-апа – известная в Куйбышеве семья – родители известного в городе и области заслуженного врача Рифката Бариевича Ахметзянова. После них, все еще слева – лежит Амина-апа Амирова – супруга Абдулкадир-бабая.

Справа от дорожки за «рядом мулл» – могила еще одного ду-

Дальше дорожка, следуя между могилами, доходит до восточного угла кладбища, где через калитку выходит на улицу Новоурицкую.

Здесь же примыкающая дорожка поворачивает направо и идет вглубь кладбища. По обе стороны лежат десятки и десятки усопших.

ховного лица – имама д. Верхний Нурлат Мифтахутдинова Муртазы-хазрата. За ним похоронен один из активистов духовного возрождения мусульман-татар Куйбышева послевоенного времени – Валитов Насибулла-бабай – тесть Ягудина Равиль-абый. Сам же Равиль Хайруллович Ягудин – член Президиума Всемирного конгресса татар, инициатор и активист строительства в Самаре медресе и Соборной мечети – лежит чуть впереди, все на той же правой стороне от дорожки. Здесь же, в этом кругу, лежат еще несколько представителей семьи Ягудиных.

Слева от дорожки, напротив «угла Ягудиных», «родовое гнездо» семьи Гильмановых, где лежат Хайрулла-бабай Гильманов – один из самых активных сподвижников-ходаков религиозного возрождения мусульман послевоенного периода и его сыновья.

Немного впереди, справа, расположены могилы самых старых представителей рода Амировых на самарской земле – отца и матери Абдулкадир-бабая – Мухаммеджан-ага и Фатыма-апа Амировых и их внука – Анвара Абдулкадировича.

После этой пары могил выложенная плиткой дорожка переходит в обычную грунтовую и становится ясно: кто ее выложил и для прохода к чьим могилам.

Следующим вдоль дорожки справа расположены могилы супружеской четы Гумар-абый и Мунибы-апа Хусаиновых – одной из также известных татарских семей города.

Часть могил на кладбище – безымянна. Основная часть захоронений выглядит довольно скромно. Как правило, это простые невысокие надгробия, изготовленные из разного материала – небольшие монолитные камни и простые плитки из бетона.

В советское время несколько преобразился внешний вид надгробий, хотя и стал более однородным, так сказать социально уравненным – стали преобладать почти одинаковые на вид железные пи-

рамидки и неправильной формы параллелепипеды, некоторые их которых увенчались пятиконечными звездочками.

Сегодня же это высеченные из гранита или другого дорогого и крепкого камня красивые надгробия, обелиски из мрамора, иногда невысокие саркофаги и камни с барельефными изображениями покойных.

Наиболее ухоженными выглядят погребения последнего десятилетия. Многие старые надгробия подновлены руками родственников. Чувствуется, что сейчас люди стали чаще бывает здесь.

Одна из причин того, что я люблю бывать на кладбищах и гулять здесь – это желание увидеть старые надписи – арабографичные эпитафии. У нас не осталось старых каменных мечетей, где на стенах или карнизах, под куполом или на сводах была бы нанесена или вырезана изумительная арабская письменная вязь или так свойственный исламской архитектуре удивляющий глаз насыщенный геометрический или растительный орнамент на камне. Таких, каких я видел в Турции, Иордании. Ведь в России почти не осталось старой мусульманской культовой каменной архитектуры. И нигде больше не увидеть арабское письмо на камне как на кладбище.

И там, в эпитафиях – целый ушедший мир. Но, несмотря на обилие и разноликость надписей на камнях и плитках Татарского кладбища, старых арабографичных – нет. Есть на кириллице, есть немногочисленные надписи на тюрки – старотатарском письме (арабскими буквами), составленные уже в послереволюционный период. Но таких, которые представляли бы художественную или культурную ценность, как скажем надгробия на кладбищах деревень Теплый Стан, Денискино, Камышла… – нет.

В последнее время возобновилось нанесение арабских текстов на надгробия. Но вот в чем беда – они часто неуместны и очень примитивны. Сегодня могильные плитки полны изображениями мечетей разных регионов, приукрашенные не очень искусными надписями некоторых частей Корана – сур Фатиха, Ихлас, Аята аль-Курси. То есть всего того, что традиционно не принято делать не только на мусульманском Востоке, но даже и у нас.

Все надписи очень просты и элементарны: в коротких строках –

короткая информация о годах рождения и смерти.

И фотографии, фотографии и изображения… Они везде и повсюду. Этот чуждый нашей татаро-мусульманской культуре элемент, к большому сожалению, присутствует на большинстве надмогильных плит, даже на могилах умерших в очень преклонном возрасте стариков и старушек. Эх, если бы знали ставившие их потомки, старающиеся вс е делать «как надо» и «со вкусом», как эти фотографии не идут к могилам их предков, как они их уродуют. Неуместны даже рельефные изображения лиц на плитках, хотя и выглядят по-современному и «культурно».

Дойдя до конца идущей вглубь дорожки и не имея возможности пройти дальше – в большую территорию, усыпанную могилами, примыкающую к еврейскому кладбищу, вслед за дорожкой поворачивая в сторону выхода. Впереди – на треугольном островке – еще одно «гнездо» – семейное захоронение Замальдиновых.

В одном ряду лежат самый старый представитель – Имам-бабай, его жена Сруржихан-апа, их сыновья Рафаэль и Равиль, с краю – сестра Сруржихан-апа и чуть позади – брат Имам-бабая – Юсуф. Имам (Имаметдин) – бабай – один из уважаемых аксакалов областного центра, активный подвижник духовной жизни Куйбышевской мечети. Здесь же почти рядом – в центре ближней к центральному входу половинки кладбища – несколько громадных роскошных плит, издалека говорящие о материальном достатке «хозяев». Но подойдя близко и увидев на них «искусно» выгравированные молодые портреты, прочитав даты рождения и смерти, узнаешь о физически прерванных в лихие 90-е годы молодых жизнях. Но таких неординарных и не свойственных нашей мусульманской культуре надгробий с фотопортретами в натуральную величину, слава Аллаху, единицы.

Сделав по дорожкам «круг» по кладбищу возвращаюсь к центральным воротам. Недалеко от них, справа от одноэтажного административного здания в отдельной решетчатой ограде семья Сагировых – мать и ее сыновья. Это могилы жены и детей Фаттаха Сагирова, избежавшего ареста в 1937 году и оставшегося в живых. Здесь же отдельно, с другой стороны помещения могила самого Фаттах-бабая, имеющего к кладбищу непосредственное отношение – он один из активных работников на стройке вокруг кладбища каменного забора в 1950-х гг.

Окинув взглядом татарское кладбище, замечаешь внешнюю хаотичность из-за множества могил и беспорядок в их расположении. К этому приводит простая человеческая психология: желание хоронить родственников в одном кругу. Но сегодня этот естественный принцип соблюдать все сложнее – так как кладбище уже переполнено. Между могильными оградами едва протискиваешься. Их ставят впритык к другим – здесь буквально негде ступать.

И начинается обратный отсчет – допустимый, с точки зрения исламского законодательства, но предосудительный, с точки зрения наших национальных традиций, новый обычай, когда в могилу бабушки хоронят умершего маленького внучка, в могилу отца – умершего сына или дочь, в могилу тети или дяди племянника и т.д.

И самое страшное, что приходит в голову, закономерное в наш век всеобщей коммерциализации и постепенной потери нравственных принципов – это то, что в не отмеченные могильными плитками, не посещаемые, «заброшенные» могилы, ни у кого не спросив, могут «подселить» совершенно чужого покойника.

О Зия Камали и Кабире Бакере

Несколько лет тому назад на городское кладбище меня привело желание поиска могилы Зия Камали. Мало кто знает, что один из выдающихся национальных и духовных лидеров татар-мусульман России, философ, ученый-богослов, педагог, основатель нескольких, известных на всю Россию, высших новометодных медресе Уфы, необоснованно репрессированный Зия Камали (Парвазетдин Камалетдинов) закончил свой жизненный путь в Куйбышеве. Но затем стало известно, что не то что могила этого великого татарско-мусульманского мыслителя, но даже примерное место его захоронения в Самаре может оказаться неизвестным. Да, считается, что он умер в Самаре. Но он был политическим заключенным, лишь во время этапирования в 1942 г. в европейскую часть страны из-за болезни был снят с поезда в Куйбышеве, посажен в одну из местных тюрем, где и умер. И, думается, был «похоронен» в общей могиле вместе с такими же «ненужными», «никчемными» больными или расстрелянными. И было не до могил таких вот «врагов народа» когда шла Великая Отечественная и вся страна была мобилизована на борьбу с фашистами.

Подобное можно сказать и о Кабире Бакере, «неизвестном» известном татарском писателе и общественном деятеле, самом близком, по словам современного татарского писателя Рабита-ага Батуллы, друге Габдуллы Тукая. Он,

репрессированный и отсидевший положенное, запрещенный в проживании в Казани и других национальных центрах, для дальнейшего местожительства выбирает незнакомый ему город Куйбышев. Все равно ближе к Казани и Татарстану, но город, где его не знают и не будут надоедать расспросами и где он найдет возможность заниматься своим любимым писательским делом. И опять-таки никому не до него, и он – немного скрытный и осторожный после заключений – почти не знаком татарам города. И тоже умирает в один из дней 1944 г., когда еще идет война.

Нас радует то, что есть предположение насчет его похорон на Городском Татарском кладбище. Но сегодня могила пока не найдена.

Вот здесь я хочу отойти от основной темы и сказать себе и всем, а может и закричать следующее:

«Миллеттешлер! Судьба послала нам подарок. На нашей самарской земле покоятся два видных деятеля татарского народа: один – религиозный, второй – национальный. И мы не знаем даже, где они покоятся. Но это не повод для того, чтобы мы их забыли, не говорили, не писали о них, не установили в их честь какой-нибудь памятный знак. Кто-то скажет, что о Кабире Бакере в Самаре знают уже с 1990 года и что писали об этом. Ну узнали, разок написали и… забыли. Допустим, что их могилы вообще не найдутся. Тогда что, так и оставлять – без памяти. Есть ведь традиция установки памятного знака или таблички, памятной доски. Скажем где-нибудь в национально-культурном уголке татар или на стене кладбищенского забора, внутри кладбища, в виде стелы, обелиска и т.д. Неужели людская голова так оскудела на идеи, а сердце стала жадной на память.

Сегодня кладбище заботливо ухожено. Это ухоженное и облагороженное состояние достигнуто благодаря финансовой, материальной и другой помощи в разные годы наших благотворителей, среди которых следует назвать Амирова Абдулкадир-бабая, Рамазанова Арсена, Амирова Умяра Абдулкадировича, Батршина Гумара, Замальдинова Гамаля, Бикташева Хабиля, Мухаметшина Вазыха и других.

К большому сожалению, могил дореволюционной духовной и гражданской элиты мусульман Самары не найти. Они были стерты с лица земли еще в царские и первые советские десятилетия. Поэтому Городское Татарское кладбище – старейшее на сегодняшний день место захоронения мусульман-татар города, возникшее почти полутораста лет назад – это не просто место общественного захоронения – это еще и историко-культурное и религиозное место татар Самары. В годы богоборчества оно было местом, где мусульмане города проводили самые масштабные несанкционированные праздничные намазы. Кладбищ много, но известными из них становятся те, на которых похоронены известные люди – в основном общественные деятели. Поэтому Городское кладбище, где похоронены единственный гласный из татар дореволюционной Самары – Махмуд-эфенди Баишев, с большой долей уверенности, ахун – общегородской и общеуездный имам Шихабетдин Минюшев, имам Третьей соборной мечети Хадиулла-хазрат Батталов, большая часть заслуженных татар, достигших больших успехом во многих отраслях производства и сферах общественной деятельности, внесших большой вклад в развитие страны должно стать известным и памятным местом для всех татар Самары, области и даже всей России.

Городское Татарское кладбище хранит еще немало могил достойных доброй памяти жителей нашего города – самарских татар, которых мы не знаем – духовных лиц, благотворителей, просветителей, простых людей, некогда служивших своей вере и своей нации. Следовательно, его нельзя оставлять без опеки и шефства со стороны национальных организаций, вверяя лишь в ведение общества по оказанию ритуальных услуг. Существует острая и скорая необходимость осмыслить место и значение этого драгоценного уголка татарско-мусульманской истории в нашей жизни, понять его социально-нравственное значение и бережно хранить, передавая в память потомкам.

ҺӘР ГАИЛӘНЕҢ ТӨП МАКСАТЫ - УҢАЙ ТОРМЫШ КОРУ, ИГЕЛЕКЛЕ БАЛАЛАР ҮСТЕРҮ

Авылда үрнәкле гаиләләр күп. Шуларның берсе - Дәмил һәм Хәлимә Хәсәншиннар гаиләсе. Дәмил - югары белемле авыл хуҗалыгы белгече. Ул колхозда баш зоотехник булып эшләгәндә малчылык өлкәсендә мөһим мәсьәләләр хәл ителде, ә колхоз рәисе булып эшләгәндә – зур-зур проектлар тормышка ашырылды: авылга су һәм газ кертелде, спорт комплексы, кафе, тегермән, техника ремонтлау өчен, җылы гаражлар, азык-төлек комбинаты, ике катлы идарә бинасы төзелде, асфальт юл салынды Мәдәният йорты, ике катлы балалар бакчасы, мәчет төзелде һәм башка күп нәрсәләр эшләнде.

Хәлимә шулай ук малчылыкта эшләде. Ул Самар өлкәсе күләмендә алдынгы сыер савучы булып танылды, өлкә советы депутаты итеп сайланды. Алар икесе дә - эшне батырып, җиренә җиткереп эшли торган кешеләр. Колхоз таралгач та үз йортларында маллар тоттылар. Унҗидешәр баш мөгезле эре терлек, шул исәптән сигез баш сыер тоту - ул һәркемнең кулыннан килә торган эш түгел.

Аларның йортында такта ярдыру өчен, үзләренең пилорамалары да бар. Аны уллары Рамил корган. Бу бәрәкәтле йортта үскән кешеләр – тырыш һәм уңган халык. Хасетләнү, нәфесләнү кебек сыйфатлар аларга бөтенләй чит һәм ят күренеш. Балаларына да әтиәнисеннән, әби-бабасыннан уңганлык, булдыклылык, динлелек, белемгә омтылу һәм зиһен байлыгы бирелгән.

Дәмил һәм Хәлимә балаларын эш белән, үзләренең шәхси үрнәгендә тәрбияләгәннәр. Үсә төшкәч, әле балалары үзләренең ата-анасына да үрнәк булырлык дәрәҗәгә ирештеләр.

Уллары Рамил Самар авыл хуҗалыгы академиясен тәмамлап, инженер-механик һөнәренә ия булгач, үзенең туган авылындагы колхозда баш инженер булып эшләде. Халык аны хаклы рәвештә “алтын куллы егет” дип мактый. Нинди генә катлаулы эшкә тотынмасын - ул аны җиренә җиткереп башкара. Колхоз таралганнан соң, ул Самар шәһәрендә үз һөнәре буенча эшли. Гаилә корып яши.

Рамил студент чагыннан ук намаз укый. Үз гомеренә аракы эчмәгән, тәмәке тартмаган, тәртип бозып йөрмәгән. Ул - кешегә ярдәмле, ачык йөзле һәм тәрбияле шәхес. Аның Ислам диненә килүе һәм аңа чын күңелдән бирелүе дә үзенчәлекле. Студент чагында ул төрле диннәр тарихы белән кызыксына. Ахырдан Исламның иң хак дин булуына инана һәм Ислам гыйлемен ныгытып өйрәнә, аңардан тайпылмыйча, башкаларга үрнәк булып яши.

Кызлары Рамилә - югары белемле экономист, авыл мәктәбендә бухгалтер булып эшли. Алар үз гаиләсе белән авылда яшиләр һәм ике бала үстерәләр. Аның кызы Юлия - өлкән класс укучысы. Ул кечкенәдән мәчеткә йөреп, дин тәртибен өйрәнде. Мәктәп тормышында, үзешчән сәнгатьтә актив катнаша. Ул матур җырлый, бии һәм яхшы укый. Ул уңган. Өй эшләрен алып баруда да әбисенең һәм әнисенең беренче ярдәмчесе. Ул авылда, районда һәм өлкә күләмендә үткәрелә торган төрле конкурсларда катнашып, призлы урыннар ала. Казан шәһәрендә үткәрелгән «Сөембикә энеләре һәм сеңелләре” исемле бәйгедә Юлия дә җиңүчеләр исемлегенә керә.

Дәмил һәм Хәлимә үзләренең өченче балалары - кызлары Раилә белән дә хаклы рәвештә горурлана алалар.

Ул да - югары белемле экономист, шулай ук нефть эшкәртү буенча да югары белем алган, һәм хәзер нефть эшкәртү өлкәсендә эшли. Аның әле тагын бер югары белеме бар, ул - чит ил телләре белгече. Татарстан дәүләте дүрт кешене сайлап, аларга өстәмә әзерлек бирү өчен, Мисырга укырга җибәрәләр. Шулар арасында Раилә дә була. Раилә дин гыйлемен тирәнтен өйрәнгән. Үзе һәм ике баласы намаз укыйлар.

Дәмил һәм Хәлимә Хәсәншиннар, аларның балалары һәм оныклары тәрбияле, эш сөючән, белемгә омтылучан булып үскәннәр һәм үсәләр.

Гаилә башлыгы Дәмил әфәнде озак еллар җирле колхозны җитәкләгән. Ул эшләгән дәвердә авыл хуҗалыгының һәр тармагы үсеш юлында булып, киң җәелгән төзелеш эшләре алып барылды. Тормыш шартлары күпкә җиңеләйде, һәм авылда бик күп матур үзгәрешләр булды.

- Дәмил әфәнде, Сез колхоз рәисе булган чорда авылда зур эшләр башкарылды. Моңа ничек ирешә алдыгыз?

Барысына да теләк һәм зур тырышлык кирәк. Без эшләгән чорда колхоз гөрләп торды. Без сөтне генә дә һәр көнне 10ар тонна хөкүмәткә сата идек. Икмәк һәм ит сату планнарын да һәрвакыт үтәп килдек.

Безнең районда бары тик өч колхозның гына банкта акчалары бар иде. Шул исәптән безнеке дә. Ләкин дә су һәм газ кертү кебек зур проектларны тормышка ашыру өчен, кредитлар алмыйча мөмкин түгел иде. Ак-

чаны сорый белергә дә кирәк шул. Бу - бик четерекле мәсьәлә. Мәсәлән, губернатор сайлаулары алдыннан Константин Алексеевич Титов хуҗалыгыбызга килгәч, без аңа: “Сез элек тә безгә бик зур ярдәм иттегез. Шуңа күрә без районда беренче булып авылыбызга газ керттек. Бөтен халык Сезгә рәхмәтләр укый. Инде су кертергә дә ярдәм итсәгез – без Сезгә мәңге рәхмәтле булыр идек,” - дип, төрле расчётларны күрсәтеп, аны бу эшкә акча бирергә күндерә алдык.

Шуңа ул: “Сез сораган бер миллиард сум акчаны биреп булмас, шуның яртысын бирербез,” - диде.

Шулай итеп, авылдан җиде чакрым ераклыктагы чишмәдән авылга су керттек. Хәзер һәр көнне авылга 500 тонна су килеп тора. Чишмә авылдан 45 метрга югарырак булганга, торбалардан су үз агымы белән килә. Бу чишмә борынгыдан “Салкын чишмә” дип аталган. Төрле җирләрдән килеп, мичкәләр белән боярларга бирердән су ташый булганнар. Авылыбыз халкы хәзер менә шушы боярлар эчкән чишмә суын эчеп, рәхәтләнеп яши.

Газ керткәндә без аеруча нык тырыштык. Самар шәһәрендәге кредит бирү бүлегенә без бер төркем булып, кат-кат барып: “Янәшәбездә генә Татарстан авыллары. Аларның урамнарында асфальт, өйләрендә су һәм газ, ә без интегеп яшибез. Безнең дә алар кебек яшисебез килә,” - дип йөри торгач, кредитны алдык. Монда губернаторның да зур ярдәме тиде. Торбаларны Татарстаннан алып, Тольятти заводына ташыдык. Бирердә аларга тутыгуга каршы катлама ягып бирделәр. Авылдан ундүрт чакрым ераклыктан газ торбалары сузганда, егетләребез көндез дә, төнлә дә эшләделәр. Газны - авыл эченә керткәндә дә бик зур эшләр башкарылды.

- Сездә сирәк очрый торган бер сыйфат бар – зур акчалар белән эш итеп тә, аларга кызыкмагансыз. Сезнең кулларыгыз һәм күңелегез чиста. Бу һәркемгә мәгълүм хәл. Моның сере нәрсәдә?

Безнең ата-бабаларыбыз үз гомерләренә мал тотып, җир эшкәртеп яшәүче уңган һәм булдыклы кешеләр булганнар. Бабам уңышлы тормыш алып барган. Колхозлашу чорында аларны раскулачивать иткәннәр һәм Иркутск якларына сөргенгә җибәргәннәр. Әтиемнең кулыннан эш килгәнгә, аны бригадир итеп куйганнар. Анда аның өстеннән язып, унбер елга төрмәгә утыртканнар. Биек күпер салганда, ул егылып төшә. Кул-аяклары һәм башка җирләре сына, имгәнә. Срогы тулгач та, авылга кайтырга рөхсәт булмый. Алар Төркмәнстанның Мари шәһәренә китәләр. Мин менә шунда туганмын. Авылга кучеп кайткач та, әтиемә колхозда эш бирмиләр. Ат сорарга баргач: “Без атларны колхозчыларга гына бирәбез,” - дия торган булганнар. Шундый нужалар күргәч, әтием миңа җан әрнүе белән: “Улым, зинһар, байлыкка кызыгып, хур була күрмә. Колхозның, хөкүмәтнең энәсенә дә тиясе булма,” - дип әйтте. Бу сүзләр гомерлеккә минем бәгыремә сеңеп калды. Шуңа күрә бу яктан күңелем саф һәм тыныч. Читтән килгән тәэүчеләр кат-кат “взятка” тәкъдим итсәләр дә, мин моңа бирешмәдем. Балаларыбызны да шулай тәрбияләдек.

- Сез - тәҗрибәле җитәкче һәм югары белемле авыл хуҗалыгы белгече. Әйтегез әле, колхоз техникасын саклап калып, эшләрне шулай ук уңышлы дәвам итеп була идеме?

- Әлбәттә, була иде. Авыррак булса да, гөрләтеп эшләргә була иде. Һәрнәрсәнең, һәр чорның үз юлы, үз таләпләре бар. Аларны табарга, күрә белергә генә кирәк. Хуҗалыкның исемен алмаштырып, юнәлешен үзгәртеп, аның эшчәнлеген дәвам итү өчен бик күп мөмкинлекләр бар иде. Заманнар үзгәргәч хуҗалыгыбыз туздырырга, таларга оста кешеләр кулына гына калды шул.

- Үз авылыгызның киләчәген ничек күз алдына китерәсез?

Минем гомерем шушы авылда, колхоз эшендә үтте. Хәзер күп җирдә авыллар таркала, җирләр чәчелми, халык эшсезлектән интегә. Ләкин дә безнең авылда хәзер бөтен җирләр дә чәчелә диярлек. Буш җирләрне эшкәртергә теләүчеләр һаман да табыла торалар.

Менә без дә киявем Айрат Шамкаев белән 50 гектар җир эшкәртергә алындык. Яшьләрне эшкә өйрәтеп, аларга уңай юллар күрсәткәндә һәм җирне хөрмәт итү ул буыннан-буынга бирелгәндә генә авыллар яшәячәк. Авыллар яшәсә, илебез тыныч һәм тук булыр. Алтмыш биш яшемә җиткәндә дә, Аллаһыга шөкер, әле эшлибез, тырышабыз. Техника туплыйбыз. Яшьләребез уңышлы гына эшләп киләләр. Үрнәк күрсәтергә ветераннарыбыз да эшли. Мәсәлән, Гатин Мәдхәт абый әле җитмеш биш яшендә дә улы белән җирдә хезмәт итәләр. Җир эше - авыр хезмәт. Җирне чын күңелдән хөрмәт иткәндә генә, ул үзенең уңышын бирә.

Ә авылның киләчәге – ул безнең кулда. Авылда муллык күктән төшми. Җирдә көнне-төнгә ялгап хезмәт иткәндә генә, ул уңышын биреп, куандыра.

Авыллар – тормыш чишмәләре. Чишмәләр корыса, елгалар, күлләр кибәләр, табигать мескенәя. Кызганыч ки, авылларның хәле мөшкелләнгән саен җәмгыятебез рухи бөлгенлеккә төшә бара. Авылларның киләчәген кайгырту – ул һәр аңлы кешенең изге бурычы.

Оялчан гына бу хатын белән без очраклы рәвештә таныштык. Ул Камышлы районының Балыклы авылында яшәүче әнисе Нәсимә Низамованың туган көненә котлау алып килгән иде. Гадәти хәл бит инде. Кемнәр генә «Бердәмлек» редакциясенә бу йомыш белән килми? Шулай да нәрсәсе беләндер күңелемә ятты ул. Мин сораша башладым: кая эшли, кем, нәрсә? Ул миңа “клининг компаниясендә” дип җавап кайтарды. Әлбәттә, клинингның нәрсә икәнен төшенергә тырышып, тагын сорашырга туры килде, һәм без шуннан танышып киттек.

Эльмира ШӘВӘЛИЕВА

Очраклы очрашу

Улы Руслан (сулдан – уңга), тормыш иптәше Рим, Мөнирә, кызы Эльвира, оныгы Рита, кияве Алик

Мөнирә Кәримова инде гомер уртасыннан узган булса да, бик җитез, җиңел атлап йөрүче чандыр гына гәүдәле хатын. Ул күп сөйләргә яратмый, дип аңладым. Һәр сүзен, һәр фикерен авызыннан тартып алырга туры килә. Шулай да клинингның нәрсә икәнлегенә төшендерде бу мине. Ул, чын татарча әйтсәк, ялланып эшләү икән. Ягъни, мәсәлән, үзеңнән бай кешеләргә барып, өйләрен җыештыру, тәрәзәләрен юу, ашарга пешерү кебек йорт эшләрен эшләү. Бу һөнәр туксанынчы еллар урталарында, Советлар Союзы юкка чыгып, капитализмга кайта башлаган чорда барлыкка килгән.

Ул вакытларны олырак яшьтәге милләттәшләребез яхшы хәтерлидер. Кем эшен югалтмады да, кайсыбыз бер кисәк икмәккә тилмереп утырмады икән ул чакларда? Сәүдә тирәсен генә бу халәт урап узгандыр. Ә заводларда, фабрикаларда эшләүче меңләгән халык эшсез калгач, кемдер эчүчелеккә бирелде, кемдер шакмаклы букчаларын күтәреп, базарга чыкты, ә кемдер, Мөнирә кебек, бик аяныч хәлдә көн күрә башлады.

Мөнирә Куйбышевның полиграфия техникумын тәмамлап, матбугат йортында технолог булып эшләгәндә кияүгә чыга, ике баласын - Эльвира белән Русланны таба. Шулай матур гына тормыш корып ятканда, туксанынчы еллар башында, Мөнирә кинәт авырып китә. Аңа катлаулы операция ясатырга, аннары берничә ай үз хәленә кайтырга туры килә. Ә эшкә чыгарга вакыт җиткәндә матбугат йорты таралган була инде.

Нишләргә? Ире дә эшсез, үзе дә. Кызының мәктәпне тәмамлап, медицина университетының түләүле бүлегенә кергән чагы. Ярты елга бер булса да, саллы гына акча чыгарып түләргә, балаларны ашатырга, киендерергә, кеше итәргә кирәк бит әле. Аптыраганнан кая гына сугылмый, эш эзләп кайда гына бармый ул. Чарасызлыктан, ашлар пешереп, Антонов-Овсеенко урамындагы базарда сатучыларга тәкъдим итә башлый. Бу акча гына кызның укуына түләргә җитми, әлбәттә. Хатын җәй көне авылга кайтып, урманнан җиләк җыеп сата, гөмбә тозлап базарга чыгара, ашларын да бик тырышып, башкаларныкыннан тәмлерәк итеп пешерергә тырыша.

Шулай бервакыт чегән хатыны аңа: «Мөнирә, кыстыбыйларың, хәләл ашларың бигрәк тәмле. Син безнең өйгә килеп, балаларыма да шушы тәмле ашларыңны пешереп ашата алмассың микән?» - дигән тәкъдим ясый. Баласы укысын дигән ана әллә нәрсәгә дә риза була инде.

Беренче мәртәбә курка-курка гына Зубчаниновка бистәсендәге, патша сарае кебек, зур өйгә килеп керә ул. Татар токмачы, бәлеш, кыстыбыйларны чегән балалары бик яратып ашыйлар. Мөнирә хәләл итне дә базардан үзе ала, кибеттән башка ризыкларны да үзе ташый. Шулай аның даны башка чегәннәр арасында да тарала башлый һәм аңа кайчакта берьюлы өчәр гаиләгә хезмәт күрсәтергә туры килә.

«Ул чегәннәр бик яхшы кешеләр булып чыктылар бит әле. Кызымның укуына түләргә акчам җитмәгәндә бурычка биреп торалар иде. Мин аннары эшем белән түлим. Кызганычка, аларның күн һәм кәшкә кибетен бастылар, һәм хуҗаларым Самардагы бизнесларын ташлап, Мәскәүгә китеп бардылар. Ләкин мине куып чыгармадылар, үзләренең яхшы танышларына урнаштырып киттеләр», - дип искә ала ул ерак елларны Мөнирә.

Яңа танышым бу дөньяда бернәрсә дә очраклы булмый, дип саный. Менә беренче хуҗаларының китүе дә очраклы булмаган икән. Яңалары стоматология фирмасы хуҗалары булып чыктылар. Алар яңа гына институтны тәмамлап, шәһәр поликлиникаларының берсендә бик кечкенә хезмәт хакы алып эшли башлаган Эльвираны үзләренә эшкә алалар. Кызы бүген дә әле шунда хезмәт итә. Кияүгә дә чыккан, баласы да бар инде.

Ә Мөнирәгә һаман ял юк. Хәзер инде аның улы Руслан политехника институтында укый. Анысы да түләүле. Дөрес, малае кечкенәдән әнисенең бәрелә-сугыла кешегә эшләп интегүен күреп үсә һәм кул арасына керә башлагач та, аңа ярдәмгә чыга. Ә өченче курстан соң, Себергә практикага баргач, саллы гына акча эшләп кайта. Зур горурлык белән акчасын кесәсеннән тартып чыгара да: «Житте, әни, башкача кул белән эшләмисең. Менә сиңа заманча техника алырга акча алып кайттым», - дип әйтә.

Улының шушы сүзләре ананың соңгы елларда эшләгән авыр эшенә дә, төн йокыларын йокламыйча балалары белән сөйләшеп чыккан вакытларына да, беркайчан аларга авыр сүз әйтмичә, гел үсендереп торуларына да, ничек кенә авыр булса да, укытырга, кеше итәргә тырышуларына зур бәя була. Менә ул - ана бәхете! Улыңның җылы сүзе, ярдәм итәргә теләве генә дә ни тора бит! Ә Руслан бит әле әнисе белән бергә компания ачарга да хыяллана! Мөнирәгә канат үсеп киткәндәй була.

Кәримовлар бергә җыелганда балаларының шуклыкларын көлеп искә алырга яраталар. «Әх, безнең әни дә, күрше апа кебек, эчүче булса, гел йоклар иде, ә безгә бәйләнмәс иде. Вәт рәхәт булыр иде шунда», - дип хыялланганнар икән. Әйе, барыбыз да балалар үстердек, беләбез. Көне-төне эштә булган хатынга нарасыйларын урам тәэсиреннән аралап калу җиңел булмагандыр шул. Ул бит кеше өйләре җыештырудан, аш пешерүдән туеп кайткан булса да, кабат шул ук эшләрне өйдә дә эшләгән. Аннары әле балаларының өй эшләрен дә тикшергән, көне буе нәрсә белән шөгыльләнүләре турында белешкән, ә йокларга яткырганда серләшү вакытлары җиткән. "Мин алар белән озаклап сөйләшеп утырырыга ярата идем. Шулай күзгә-күз карап сөйләшкән вакытларда бала дөньяны аңлап белергә дә, кешеләр белән аралашырга да өйрәнә".

Кәримовлар, ниһаять, парогенератор һәм юа торган пылесос сатып алалар. Мөнирә үзе белгән уңган һәм чиста эшли торган татар хатыннарыннан эшче төркем туплый. Хәзер инде аларның фирмасында егермеләп кеше хезмәт күрсәтә. Мөнирә ханым эш табучы, аның күләмен, бәясен билгеләүче булса, Руслан, инде күптән нефть чыгару компаниясендә эшләвенә карамастан, әнисенең клининг компаниясен рәсми рәвештә ачу мәшәкатьләрен үз өстенә алган.

Яңа туып килүче "Лазурит" компаниясен яңа фирма, дип атарга тел әйләнми. Егерме ел гомерен шушы эшкә багышлаган Мөнирәгә күптән инде җитәкче креслосында утырырга вакыт. Ә ул эшчеләренә ияреп, эшкә бармыйча булдыра алмый. Бергәләп эшләү күңеллерәк дә, тизрәк тә, дип саный ул. Әле бит яңа хезмәткәрләренең эшен дә тикшермичә булмый. Ничәмә еллар буе кешеләр аңа өйләре, балалары куркынычсызлыгын ышандырганнар икән, димәк, алга таба да фирманың репутациясен төшерергә ярамый.

Бар, бар Самарда яхшы кешеләр. Бай булсалар да, авыр хәлгә калган кешене аңлый, ярдәм итә беләләр. Мөнирә авыр вакытларында аңа ярдәм иткән бөтен хуҗаларына, юк, эшкә алган, бурычка биреп торган, башка күп нәрсәләр белән ярдәм иткән дусларына бүген чын күңеленнән рәхмәтләр укый, Аллаһы Тәгаләгә шөкер итеп яши.

Шундый авыр тормышны үз җилкәсендә татыган хатын бүген үзе дә хәйрия эшләре белән танылып килә. Ул таныш татар әбиләренең келәмнәрен бушлай чистартып савап ала. Ә әбиләр чиста паласка утырып, намаз укыганда Мөнирәгә һәм аның игелекле балаларына дога кылырга онытмыйлар.

Балалары үсеп, үз тормышларын кора башлагач, Мөнирә онығы Ритага күбрәк вакытын бирә башлый. Ул аны мөмкин булган кадәр ешрак өенә алып кайтып тәрбияли, менә инде тимераякка да бастырган, үзе дә шушы нәни кызчык белән бергә спорттан ләззәт ала башлаган. "Оныклар балалардан татлырак була", диләр. Чыны шул икән, дип көләРитаның яраткан әбисе.

Әйе, бу дөньяда бернәрсә дә очраклы түгел. Кемнеңдер улы юлдан язганмы, ире эчәме, йә булмаса, берәрсе туганнары, күршеләре, балалары белән тыныша алмый икән, болар барысы да кешенең үзеннән килә, дип саный Мөнирә Кәримова. Бөтен бәлаләрнең чыганагы - ялкаулык, рухи ярлылык, күңел киңлеге җитмәүдән һәм динебез Исламны хөрмәт итмәүдән. Шушыны аңлаган кешеләрдә берниндидә очраклы хәлләр булмый. Димәк, Мөнирә белән минем очрашу да очраклы булмаган икән.

Самарның 2 санлы икмәк заводы күренеклеләр исемлегендә. Аны милләттәшебез Муса углы Али Сөләйманов җитәкли. Унҗиде яшеннән эшкуарлык белән шөгыльләнә башлаган Али тора-бара тормышта зур казанышларга ирешеп, дәрәҗәле кешегә, уңышлы эшбатырга әйләнә.

Миләүшә Газимова

ЧЫН "КАРА" ИПИНЕ ТИК АЛИ СӨЛӘЙМАНОВ ЗАВОДЫНДА ГЫНА ПЕШЕРӘЛӘР

Ул Самарның кооператив техникумында, Ульяновск шәһәренең авыл хуҗалыгы академиясендә, Мәскәүнең кооператив университетында, Россия Президенты каршындагы академиядә укый.

Дәрәҗәле кешеләр белән дә таныш милләттәшебез. Шулай Россиянең элеккеге премьер-министры Евгений Примаковтан мактау сүзләре ишетеп, Мактаунамә белән бүләкләнә ул.

Татарстан Президенты Рөстәм Минниханов белән таныш булуына да шатлана Али әфәнде. Татарстанны Минтимер Шәймиев, Рөстәм Минниханов кебек дәрәҗәле, лаеклы кешеләр җитәкләве - зур бәхет, дип саный ул.

Бүгенге көндә 41 яшен тутырган Али әфәнде, икмәк заводыннан тыш, башка төр эшкуарлык белән дә шөгыльләнә: кибетләр тота, сәүдә йорты ачарга ниятли. Шулай ук аның нефть эшкәртүче, комбикорм заводлары да бар.

Али Сөләйманов, милли җанлы кеше буларак, татар милли хәрәкәтенә матди ярдәм күрсәтә, дин юлында да игелекле гамәлләр кыла. Үзенең туган авылы – Ульян өлкәсенең Зур Черкели авылында 2000 елда мәчет салдырган.

Самарның Тарихи, Иске мәчетләренә һәр җомга ипи биреп тора. Һәр елны Җиңү көне уңаеннан татар ветераннарын һәм икмәк заводы урнашкан Тимер юл районы ветераннарын бүләкли. Балалар йортларын ай саен акча, икмәк белән тәэмин итә ул. Шулай ук гарип-горабаларга да мәрхәмәтле милләттәшебезнең ярдәме тия. Төрле төбәкләрнең мәдрәсәләрендә укучы шәкертләргә да булыша.

Гомумән, Али Мусеевич үзенә ярдәм сорап килгән кешеләргә, татарларга, кулыннан килгәнчә, һәрвакыт ярдәм итә.

Ул дини кануннарны үтәргә тырыша. Аның эш офисындагы шкафында Коръән, догалар язылган рамкалар тора. Бередә гаиләсенең фотосурәтләре дә урын алган.

Эш офисы зәвык белән эшләнгән, барысы да үз урынында, монда тәртип, чисталык-пөхтәлек хөкем сөрә.

Шул кабинетта Али әфәнде белән сөйләшеп утырдык.

Зур уңышларга ирешкән малкуарлар арасында тәкәббер кешеләр еш очрый. Ә менә Али Сөләйманов бик гади, аралашучан, саф күңелдән сөйләшүче ир булып чыкты. Шуңа күрә аның белән аралашып утыруы да үзенә бер сихәтлек өстәде.

- Али әфәнде, икмәк заводында эшегез ничек башланып китте?

- Үз вакытында мин бодай бизнесы белән шөгыльләндем. Бирегә он китерә идем. Аннан соң Аллаһы Тәгалә шушы заводның хуҗасы булырга насыйп итте. Моны мин Ходай бүләге, дип саныйм.

Ул вакытта миңа 26 яшь иде. Идел буенда мин бердәнбер шундый яшь җитәкче булдым. Шул рәвешле минем турында гәҗитәгә дә яздылар.

- Завод хуҗасы булгач, үзгәрешләр кертергә туры килдеме?

- Әйе, башта җиһазларны алмаштырдым. Шулай ук өстәмә эшчеләр алдым.

Хәзер безнең өлкә буенча элеваторлар, тегермәннәребез бар.

- Көненә ничә тонна ипи пешерелә?

- Көн саен 17 тонна ипи һәм 20 тоннага якын кондитер ризыклары: прәнекләр, тортлар, печенье, чәкчәк, крендел пешерәбез, мармелад та ясыйбыз.

- Тауарларыгыз кайларга тарала?

- Бөтен Россия буенча тарала. Мәскәү, Ульян, Сарытау, Волгоград шәһәрләрендә. Башкортостан, Татарстан, Мордовия Республикаларында сатыла. Күптән түгел ашамлыкларыбызны Кавказга да җибәрә башладык.

"Магнит", "Пятерочка" кибетләрендә безнең ризыклар күпләп сатыла.

- Али әфәнде, нәкъ менә Сезнең заводта пешерелгән чикләвек торты гына элеккеге еллардагы тәмен саклап калган. Аны ашаганда балачак искә төшә.

- Әйе, бу, чыннан да, шулай. Бер таныш түрә дә миңа: “Али Мусеевич, кызыксынып, Сезнең тортны лабораториядә тикшердек. Башкаларныкына караганда, аңарда химик матдәләр бик аз”, - диде. Гомумән, миңа җитештергән ризыкларыбызның яхшы сыйфаты мөһим.

Самарда хәләл колбаса җитештерергә дә ниятлим, Аллаһы теләсә. Бүгенге көндә минем Ульян өлкәсендә шундый Австрия комплексы бар. Тиздән аны эшләтеп җибәрәчәкмен.

- Елына ничә тонна он кулланасыз?

- 10 мең тонна он кулланыла. Бездә он үзебезнеке. Өч тегермәнебез бар. Берсе – элеккеге еллардан калган, икесе - заманча тегермәннәр.

- Кибетләрдә еш ялган арыш ипие сатыла. Белгечләр әйтүе буенча, “кара” ипинең пешерү технологиясе үзенчәлекле, һәм аны озак әчетеп пешерергә кирәк. Циклны кыскартыр өчен, химик матдәләр кушалар, дип сөйлиләр. Сездәге “кара” ипи элеккеге еллар стандарты буенча пешереләме?

- Бу турыда горурланып, әйе, дип әйтә алам. Алда әйтеп үткәнемчә, завод җитәкчесе булгач та, мин биредәге җиһазларны яңаларга алмаштырдым, тик берсен генә калдырдым. Ул – 1933 елгы мич. Аны немецлар төзегән булган.

Әгәр бу мичтә ипине төрле химик матдәләр өстәп пешерсәң, ул килеп чыкмый. Без шундый тәҗрибә ясап карадык. Ягъни мич химик матдәләрне кабул итми! Шуңа күрә аңарда арыш ипие элеккеге еллар стандарты буенча пешерелә.

Без үзара бу икмәкне кара уылдык (икра), дип атап йөртәбез. Аңа тоз сибеп ашасаң, тәме уылдыкныкын хәтерләтә. Россиядә модный мич бездә генә бар.

- Ә бу мичне ничек калдырырга булдыгыз?

- Мин балачакта бик еш Самарга туганнарыма килеп йөри идем. Поездда авылга кайтканда тимер юлы вокзалы янында гына урнашкан бу заводтан арыш ипие сатып ала идем. Аны безнең авылда да бик яраттылар. Самарга йомыш белән баручылардан кешеләр: “Миңа Самар ипиен алып кайт әле”, - дип сорыйлар иде.

Үземә дә бу ипи бик ошады. Шушы вакытларда киләчәктә бу завод хуҗасы буласымны, әлбәттә, күз алдына да китермәдем! Шушы ипине балачактан яратканга күрә, бу мичне сүттермәдем.

Мин икмәк заводын башка урынга күчерергә телим. Һәм анда шушындый ук мич төзергә ниятлим.

- Ә бу элеккеге мичнең үзенчәлеге нәрсәдә соң?

- Ул кирпечтән төзелгән, ә заманча мичләр – металлдан.

Шөкер, безнең прәнекләр дә югары сыйфатлы. Аларны Пензада сата башлагач, андагы кешеләрнең прәнекнең элеккеге тәме булганга исләре киткән. Мәскәүдә безгә мондый тәмле прәнекләр башка беркайда да юк, диделәр. Чөнки Россиядә бик күп заводлар ябылды.

- Сезнең кул астында ничә кеше эшли, һәм аларның ничә проценты ир-атлар?

- Бездә 400 хезмәткәр. Ир-атлар 30 процент тәшкил итә.

- Уртача эш хакы күпме?

- 25 – 30 мең сум.

- Иң күп алучыларның хезмәт хакы?

- 120 мең алучылар да бар.

- Ә иң түбән эш хакы?

- Иң түбән эш хакын даими кайдадыр эшләп, бездә өстәмә хезмәт итүчеләр генә ала. Ул 10 – 12 мең сум тәшкил итә.

- Барлыгы ничә цех?

- Өч цехыбыз бар. Берсе – икмәк, икенчесе – кондитер ризыклары, өченчесе – вак ризыклар цехлары.

- Хезмәткәрләрегезнең туган көннәрендә бүләккә торт бирү каралганмы?

- Туган көннәрдә акчалата бүләк һәм торт бирәбез.

- Эшчеләрегез арасында татарлар бармы?

- Әйе, заводта татарлар да эшли. Күбесе вахта белән эшләп йөриләр. Пенза, Ульян өлкәләреннән, Татарстаннан, безнең Черкели авылынан килүче татарлар да бар.

Али Сөләйманов, Евгений Примаков һәм Константин Титов.

Зур Черкели авылында үзе төзеткән мәчеттә.

Алар атнасына 7 – 8 мең сум алалар. Ерактан килеп йөрүче эшчеләр өчен тулай торак та бар. Алар бик канәгать.

Заводка эшкә алган күп кешеләр әти-әниемә дә рәхмәтләрен белдерәләр.

- Намаз укучылар өчен махсус бүлмә каралганмы?

- Әйе, андыйлар гыйбадәтләрен махсус бүлмәдә кылалар. Мин үзем дә намаз укыйм, Аллага шөкер.

- Ә намазлыкка күптән бастыгызмы?

- Әле яшүсмер чагымда мәчеткә җомга намазларына йөри идем. Соңрак инде даими гыйбадәт кыла башладым. Зәкят тә түлим.

- Намаз Сездә нинди хистойгылар тудыра?

- Рухи көч бирә, авыр чакларда җиңеллек китерә.

- Эш урыныгызда дусларыгыз бармы, әллә эшлекле мөнәсәбәтләр генәме?

- Дусларым да бар. Бу - күбесенчә озак еллар бергә эшләгән кешеләр.

- Сез дәһричелек (атеизм) чорын эләктергән кеше. Яшь вакытта дингә карашыгыз нинди иде?

Али әфәнде хатыны Мәрьям белән

Али Сөләйманов ветераннарны котлый.

Әти-әнисенең йорты һәм мәчет

- Безнең гаилә һәрвакыт динле булды. Шуңа күрә кечкенәдән Исламга тартылып үстем һәм аңа карашымны беркайчан да үзгәртмәдем. Гомумән, безнең авылыбыз да дини. Нәселебездә муллалар булмаса да, дин ягыннан укымышлы кешеләр күп.

- Ә өйләнгәндә булачак хатыныгызның дингә мөнәсәбәтенә игътибар иттегезме?

- Хатыным Мәрьям белән без бер авылдан. Ул да дини, намазын да укый. Бергә 20 ел гомер итәбез.

- Гаиләгез зурмы?

- Олы кызым Әлфиягә 19 яшь тулачак. Икенчесе – Нурсинә "Яктылык" мәктәбендә 9нчы сыйныфта укый. Улым Гомәргә 14 яшь тулачак. Кечкенә кызым Камилә балалар бакчасына йөри. Аңа әле дүрт кенә яшь булачак. Шулай булгач – хатыным Герой-ана! (елмая).

- Егетләр бик күп кызлар белән йөреп, берсен сайлап алалар. Сезне хатыныгызның нинди сыйфатлары җәлеп итте?

- Аны бер күрүдә ошаттым. Беренче мизгелләрдә ягымлы елмаюы, чибәрлеге җәлеп итте. Аралаша башлагач, ашарга бик тәмле пешерүе дә ачыкланды. Танышкач, ике атнадан соң өйләнештек.

Хатынымнан бик канәгать мин. Балаларны да яхшы тәрбияли, яхшы пешерә дә. Үзе югары культуралы, замана белән бергә атлаучы хатын. Гаилә башлыгы буларак, минем фикеремне хөрмәт итә.

- Ир-ат һәм эшкуар буларак, хәләл җефетегезнең өйдә генә утыруын өстен күрәсезме, әллә хатын эшләргә тиеш, дип саныйсызмы?

- Гомумән, күп акчалы эшкуарларның хатыннары эшләмәскә тиеш, дип саныйм. Гәрчә мин хәләл җефетемә, үзе эшләргә теләсә, каршы килмим. Мәрьямнең матурлык салоны бар, тиздән ресторан ачарга торам. Аны да хатыныма бүләк итәргә ниятлим. Хәтта эшенә йөрер өчен машина да алып бирдем әле.

- Нәселегездә малкуарлык белән шөгыльләнүчеләр тагын бармы?

- Ике бертуган энем Равил белән Рәшит тә – эшмәкәрләр.

- Өлкән бала буларак, энеләрегезне тәрбияләүдә катнашырга туры килдеме?

- Әйе, кечкенәдән алар өчен җаваплылыкны тоеп үстем. Туганнарга һәрвакыт булышырга кирәк.

- Әти-әниегезнең кайсы киңәшләре бәгырегезгә сеңеп калган?

- Әтием Муса, әнием Асия - яхшы кешеләр. Бик яратам үзләрен. Алар безне гадел, намуслы булырга өйрәттеләр, лаеклы кешеләр итеп тәрбияләргә тырыштылар. Гомер буе хуплап, акыллы киңәшләр биреп торалар.

Әти-әнием дин юлыннан атлыйлар, 1997 елда, шөкер, хаҗ кылдылар.

Бер вакыйга истә калган. Әле Мордовиядә яшәгәндә бер дустымның велосипедын сорамыйча өйгә алып кайттым. Әнием шунда миңа кеше әйберенә беркайчан да тияргә ярамаганлыгын яхшылап аңлатты һәм велосипедны хуҗасына кайтарырга кушты. Бу минем өчен гомерлек сабак булды.

Авылга еш кына минем дусларым кунакка кайта. Әти-әнием аларны һәрвакыт якты йөз белән каршы алып, табын әзерлиләр, мунча ягалар. Алар - кунакчыл кешеләр.

Авылдашлары да әти-әниемне хөрмәт итәләр, шөкер, мәҗлесләрдән калдырмыйлар. Абруйлы кеше буларак, әтием мәчет эшләрендә актив катнаша.

Мин әти-әниемә бик рәхмәтлемен. Аларга нәрсә теләгәннәрен алып бирергә тырышам. Авылда үзләренә дүрт катлы өй салдым.

- Самар татарларының киләчәген ничек күзаллыйсыз? Телебезне саклап кала алырбызмы?

- Саклап калырбыз, инша Аллаһ. Татарлар күп. Араларында милли җанлылары да бар. Талип хәзрәт Яруллин, Илгиз Кәлүч, Шамил Баһаутдинов, Җәмил Вәлиуллин, Минәхмәт Хәлиуллов, Рифкать Хуҗин, Ильяс Шәкүров, Гомәр Батыршин, Ринат Сәйфетдинов кебек кешеләр булганда, татар милләте дә, ана телебез дә сакланачак, Аллаһы теләсә. Мондый кешеләрне һәрвакыт хуплап, аларның киңәшләренә «колак салырга» кирәк.

- Башка милләтләр белән чагыштырганда, Самар татарлары нинди сыйфатлары белән аерылып торалар?

- Гомумән, татарлар башка милләтләрдән кунакчыллыгы белән аерылып торалар, дип саныйм. Шулай ук тырышлык, уңганлык сыйфатларын атарга була.

- Хыялыгыз бармы?

- Самардан ерак түгел татар авылы салырга хыялланам.

Бүгенге заман хатын-кызы нинди булырга тиеш, дип сорасалар, мин Камышлы районындагы Камышлы авылында яшәүче Җәмилә Мөхтәбәр кызы Мингалимова төсле була, дип җавап бирер идем. Ул, бер карыйсың, атыла торган вулкан төсле, икенче тапкыр күргәндә, җәйге акланда талгын җилдә тибрәнеп үсеп утыручы матур гөл-чәчкә...

Нурсинә Хәкимова. Денис авылы,
Шенталы районы

Ул, бер карыйсың, атыла торган вулкан төсле, икенче тапкыр күргәндә, матур гөл-чәчкә...

Минем аның белән танышуым бик кызык кына килеп чыкты.

Камышлыда үткәрелгән «Әйлән-бәйлән» фестиваленә баргач, Мәдәният Сараеның фойесында, ишек төбендә милли киемнәр киеп, бәйрәмгә килүчеләрне каршы алучы Җәмилә (мин аны Яңа Мансур авылы Сабан туенда мәйданга чыгып, биегән чагында күргән идем), янына килеп, концертка керергә кайда билет сатылганы турында сорадым. Үз исеме белән эндәшкәч, ул бераз аптырап, мине кайдан беләсез, сез кем буласыз, дигән сораулары белән күмеп ташлады. Мин кем булуым, ни эшләп йөрүем турында әйткәч, сөенечле күзләре белән бераз карап торды да, кочаклап алып: «И, Ходаем! Рәхмәт инде Сиңа! Күптән сезнең белән танышасым килеп: Я, Раббым! Нурсинәне үзең минем юлларыма чыгар инде, дип ялварган идем бит», дип әйтте. Менә шушы көннән соң без аның белән якыннан аралаша торган булып киттек тә инде.

Ә хәзер күп елларны атка чигәреп, Җәмиләнең балачак хатирәләрен, яшьлек елларын барлыйк әле!

Гаиләдә өченче бала булып, Камышлы районының Иске Ярмәк авылында гади колхозчылар гаиләсендә дөньяга килә ул. Аның олы абыйсы Җәүдәт сабый чагында вафат була, аннан соң Ильяс, Җәмилә үзе, энесе Илдар һәм сеңелләре Гамилә белән Илһамия гаиләне тулыландыра. Гаиләдә олы кыз булгач, аңа яшьли кул арасына керергә, әнкәсе Мәдинәгә булышырга туры килә. Ул вакытта заманы нинди булган бит әле! Бөтен хезмәт кул көче белән башкарылган вакыт буларак, иңенә көянтә-чиләк асып, елгадан су китерергә, туңып, боз астында калган елга кырыена басып, бәкедә, әнкәсенә керләр чайкашырга, өй җыештырырга да туры килә. Әбисе Фәхрикамал аны төрле кул эшләренә, аш-су серләренә, шул ук вакытта кыска догалар укырга да өйрәтә.

Ә җәйләрен Җәмилә ферма терлекләрен көтүче әтисе белән җәйләүдә көтү көтешә. Егетләрчә әче итеп сызгырырга, чыбыркы шартлатырга да шунда өйрәнә. Атка атланып, яисә арба уртасына басып, ут уйнатып, колакларында җил сызгыртып, урам уртасыннан чаптырып узган вакытта, авыл кешеләре ирексездән аңа борылып карыйлар һәм: «Ирдәүкә! Үсеп, җиткән кыз булгач, нинди булырсың икән?!» - дип әйтми түзә алмыйлар, ә кайберәүләре: «Булганнан барысы да була, менә дигән, тормыш алып баручы хатын-кыз булачак әле Җәмилә!» - дип өстәп куялар.

Өлкән сыйныфта, мәктәптә укыганда җәйге лагерьга баргач, аңа үзенә ат биреп, авылдан лагерьга азык-төлек ташучы итеп билгелиләр.

Тагын өстәп шуны да әйтәсе килә: ат җене кагылган кыз ямьле

Сабан туйларында ат чабышында катнашыр өчен көн саен яраткан атында җилдерә, шулай итеп, әзерлек алып бара. Ә билгеләнгән Сабан туе көне килеп җиткәч, аны ярышка җибәрмиләр, кыз бала бит син, егылып төшеп, имгәнеп куюың бар, дип әйтәләр. Бу эше барып чыкмаган үҗәт кыз, кышларын чаңгыда шуарга керешә. Әти-әнисе рөхсәт итмәгәч, кеше күрмәгәндә генә, чаңгыларын капка астыннан урамга төртеп чыгара да, тиз-тиз генә киенеп, урамга чыгып китә.

Менә шулай итеп, «иреккә чыккан Җәмилә» урманга китеп бара. Ә анда аны үзенең саф һавасы, тынычлыгы белән кышкы урман каршы ала. Кышкы урманның да бит үз тормышы, үз гаме, үз сере бар. Әйтерсең лә биредә Кыш бабай үз эзен калдырырга тырышкандай, агач кәүсәләрен энҗе-мәрҗән белән «бизәгән». Алар кояш нурында искиткеч матур, күзләрне чагылдырырлык булып ялтырыйлар! Әнә агачтан-агачка басып, тиен сикерә. Менә монда – аяк астында төрле киек эзләре сузылган. Ә Кардон исемле чишмә янына килеп бассаң, ул яртылаш кар белән күмелгән, җәйге көннәрдәгечә көчле итеп акмый, бераз тыныбрак, үз алдына әкрен генә, челтерәп агып ята. Шулай итеп, үзенең талгын җырлары белән табигать-Анабызга мәдхия җырлыйдыр төсле тоела. Табигатькә җаны-тәне белән гашыйк кыз урман-кырларны урап, данлыклы Юкәле тауда туйганчы чаңгыда шуыгач кына, өенә кайтырга кузгала.

Ә җәйләрен исә ул әнкәсе Мәдинә апа белән урман уртасында урнашкан җәйге фермага сыер саварга йөри. Яңа гына көтүдән кайткан сыерлар өстендә бөтерелгән кигәвен–черкиләр дә аны куркытмый. Әнкәсе ике сыер сауганчы, ул «әһ» та итми, биш сыерны савып та куя.

Бераз алга китеп әйтәм: «Без үскәндә тормыш бик авыр иде. Күп хыяллар, теләкләр тормышка ашмый калганда, үз-үземә: «Алдагы тормышымда мин бик матур итеп яшәячәкмен!», – дип, максат куйдым, – дип сөйли бүгенге көндә язмам герое.

Җәмиләнең мәктәптә укыган еллары матур вакыйгаларга бик бай. Ул төрле спорт ярышларында, җыр-бию, сәнгать өлкәсендә катнаша, укуда да сынатмый. Төрле җәмгыять эшләрендә дә читтә калмый. Аның яшүсмер еллары хезмәт белән үрелеп бара. Унынчы сыйныфка җиткәч, көзен басуда урып-җыю эшләре барганда, яшь кыз өлкән яшьтәге хатын-кызлар белән бергәләп, колхоз амбарлары янына икмәк бушатырга йөри. Ул вакытта колхоз тормышы белән авыл халкын таныштыру радио аша алып барыла торган була. Менә шул чагында хуҗалык җитәкчесе Эдуард Ганиев: «Авыл чибәре – Җәмилә матурлыгы белән генә түгел, эштә уңганлыгы, булдыклылыгы белән таң калдырырлык. Аны үстергән, дөрес тәрбия биргән әти-әнисенә зур рәхмәт!» - дип әйтә.

Менә шулай көн саен тормыш сиздерми дә үтеп кенә тора.

Авыл кызы Җәмилә үсеп, мәктәпне тәмамлап, Сергиевск районында мал табибы һөнәрен үзләштерә башлый.

Яшьлек үзенекен итәме, әллә үзе теләгән һөнәр үзләштерү файдасымы, Җәмилә тагын да матурланып, басынкы, сабыр холыклы кызга әйләнә. Күпмедер вакыт укыгач, ул практика үтәргә туган авылындагы колхозга кайта. Авыл фермасында мал табибы булып эшли башлый.

Ә җәйге кичләрне авыл өстендә гармун моңы агыла. Шундый матур төннәрнең берсендә, күктә бер-бер артлы йолдызлар кабынгач, Җәмилә авылдагы Мәдәният Сараена ашыга. Чөнки бүген бирегә Татарстанның Казан шәһәреннән Кәрим Тинчурин исемендәге татар дәүләт драма һәм комедия театры артистлары «Кыр казлары артыннан» исемле спектакле белән килгән булалар. Яшь кыз бирегә килеп кергәндә залда алма төшәрлек урын калмаган була.

Ләкин ул аптырап калмый, стена буенда басып торучы яшьләр төркеменә барып кушыла. Озак та үтми, сәхнәдә спектакль башлана. Биредә Ясминәнең (төп рольләрдә - Исламия һәм Хәлил Мәхмүтовлар) авыр язмышы чагыла. Ул сөйгәне белән кавыша алмый, гомере буе әрнеп яши. Бичара Ясминә язмышын үзгәртә алмаудан ни кылырга да белмәгәч, утырып, күз яшьләре аша җырлый башлый:

Кыр казлары артыннан
Биеклеккә тартылам.
Хыялыма китәр идем
Кыр казлары артыннан.

Залда чебен очкан тавыш ишетелә. Тамашачы Ясминәгә кушылып яши, аның өчен борчыла, елый.

Билгеле, менә шушы вакытта Җәмилә дә төп героиняның язмышына битараф кала алмый, аның йөрәгендә сәхнәгә карата мәхәббәт уты кабына. Аның да шушы сәхнәдә кеше язмышларын чагылдырасы, матур образлар тудырасы килә башлый. Хәер, бу турыда соңрак...

Ә спектакльгә килгәндә, ул дәвам итә. Аның белән бергә яшь кызның кичерешләре дә дәвам итә.

Тик шул чагында, кемнеңдер үзенә текәлгән берөзлексез карашыннан кыз йокыдан уянып киткәндәй була. Ул аптырап якягына каранса, ни күрсен, аңардан ерак та түгел Искәндәр исемле авыл егете аңа гашыйк күзләрен тутырып карап тора. Аларның күз карашлары очраша... Ә кайтыр юлга чыккач, егет аның артыннан килә һәм үзен озатырга рөхсәт сорый. И, риза булмый димени Җәмилә! Чөнки аңарга да шушы егет ошап тора бит әле! Тик нигәдер, ул аны урамда очраткан саен оялудан бит алмалары кызара.

Менә шулай итеп, бер-берен ошатучы егет белән кызны чит күзләрдән сакларга тырышкандай, төн караңгылыгы үз пәрдәсе белән каплый.

Шушы көннән башлап, ике яшь йөрәк, айлы төннәрдә очрашып, алсу, матур таңнарны бергә каршылыйлар, матур хыял диңгезендә сәяхәт кылалар.

Санаулы вакыт бик тиз үтеп китә бит. Җәмиләнең практикасы тәмамланып, ул укырга китеп бара. Аларга бары тик ял вакытларында авылга кайткач кына очрашырга туры килә.

Ә бераздан соң, кыз укуын тәмамлап, авылга әйләнеп кайта. Ял итәргә туры килми, чөнки Искәндәр Җәмиләгә тәкъдим ясый.

Яшьләрнең туйлары бик матур, күңелле үтә. Искәндәр бу вакытта Камышлыда машина йөртүче булып эшли торган була. Җәмилә дә биредә инкубаторда эшләп, декрет ялына чыга. Озакламый аларның кызлары Гүзәлия гаилә тормышын тулыландыра. Бәхет өстенә нур өстәп, дүрт елдан соң, Җәмилә тагын бәбигә уза. Ул вакытта Камышлыда «Мир» колхозының гөрләп торган чагы, Искәндәрне бирегә механизатор итеп эшкә алалар. Аллаһының рәхмәте, икенче балалары Илнар дөньяга килгәч, яшь гаиләгә фатир бирелә. Тормыш үз җаена әкрен генә ага бирә. Тик шунысы бар, шатлык белән борчу янәшә йөри, дигән сүзләр бик тә дөрес икән. Искәндәр эш урынында күзен авырттыра. Аңа катлаулы операция кичерергә туры килә. Соңыннан Искәндәргә өченче төркем инвалиды, дигән кәгазь бирелә.

Ул хастаханәдә дәваланып ятканда, ир йөрәкле Җәмилә елап утырмый, хәләле белән төзи башлаган мунчаны өлгертеп куя, аңа бары тик мич чыгарасы гына калган була. Менә шулай итеп, тормыш үз көенә төшеп, әкрен генә ага башлый. Озакламый Җәмилә социаль хезмәткәр булып эшкә урнаша. Бүлек җитәкчесе итеп билгеләнгәч, курсларда белемен күтәрә.

«Мин биредә 25 ел эшләү дәверендә Камышлы районындагы бөтен авыл кешеләре белән таныш. Әгәр дә минән кем ярдәмгә мохтаҗ, дип килеп сорасалар, әһ тә итми, шундук әйтеп бирәм. Чөнки мин үземә беркетелгән кешеләр язмышы белән яшим, алар өчен борчылам, алар бәхетле булсалар, мин дә бәхетле», - дип сөйләде миңа Җәмилә ханым. Аның тырыш хезмәте район хакимияте, Самар губерна Думасы тарафларыннан бихисап мактау кәгазьләре һәм рәхмәт хатлары белән бәяләнгән.

Шушы ханымның тагын башка төрле асыл сыйфатлары бар. Уд ярдәмчесез, ялгыз калган өлкәннәрне картлар йортына, өлкә хастаханәсенә дәваланырга илтеп, урнаштырып кайткан. Ә Бөек Ватан сугышы елларында фашист концлагерында газап чиккән, шунда яраланган Шамил ага Гарифуллинга тиешле ташламалар, пенсия ясаткан.

Җәмиләнең тагын кызык яклары бар. Ир яки хатын эзләүчеләр аңа килеп, тиң ярларын табуда ярдәм итүен үтенәләр икән. Шулай итеп, аңа башкода ролен дә үтәргә туры килгәли.

Тагын шуны искәртеп үтәсе килә: ул эштән кайтып барганда берәү эчеп, исереп, өенә кайта алмый урамда егылып ята икән, йомшак бәгырьле хатын аны кызганып, җилкәсенә күтәреп сала һәм гаиләсе янына, үз өенә кайтарып куя. Бу турыда сөйләшеп утырганда, язмам герое: «Ярый әле, Искәндәрем көнче кеше түгел», - дип көлде.

Җәмилә белән сөйләшеп утырганда ул мине кунак бүлмәсенә алып керде дә, киштәләргә тезелеп куелган бүләкләргә күрсәтеп:

– Менә болар барысы да Искәндәрем белән төрле чараларда, өлкә һәм районда үткәрелгән спорт ярышларында катнашып алган бүләкләр, - диде горурланып.

Я, Сөбханалла!Ниләр генә юк биредә!

– Искәндәр белән спорт ярышына барырга җыенгач, күрсәң иде безнең шатлыгыбызны! – дип дәвам итә Җәмилә Мөхтәбәр кызы. – Бер ай алдан чемоданыбызны ту-

тырып куябыз да, өзелеп, көннәрне санап көтәбез. Менә шулай итеп, тормышның кызыгын, матурлыгын тоеп яшибез без. Әгәр дә ул миннән башка катнашырга китсә, мин аңа уңышлар теләп, хәер-дога кылып, аның кайтуын түземсезлек белән көтеп торам, - дип тә өсти әңгәмәдәшем.

Дөрестән дә, Мингалимовлар гаиләсе спортка гашыйк. Җәмилә ханым ире Искәндәр белән беррәттән чаңгы ярышында,

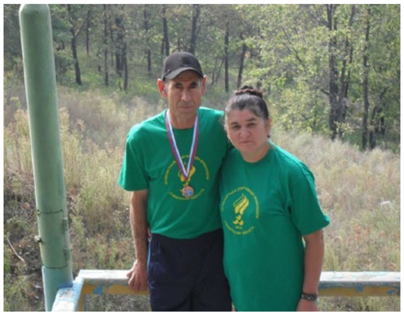

йөзү, ату, йөгерүдә һәм күп спорт төрләрендә үзен күрсәтергә ярата. Тагын шунысын сер итеп әйтәм, аның куллары бик көчле, ул кул көрәше ярышында, ямьле Сабан туйларында гер күтәреп, призлы урыннар яулаган хатын –кыз да бит әле. Ул волонтёрлыктан да баш тартмый. Газеталарга мәкаләләр яза. Камышлы авылы поселениесендә музей төзүдә зур өлеш керткән кеше буларак та билгеле. Өстәвенә, «Авыл хуҗабикәсе» акциясендә катнашып, диплом һәм бүләкләр алган, үзе төшергән рәсемнәре белән Самар шәһәрендә уткәрелгән «Һәр кешедә спорт яши!» дип исемләнгән фотокүргәзмәдә катнашып, призлы урынга лаек, дип табылган.

Мин Җәмилә ханымнан:

– Бу тиклем һөнәрләрең күп булгач, машина йөртәсеңме соң? – дип сорадым.

– Юк, машина йөртергә өйрәнә алмадым. Без үскәндә машина юк иде. Ирем эчми-тартмый. Рульдә ул йөри. Ә мин хәзер дә атка атланып җилдерергә яратам.

Искәндәр Сәйфулла улы турында сүз чыккач, аның турында берничә сүз әйтеп узасым килә. Ул мәчеттә мәхәллә рәисе, мәет юып йөрүче, мәчетне җыештырып, мичен карап, аны җылытып торучы, җәйләрен мәчет бакчасын чүп-чардан арындырып торучы да бит әле.

Язмамны дәвам итеп, Җәмиләнең тагын бер Ирдәүкәлеген әйтеп үтми ярамас. Беркөнне эштән арып кайтып, ял итәргә яткач, ул сикереп торып утыра да:

– Искәндәр! Әйдә, җаным, өряңа өй салабыз! – дип ярып сала. Ә хәләле:

– Кит инде, Җәмилә, безнең фатирыбыз бар бит, нигә безгә яңа өй?

– Минем матур итеп яшисем, үземнең җир кишәрлегемдә гөлләр үстерәсем килә, - дип үзсүзләнә хатыны. Я, Хода! Мондый тәвәккәл хатын-кызны кем генә җиңә алыр икән соң?! Иртән таң атуга, Җәмилә авыл поселениесенә ашыга. Ул биредә урманнан үзләренә делянка бүлеп бирүләрен үтенә. Ә икенче көнне ире белән урман кисәргә китеп бара. Ир белән хатын көне буе бертуктамый кул пычкысы белән агач кисәләр. Көн азагында болар янына алардан ерак та түгел «Дружба» белән агач кискән ике ир кеше киләләр дә, үз күзебез белән күрергә килдек, чалбар кигән, башына яулык бәйләгән кеше ир-атмы, әллә хатын-кыз затыннанмы икән? – дип сорыйлар.

Алар Җәмиләне күргәч, чак егылып китмиләр.

– Бар, сеңелем, аяктан егылганчы ят, ял ит, арыгансыңдыр, өстәвенә, көне дә бик кызу булды, диләр, аны кызганып. Бу сүзләргә каршы Җәмилә кычкырып көлә генә. Ә Искәндәр:

- Сез мине кызганыгыз, мин арый башладым. Ә хатынымның тагын бер урман кисәрлек көчкуәте бар әле, - дип җавап бирә.

Сүз уңаеннан әйтеп китим әле: мин шушы гаиләнең үз көчләре белән төзегән өйләрендә булып, сокланмый кала алмадым. Картлар әйтмешли: җыры да, көе дә килгән, дип әйтер идем.

– Акча чыгарып тормадык, үз кулларыбыз белән төзедек, - дип аңлаттылар алар мине өйләре белән таныштырып йөргәндә.

Менә, ниһаять, төп темага килеп җиттем бугай. Алдарак, Җәмиләнең яшьлек еллары турында язганда, сүзем сәхнә тирәсендә тукталып калган иде.

Мингалимовлар гаиләсе тормыш диңгезендә генә түгел, сәхнә тормышында да йөзәргә осталар. Чөнки сәхнәдән башка, Камышлы авылы халык театрында матур образлар тудырмыйча, җир йөзендә яшәүне күз алдына да китерә алмыйлар. Озакламый алар Самар шәһәрендә Бөек Җиңү көнендә уткәреләчәк «Җиңү Салюты» дип аталган бәйрәм тантанасында Кләүле районындагы начар күрүче инвалидлар оешмасы белән берлектә Гогольның «Ревизор» исемле пьесасыннан өзек тәкъдим итәргә җыеналар. Ә хәзер вакытны берничә ел артка кичектереп, шушы матур гаиләнең театрда нинди сәнгать җимешләре тудырулары турында якты, матур истәлекләрне искә алып үтәсе килә.

Алар Әнгам Әтнабаевның «Законлы никах белән» исемле ике пәрдәле комедиясендә зур осталык белән уйнап, тамашачы күңеленә тирән эз салалар һәм гомерлеккә!

Аннан соң язучы, драматург Данил Сәлиховның «Язмыш» дип аталган драмасында Җәмилә - Зәмзәмия, Искәндәр – Насыйб, уллары Илнар – Сәер кеше рольләрен аеруча бер мавыгу белән уйныйлар.

Биредә Җәмилә – Зәмзәмия үз ролен тулысынча ачып бетереп, кайгы-хәсрәт диңгезендә йөзгән, бераз кырысрак булса да, мәхәббәтен саклап кала алган хатын-кыз, ана ролен тамашачы йөрәгенә үтеп керерлек итеп башкарган.

Аннан соң алар «Мөгез», «Хаҗи әфәнде өйләнә», «Ул кайтты» исемле пьесаларда рольләрен югары биеклектә уйныйлар.

Соңгысында Җәмилә Җиһания ролен бик бирелеп уйный. Биредә аның ире фронтта. Ул аны өзелеп көтә. Хәтта төшләрендә күрә сөйгәнен. Сагынуына түзә алмый Җиһания (Җәмилә) тамашачыга карап:ул барыбер исән-сау кайтачак, дип әйтә һәм кычкырып елап җибәрә. Нәкъ шушы вакытта тамашачы белән оста артистка арасында бер-берен аңлауга китергән дуслык күпере, элемтә барлыкка килә дә инде. Тамашачы Җиһаниягә (Җәмиләгә) кушылып елый, аның кайгысын йөрәк аша үткәрә, аның белән бергә сулый, ире исән-имин кайтасына зур өметләр баглый. Менә шулай итеп, олы йөрәкле, оста артистка тамашачысын үз йөрәгенә бәйли.

Искәндәргә килгәндә, Э. Альтның «Сукыр» дип исемләнгән пьесасы аның шәхси тормышыннан алынып язылган төсле. Дөньяда яшәү дәверендә күзләре буенча инвалидлыкка чыккач, ул биредә кара күзлек кигән, таякка таянган сукыр ролен бик оста башкара. Репетиция тәмамланып, өйгә кайтырга чыккач, ул хәләл җефете Җәмиләгә: мин бу образны ничек уйнармын инде, дип, үзенең борчылуы турында әйтә. Ә премьера башланып, уйный торгач, шулхәтле мавыгып китә, әйтерсең лә ул бөтен нәрсәне кабат кичерә, актыктан ихлас күңелдән елап җибәрә, ә тамашачысы аны үзенең көчле алкышлары белән биеклеккә күтәрә, яшәргә зур көч бүләк итә...

Аның чын тормышта яшәгәндә төпле гаиләсе, чын, саф мәхәббәт белән өзелеп сөюче Җәмиләсе–бәгырькәе барлыгын исбатлый сыман тоела.

Җәмилә Мөхтәбәр кызы - сәхнәдә төрле образлар тудырырга сәләтле артистка. Менә ул драматург Фоат Садриевның «Безнең авыл кызлары» дип аталган пьесасында Гайшә ролендә. Ул биредә сугыш елларында хатын-кызларның авыр хезмәткә, кайгы-хәсрәтләргә, ачлыкка, суыкка түзеп, Бөек Җиңүне якынайтыр өчен күп көч түгүләрен чагылдырган. Өйдәге сабый балаларын кызганып, бер уч ашлык урлап тотылып, кечкенә күкрәк сабые хакында гына төрмәдән котылып калуны ачык итеп чагылдырып бирә алган.

Мин бергә сөйләшеп утырганда Искәндәр Сәйфулла улыннан:

– Сәхнәдә төрле образлар чагылдыручы артистка. Бер карыйсың, ул атыла торган вулкан төсле, икенче тапкыр күргәндә, гөл-чәчкә сыман. Тормышта нинди хатын-кыз соң ул – Җәмилә?! Аңарга ышанып буламы? – дип сорамыйча кала алмадым.

– Әйе. Мин Җәмиләмне бик яратып, хөрмәт итеп яшим. Минем сөекле хатыным булса, балаларыбызга хөрмәтле әни, оныгыбыз Дианага яраткан әби дә әле ул. Мин аның миңа, балаларыбызга беркайчан да хыянәт итә алмасына ышанам. Ул үлгәндә дә тугрылык саклап кала торган кеше. 30 елдан артык гомер итү дәверендә Җәмиләмоны бер генә мәртәбә түгел, озак еллар буена раслап күрсәтте инде.

Ә хәзер Җәмилә ханымның үзеннән сөйләтеп карыйк әле. Ул үзе ни әйтер, тормышыннан канәгатьме икән соң?

– Мин җәннәт почмагыдай боргаланып аккан Сок елгасы, данлыклы Юкәле тавы янында урнашкан Иске Ярмәк авылында туып-үстем. Без үскәндә тормыш бик җиңел булмады. Сок елгасыннан көненә ун көянтә су китерә идем. Кечкенәдән гармунда уйнарга өйрәнү - зур теләгем иде. Кызганычка, акча җитмәү сәбәпле, бу хыялым тормышка ашмый калды. Шулай булса да, югалып калмадым, болында көтү көтеп йөргәндә, егетләрчә, ике бармагымны авызга кабып, сызгырырга булса да өйрәндем. Сабый чагымда Аллаһы Тәгаләдән тормыш диңгезендә йөзәргә мин яраткан, мине яратучы, тәртипле авыл егетен сорадым. Исәнлектә, муллыкта, бәхетле тормышта яшәп, сабый балалар тудырып үстерергә язсын иде, дип теләдем. Белгәнегезчә, Аллаһ Раббыбыз теләкләремне кабул иткәндер, дип уйлыйм.

Фатирыбыз бар өстенә, бик матур өй салдык, агачлар утырттык. Машинабыз да бар. Тормышыбыз җитеш.

Бүгенге көндә сөйгәнем белән кулга-кул тотынып, тормыш юлыннан янәшә атлыйбыз. Авырлыкны урталайга бүлеп, шатлыклар кичереп яшибез. Балаларыбыз үсеп җиттеләр инде. Улыбыз Илнар белән кызыбыз Самар шәһәрендә педагогик һөнәр үзләштерделәр.

Хәзерге вакытта кызыбыз Гүзәлия киявебез Радмир белән Себернең кырыс һава шартларына карамастан, кызлары Диананы тәрбиялилиләр. Оныгыбыз беренче сыйныфта укып, гимнастика бүлегендә шөгыльләнә. Ә улыбыз Илнар Тольятти шәһәрендә яши.

Менә инде Җәмилә Мөхтәбәр кызы турындагы язмамны төгәлләргә вакыт килеп тә җитте.

Мин аны Шамил ага Баһаутдин сүзләре белән тәмамлыйсым килә. Ул 2005 елда болай дип язган булган: «Социализм чорында: «Комсомолка, спортсменка, красавица», - дигән әйтем бар иде. Җәмилә ханым - нәкъ шундый кеше. Спортның төрле өлкәсендә катнашучы, суган үстерү остасы, сыер савучы, мәкаләләр язучы.Менә шундый сыйфатларга ия булган кызны бик тә игътибарлы, акыллы һәм хәйләкәр егетләр күзе генә күрә белә. Мөхтәбәр кызының һәр күзәнәгеннән нур бөрки, һәр буыны шатлык чыганагы, күзләрендә дәрт, йөзендә канәгатьлек. Ул Камышлы авылы Халык театры артисткасы. Аңардагы талант, темперамент иксез-чиксез. Җәмилә - мескен хатыннан алып, бөек татар хатын-кызы Сөембикәне уйнарлык артистка!»

Февральдә кайнар йөрәкле милләтпәрвәр, динпәрвәр, ватанпәрвәр Таһир ага Мамышевка 86 яшь тулды. Шөкер, олы яшенә карамастан, ул хәзер дә хәрбиләрчә төз гәүдәле, ачык карашлы, аек фикерле, саф зиһенле булып кала. Әлеге сыйфатлар аның заман сулышы белән яшәвенә ачык дәлил һәм ишарә.

Римма НУРЕТДИНОВА

ИЛГӘ, ДИНГӘ ҺӘМ МИЛЛӘТКӘ ТУГРЫЛЫКЛЫ ХЕЗМӘТ

Үз чорының кыенлыкларын тулысынча кичергән ир

Таһир Гобәйдулла улы Мамышев 1928 елның 10 февралендә Похвистнево районы Мәчәләй авылында имам Гобәйдулла хәзрәт һәм Фатыйма абыстай гаиләсендә дөньяга килеп, җиде бала арасында үсә. Ачлы-туклы балачак, тетрәндергеч сугыш еллары да аның белемгә омтылуына киртә була алмый. 1942 елда җиденче сыйныфны тәмамлап, Камышлы педучилищесына укыга керә. Ул чор турында ул болай дип искә ала: *«Көндезләрен укып, төннәрен ярым ач килеш керосин лампасы яктысында ашлык суктырып, авыр эшләр башкарып яшәдек».*

1945 елда Камышлы педагогия училищесын тәмамлап, 1948 елга кадәр, Совет Армиясенә хезмәткә алынганчы, мәктәптә эшли. Аннан Вольск хәрби авиамеханиклар мәктәбен, Васильевск авиаучилищесын, Харьковның политехник институтын тәмамлый.

1947 елда Мәчәләй авылында Сабан туена сөлге җыйганда. Таһир Мамышев – уңда.

Советлар чорындагы җәлладлар бик сирәк нәселләрне урап үткән, билгеле. Таһир бабайның атасы да, гомере буена дингә тугрылыклы хезмәт иткән имам буларак, репрессия корбанына әверелгән. Большевизмның «усал җиле» аның улы Таһирга да кагыла. Әтисенең хөкем ителүе аңа тормыш юлында үтә алмаслык киртәгә әйләнә. Хәрби академиягә кергәндә аны мандат комиссиясе үткәрми.

Шуңа да карамастан, кайнар йөрәкле илпәрвәр буларак, Таһир ага 30 ел дәвамында Украина җирләрендә короллы көчләрнең төп терәге булган авиация-ракета системаларына хезмәт күрсәтә. Төпле белеме белән бергә аңа югары дәрәҗәдәге әхлак тәрбиясе дә даими ярдәм итеп тора.

1982 елда гына ул гаиләсе белән Куйбышевка әйләнеп кайта. 1983 елдан 1995 елга кадәр Таһир ага Мамышев хәрби хезмәтен майор-инженер дәрәҗәсендә Куйбышевның «Прогресс» заво-

Имам Гобәйдулла хәзрәт һәм Фатыйма абыстай Мамышевлар балалары белән. Таһир – икенче рәттә.

дында дәвам итә.

Армия сафларында тырышып хезмәт иткәне өчен ул орден-медальләргә лаек була. Сугышсыз чорда «Кызыл йолдыз» ордены белән бүләкләнү - гадәттән тыш сирәк була торган вакыйга. Хәрби хезмәттә инженер-майор дәрәҗәсендә Таһир ага Мамышевка менә шундый югары хөкүмәт бүләге тапшырыла.

Өлкә профсоюзлары тарафыннан «Иң оста рационализатор» дип танылa, рационализаторлык өлкәсендәге казанышлары өчен Халык хуҗалыгы уңышлары күргәзмәсе (ВДНХ) бүләкләренә ия була. СССРның кораллы көчләрендә уңышлы хезмәте өчен «Фидакарь хәрби хезмәт өчен» медальләренең өченче һәм икенче дәрәҗәлеләре белән бүләкләнә.

«Олы бүләк итеп сине миңа бер Ходаем үзе биргәндер»

Әлбәттә, Таһир бабай белән бергә күчмә хәрби тормыш авырлыкларын хәләл җефете Наилә әби кичерә.

«Олы бүләк итеп сине миңа бер Ходаем үзе биргәндер», - дип ягымлы итеп эндәшә Таһир бабай тормыш иптәшенә. *«Хатыныннымның түземлеге аркасында гына бар көчемне хезмәтемә бирә алдым»,* - дип сөйли ул башкаларга.

Наилә ханым 1929 елның 19 гыйнварында Похвистнево районының Гали авылында Мөхәммәтсафа һәм Минҗиһан Мостафиннар гаиләсендә бишенче бала булып дөньяга аваз сала. Сигез бала арасында үсә. Авылның урта мәктәбен тәмамлагач, Камышлы татар педагогия училищесында белем ала, аннан соң Шенталы районының Денис авылында укытучы булып эшли. Нәкъ шул елларда яшь лейтенант Таһир чибәр укытучы Наиләгә гашыйк була да инде. Озак та үтми, 1951 елның 24 апрелендә, алар никах укытып, язылышалар.

Таһир Мамышев гаиләсе белән. 1973 ел.

Гаилә башлыгы кайда - аның тормыш иптәше дә шунда була. Төрле хәрби частьләргә күчеп йөргәндә, Наилә ханым алар каршындагы редакцияләрдә эшли, гаиләдә өч бала тәрбияләп үстерә һәм аларның белем алуда яхшы билгеләргә укуларына, тәртипле, әдәпле булып үсүләренә бик зур әһәмият бирә.

Әле күптән түгел генә, 2014 елның гыйнварында, Наилә әби үзенең 85 яшьлек юбилеен билгеләп үткән. Тугызынчы дистәсен тутырып килсә дә, ул искиткеч ягымлы, көр күңелле булып кала, туган-тумачалары һәм иксез-чиксез дус-ишләре белән аралашып, тәмле-томнар пешереп, яшәлгән елларын канәгать, шөкер итеп искә ала.

Таһир Мамышев - ил сакчылар нәселенең башлыгы

Таһир Гобәйдулла улы һәм Наилә Сафа кызы Мамышевлар шәфкатьле һәм ата-анага рәхмәтле балалар тәрбияләп үстергәннәр.

Таһир бабайның зур горурлыгы - үзенең эшен дәвам иткән уллары һәм оныклары. Олы улы Наил хәрби инженерлар командалык училищесын тәмамлап, хезмәтендә подполковник дәрәҗәсенә ирешә. Кече улы Рафаил да хәрби училище тәмамлаган. Бүгенге көндә ул майор дәрәҗәсендәге электроника һәм радиотехник белгече. Оныклары Илгиз - капитан, Ринат өлкән лейтенант дәрәҗәсендә хезмәт итәләр.

Мамышевларның кызлары Нәҗия әти-әнисенең беренче һөнәрләрен дәвам итеп, укытучы булып эшли, оныклары Алия – икътисад белгече.

Биш оныкчыкларын тәрбияләп үстерүдә дә әби-бабайның йогынтысы бик зур.

Мәчет кысаларындагы ватанпәрвәрлек

Таһир аганың яшьлеге хәрби хезмәткә бирелеп, Украина җирләрендә узганга күрә, татар дөньясыннан ераграк була.

Әмма ул күп еллар туган җирен сагынып, татар сүзен ишетергә сусап яши. Ә инде Куйбышевка әйләнеп кайткач, мөселман мохитына тартыла.

Таһир Мамышев гаиләсе белән: Рафаил (сулдан уңга), Таһир, Нәҗия, Наилә, Наил. 1996 ел.

Таһир һәм Наилә Мамышевлар.

«Россия патриоты» исемле медаль белән бүләкләнгәндә.

«Яктылык» мәктәбендә укучылар белән очрашканда.

Кызлары Нәҗия әти-әнисен теплоходта Казанга һәм Шәһри Болгарга алып барган.

Гаскәр тәртибенә күнеккән ир динебез Ислам таләпләрен йөрәге белән кабул итә.

- *Коръән укырга өйрәнергә беркайчан да соң түгел икән. Алтмыш яшемдә мәдрәсә каршындагы якшәмбе мәктәбенә укырга килдем. Биредә биш ел Ислам нигезләрен үзләштердем.*

Әтиемнең хаҗга бару теләге бик зур булса да, ул бу бәхеткә ирешә алмады. Ә менә миңа, шөкер, бу изге сәфәр 65 яшемдә насыйп булды, - дип сөйли Таһир бабай.

Таһир әфәнде инде күп еллар Самар өлкәсе мөселманнарының Диния нәзарәтендә хезмәт итә, бүгенге көндә ул - мөфтият каршындагы ветераннар шурасының рәисе.

Самар Җәмигъ мәчетендә ул - дәрәҗәле кешеләрнең берсе. Аның фикеренә колак салалар, чөнки, офицер кеше буларак, Таһир Мамышев беркайчан да ашыгып карар кылмас, ә инде сүзенең төбендә хакыйкать, дөреслек, изге ният булыр.

Берничә ел элек Таһир бабай җәмәгатьчелек эшендә актив катнашканы өчен «Россия патриоты» исемле медаль белән дә бүләкләнгән иде. Әйе, ул моңа лаек шәхес, аның эшчәнлегенә исең-акылың китәр. Мәдрәсә төзелешендә дә катнашкан, төзелеш тәмамлангач, комендант вазыйфасын да үтәгән. Кирәк-яракларын туплауга, ашханәне җиһазлауга һәм башка күптөрле хуҗалык эшләрен башкаруга көч куйган.

Соңгы елларда ул Җиңү көннәрендә ветераннарның очрашуларын оештыра. Инвалидларга, интернатларга, балалар йортларына ярдәм итүне күздән ычкындырмый. Хәзрәтләр белән бергә солдатлар присяга кабул иткән җирдә катнаша. Хәрби частьләрдә мөселман солдатлары, «Яктылык» мәктәбендә укучылар белән очрашуларга бара. Татар авылларында йөреп, мәдрәсәдә укыр өчен шәкертләр сайлый.

Самардагы «Ватанны яклаучыларны мәңгеләштерү» төркеменең әгъзасы буларак, яшьләргә патриотик тәрбия бирүдә күп көч куя.

- *Күптән түгел мин Самар юридик институтында әлеге уку йортының курсантлары белән очраштым. Алар арасында 160 мөселман егетләре укый икән. Чыгышымны: «Әссәламегаләйкем», дип башлаган идем, шушы 160 курсант сикереп торып, бертавыштан: «Вәгаләйкем әссәлам!»* - дип җавап кайтармасыннармы!

- *Бу күренеш, әлбәттә, бер үк вакытта мөселман яшьләренең бердәмлеген, әдәплелеген, тәртиплелеген күрсәтте, һәм мине бик дулкынландырды. Мондый очрашулар яшьләрне берләштерсә, олы яшьтәгеләрне шатландыра,* – дип сөйли Таһир ага Мамышев яшьләнгән күзләрен сөртеп.

Бәхетле, гыйбрәтле тормыш

Таһир бабай белән Наилә әби Мамышевларның гаиләсендә татулык, мәрхәмәтлелек хөкем сөрә. Быел аларның гаилә корып җибәрүләренә 63 ел була икән инде. *«Кай арада узып киткән ул еллар? Сизми дә калганбыз. Югыйсә, барысы да бүгенгедәй генә кебек»,* – диләр Мамышевлар. Әйе, Сөбеханаллаһ диярлек гомер шул бу.

Өч ел элек җәүһәр туйларын бәйрәм итүче Таһир бабай белән Наилә әбигә Самар өлкәсе губернаторы Владимир Артяков тарафыннан гаилә йолаларын пропагандалауга зур өлеш керткән өчен Рәхмәт хаты да тапшырылган иде. Мондый игътибар күрсәтүгә юбилярларның ихлас шатланганнары истә әле дә.

Олы яшьтә булсалар да, Мамышевлар үзләрен бик әйбәт хис итәләр, сәяхәт итәргә яраталар. Соңгы елларда кызлары Нәҗия аларны теплоходта Казанга һәм Шәһри Болгарга алып барган. Таһир ага белән Наилә әби Кол Шәриф мәчетендә намазларын укып, Казан Кремлендә һәм башка тарихи истәлекле урыннарда булганнар, болгар бабаларыбыз рухына догалар кылып кайтканнар.

Таһир ага Мамышев үзен бик бәхетле дип саный һәм аны болай бәяли: *«Мин үз хезмәтемнең җимешен татыйм. Гаиләмне, матур өй корган кебек, төзергә тырыштым. Шуңа да, шөкер, ул нык та, якты да, иркен суларлык та, ышанычлы да булды. Һәркем нәкъ гаиләнең бәхет ачкычы булуына төшенсә иде».*

Минемчә, Таһир әфәнде - үз нәселе өчен генә түгел, Самар татарларына да үрнәк булырдай шәхес. Аның тормыш юлы халкыбызның ихтирамына лаек.

Таһир бабай белән Наилә әби Мамышевларга алга таба да бәрәкәтле тормыш, сихәтлек, зиһен сафлыгы һәм оныклар куанычын татып яшәргә язсын иде, дигән теләктә калам.

Большую часть XX века трудился в органах безопасности, расположенных в Поволжском регионе, Абдурахман Абубакирович Козлов. Поскольку его имя-отчество непросто было произнести из-за почти полного их созвучия в начале и обилия букв, коллеги по работе звали его Алексеем Федоровичем. В годы Великой Отечественной войны он жил в Татарской АССР и занимался обеспечением военных перевозок, состоя в штате отдела внутренних дел. Затем перешел в структуру НКВД и находился на оперативной работе в Куйбышевской области. Когда был создан 5-й отдел (борьба с идеологическими диверсиями противника) Абдурахман был переведен в его состав.

Рашид Шакиров

Основатель уникального музея

А.А. Козлов в начале служебного пути

Потом подполковник Козлов возглавил секретариат областного Управления. В этой должности он принимал участие в подготовке ответственных документов, наиболее выпукло продемонстрировав свою грамотность, пунктуальность и ответственность. Речь Абдурахмана Абубакировича была неторопливой, вдумчивой и украшенной национальной мягкостью говора. Владел он и татарским языком, не забывал родные напевы.

Как руководитель секретариата, Козлов часто встречался с начальником Управления генералом И.П. Кинаровым, и как-то однажды у них возникла мысль создать чекистский кабинет. Вскоре, в конце 70-х годов, он появился. Сначала это был своеобразный читальный зал, где сотрудники знакомились с секретными документами и закрытой литературой. Но постепенно он стал трансформироваться в музейную комнату, поскольку ветераны госбезопасности начали приносить сюда свои награды, интересные материалы и предметы. В это время на экраны телевидения вышел фильм «Тревожные ночи в Самаре» – о борьбе местных чекистов с контрреволюцией в начальные годы Советской власти. Практически это первый многосерийный телефильм в стране о чекистской работе. А консультировал молодых авторов сценария Абдурахман Козлов.

Его идея превращения чекистского кабинета в музей нашла поддержку у нового начальника УКГБ генерала В.С. Гузика. Были заказаны эскизы оформления музея, и вскоре они реализовались в металле, стекле и пластике. Большинство документальных материалов для стендов и витражей добыл Абдурахман Абубакирович, много времени проведший в различных архивах, в том числе центральном архиве КГБ, расположенном в Москве. Благодаря ему чекистская работа с 1918 года и до конца Великой Отечественной войны была представлена без временных пробелов, что оценили сотрудники, знакомясь с экспозицией.

Кроме осмотра выставленных материалов и предметов в музее начали проводить церемонии принятия присяги сотрудниками и другие торжественные мероприятия, носившие закрытый характер.

А 23 февраля 1979 года состоялось официальное открытие му-

А. А. Козлов, слева, и С. Г. Хумарьян в музее УФСБ

зея истории УФСБ по Самарской области. Его с тех пор посещают не только молодые сотрудники Управления, но и студенты, школьники, работники предприятий и учреждений г. Самары. Здесь можно получить информацию обо всех этапах истории Управления на протяжении более 95 лет.

По материалам музея и при участии А.А. Козлова были изданы книги «Не выходя из боя» и «Агрессия без выстрелов». Он часто публиковался в средствах массовой информации, рассказывая читателям о событиях в чекистской работе, носивших открытый общественно-политический характер. Причем

А. А. Козлов в центре, на встрече со студентами КПтИ

печатался и под своей фамилией, и под псевдонимом «А.Казанский». Регулярно становился Абдурахман Абубакирович участником встреч со студенческой молодежью, различных «круглых столов», активно занимался другой общественной работой по линии КПСС. По праздникам на груди ветерана-чекиста, участника Великой Отечественной войны можно было увидеть два ордена Красной Звезды и две медали «За трудовую доблесть». А всего он имел 17 различных наград, в том числе особо ценившийся в те годы знак «Почетный железнодорожник».

В 1997 году Абдурахман Абубакирович передал бразды руководства музеем Почетному сотруднику госбезопасности, полковнику в отставке Сергею Георгиевичу Хумарьяну, с приходом которого музейная работа получила очередной импульс развития. Появилось много новых экспозиций и экспонатов, связанных с деятельностью Управления, поскольку с точки зрения зарубежных спецслужб г. Куйбышев и область всегда входили в первую пятерку регионов СССР, интересовавших иностранные разведки. В музее побывали легендарные разведчики Джордж Блейк, Герой Советского Союза Геворк Вартанян, Герой России Алексей Козлов. В 2002 году музей посетил директор ФСБ генерал армии Н.П. Патрушев.

По материалам музея С.Г. Хумарьяном совместно с сотрудниками УФСБ по Самарской области изданы буклеты к 80-летию и 85-летию Управления, а также книга «Крепость на Волге». Новый руководитель музея написал и авторские книги «Разведка и контрразведка – лица одной медали», «Секретный марафон», «Литерное дело». Кроме того, по его сценариям сняты документальные фильмы «Этот день мы приближали…», «Мгновения», «Секреты без опасности» и др. Работа музея, который ежегодно посещают 500-700 человек в составе организованных групп, неоднократно отмечалась грамотами и дипломами.

Когда Управление ФСБ по Самарской области переехало в только что отстроенное здание, состоялось открытие музея на новом месте. На торжественной церемонии присутствовали ветераны и сотрудники органов безопасности, губернатор области В.В. Артяков, руководители других музеев города. В конце 2012 года музей посетил и нынешний губернатор Самарской области Н.И. Меркушкин. А Абдурахман Козлов свое детище в новых комнатах не увидел. Нет в живых и его жены Марии Федоровны, и дочки Марии.

В феврале текущего года музей УФСБ отметил свое 35-летие. Полковник в отставке Сергей Хумарьян на вопрос о доминанте в характере своего предшественника по руководству музеем ответил коротко: «Скромность».

А потом добавил: «Трудолюбивым был Абдурахман Абубакирович и порядочным, деликатным и приятным в общении, уважающим старших».

Пусть он таким и останется в памяти коллег и самарских татар.

Ученики Кабановской средней школы в музее УФСБ

Сотрудники ЦСКБ-Прогресс в музее УФСБ

Җәйнең матур бер көне. Күктә якты кояш елмая. Әнә, җигүле пар атларга төялеп, яшь егетләр, кызлар урманга күңел ачарга менеп баралар. Ат олавында утырып, гармун уйнап баручы егеткә кушылып, алар борынгы матур көйләрне сузып-сузып җырлыйлар. Бүген табигать шундый гүзәл! Искиткеч! Тирә-юньдә тәмле җәй исе аңкып тора, шушы матур мохитка ямь өстәп, кошлар сайрый.

Нурсинә Хәкимова. Денис авылы, Шенталы районы

Шаулап үткән гомер

Әйтерсең лә, яшьләргә кушылып, бар җиһан җырлый, шатлана! Чөнки бүген яшьлекнең иң матур, дәртле чагы! Чөнки Шенталы районындагы Татар Әбдекие авылының колхоз рәисе печәнгә төшкәнче дип, авыл яшьләренә ял көне итеп, шушы матур көнне бүләк итте ич!

Менә бик озак та үтмәде, хуш исле, чәчәкле, мәмрәп пешкән җиләкле аланга килеп җиткәч, егетләр-кызлар, шау-гөр килеп, уйнап-көлеп, дәррәү олаулардан сикереп төшеп, җырларга-биергә керештеләр.

Алар арасында Барый Гариф улы Әбүсәетов та була. Кулга-кул тотынып, түгәрәктә әйләнеп биегәндә, Барыйның күзләре авылдагы иң чибәр кыз – Мәсгудәнең күзләре белән очраша. Күр инде, Ходайның рәхмәте, язмыш димә, төрле уеннар уйнаганда да, алар гел янәшә туры киләләр. Ә оялчан, сабыр Мәсгудәнең күзләреннән ниндидер серле, якты нур бөркелә. Шул ук вакытта Барый аның күзләрендә үзенә карата битарафлык сизмәде, ә, киресенчә, егетне акылдан яздырырлык самими, эчкерсез ярату, наз тойды...

Я, Раббым! Чынлап торып гашыйк булды, күрәсең, Барый! Кем уйлаган мәхәббәт уты шулкадәр көчле могҗизага иядер, Адәм баласын җиде кат күкләргә алып менеп, якты йолдызлар арасында адаштырып калдырыр дип?!

Нинди кеше соң ул - Барый атлы егет?! Аның тамырлары кайдан чыккан?! Балачагы, үсмер еллары ничек үткән?! Хәзер, менә шушы хикәятебезне туктатып, аның үткән гомер тәрәзәсен ачып карыйк әле!

1918 елның көзге көннәренең берсендә Татар Әбдекие авылында Гариф белән Минзада Әбүсәетовларның гаиләсендә икенче бала булып дөньяга килә ул. Бу вакытта илебездә гражданнар сугышы бара, авылда төрле таркаулык килеп чыга. Авыл өстеннән аклар, кызыллар белән барган канкойгыч сугыш афәтләре, сәнәкчеләр фетнәсе уза. Сугыш булгач, кайсыбер авылдашларның, дин әһелләренең гомерләре аянычлы рәвештә өзелә. Сугыш сугыш инде ул. Бер гасырга якын вакыт узса да, бередә кем хаклы дигән сорауга әлегә кадәр тиешле җавап табылганы юк.

Хәзерге көндә Барый ага (күрәсең, ул бик игътибарлы булган), сугыш елларында узган күренешләрне исенә төшереп: «Мин бик кечкенә идем, әткәйнең кайда икәнлеген хәтерләмим. Әнкәй белән икәү генә булганда, өйгә сугышчылар килеп керделәр. Яшүсмер Мөнирә апамны яшергән булганнардыр инде. Чөнки яшь кызларны мыскыл итү, үзләре белән алып китү дә күп булган, диләр. Мин куркудан кычкырып елап, әнкәйнең итәгенә барып ябыштым. Килеп керүчеләр әнкәйгә бәйләнмәделәр, өйдә актарындылар да, ашар-эчәр ризык тапмагач, чыгып киттеләр», – дип сөйли.

1921 елдагы ачлык та Татар Әбдекие авылында онытылмаслык булып, тарихта тирән эз калдыра. Ә гомер атлары бернигә карап тормый, алга чабалар.

Озакламый авылда колхозлашу чоры башлана. Авыл халкының булган терлеген тартып алып, күмәк хуҗалык туплана башлый. Билгеле, барысы да бик шома гына бармый. Кемнең инде үз гомеренә авыл тормышында авыр хезмәт аша, тир түгеп, тапкан байлыгын тар-мар иттереп, сыналмаган күмәк хуҗалыкка китереп тапшырасы килсен ди! Менә шул чакта гомер буе туганнарча аралашып яшәгән кешеләр арасында үзара аңлашу дигән нәрсә юкка чыга, авыл исә икегә бүленә. Авыл өсте аһ-зар, күз яшенә күмелә. Чөнки таза тормышта яшәүче кешеләргә «кулак», дигән ярлык тагып, ку-

ларына богау салып, алар ерак Себергә озатыла башлыйлар.

Форсаттан файдаланып, шуны да искәртеп үтәсем килә: кызганычка, менә шушы елларда кузгалган «репрессия», дип аталган афәт җае чыккан саен, бик озак еллар буе күпме мөселман кардәшләребезнең гомерләрен исраф итеп, газап чиктереп, мәңгелек йортка озата! Булачак киләчәк буын – гөнаһсыз сабый балаларны әти-әниләре белән төрмәләрдә

черетә, алардан аерып, ятим итә, туган илсез-җирсез калдыра!

Гасырга якын гомер үтеп китсә дә, төзәтә алмаслык әрнүялгышлар, хаталар әле дә төзәлеп бетә алмый!

Барыйның әтисе авылда урта хәлле крестьян булып саналса да, ул колхозга керергә бик атлыгып тормый. Чөнки хатыны Минзада, колхозга кергәч, уртак түшәк, ягъни хатын-кызлар башка ирләр белән бергә йокларга тиеш булалар икән, дип елый. Гарифнең авыру хатынын рәнҗетәсе килми. Күпмедер вакыт узып, Минзада вафат булгач, Гариф үз җирләрен, атын, сыер-сарыкларын күмәк хуҗалыкка илтеп тапшыра. Бу вакытта Барый күрше Денис авылы мәктәбендә бишенче сыйныфта белем ала торган була. Билгеле, әнисе үлгәч, ул укуын тәмамлый алмый, үз авылына кайта, чөнки апасы Мөнирә тормышка чыккан, әтисе көн-төн колхоз эшендә бил бөгә, ә йорт хуҗалыгында эшче кирәк була. Бераз гомер үткәч, аның әтисе өйләнә.

Заманалар үзгәреп, хәзерге Камышлы районында (ул вакытта Байтуган районы булып саналган) Камышлы авылында укый алмый калган яшьләргә 6, 7 нче сыйныфларны тәмамлап, авыл хуҗалыгы техникумында һөнәр үзләштерү мөмкинлеге ачыла. Яшүсмер Барый агроном һөнәрен сайлый.

Ул укуын уңышлы гына тәмамлагач, аларны юллама буенча төрле җирләргә озаталар. Яшь егет, бәхетенә, Шенталы районындагы Денис разъезды туры килә. Биредә зур машина-трактор төзәтү паркы ачылган була. Аның карамагына, участок агрономы буларак, барлыгы алты авыл хуҗалыгы һәм посёлок беркетелә.

Хәзер мәкаләмнең башында язып үткән вакыйгаларга кабат әйләнеп килеп, яшьлек елларын искә алып, шуны әйтәсем килә: авылда көзге урып-җыю мәшәкатьләре тәмамлангач, кызегетләр өчен очрашу урыны - кич утырулар, каз өмәләре башлана. Менә шундый кичәләрнең берсендә Барый Мәсгудәгә тәкъдим ясый. Алар кар явып, чана эзләре төшкәч, өйләнешергә карар кылалар. Көннәрдән-беркөнне Барый дусты Габдулла белән план коралар. Кызның әтисе Зыятдин авылда гына түгел, тирә-юньдә танылган оста тегүче буларак билгеле була. Алдан сөйләшенгәнчә, Габдулла тегүче өенә кереп, аңа үзенә тун тегеп бирүне үтенә. Алар сөйләшеп торган арада, Мәсгудә әкрен генә комган алып, өйдән чыгып, лапас астына юнәлә. Янәсе, ул бәдрәфкә чыга. Үзе шул арада, алдан чыгарып яшерелгән төенчеген тиз генә эләктереп алып, капка төбендә дуслары белән, яхшы атка җигелгән чанада, аның чыгуын борчылып, түземсезләнеп көтеп торучы, баһадирдай киң күкрәкле, гомерлек сөйгән яры – Барыйның җылы кочагына, тун эченә атылып кереп кача.

Булачак кияүнең кыю дусты атына әкрен генә эндәшүгә, аны бер сүздән аңлаучы канатлы коштай җирән кашка ике гашыйкны чит күзләрдән яшерергә тырышкандай, декабрь аеның көчле, ап-ак бураны эченә кереп, күздән юк була...

Габдулла тегүче белән сөйләшеп туйгач, өйдән чыгып китә. Ә кызның әти-әнисе Мәсгудәнең өйгә кергәнен бик озак көтәләр әле. Шуннан соң гына аңлап алалар алар Габдуллага нинди «тун» кирәклеген. Яшьләргә килгәндә, төп йортта киленне каршы алу матавыклары башланган. Мичтә бәлеш пешкән, кайнар, майлы коймак та табынга чыгуны зур түземсезлек белән «көтеп» тора. Түрдә тәпәне белән ачы бал утыра. Әйтергә кирәк, яшь кияү - Барый өендә, гадәттәгечә, татар халкының милли гореф-гадәтләрен, йолаларын туры китереп, килен төшерәләр. Төбәнә кадәре киереп ачып куелган капкадан салкын һавада борынынннан пар бөркетеп, йортка җирән кашка килеп кергәч, каенана буласы әбекәй белгән догаларын укып, тун җәелгән җирдә, ап-ак мендәргә басты́рып, килен төшерә. Ул киленнен бал белән майдан, таудай күпереп пешкән түгәрк ипине сындырып, тозга манып, авыз иттерә. Килен төшергәндә генә әйтелә торган иң кирәкле, гыйбрәтле сүзләрне әйтә.

Шул арада якында гына, тискәре көчләрне «качырып», һавада аткан көчле мылтык тавышы яңгырый.

Яңа нигезгә яшь киленне кабул иткәч, өйдә чама хисен югалтмый гына ашау-эчү, сыйлану мәҗлесе үтә. Кыз урлашкан дус егетләр өйләренә таралышкач, каенана – әнкәй яшь киленне йокларга үз янына яткыра. Чөнки никах укымыйча, егет белән бергә ятып йоклау зур гөнаһ саналган ул заманнарда.

Икенче көнне тышта буран басылган, кышкы кояш йокыдан уянып, үзенең серле елмаюы белән

җир йөзен иркәли. Гадәттәгечә, Барыйның әнисе яшь килен белән мич тирәсендә тәмле ризыклар пешерәләр, әтисе Гариф мунча ягып җибәрә. Түр башына яшь килен сөлгесе эленеп, бөтен эшләр дә тәгәлләнгәч, булачак кияүнең әтисе мулла бабайдан яшьләргә никах укуны үтенеп, мәҗлескә дәшә. Ә яшь кияү бәхиллек-ризалык, ата-ана хәер-фатихасын алыр өчен, кыңгырау тагылган җигүле пар атка утырып, Мәсгудәнең әти-әнисен никах мәҗлесенә чакырырга бара.

Кызына нык үпкәләгән була тегүче Зыятдин бабай. Ул үзе мәҗлескә килми, аның өчен абыйсы Суфиян килә.

Бераз алга китеп әйтәм, соңрак кияве белән кызының берсен-берсе өзелеп яратуларын, Барыйның яхшы ир булачагын аңлаган Зыятдин ага яшьләргә бәхиллеген бирә, аларга хәерле, тигез тормыш тели.

Ләкин ни кызганыч! Бу яшь парга үзара яратышып, сабыйлар тудырып үстерергә язмаган икән. Илебездә афәтле Бөек Ватан сугышы башлана. Мәсгудәне башка хатын-кызлар белән, төрле һава шартларына карамастан, атлар белән ком-балчык ташып, юл салырга алып китәләр. Октябрь аенда Барыйга да фронтка китәргә чакыру кәгазе килә.

Аларны Самар шәһәреннән Саратов өлкәсенә озаталар. Биредәге Вольск шәһәреннән берничә чакрым ераклыкта урнашкан хәрбиләр шәһәрчегендә булачак солдатларны киендерәләр һәм бер ай әзерлек курслары үткәрәләр. Аннан соң 1966 санлы пулемёт һәм пехота полкына беркетеп, корал тоттырып, хәрби кирәк-яракларны җиткереп, тулы сугышчан әзерлектә эшелоннарга төяп, туп-туры фронтка озаталар. Тула һәм Орёл шәһәрләрен үткәндә Барый чын сугыш белән күзгә-күз очраша. Батальон өстендә кинәт дошман самолётлары пәйда була. Шул вакыт дошманнар автоматлардан ут сиптерергә, тирә-юньне тупка тотарга керешәләр. Паника башлана, күп кенә солдатлар һәлак булалар. Менә шул чагында яшь сугышчы сугышның йөзе хатын-кыз йөзе түгел икәнлегенә тагын да ныграк инана. Фронт юлларын үткәндә аңа фашистларның шәһәр-авылларны яндырып, күп кешеләрне, бигрәк тә гөнаһсыз сабыйларны, үтереп китү очраклары белән дә очрашырга туры килә. Ул ике мәртәбә яралана. Сугышны тәмамлауда зур өлеш кертеп, Бөек Җиңүне Германиядә каршы алу бәхетенә ирешә. Аннан соң япон самурайлары белән көрәшә.

Тормыш тәҗрибәсе туплаган фронтчы ир-егет туган авылына бары тик җиде елдан соң гына әйләнеп кайта ала.

Аны биредә үзенә тугрылык саклап, өзелеп көтеп торган хәләл җефете Мәсгудәсе һәм карт әти-әнисе шатланып каршы алалар.

Билгеле, яшь сугышчыга бик озак ял итәргә туры килми, ул фронтта чагында авыл хуҗалыгы производствосы таркалу чигенә җиткән. Тормыш авырлыгы, хәерчелек, туйганчы ашарлык ипи юклыгы турында сөйләп бетерерлек тә түгел. Шуның өчен аны сугышка киткәнче хезмәт куйган элеккеге урынына – участок агрономы итеп эшкә алалар. Барый янәдән алты авыл хуҗалыгы эчендә кайнарга тотына. Ә 5-еллык коммунистик планнар аңардан бары тик икмәк кенә таләп итә башлый.

1952 елда колхоз рәисләре әзерләү өчен өлкәбездә курслар ачыла. Барыйны райкомга чакырып алып, укырга барырга, дигән боерык җиткерәләр. Ә укып кайткач, ул Татар Әбдекие авылында колхоз рәисе булып эшли. Биредә ун елга якын хезмәт иткәч, ике сугышта булган ветеран озак еллар ял, йокы күрми арыганлыктан, эштән китәргә рөхсәт сорый. Юк, уңган, тормыш тәҗрибәсе туплаган җитәкчене җибәрмиләр, рәис ярдәмчесе итеп булса да калдыралар.

Соңрак Барыйга күрше чуваш авылы Ташлыда агроном булып эшләргә туры килә. Гел юлда, аяк өстендә күп йөрергә туры килгәч, колхоз җитәкчесе аңа фатир бирергә, бирегә гаиләсен алып килеп, төпләнергә киңәш иткәч, ул уйга кала: минем үсеп килүче алты балам үзләренең татар милләтеннән икәнлеген онытып, мәктәптә рәхәтләнеп татар телен өйрәнеп, аның матур гореф-гадәтләре, сәнгате, мәдәнияте белән танышу, авыл уртасындагы мәчет манарасыннан ишетелгән моңлы азан тавышын ишетеп үсү бәхетеннән мәхрүм булсалар, без тормыш иптәшем Мәсгудә белән алар күзенә ничек күтәрелеп карарбыз, үзләренең тамырлары – әби-бабайлары турында сорасалар, ни дип җавап бирербез икән, дип уйлыйлар һәм үз туган авылларында гына яшәргә, дигән карарга киләләр.

Менә шулай итеп, шушы матур гаилә 50 елга якын тигез гомер иткәч, Барый ага Мәсгудә апаны мәңгелеккә югалта. Аннан соң ул Миңниса әби белән егерме ел тормыш итә. Ә хәзер Барый ага балалары тәрбиясендә, гамәл кылып яши. Мин аның белән очрашуга баргач, Шенталыда табиб–ренгенолог булып эшләүче улы Раил белән сөйләшеп алырга да туры килде.

– Шундый әти-әниләребез булганда, без бик бәхетле. Алар безгә – алты балаларына дөрес тәрбия биреп, тормышка яраклы итеп үстерделәр. Барыбыз да югары белем алып, яраткан һөнәребезне үтәп яшибез. Минем табиб булып хезмәт итүемә дә егерме елга якын вакыт үтеп китте инде. Сугыш елларында авыр хезмәттә изелеп, исәнлеге какшаган әниемнең авыруын күргәч, минем мохтаҗ кешеләргә ярдәм итәсем килү теләге шушы һөнәрне сайларга этәрде, – дип сөйләде ул.

Мин Барый ага белән әңгәмәбезне тәмамлар алдыннан:

– Адәм баласының бәхете нидә? – дип сорадым.

Җир йөзендә бер гасырга якын яшәгән Барый ага бер дә икеләнеп тормыйча:

- Аның бәхете җирдә хәләл икмәк үстереп, яхшы гаилә корып, үрнәк итеп куярлык балалар тудырып үстерүдә һәм һәрчак кеше булып калуда, - дип җавап бирде.

Умелый автоматчик – в депо, героический автоматчик – на фронте

В вагонном депо станции Батраки (ныне ст. Октябрьск Куйбышевской железной дороги, Самарская область) в 1938 году появился юноша, живший поблизости – в селе Костычи. Там стоял небольшой дом, где он провел часть детства и юность. В этом селе паренек и учился – в школе №30. Звали нового слесаря депо Махмут АИПОВ.

Рашид Шакиров

Его отец Илач Хаджиахметович перевез семью в Костычи, когда Махмут был в дошкольном возрасте. Трое сыновей Илача рано остались без скончавшейся от болезни мамы Мафтюхи Даутовны, и он женился второй раз, взяв в супруги Зулейху Азизовну, которая имела от первого брака трех дочерей. Так у трех братьев возникли три сводные сестры, а потом и родная, поскольку во втором браке Илач и Зулейха родили дочь Рабию.

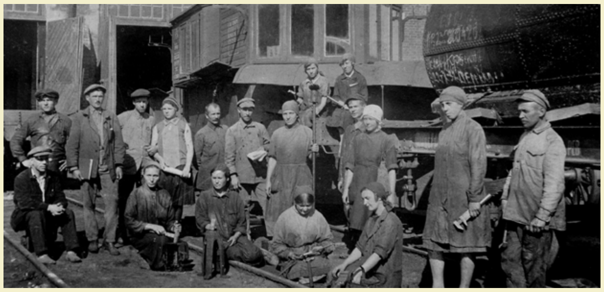

Передовые рабочие вагонного депо ст. Батраки в 30-е гг. Кто-то из них мог работать с М. Аиповым

А Махмут появился на свет 12 июля 1920 в селе Кирюшкино Хвалынского уезда Саратовской губернии (позже Старокулаткинский район Ульяновской области). По словам сестры Рабии, он был добрым и отзывчивым. Любил бегать на Волгу, чтобы порыбачить или посидеть, вглядываясь вдаль и думая о чем-то заветном.

Со временем Махмут освоил профессию слесаря, работая старательно и умело. Его деповский коллега А. Тихонов впоследствии напишет, что и он, и Аипов трудились слесарями-автоматчиками. Махмут мечтал учиться дальше, полагая, что за железнодорожным транспортом большое будущее. А еще он ходил на занятия в кружок ОСОАВИАХИМа (Общество содействия обороне, авиационному и химическому строительству – предшественник ДОСААФ).

Когда началась Великая Отечественная война, двое старших сыновей из семьи Аиповых (Михаил и Алексей) ушли на фронт. Махмута в армию не брали – нужен в депо. Бывало, что он с коллегами сутками не выходил из него. «Работы, действительно, было много, – отмечал уже упоминавшийся А. Тихонов. – Беспрерывно шли составы с фронта и на фронт, их надо было обслуживать, а людей не хватало». Так шли дни за днями: работа по 12-15 часов, короткий сон – и снова работа.

А в военкомате на заявлениях Аипова регулярно ставили слово «бронь». Но когда он пришел с похоронкой на брата Михаила, погибшего под Калининым, такую резолюцию военный комиссар ставить

не стал. И в апреле 1942 года через Пролетарский райвоенкомат г. Куйбышева М. Аипова призвали служить в Красную Армию.

Уже в мае он участвовал в боях на Юго-Западном, а затем Сталинградском фронтах. В сентябре Махмут был ранен, но вскоре вернулся в строй. Год спустя он сражался на Южном, а затем 3-ем Украинском фронтах. А к весне 1944 года стал стрелком 8-й стрелковой роты 990-го стрелкового полка 230-й стрелковой дивизии 5-й ударной армии 1-го Белорусского фронта.

Рядовой Аипов воевал храбро и умело, громя вместе с боевыми товарищами немецких захватчиков. 17 апреля в боях на подступе к Севастополю он разведал расположение огневых средств противника. В схватке с группой гитлеровцев Махмут уничтожил двух вражеских солдат, был ранен, но сумел вернуться в часть и доставить ценные сведения. За это красноармейца Аипова наградили медалью «За отвагу».

В 1944 году он стал членом ВКП(б). В одном из боев того же года Махмут был тяжело ранен и попал в госпиталь. Здесь он встретил брата Алексея, тоже раненного, и поведал ему о кончине Михаила. (По словам Мафтуры Рафиковой, племянницы мачехи Аиповых, настоящее имя Михаила – Кашаф. Можно предположить, что и Алексей имел татарское имя). Алексея вскоре комиссовали, поскольку при выполнении приказа – разминировать мост – он попал под снаряд, выпущенный из замаскированного танка, и потерял руку.

А Махмут, как только стал выздоравливать, начал писать рапорты с просьбой послать его на фронт и добился желаемого. С октября он в составе своего полка участвовал в Варшаво-Познанской, Висло-Одерской операциях. Вскоре на гимнастерке красноармейца появилась вторая медаль «За отвагу».

Так вместе со своей дивизией он дошел до Берлина, где развернулись жесточайшие сражения с немцами. «В целом, бои за Берлин

Аипов (стоит) и фронтовой друг

в памяти сливаются в один непрекращающийся ни днем, ни ночью бой: в домах, подвалах, на этажах, – писал впоследствии однополчанин Аипова Иван Аксинин. – Пятая стрелковая рота 2-го батальона 990-го полка к началу наступления на Берлин была укомплектована полностью, а к 8 мая вышли из боев всего семь человек».

В одном из боев по овладению пригородом Берлина Каульсдорфом, состоявшихся 22 апреля 1945 года, Махмут заменил выбывшего из строя наводчика пулемета и подавил вражескую огневую точку. Будучи дважды раненым, он продолжал вести огонь до подхода подкрепления. Одно из ранений оказалось очень тяжелым, и от него в тот же день автоматчик Аипов скончался.

31 мая 1945 года Указом Президиума Верховного Совета СССР рядовому Аипову Махмуту Ильячевичу посмертно присвоено звание Героя Советского Союза. В наградном листе говорилось: «Своим героическим поступком Аипов содействовал успешному уничтожению врага и овладению столицей фашистской Германии…».

Махмут стал одним из десяти Героев Советского Союза 990-го стрелкового полка. Сам полк за успешное выполнение поставленных задач был награжден орденом Суворова 3-й степени. Такую же награду получила 230-я стрелковая дивизия, которой вместе с ее полками присвоили наименования «Берлинских».

Только в июле 1945 г. в село Костычи пришло письмо от командования части, из которого семья узнала, что Махмут погиб под Берлином и ему присвоено звание Героя Советского Союза. Вот выдержки из этого письма: «Уважаемая Зулейха Азизовна! …В составе нашей части красноармеец Аипов громил врагов на полях Украины, Молдавии, в Польше, в Берлине. В жесткой схватке на окраине Берлина он уничтожил 27 фашистских солдат и офицеров. Истекая кровью, он не допустил врагов, пытавшихся оттеснить наше подразделение…»

Вскоре Героя проводили в последний путь. Авторы некоторых публикаций пишут, что его похоронили в предместье Берлина. Это утверждение вызывает сомнения – ведь впереди еще были десять дней упорнейших городских боев. По другим источникам, Махмута предали земле в германском городе Кюстрин (польское название – Костшин), который расположен в

Сестра Рабия

Военное кладбище в г. Мендзыжеч

60 км восточнее Берлина. (С 2003 года город называется по-другому – Костшин-на-Одре, ныне Любушское воеводство, Польша).

Второй вариант выглядит более убедительным, поскольку к концу марта 1945 года соединения 5-й ударной и 8-й гвардейской армий овладели Кюстрином и объединили занятую территорию в плацдарм шириной до 44 км и глубиной 7–10 км. Это было сделано несмотря на то, что, как писал генерал-полковник вермахта Гейнц Гудериан, немецкие части под Кюстрином «...с величайшей храбростью выполняли свой долг». В дальнейшем Кюстринский плацдарм сыграл важную роль в Берлинской наступательной операции. К 16 апреля для решающего движения на столицу Германии на плацдарме были сосредоточены главные силы 1-го Белорусского фронта. Понятно, что в конце апреля здесь можно было провести захоронение Аипова.

И копия донесения о безвозвратных потерях подтверждает это предположение. Документ гласит, что Махмут «похоронен в братской могиле на дивизионном кладбище в 500 метрах севернее г. Кюстрин на площади бывшего стадиона, в 150 метрах от шоссейной дороги, ведущей из Кюстрина в Мойдам (или Нойдам?) (Германия)».

Но на исходе войны этот город был уничтожен бомбардировками союзников. Видимо, поэтому в том же 1945 году Махмута перезахоронили в братской могиле на советском воинском кладбище, только что созданном в городе Мендзыжеч, на улице Вашкевича (ныне Любушское воеводство, Польша).

Но в августе 1947 года на заседании мендзыжецкого отдела Общества польско-советской дружбы было принято решение об эксгумации останков погибших и создании нового военного кладбища. Место ему было выбрано в 1,5-2,0 км от г. Мендзыжеч, с левой стороны около шоссе, ведущего в Сквежину. Сюда до 17 марта 1948 года после завершения эксгумации был осуществлен перенос останков 451 советского воина из 36 населённых пунктов. Эти действия проводились и в последующие годы. Так, 6 марта 1979 года на основании письма министерства государственного управления местной промышленностью и защиты окружающей среды ПНР были идентифицированы и преданы здесь земле останки Махмута Аипова. Сейчас на этом мемориале 2074 захороненных, из них известными числятся 1147 человек.

А всего в 648 захоронениях на территории Польши находятся останки 650 тысяч советских воинов. Путь к Победе отмечался могильными плитами, пирамидками со звездочкой, а то и просто безымянными бугорками земли.

Волжане не забывают своего Героя. К 50-летию Советской Армии в вагонном депо станции Октябрьск установили мемориальную доску, оформили стенды с материалами о его жизни и подвиге. Именем Аипова названы улица, на которой он жил, и школа № 11 в г. Октябрьске (в 1956 году поселки Батраки, Костычи, Первомайский и Правая Волга образовали самостоятельный населенный пункт – город Октябрьск). Также имя земляка три десятилетия носила пионерская дружина местной школы №30, и десять раз эта дружина признавалась правофланговой в городе. В школе № 11 есть свой музей с экспозицией о Махмуте. А на площади Славы в Самаре расположен памятный знак «Куйбышевцы – Герои Советского Союза», где выбита строчка про М.И. Аипова.

Биография и фотография героя размещены и в краеведческом музее Старокулаткинского района Ульяновской области, куда часто приходят учащиеся, чтобы послушать рассказ экскурсовода об Аипове. В поселке Старая Кулатка стоит обелиск 296 землякам, погибшим в Великой Отечественной войне. Имя Махмута высечено на нем.

А планом мероприятий по содействию Старокулаткинскому району в улучшении социально-экономической ситуации предусмотрена установка в райцентре бюста Героя Советского Союза Аипова Махмута Илачевича в рамках реализации мероприятий областной целевой программы.

В этом плане мероприятий использовано правильное отчество Махмута. Но встречаются еще три варианта: Ильячевич, Ильячович и Ильясович. Официальный, видимо, такой – Ильячевич. По крайней мере, он использован в документе о присвоении ему звания Героя Советского Союза, и им следует руководствоваться, хотя он и странный для татарского глаза и уха. Видимо, в свое время «постаралась» паспортистка или армейский писарь.

Жительница симбирской земли Алия Мингачевна Зиновьева разместила в Интернете такие слова про М.И. Аипова: «Это брат моей бабушки, и я очень им горжусь! Я собираю информацию для моих детей. Они должны знать свою историю». Да будет так!

Завершалась последняя осень Великой Отечественной войны... Красная Армия вела боевые действия на территории стран Европы, нацелившись на окончание войны в Берлине. Но пока впереди была очередная преграда – река Дунай с закрепившимися на берегу войсками Германии и ее союзников.

Родился на Волге, погиб на Дунае

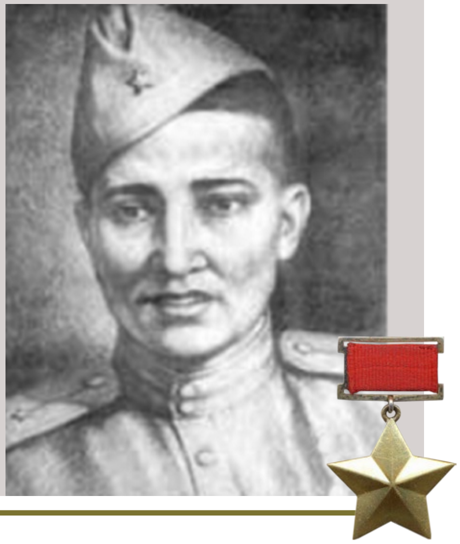

Рашид Шакиров

27 ноября 23-й стрелковый корпус получил задачу – форсировать реку на участке Эрд, Эрчи. В соответствии с приказом 2-й батальон в составе 1-го полка 99-й дивизии совершил марш на остров Чепель, чтобы ночью выйти на берег Дуная, окопаться у земляного вала и занять оборону.

Командир взвода младший лейтенант Рауф Кутуев отдал распоряжение своим бойцам: «Днем никакого движения. Каждому выбрать сектор и вести тщательное наблюдение за немцами».

Двое суток батальон, зарывшись в землю, лежал на берегу реки. Командиры и бойцы старались засечь каждую вспышку огневой точки противника, любое движение на том берегу. Потом поступил приказ отойти от реки.

«Ну вот, посмотрел на голубой Дунай, – заговорил Кутуев. – Вернусь после войны в Актюбинск, меня же спросят: был на Дунае – расскажи, какой он». Увлекся младший лейтенант, и в его черных, как уголь, глазах запрыгали чертики. Высоко поднялись широкие брови, обычно сжатые губы расплылись в озорной мальчишеской улыбке. «Не такой он уж и голубой», – отозвался кто-то из бойцов. – Скорее, желтовато-мутноватый, не то что Волга». Любившие своего командира солдаты знали, что он родом с берегов другой великой реки.

Да, Рауф Кутуев родился в 1925 году в Самаре, в семье служащих. Через пять лет его семья переехала в г. Актюбинск. С 1934 года Рауф обучался там в татарской школе №4, где окончил 6 классов. Затем он в течение года продолжил свое образование в школе №2. Когда Ибрагим Идиатуллович уходил в сентябре 1941 года на фронт, он попросил сына помогать матери и младшей сестре. Рауф кивнул головой в знак согласия, но потом сказал: «На фронт пойду фашистов бить».

В феврале 1942 года Рауф пошел работать на оборонный завод № 692 (после войны он стал называться «Актюбрентген»), где получил специальность слесаря.

Заводоуправление Актюбрентген

Через год юношу вызвали в Актюбинский горвоенкомат. «Вы уже не раз просились на фронт, – сказали ему. – Вот и настал ваш черед». Рауф давно рвался на передовую, так как хотел отомстить за погибшего отца.

Сначала Р.И. Кутуев был направлен в войска 3-го, а затем 2-го Украинских фронтов. Боевое крещение он получил в августе 1943 года, когда их взвод, состоявший из неоперившихся юнцов, оказался окруженным. Но бойцы отразили натиск фашистов, а затем вместе с подмогой перешли в контратаку. В этом бою командир отметил среди других и Кутуева. Рауф стал ефрейтором. И в последующих сражениях он проявлял мужество и решительность.

Отлежав в госпитале после первого серьезного ранения, Рауф готовился к возвращению в часть. Но ефрейтора в ноябре 1943 года отправили на краткосрочные курсы командного состава, и через полгода ему было присвоено звание младшего лейтенанта. В госар¬хиве Актюбинской области хранится оценочный лист курсанта Кутуева Р.И., где указаны полученные им положительные оценки при сдаче выпускных экзаменов.

И снова Кутуев на фронте. Он принял под командование взвод пехотинцев 6-й стрелковой роты 2-го стрелкового батальона 1-го стрелкового полка 99-й Житомирской дивизии. 18-летний офицер был не по возрасту требовательным, задания командования выполнял четко и грамотно. А молодежь роты выбрала Рауфа своим комсоргом.

Солдаты, что постарше, старались оберегать в боях молодого командира, но это не всегда получалось. 20 сентября 1944 года Р.И. Кутуев получил ранение в обе ноги, и бойцы вынесли его с поля

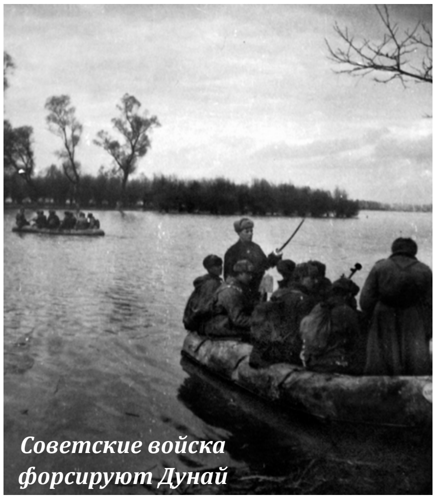

Советские войска форсируют Дунай

сражения. К счастью, раны оказались не опасными, и Рауф упросил командира роты оставить его во взводе.

3-го декабря в батальон доставили приказ по дивизии. «Товарищи бойцы, сержанты, офицеры. Нам выпала великая честь перенести знамена наших полков на западный берег Дуная. Не в первый раз русским солдатам шагать через Дунай, не в первый раз и многим из вас брать с боем реки, преследуя гитлеровскую нечисть...», – было написано в нем.

Второму батальону предстояло стать тараном наступающих советских войск. Но вот только далеко не всем в шестой роте Чубарова приходилось форсировать реки. Алексей Чубаров вспоминал, что командовал он резервной ротой, в которой была велика доля необстрелянной молодежи. Многие в батальоне понимали, что потерь не миновать. Задача ему была поставлена такая: бесшумно достигнуть противоположного берега в районе населенного пункта Эрчи, сломить сопротивление врага в первых траншеях, прорваться к шоссейной дороге Будапешт – Секешфехервар и занять высоту.

Операция началась 4 декабря в 23:00. Лодки и плоты отчалили от берега. В центре двинулась 6-я рота Чубарова, слева – 4-я Милова, справа – 5-я Полякова. Ширина реки в месте переправы достигала 800–900 метров. Ветер хлестал дождем так, что не видно было и рядом идущей лодки. Но боевое охранение немцев их обнаружило, и форсирующие Дунай воины попали под обстрел. Лодки стали тонуть, начались людские потери, особенно большие в пятой роте.

Комбату доложили, что цели достигла шестая рота. Она успела проскочить водную преграду и сохранила боеспособность. На флангах роты, у соседей, многие плоты были потоплены прямыми попаданиями снарядов, и связь с ними оказалась прерванной.

Стало ясно, что успех атаки во многом зависит от того, как теперь будет действовать эта рота, в рядах которой был и Кутуев. С утра до вечера рота отразила множество атак немцев. Ее командир старший лейтенант Чубаров в начале боя был дважды ранен, но продолжал руководить действиями своих солдат. Третье ранение Чубарова оказалось тяжелым, и он выбыл из строя. Руководство ротой взял на себя командир взвода Олег Колычев.

Едва высадившись на правый берег, бой с противником завязал и взвод Р.И. Кутуева. Забросав окопы гранатами, солдаты пошли врукопашную. Взводу удалось преодолеть оборону немцев и ворваться в одну из деревень. Когда пулеметный расчет вышел из строя, Рауф бросился к пулемету и подбил три автомашины противника, а также сразил десятки немецких солдат. Кутуева ранило, но он не покинул поле боя.

Немцы четыре раза переходили в контратаку, и всякий раз получали отпор. Положение стало критическим, когда танки противника начали обходить позицию батальона. Головная машина подобралась к высоте, которую оборонял взвод младшего лейтенанта Кутуева. Со связкой гранат он бросился под нее. Весть о подвиге комсорга роты облетела батальон и как бы удесятерила его силы. Ни один из 20 танков не прошел, что позволило красноармейцам закрепиться на захваченном рубеже и обеспечить расширение плацдарма на правом берегу Дуная.

Павший смертью храбрых Рауф Кутуев совсем немного не дождался прихода подкрепления. В ночь с 5 на 6 декабря переправились все подразделения 99-й дивизии. Но на этом борьба за Дунай еще не закончилась, продолжалось и его форсирование, и сражение на берегу.

Потери в рядах советских воинов были велики. Вот что записано в дневнике венгерского полковника Эмиля Томка: «Наша артиллерия беспрерывно расстреливала русских, пытавшихся переправиться через реку. Их утюжили и немецкие бомбардировщики. Из нашей округи по ним палило три миномета. Но несмотря ни на что, русские продолжали форсировать реку... Самое чудовищное происходило там, где берег находился в немецких руках. Немцы стреляли из пулеметов по высадившимся солдатам. Шансы на выживание их были предельно малы...».

Преодоление полноводных рек в ходе военных действий,

9 мая открытие камня о сооружении аллеи ГСС в Актобе

как правило, дается наступающим большой кровью. Есть публикации, авторы которых считают, что потери на Дунае были неоправданными, что сказалось стремление командующего фронтом Р. Малиновского опередить своего коллегу Ф. Толбухина в скорости продвижения на запад и т.д. Так было это или не так – не является предметом рассмотрения настоящей статьи. Отметим только, что потери Красной Армии на территории Польши и Германии были в 5-7 раз больше, чем в Венгрии.

Что же касается второго батальона, то он выполнил поставленную задачу. Оставшихся в живых комбат собрал во дворе дома, где только что шел бой. В строю стояло всего… семнадцать человек. Им предоставили трехдневный отдых в поселке Мариахаза, что расположен в трех километрах севернее села Эрчи. «Это был отдых для тела, – вспоминал замполит полка С.П. Серых, – но не для души: мы хоронили героев, павших в боях за плацдарм: Рауфа Кутуева, Ивана Ткаченко, Николая Полякова, Константина Зубовича, Петра Шарпило и многих других».

Указом Президиума Верховного Совета СССР от 24 марта 1945 года за мужество и героизм, проявленные при форсировании Дуная и удержании плацдарма на его правом берегу, младшему лейтенанту Рауфу Ибрагимовичу Кутуеву посмертно присвоено звание Героя Советского Союза.

В послевоенные годы Мариахаза заметно изменилась, здесь вырос гигантский нефтеперерабатывающий комбинат. В связи с этим захоронение советских воинов перенесли в село Эрчи, которое со временем стало поселком. Посетивший в те годы Венгрию бывший замполит Серых был на могиле однополчан и возложил венок к обелиску, увенчанному пятиконечной звездой. В настоящее время вместо него установлен вертикальный памятный знак без надписи.

По учетным данным, здесь захоронены 403 чел., в т.ч. 20 младших офицеров, 382 – сержантов и рядовых. В их числе Герои Советского Союза и среди них Кутуев Р.И. Всего на надмогильных камнях указаны

Вечер, посвящённый Рауфу Кутуеву, г. Актобе, 2005 г.

29 имен. Удалось найти фотоснимок надгробия могилы Рауфа (с неправильной первой буквой отчества), который воспроизводится в этой статье.

Работая с материалом, еще раз убедился в праве на жизнь утверждения о том, что через три-четыре рукопожатия можно быть «знакомым» с любым жителем нашей планеты. Например, Вы когда-то здоровались за руку с губернатором, он – с президентом страны, который жал руку многим лидерам других государств, известным деятелям науки, культуры, спортсменам. Стало быть, и Вы как будто жали им руку через три рукопожатия.

Оказалось, что под это рассуждение попадал и Кутуев. Уже упомянутый Семен Серых в своей книге «Бессмертный батальон» описал действия многих командиров 2-го батальона. В частности, часто фигурируют взводные 6-й роты Олег Колычев и Рауф Кутуев, которые наверняка знали друг друга. Но лейтенант Колычев – это тот самый Герой Советского Союза Олег Федосеевич Колычев, с которым мне довелось в 50-60-е годы жить в Сызрани в одном доме, часто бывать в гостях, поскольку с его сыном Валерием мы учились несколько лет в одном классе. Стало быть, через два рукопожатия я могу числиться знакомым Рауфа. Жалко только, что спросить у Колычева про Кутуева уже нельзя, поскольку он скончался в Самаре в 1995 году.

Актюбинцы не забывают Р.И. Кутуева. Его именем названа улица города, проводятся вечера, посвященные Рауфу. К 30-летию Победы на стене завода «Актюбрентген» установили рельефный памятник-обелиск Р. Кутуеву. Еще весной 1964 года шесть слесарей-инструментальщиков Актюбрентгена во главе с Иваном Антиповым включили Рауфа в свою бригаду. На имя героя была выписана трудовая книжка и оформлен лицевой счет. Многие годы бригада выполняла за Рауфа производственное задание и записывала итоги работы в его трудовую книжку.

В мае 2010 года памятник-обелиск Р. Кутуеву на стене здания ОАО «Актюбрентген» открыли вновь – после реставрации. В тот день на предприятии прошел митинг с участием ветеранов войны, представителей городской власти, родных героя. Средства, около 100 тыс. тенге (20,6 тыс. руб.), на обновление мемориальной доски предоставили руководитель совета ста-

рейшин этнокультурного центра Актюбинской области «Шатлык» Рим Сагиров и его супруга.

К сожалению, в Самаре не проводятся мероприятия, посвященные земляку, который в 19 лет стал

Памятный знак в Самаре

А в сентябре того же года в г. Актобе (новое название Актюбинска с марта 1999 г.), в сквере на проспекте Алии Молдагуловой, открыли Аллею Героев Советского Союза. На 46 гранитных стелах с бронзовыми барельефами выведены имена героев-актюбинцев и полных кавалеров ордена Славы, отдавших свою жизнь за Родину в военное и мирное время. Одна из стел посвящена Рауфу Кутуеву.

Сквер по проспекту Алии Молдагуловой стал выглядеть иначе. Территорию благоустроили, установили 96 светильников, уложили 4 тыс. кв. метров газона, высадили 300 кв. метров цветников, выложили 3 тыс. кв. м. тротуарной плитки. Общая стоимость проекта 87,5 млн тенге (18,4 млн руб.).

На церемонию открытия этой Аллеи пришли ветераны войны и труда, а также родные славных актюбинцев. Среди них был и родственник Кутуева – И.Х. Терегулов (ныне покойный).

В документах Актюбинского областного совета профсоюзов от апреля 2010 года Ибрагим Хафизович упоминается как председатель обкома профсоюза работников культуры.

Героем Советского Союза и отдал на Дунае жизнь за свою страну. Да, он уехал с берегов Волги пятилетним ребенком, но ведь, по мнению специалистов, человек формируется, как личность, до трех лет. А дальше идет либо поддержка его способностей, либо борьба с его асоциальными наклонностями, либо плывет он по воле волн, используя как парус свою трехгодичную базу знаний и приоритетов.

В банке данных о погибших и пропавших без вести в период Великой Отечественной войны военнослужащих, призванных с территории Казахстана, имеется строчка и про Кутуева Рауфа Ибрагимовича. В ней особый интерес представляет запись в колонке «Уроженец местности»: г. Куйбышев, ул. Локтионова, 64. Этот же адрес фигурирует в именном списке безвозвратных потерь офицерского состава по 99-й стрелковой дивизии с 5 по 15 декабря 1944 г.

Возможно, так записали улицу Галактионовскую. Дом № 64 (старинной постройки, двухэтажный, многоквартирный) на ней имеется и поныне, и здесь могла проживать семья Кутуевых с маленьким Рауфом. Но документального подтверждения этому пока не найдено. Зато благодаря сотрудникам Самарского государственного архива социально-политической истории и Самарского ЗАГСа можно впервые обнародовать несколько интересных данных о Кутуевых.

Так, по району № 1 г. Самары имеется запись № 1235 от 18.05.1925 о регистрации родившегося 06 мая 1925 года Кутуева Абдоррауфа Ибрагимовича. Место жительства родителей на момент регистрации рождения ребёнка – посёлок Кряж. Мать – Фатыма. Отец – Ибрагим. И на этой актовой записи о рождении ребенка есть приписка, что он стал Героем Советского Союза.

ЗАГСовский документ позволяет теперь называть день и месяц рождения будущего Героя (до сих пор указывался только год), правильное имя матери (она не Фатиша, как гласят названные выше военные источники) и узнать, что Рауф был зарегистрирован как Абдоррауф. Почему со временем его имя укоротили – этого теперь не скажет никто, а предположения возможны разные. И основное среди них – удобство произношения арабского имени нашего земляка.

Но хочется в связи с этим подчеркнуть следующее. Имя Абдоррауф означает «раб Милостливого», а Рауф – «любящий». Наш герой и был любящим – свою большую Родину, свой многоязычный народ, своих земляков, за свободу которых он отдал жизнь. И по большому счету нет ошибки в том, что в нашей памяти он останется Рауфом Кутуевым.

Могила Кутуева в Эрчи

«Яктылык» мәктәбе укучыларының иҗаты

«Самар татарлары» журналы битләрендә шәһәребезнең татар телен өйрәтүче бердәнбер «Яктылык» мәктәбе укучыларының иҗаты белән таныштыруыбызны дәвам итәбез. Татар теле һәм әдәбияты укытучысы Нурзидә Фәйзуллинаның укучылары үзләренең туган телебездә язылган иншаларын тәкъдим иттеләр, аларны үзгәртмичә бирәбез.

Журналыбызның редколлегиясе һәм укучылары исеменнән туган телебезне һәм милли мәдәниятебезне саклауга керткән өлешләре, яңа буын вәкилләрен тәрбияләүдә күрсәткән күпкырлы хезмәтләре өчен «Яктылык» мәктәбе коллективына рәхмәтләребезне җиткерәбез.

Үлгәннәрнең - каберен, исәннәрнең кадерен бел...

Минем Розалия әбиемнең бабасы – Ваһаҗ бабай Хөснетдинов үткән гасырның 30–40 нчы елларында Оренбург өлкәсенең Әсәкәй районы Карамал авылында колхоз рәисе булып эшләгән. 1941 нче елның 22 июнендә башланган дәһшәтле канкойгыч сугышның беренче көннәрендә үк 40 яшьлек колхоз җитәкчесе фронтка алына. Тик күп тә үтми, алар гаиләсенә «Сезнең ирегез Хөснетдинов Ваһаҗ сугыш кырларында хәбәрсез югалды» дигән «кара кәгазь» килә. Бу вакытта аның иң олы улына – минем Сараҗ бабама әле 17 яшь кенә тулган була. Әтисе өчен дошманнардан үч алу теләге белән ул үзенә тагын бер яшь өсти һәм военкоматка барып, аны фронтка җибәрүләрен үтенә. Менә шулай япь-яшь авыл егетенә алдан пехотада гади рядовой солдат булып туган илен яклап сугышырга туры килә. «Батыр ярасыз булмый», ди татар халык әйтеме. Бервакыт атакага барганда, аның аягына фашист пулясы тия. Бик күп канын югалткан карт бабам озак вакыт аңын югалтып, сугыш кырында ята. Бары тик төн уртасында гына ул аңына килә һәм үзеннән ерак түгел генә кемнәрнеңдер немец телендә сөйләшүләрен ишетә. Авыр яраланудан хәлсезләнгән булуга һәм аягы түзә алмаслык авыртуга карамастан, егет шунда үзебезнең якка шуыша башлый. Ә үзенә бер уй тынгылык бирми: «Я, Ходаем, аяксыз сугыш кырында нишләп кенә бетәрмен икән? Әгәр фашистлар мине әсирлеккә алсалар, я атып үтерсәләр? ... алда ни көтә икән мине... ?» Ниндидер бер чокырга егылып төшкәнче, берничә сәгать шул хәлдә шуышып бара әле ул. Бәхетенә, аны санинструкторлар табып алалар һәм кыр госпиталенә озаталар. Аннан терелеп чыккач, Сараҗ бабама инде танкта танкист булып немец фашистларына каршы сугышырга туры килә. Ул туган илебезнең күп кенә авыл-шәһәрләрен, өлкәләрен, Көнбатыш Европа илләрен, шул исәптән, Венгрияне азат итүдә катнаша, үзенең экипажы белән хәтта Германиягә дә барып җитә. Каты бәрелешләрнең берсендә, бик мөһим бер биеклекне алганда, дошман пулясы аның үпкәсен үтәли тишеп чыга. Шулай итеп, карт бабамны тагын госпитальгә җибәрәләр. Шуңа да карамастан, аңа Германиянең фашизм оясына – Рейхстагка кадәр барып җитү насыйп була. 1945 елның 9 Маен – Җиңү көнен дә Сараҗ бабам шунда каршылый. Бу дәһшәтле сугыш еллары тәмамланганнан соң да аңа әле 3 ел буена Венгриядә Совет армиясе сафларында хезмәт итәргә туры килә. Аларның часте Будапешт шәһәрен торгызуда катнаша. (Карт бабам сугышта үзен аямыйча көрәшкәне өчен күпсанлы медальләр белән дә бүләкләнә әле).

Сараҗ Хөснетдиновның фронтта төшкән фотосы

Туган якларына Сараҗ бабам бары тик 1949 нчы елда гына кайтып җитә. Авылга кайтуга ук танкист егетне колхоз рәисе тракторга утырта. Авылда да тормыш акрынлап җайлана башлый. Бабам авылның матур кызына – Мәхтүмәгә өйләнеп, гаилә кора. Бу уңганбулган, алдынгы тракторчыны 50-нче елларда Оренбург өлкәсендәге яңа совхозларның чирәм җирләрен күтәрергә дә җибәрәләр. Әле аннан соң да ул күп еллар авылда бригадир вазифаларын үти. Кызганыч, карт бабамның сугыш кырларында алган тән яралары эзсез үтми, билгеле. 1981 елда минем фронтовик Сараҗ бабам үзенең туган авылында 56 яшендә вафат була һәм шунда җирләнә дә.

Минем Розалия әбием күп еллар Самарда яши. Монда минем әтием, туган апам, мин үзем дөньяга килгәнбез. Тик һәр елны җәен без Сараҗ бабам күмелгән, әбиемнең дә кече ватаны булган – Карамал авылына кайтырга тырышабыз. Анда бабам күмелгән зиратка барып, аның рухына дога кылабыз. «Исәннәрнең – кадерен, үлгәннәрнең каберен бел», ди бит безнең халык. Мин дә безгә шушы якты, тыныч тормыш бүләк иткән, безне сугыш афәтеннән коткарган фронтчы бабама – Сараҗ Хөснетдиновка мең-мең тапкыр рәхмәтлемен.

Самар шәһәре «Яктылык» мәктәбенең 7 сыйныф укучысы Юлия Хөснуллина

Минем фронтчы бабам

Әниемнең бабасы Нотфулла Вәлиулла улы Йосыпов Ульяновск өлкәсенең Иске Тәгәлбуга авылында 1918 нче елның егерменче гыйнварында туган. 1939 нчы елда аны Совет армиясе сафларына алалар. Ул Украинада армиядә хезмәт иткәндә, Бөек Ватан сугышы башлана. Кызганыч, бабам сугышның беренче айларында ук иптәшләре белән чолганышта кала, аннан соң әсирлеккә эләгә. Анда ул бик күп җәзалар, кайгы-хәсрәт, мәсхәр итүләр күрә, ач, ялангач килеш, зур кыенлыклар кичереп, әсирләр лагереннан качып китә һәм күп вакыт урманда яшеренеп ятарга мәҗбүр була. Соңыннан үзебезнекеләрне эзләп табып, совет гаскәрләренә килеп кушыла һәм дошманнарга каршы көрәшә башлый.

Бервакыт ул немецларга каршы атакага барганда, аның аягына пуля тия. Яралыны сугыш кырыннан госпитальгә озаталар, ә инде аягы төзәлгәч, ул яңадан фронтка китә. Пехотинец бабам дошманнарны Берлинга кадәр куып бара, Җиңү көнен дә анда каршылый. Сугыш беткәч тә, туган иленә тиз генә әйләнеп кайта алмый әле ул. Алдан полкташлары белән аңа Минскига чаклы 2 ай җәяү кайтырга туры килә. Анда алар сугыш вакытында җимерелгән йортларны төзәтәләр, яңа йортлар, биналар төзиләр.

Туган якларына ул бары тик 1946 нчы ел ахырында гына кайтып җитә.

Сугышта күрсәткән батырлыклары өчен ул күпсанлы орден-медальләр белән бүләкләнә. Минем фронтчы бабам 2006 нчы елда вафат булды.

Самар шәһәре «Яктылык» мәктәбенең 7 сыйныф укучысы Әмир Ильмухин

Латвиянең азатлыгы өчен һәлак булган...

Телевизордан еш кына кайчандыр анда сугыш барган илләрне күрсәтәләр. Коточкыч хәл бит: зур тырышлык белән төзелгән шәһәрләр, бу шәһәрләрдәге матур-күркәм йортлар җимерелә, юкка чыга, меңәрләгән кеше һәлак була, йөз меңнәрчә кешеләр гомергә гарип булып кала, күпме яшь балалар үлә, ә күпме кеше, ашарына булмыйча, ачлыктан интегеп үлә...

Шундый афәт 1941нче елның 22 июнендә безнең илебезгә дә килә. Шушы иртәдә немец илбасарлары безнең көнбатыш чикләребезне үтеп, әле тыныч кына йоклап яткан авыл-шәһәрләр өстенә үлем яудырып, илебезнең күп кенә өлкәләрен басып алалар. Күпме кеше каны коелган, күпме ятим балалар калган бу сугышта! Илебезнең көнбатыш өлешендә яшәүчеләр туган-үскән җирләрен калдырып, сугыш булмаган өлкәләргә (тылга) күченеп китәргә мәҗбүр булганнар. Кызганыч, бу сугыш бер генә гаиләне дә читләтеп үтмәгән.

Минем карт бабамнарның ир туганнарына да бу канкойгыч сугышта катнашырга туры килгән. Шуларның берсе – Билалов Шәрәфетдин. 1914 нче елда туган бу карт бабамны 18 яшь тулган көнне Кызыл армия сафларына алалар.

Хәрби хезмәттә аңа Финляндия белән СССР арасындагы сугышта катнашырга туры килә. Финнар белән булган каты бәрелешләрнең берсендә авыр яраланган егет үз якларына дәваланырга җибәрелә. Тик бик кыска була шул бу ял! Әле ярасы да төзәлеп бетмәгән карт бабам 1941 нче елның 22 июнендә башланган Бөек Ватан сугышына беренче көнне ук чакырыла. Шул вакыттан алып, ул – фронтның алгы сызыгында кыю, курку белмәс командир булып сугыша. Гәрчә, аларга алдан бик күп авылларны, шәһәрләрне калдырып, чигенергә туры килә. «Иң авыры – үзеңнең көчсезлегеңне сизү», – дип яза ул бер хатында. – Совет кешеләренең бердәмлеге, рухлары нык булуы, илебез өчен горурлык фашистларны кире куарга ярдәм итә...»

Шәрәфетдин бабай Бөек Җиңү көнен күрә алмыйча, 1945 нче елның язында Латвиянең Лиепая шәһәрен немец фашистларыннан азат иткәндә, батырларча һәлак була. Инде күп еллардан соң аннан авылга аның туганнарына «Сезнең туганыгыз Лиепая шәһәре янында алтынчы каберлеккә күмелде..» дигән хәбәр килә. Шулай итеп, илебезнең бәйсезлеге, Самардан еракта булган Латвиянең азатлыгы өчен үзен аямыйча көрәшкән туганыбыз һәлак булган.

Минем әби-бабаларым – сугыштан соң туган балалар. Бәхеткә, алар буыны, безнең әти-әниләребез андый сугыш афәтләрен күрмичә үскәннәр. Алдагы көннәребез дә тыныч, якты булса иде. Киләчәктә дә безгә шундый авыр сугышларны, кайгы-хәсрәтләрне күрмичә, бу якты дөньяда яшәргә насыйп булсын иде.

«Яктылык» мәктәбенең 6 «Б» сыйныф укучысы Алсу Гыйматдинова

9 Май – Җиңү көне

2015 нче елның 9 Маенда Бөек Ватан сугышы беткәнгә 70 ел тула. Бу сугыш безнең илебез өчен бик тә газаплы, авыр булган. Бөек Ватан сугышында 27 миллионга якын кеше һәлак булган. Ә бит һәр гаиләдән кем булса да бу канкойгыч сугышта катнашкан, шуларның күбесе яу кырларында ятып калган. Минә минем әтиемнең бабасы – Хафиз Шәкуров та үзенең гомерен безнең бәхетебез өчен корбан иткән. Ул 1903 нче елда Кызылсу авылында туган. Алдан аңа фин сугышында катнашырга туры килә. Анда каты яраланып, ул госпитальгә эләгә. Аннан 1941 нче елда карт бабамны ял итәргә туган авылына җибәрәләр. Яралары төзәлгәч, 1942 нче елда минем Хафиз бабам яңадан, инде Бөек Ватан сугышына китә. Волхов фронтына эләккән карт бабам бик каты бәрелешләрнең берсендә хәбәрсез югала.

Һәр елны 9 Май көнне илебездәге һәрбер кеше сугыш кырында һәлак булган туганын, якыннарын искә ала. Бөек Ватан сугышында һәлак булганнар һәм илебезнең азатлыгы өчен үзләренең көчләрен кызганмыйча, каты яралар алган фронтчылар безнең якты киләчәгебез өчен тырышканнар бит. Бу көнне мәктәпкә килгән ветераннар безгә үзләренең сугышта күргәннәре турында сөйлиләр. Ә без аларга бу Җиңү өчен зур рәхмәтләребезне әйтәбез.

«Яктылык» мәктәбенең
6 «Б» сыйныф укучысы
Гүзәлия Шәкурова

Фронтчы бабама

Озын-озын юллар гизеп,
Кайткан бабам сугыштан.
Ил язмышы өчен, диеп,
Дошман белән сугышкан.

Илгә куркыныч килгәндә,
Кергән бит ул утларга.
Үзен бер дә аямыйча,
Каршы торган туплларга.

Өзлексез яуган ут эченә
Баш имичә ул кергән.
Туып-үскән авылын
Төшләрендә ул күргән.

Бабам инде күптән вафат,
Вакытсыз кергән гүргә.
Тыныч тормыш илебездә -
Яшисе иде бергә.

«Яктылык» мәктәбенең
6 «Б» сыйныф укучысы
Илнур Исхаков

Алар илебез тынычлыгын саклаганнар

Без хәзер гүзәл һәм тыныч илдә яшибез, якты, зур мәктәпләрдә укыйбыз, кайгы күрмичә, бәхетле булып үсәбез.

Әгәр дә 1941 нче елда безнең илебезгә фашист гаскәрләре басып кергәч, Ватанны сакларга бөтен халык бердәм булып күтәрелмәгән булса, ничек торыр идек икән без? Шуңа да туган илебезнең азатлыгын саклап калган кешеләрнең батырлыгы беркайчан да онытылмас!

Бөек Ватан сугышы беткәнгә 68 ел булды. Мин үзем дә, Ульян өлкәсенең Муратовка авылында туып–үскән әнием дә, хәтта әбиләрем дә сугыш чорын күрмәдек. Ә минә карт бабайларым сугыш авырлыкларын үз җилкәләрендә татыганнар, чөнки аларга бу дәһшәтле канкойгыч сугышта катнашырга туры килгән. Минем әнием ягыннан булган Бәшир бабамның әтисе – Зиннәтулла Нәсибулла улы Җаббаров 1941 нче елда сугыш кырында мәңгегә ятып калган. Шуңа да Бәшир бабам әтисез, ятим булып үскән. Аңа 4 сыйныфтан соң, мәктәптә укуын ташлап, әнисе белән колхоз кырында эшләргә туры килгән.

Нәсимә әбиемнең әтисе дә – Исмәгыйль Шаһи улы Әбүбәкеров – Бөек Ватан сугышы ветераны. Ул фронтта пулеметчы булган. 1942 нче елның 4 декабрендә Ржев шәһәре өчен барган сугышларның берсендә аның аягына снаряд кыйпылчыгы тия, һәм ул аңын югалта. Бабамны сугыш кырыннан бер дә белмәгән рус солдаты алып чыга. Хәрби госпитальдә хирурглар аның аягын кисәргә теләгәннәр, тик карт бабам каршы булган һәм, бәхетенә, тиздән терелеп, тагын сугышка киткән.

Фронтта үзен аямыйча көрәшкән бабаем күпсанлы орден-медальләргә лаек булган. Инде Бөек Ватан сугышы бетеп, үз авылына җиңүче булып кайткач, Исмәгыйль бабай «За боевые заслуги» һәм «За победу над Германией» дигән медальләрен мәктәп музеена тапшырган.

Ватаныбызның бәйсезлеге өчен көрәш фронтта гына түгел, тылда да барган. Сугышта катнашучыларны ипи белән тәэмин итәр өчен, минем карт әбиләрем – Заһидә Идрис кызы Җаббарова, Әбидә Зәйнетдин кызы Әбүбәкерова авыл балалары белән бергәләп, Муратовка авылы кырларында иртәдән кичкә кадәр эшләгәннәр. Шулай итеп, Бөек Җиңүгә үзләренең берникадәр өлешләрен кертканнәр.

Илебезне немец юлбасарларыннан, дошманнан азат итү – бөтен халык эше булган. Шуңа да: «Аларга мәңгелек дан һәм хөрмәт! Ә безнең бурычыбыз – ул еллардагы халыкның батырлыгын беркайчан да онытмаска кирәк!» - диясем килә.

«Яктылык» мәктәбенең
4 «Б» сыйныф укучысы
Алсу Әбдерәхимова

Блокада баласы

Минем әтиемнең әнисе – дәү әбием – Галия Сафи кызы Гыйззәтуллина. Ул 1936 нчы елда Ленинградта туа. Аның балачагы Ленинград шәһәренең блокадада булган бик авыр чорына туры килә. Бу вакытта әбиемнең әтисе һәм кечкенә сеңелесе ачтан үләләр. Аңа үзенең әнисе һәм олы апасы белән 1942 нче елның кышында эвакуациягә эләгеп, «тормыш юлы» дип исемләнгән Ладога күле аша, әтисенең туган ягы булган Татарстанның Апас районы Тутай авылына күч-хәл белән кайтып җитү насыйп була. Шунда әбием авыл мәктәбендә белем алган. Авылның бер дигән егете белән гаилә корып җибәргән. Минем кадерле дәү әбием гомер буе колхозда фермада сыер савучы булып эшләгән. Бабаем белән алар биш бала тәрбияләп үстергәннәр. Хәзер дәү әбием дә, бабам да – лаеклы ялда.Без һәр елны җәен алар янына кунакка кайтабыз. Алар да безне сагынып көтеп алалар. Без барыбыз да кадерле кешеләребез булган әби-бабаларыбызны бик яратабыз һәм хөрмәт итәбез.

«Яктылык» мәктәбенең
6 «Б» сыйныф укучысы
Алия Гыйззәтуллина

Ватанны сакларга һәрвакыт әзер бабам

Минем бабам – Мидхәт Әүхәт улы Кәлимуллин 1948 елда Самарның Кызылсу авылында туа. Мәктәпне тәмамлагач, Безенчуктагы авыл хуҗалыгы техникумына укырга керә. Техникумны бетергән яшь белгеч Совет армиясе сафларына хезмәт итәргә алына. Армиядә бик зирәк, уңган тырыш татар егетен Пенза өлкәсендәге хәрби уку йортына радиостанция җитәкчесе булырга укырга җибәргәннәр. Бу укуын бик «яхшы» билгеләргә тәмамлаган бабам Киев хәрби округына – Умань шәһәренә эләгә. Армиядә хезмәт иткән елларында ул бу округта үткәрелгән бик күп хәрби учениеләрдә, шул исәптән, «Днепр» дип аталганында да, радиостанция җитәкчесе буларак, катнаша. Аннан соң да яраткан бабам, замполит буларак, подполковник дәрәҗәсендә армиядә хезмәт итә. Үзенең туган иленә бирелеп хезмәт иткәне өчен, ул «За воинскую доблесть» медале белән бүләкләнә. Отставкага чыгып, армиядән кайткач, бабам авыл хуҗалыгы институтын тәмамлый. Белгечлеге буенча ул – галим-агроном. Хәзер минем бабам – Самара өлкәсенең урман хуҗалыгы министрлыгында отставкадагы подполковник, ә аның Самар өлкәсенең казаклар гаскәрендәге дәрәҗәсе – полковник.

«Яктылык» мәктәбенең
6 «А» сыйныф укучысы Эльвина Мөхәммәтова

Киң күңелле әбием

Минем әбиемнең исеме - Разыя. Бу исем гарәпчәдән «Аллага разый кеше» дип тәрҗемә ителә. Чыннан да, ул – бик сабыр кеше. Әбиемә 65 яшь. Гомер буена ул врач булып эшләгән. Минем өчен әбием – дөньяда иң матур, игелекле, миһербанлы, уңган кеше. Ул бик тәмле итеп төрле ашлар пешерә. Дөньяда аның ризыгыннан да тәмлерәк ризык юктыр кебек!

Әбием һәр кешегә хәленнән килгәнче яхшылык эшләргә тырыша. Шуңа аны да кешеләр хөрмәт итәләр. Һәр кеше өчен әби – иң кадерле зат. Мин дә: «Әбием - иң яхшы, иң кадерле, иң әйбәт кешедер», дип уйлыйм. Шуңа да мин әбиемне бик яратам.

«Яктылык» мәктәбенең
6 «Б» сыйныф укучысы
Наилә Газизова

Үткән гасырның илленче, алтмышынчы елларында татар әдәбиятына, татар шигъриятенә кабатланмас үзенчәлекле үзгәрешләр кертеп, авылдашыбыз Әнвәр Давыдов килеп керә. Аңа халкыбызның күренекле шагыйре Һади Такташ, яисә башка шундый танылган шагыйрьләребез юлыннан барып, дан казанырга мөмкин булыр иде .
Ләкин ул үзе яшәгән, иҗат иткән чорның ихтыяҗларыннан чыгып, үзенчә язарга, поэмаларындагы, шигырьләрендәге образларны яңача тасвирларга алына һәм үз юлы белән барып, шигъриятебездә дан казана.

Фәрид ЗӘЙНУЛЛИН, *Камышлы районының мактаулы гражданы. «Камышлы хәбәрләре»*

Чын кеше, кешелекле кеше, шагыйрь

Әнвәр Давыдов 1919 елның 21 мартында Камышлы авылында күп балалы (6 җан) крестьян гаиләсендә дөньяга килә. Аңа Әнвәр исеме кушалар. Ул бик якты, нурлы дигән мәгънәне аңлата. Исеменә күрә җисеме дигәндәй, бу турыда Татарстанның Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Нил Юзиев болай дип яза: «Мортаза агай улына исем сайлаганда аның кем буласын күз алдында тоткандыр, кем булуын теләгәндер, анысы безгә караңгы. Тик шунысы көн кебек ачык: Мортаза агай, күрәзәче кебек, улына исемне дөрес сайлаган...Әнвәр Давыдов белән якыннан таныш булганнар, аның белән аралашканнар яхшы беләләр: ул чын кеше, кешелекле кеше иде. Якты кеше, нурлы кеше. Ул яктылык аның пөхтә, модный киемнәреннән дә, тирән карашлы яшькелт күзләреннән дә сирпелеп тора. Барысыннан да бигрәк бу яктылык аның асыл табигатеннән чыга: эчке культурасыннан, рухи дөньясының байлыгыннан, тормышны яратуының тирәнлегеннән килә».

Әтисе Мортаза абзый, укымышлы буларак, иген игү белән шөгыльләнүдән башка, мөәзин вазыйфасын да үти. Әнвәр кечкенәдән уку-язуга бик сәләтле була, мәктәптә җәмгыять эшләрендә активлык күрсәтә - әдәби түгәрәкләрдә катнашу, стена газеталары чыгару һ.б. Камышлы мәктәбендә җиденче сыйныфны тәмамлагач, 1931 елда Камышлыда яңа гына ачылган авыл хуҗалыгы техникумына укырга керә. Әнвәрнең беренче шигыре 1931 елда «Коммуна» Камышлы район газетасында да басыла. Шул ук вакытта Мәскәүдә «Октябрь баласы» журналында бер очеркы дөнья күрә. Шул уңайдан ул Мәскәүгә барып, ул вакыт анда хәрби хезмәттәге Мирза абыйсы белән бергә, беренче мәртәбә Муса Җәлил белән һәм Мәскәүдә эшләүче башка татар әдипләре белән очраша. Бу бала күңелендә мәңге онытылмаслык тирән хисләр калдыра. Укыган вакытында УК колхозда санау-хисаплау эшләрендә, стена газетасы чыгаруда, үзешчән сәнгать түгәрәкләрендә актив катнашса, Камышлы үзешчән театрында суфлерлык вазыйфасын үти һәм рольләр башкара.

1936 елда Мирза абыйсы чакыруы белән Новосибирск шәһәренә китә һәм анда «Советская Сибирь» газетасында әдәби хезмәткәр булып эшли. Абыйсын - хәрби кешене башка җиргә күчерү сәбәпле, ул аннан бертуганнары янына Фирганәгә китә һәм анда рус өлкә газетасына урнаша.

1939 елда исәнлеге какшау сәбәпле, табиблар киңәше белән, Рәсәйгә кайта һәм укытучылар, апасы Һаҗәр, җизнәсе Ибраһим Нарбековлар янында, Түбән Новгород өлкәсенең Ләмберә районының Белозерье авылы тулы булмаган урта мәктәбендә рус теле һәм тарих укытучысы булып эшли.

1940 елда Казанга барып, аңа тагын Муса Җәлил белән очрашу бәхете туа. Ул аңа беренче поэмасын укый һәм тәнкыйтьләү, мактау сүзләрен ишетеп, канатланып, Камышлыга кайтып китә. Ләкин аңа

авылда озак яшәргә туры килми. Аны армиягә алалар һәм Монголия чигенә җибәрәләр.

Бөек Ватан сугышы башланыр алдыннан ук аларның частьләрен Көнбатышка озаталар, һәм сугышның башыннан азагына кадәр ул дошманга каршы геройларча көрәшә, орденнар, медальләр белән бүләкләнә.

Әнвәр Давыдов үзенең беренче мәхәббәте Нина Прокопьева белән дә сугыш кырында таныша һәм кавыша. Шагыйрь бу турыда болай дип яза:

Тар сандыкка сыешмыйлар
Безнең искитәрлек мәһәрләр:
Көрәш белән үткән һәрбер карыш,
Бергә сугышып алган шәһәрләр.
Кыңгыраулар чыелдатып түгел,
Самолетлар, туплар гөрләтеп,
Төште туебыз, халык бәхете белән
Җиңү туе белән берләшеп.

Нина Прокопьева бик тә мөлаем, халыкка ихтирамлы, аралашучан ханым иде. Аның белән олылар «Нина сеңелем» дип, кечеләр «Нина апа» дип эндәшеп аралаштылар. Татарча сөйләшергә дә тиз арада өйрәнде ул. Ярдәмчеллелеге, ачык йөзлелеге белән һәркемне үзенә җәлеп итеп тора иде.

Сугышны тәмамлап, икесе дә җиңүчеләр булып, 1946 елда Камышлыга кайталар. Кайту белән Әнвәр Давыдовны «Югары уңыш өчен» дигән Камышлы районының татарча газетасының мөхәррире итеп билгелиләр. Ул вакыт рус телендә чыга торган «Путь к коммунизму» дигән район газетасы да бар иде. Ул партиянең райком һәм бюро әгъзасы булып сайлана, бөтен көчен, белемен тыныч тормыш хезмәтенә багышлый, шигырьләр, поэмалар язуын дәвам итә.

1948 елда Казанда яшь язучыларыбызның икенче съездында катнаша һәм үзенең «Коммунизм таңы» колхозында» дигән поэмасыннан өзекләр укый, уңай бәяләүгә ирешә. Тиз арада шигырьләре һәм поэмалары белән китаплар басылып чыга башлый. Шуннан аны язучылар Союзы Казанга чакыра.

1952–1953 елларда татар китап нәшриятының баш мөхәррир урынбасары булып эшли, 1953 елда аны язучылар Союзына кабул итәләр, язучылар Союзы идарәсе әгъзасы булып сайлана һәм идарәнең җаваплы сәркатибе итеп билгеләнә. Шул ук вакытта ул иҗат эшенә дә ныклап алына һәм аның тагын күп кенә поэмалары, прозаик, тәрҗемәи әсәрләре, шигырьләр җыентыклары басылып чыгарыла. Әнвәр Давыдов янына күп кенә яшь шагыйрьләр елышалар, ул аларга ихласлык белән ярдәм кулын суза, иҗат юлларында үсәргә булыша. Шуларның берсе - якташыбыз, күренекле татар халык шагыйре Рөстәм Мингалимов.

Әнвәр Давыдов Казанда атаклы шагыйрь булып китсә дә, авылын ташламады, һәрвакыт элемтәдә булды.

Хәтеремдә, илленче еллар уртасында ул үзе белән фронтчы шагыйрь Мәхмүт Хөсәенне алып кайтып, район Мәдәният йортында зур иттереп шигърият кичәсе үткәргән иде. Мәхмүт Хөсәен «Бәрәңге», «Шинелем» дигән һәм башка шигырьләрен укыды. Әнвәр абый да үзенең яңа язган шигырьләрен, поэмаларыннан өзекләр укып, татар әдәбияты турында бик тә эчтәлекле белешмәләр белән әңгәмә алып барды. Шагыйребезнең туган авылын никадәр яратуын «Авылны сагынганда» дигән шигыреннән яхшы аңлап була. Ул шигырьнең берничә куплеты гына да туган авыл турындагы күп сүзле язмаларны алыштырырлык.

Тау буенда салам түбәле өйләр,
Бормалы су, бөдрә әрәмә...
Авылым минем, синдә яшьлек
көннәр
Үтмәгәннәр икән әрәмгә.
Төрле җирдә булдым, үстем инде,
Эш эшләдем китереп йоласын,
Үскән саен һаман ныграк килде
Синең күз алдыңда буласым.
Күпме илләр, башкалалар гиздем,
Шомарып бетте юлда өзәнге,
Ләкин миңа, әй, Камышлым минем,
Син һаман да җирнең үзәге!

Шуңа күрә бу шигырьнең монда язылган соңгы куплетын Мәдәният йортыбызга Әнвәр Давыдов исемен РСФСР Югары Советының Президиумыннан сорап бирдергән вакытта эпиграф итеп алган да идек.

Бүгенге көндә Әнвәр Давыдовның ике баласы - кызы Алсу һәм улы Рөстәм үзләренең гаиләләре белән Казан шәһәрендә яшиләр. Алсу ханым Әнвәр абыйның туганнан туган энесе Альберт Ибраһим улы Нарбеков белән шагыйребезнең исән вакытта дөнья күрә алмаган шигырьләрен, хикәяләрен, поэмаларын, тәрҗемәи әсәрләрен җыеп туплап, күп мәртәбәләр бастырдылар.

Альберт Ибраһимович турында аерым тукталып китәсе килә. Ул Әнвәр абыйның Һаҗәр апасының улы. Һаҗәр апа бөтен гомерен балалар укытуга багышлый: Бозбашның башлангыч мәктәбе укытучысы, Камышлының 8-еллык урта мәктәбендә ана теле укытучысы булып эшли. Альберт Ибраһимович - авылдашыбыз, Камышлы урта мәктәбен бик уңышлы тәмамлап, Казанда югары белем ала, техник фәннәр кандидаты, Казан төзүче инженерлар институтында доцент, кафедра мөдире, профессор була. 1999 елдан «Фән һәм тел» журналының җаваплы сәркатибе. Үзенең төп белеме, эше буенча әдәбият-сәнгатьтән ерак тора кебек булса да, ул яклап та күп сәләтле булды, аңа күңел бирүе һәм әдипләр белән ныклап аралашып яшәве аркасында, Әнвәр абыйның иҗади мирасын саклауга зур өлеш кертә алды. Аларның бу фидакарь хезмәтләре Әнвәр Давыдовның иҗат җимешләрен әледән-әле халыкка җиткереп, популярлаштырып торырга мөмкинлек бирде.

Әнвәр абыйның быел 95 яшьлек юбилее. Ул безнең арада күптән инде булмаса да, аның әсәрләре бүгенге көн таләпләреннән дә чыгып язылган булганга күрә, ул үзе дә безнең арада яши кебек, үзенең көр, шыңгырдап торган тавышы белән безгә шигырьләрен укый кебек...

Суфиян-бабай был отцом моей неродной матери. Любил я его пуще родного: с ним всегда было интересно. В детстве он учил нас играть в шахматы и шашки, выдумывал разные головоломки, загадки. Знал неимоверное количество историй, читал по памяти стихи древних поэтов, сказания и баиты. Не хочешь, а заслушаешься. Когда в селе о радио еще и слухом не слыхивали, у Суфиян-бабая уже был свой приемник – детекторный. Нехитрая такая штучка, работала, а ни электричества, ни батареек не требовала. Большую часть времени дед сидел с наушниками на голове, держал перед собой тетрадку и карандаш, порой что-то записывал. Каждый день к нему приходил сельский почтальон и наполовину разгружал свою увесистую сумку с газетами и журналами, говорил, что дед выписывает периодику больше, чем все сельчане вместе взятые. И народ к нему тянулся, Суфиян-бабай считался в Новом Кадееве негласным аксакалом, с его мнением считались и сельсоветский, и колхозный председатели. Изредка у нас гостил мой дядя Латыйф Заляй, известный ученый-филолог, доктор наук, профессор. И не было случая, чтобы он не заглянул «на минутку» навестить аксакала. Эта «минутка» затягивалась на долгие часы: значит, было им о чем поговорить...

Ирек САЙФИЕВ

В КАЗАНЬ, К ТУКАЮ...

Село Новое Кадеево, где почти всю свою жизнь прожил Суфиян-бабай, – родина классика татарской поэзии Габдрахима Утыз-Имяни аль-Булгари. (Селу недавно вернули прежнее имя – сейчас это село снова называется Утыз Имэн Черемшанского района Татарстана.) Философские, религиозные трактаты, стихи Утыз-Имяни были в основном написаны на арабском языке и фарси. В советское время мало кто знал об этом поистине энциклопедически образованном ученом, литераторе. А Суфиян-бабай мог часами читать по памяти и переводить на понятный слушателям татарский язык творения великого земляка.

Сам он прожил сложную жизнь. Выходец из бедной семьи, он с детства познал и голод, и нужду. Но никогда не иссякала в нем жажда знаний. Обучился грамоте в родном селе, затем прошел курс обучения в одном из казанских медресе. В начале прошлого века стал учительствовать в селе Новое Ибрайкино (ныне Аксубаевского района РТ). Оттуда переехал в Новое Кадеево и стал муллой в сельской махалле.

Каково было мусульманскому священнику в годы советской власти? Плохо было! Мечеть закрыли, запрещали собираться верующим на пятничные молитвы. Но под разными предлогами они все же собирались в укромных домах. Суфиян-бабай каким-то чудом избежал репрессий, может, потому, что сразу записался в сельхозартель и работал наравне со всеми. Вырастил пятерых детей, трое из них выучились на педагогов, двое стали агрономами. Жил он с семьей старшего сына Азата, директора местной средней школы.

К старости дед совершенно ослеп и очень страдал, что не может читать и писать. Держал постоянно включенным радиоприемник, а потом телевизор. Мы, внуки, собравшись вокруг него, рассказывали о новостях, читали вслух статьи и заметки из газет. Однажды, когда я приехал в деревню на каникулы, застал у нас Суфиян-бабая. Стал дед расспрашивать о Казани, о студенческой жизни. Потом взял в свои ладони мою руку и начал свой рассказ:

– Вот ты готовишься стать журналистом, потому, думаю, тебе интересно будет узнать, как я познакомился с Габдуллой Тукаем...

– А ты разве был с ним знаком?

– Знаком – не знаком, но однажды встречались и довольно долго побеседовали, – дед сильнее сжал мою руку. – Ты слушай и запоминай.

– Когда я начинал учительствовать, в школах стали вводить новометодное обучение, – начал изда-

Музей Тукая

Старая Казань

лека Суфиян-бабай. – Мы, молодое поколение мугаллимов, зачитывались трудами реформаторов татарского просвещения. У всех на слуху были Ризаэдин Фахретдин, Муса Бигиев, Галимжан Баруди и другие передовые татарские общественные деятели. Но всеобщим кумиром оставался наш любимый поэт Габдулла Тукай. Мои шакирды часто расспрашивали меня о нем, а что я им мог рассказать, если я его в глаза не видел? «Вот съезжу летом в Казань, повидаюсь с ним, потом и вам расскажу», – пообещал я своим ученикам.

Раз обещал – надо выполнять. Снарядился я в дальнюю дорогу. Сначала, пересаживаясь с одной повозки на другую, добрался до Чистополя, оттуда таким же манером, а частью пешком, дошел и до Казани. Стал расспрашивать у прохожих, не знают ли они где живет Габдулла Тукай? Представь себе – знали почти все! И адрес назвали, и дорогу указали. Вот такой он был известный в народе человек!

Пришел к нему на квартиру, но не застал его. Побродил по городу, снова пришел по старому адресу, но результат – тот же. Расстроился сильно, ведь пора в обратный путь собираться, а с поэтом так и не удалось встретиться и поговорить. Решил перед дорогой подкрепиться и зашел в ближайший трактир. Половой (так раньше официантов называли) принес еды и выставил передо мной кружку пенящегося пива. А я этого напитка до того дня никогда в рот не брал и вкуса его не знал. Тут ко мне за столик подсаживается молодой еще человек, невысокого роста, цивильно одетый. Он тоже заказал себе пива.

– Какими судьбами, откуда и чей вы будете? – обратился ко мне незнакомец. А я взял и выложил ему все: что работаю сельским учителем, что обещал своим шакирдам обязательно встретиться с Тукаем, с каким трудом добирался до Казани…

– Вот и не застал я его, считай, – вздохнул я горестно. – Наверное, еще раз придется приехать.

А он не торопясь потягивал из кружки пиво, и продолжал меня расспрашивать: много ли у меня учеников, чему в мектебе учатся, что читают, как народ в деревне поживает. Чувствую, интересует его мой рассказ. И речь моя мишарская немного веселит его.

Принесли нам еще по кружке пива, а разговор продолжался в том же духе: он расспрашивает, а я отвечаю. Когда пришла пора прощаться, он с какой-то хитринкой взглянул на меня и задал свой последний вопрос:

– Так что же ты скажешь своим шакирдам? Что зря катался в Казань, а Тукая так и не застал?

– Так и придется, – снова вздохнул я. А он обнял меня за плечи и негромко произнес:

– А ты скажи им, что видел Тукая, и не только видел, но и говорил с ним, и пиво даже пил.

Как описать мое состояние? Охватила неописуемая радость, и, кажется, счастливее меня не было человека на свете! Я успел расспросить Тукая о его жизни, рассказать, как любят его в народе и каким светочем стал он для людей моего поколения. А он улыбался и продолжал держать меня за руку, вот так, как я держу твою. Чувствовал его тепло и, думаю, тогда мне передалось и биение его сердца. На всю жизнь запомнил его добрые напутствия, особенно те, когда он говорил о необходимости постоянного стремления к знаниям. «Без знаний человек раб, рабом он и останется. А мы, татары, должны и будем свободными», – эти слова врезались в мою память, и я не уставал повторять их своим ученикам…

– Вот ты спрашивал, какое событие самое памятное в моей жизни? – Дед еще сильнее сжал мою руку. – Это – встреча с Габдуллой Тукаем, которая отложила яркий отпечаток на всю мою жизнь. Когда задашься трудным вопросом и не найдешь ответа – обратись к Тукаю. В его книгах сможешь почерпнуть истину и познать смысл жизни.

Суфиян-бабай уже давно покинул этот мир, а я и поныне слышу его тихий, проникновенный голос…

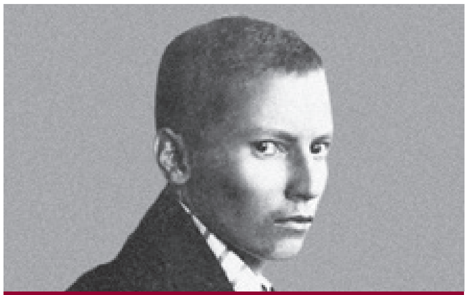

О единстве

Его величеством царем
От мук все спасены кругом:
Тревожен смутой, мятежом,
Царь волю дал навеки.

Пусть нам свобода впрок пойдет!
Зазнайство – прочь! Пускай народ
Разумно пользу извлечет
Из равенства навеки.

О мой народ, глаза раскрой:
Мир изменяет облик свой!
Довольно спать! Над головой
Заря взошла навеки.

Упрямых жалко мне слепцов:
Очнитесь вы в конце концов!
Услышьте будущего зов,
Ждет счастье нас на веки.

Изгнать вражду пора пришла.
Друзья, – разделены тела.
Но души мы, не помня зла,
Объединим навеки.

Свет будет – хоть еще темно!
Мы даже яблоко одно
Должны делить на всех равно,
Дружней сплотясь, навеки.

Сойдемся вместе на совет,
Идти вразброд нам смысла нет;
Невежеству – в нем корень бед -
Закроем путь навеки.

Доколь татарам в спячке быть,
И стрелами друг в друга бить,
Взамен того, чтоб укрепить
Союз один навеки?!

Вперед, единства путь избрав,
В товариществе крепче став,
Как две руки в один рукав
Продетые на веки!

*** 1905 год

Туган тел

И туган тел, и матур тел, әткәм-әнкәмнең теле!
Дөньяда күп нәрсә белдем син туган тел аркылы.
Иң элек бу тел белән әнкәм бишектә көйләгән,
Аннары төннәр буе әбкәм хикәят сөйләгән.
И туган тел! Һәрвакытта ярдәмең белән синең,
Кечкенәдән аңлашылган шатлыгым, кайгым минем.
И туган тел! Синдә булган иң элек кыйлган догам:
Ярлыкагыл, дип, үзем һәм әткәм-әнкәмне, ходам!

«Читтәге бик күп өяздә...»

Читтәге бик күп өяздә, күр, авыллар яктыра,
Пар, тату йолдыз кеби, школ белән мәктәп тора.
Бу ике дуст, берсенә чөнки аларның берсе тиң,
Бертигез Тәгълимнәре дә: берсе — дөнья, берсе — дин.
Ва әсәф! Ачлык вә коллыктан бүтән һич бездә юк.
Шул гаҗәп: ник бу егерменче гасырда йөз дә юк!
Тәгълим — өйрәтү, укыту.
Ва ясаф! — Ни үкенеч!

Дошманнар

Күп «җыланнар» сызгырып читтән карыйлар бәхтемә,
Борла-сырла, бәдбәхетләр, үрмәлиләр тәхтемә.
Аз кеби баскан бу золмәт тормышым йортын минем,
Түзмиләр бит бер генә яктан ачылган яктыма!
Үзләре... сүздән түбәннәр, күзләре тездән түбән;
Эт кеби һаулап яманым, күз йомалар яхшыма.
Дөньядан туйдым, өмидем юк, алар күпсенсә дә;
Тик мин үлгәчтән, карагыз, типмәсеннәр нәгъшемә!
Зур җаным сөйми җиһанны, чөнки бар дөнья фәна;
Анда тормакка һәвәслек берлә ваклар мөбтәля.
Якты йөз берлән алам каршы авырлык, ауруын;
Чүпкә дә саймыйм йөрәккә кап-кара кан саулуын.
Азмы какканны вә сукканны күтәрдем мин ятим?!
Азрак үстерде сыйпап тик маңлаемнан милләтем.
Золмәт — караңгылык.
Нәгъшемә — табутыма.
Фәна — бетә торган.
Мөбтәля — «мавыгалар» мәгънәсендә.
Саймыйм — санамыйм.

Ана догасы

Менә кич. Зур авыл өстендә чыкты нурлы ай калкып,
Көмешләнгән бөтен өйләр, вә сахралар тора балкып.
Авыл тын; иртәдән кичкә кадәр хезмәт итеп арган
Халык йоклый — каты, тәмле вә рәхәт уйкуга талган.
Урамда әрми этләр дә, авыл үлгән, тавыш-тын юк;
Авыл кыръенда бер өйдә фәкать сүнми тора бер ут.
Әнә шул өй эчендә ястүеннән соңра бер карчык
Намазлыкка утырган, бар җиһаннан күңлене арчып;
Күтәргән кул догага, яд итә ул шунда үз угълын:
Ходаем, ди, бәхетле булсайде сөйгән, газиз угълым!
Тамадыр мискинәмнең тамчы-тамчы күзләреннән яшь;
Карагыз: шул догамы инде тәңре каршына бармас?
Уйку — йокы.
Яд иту — исенә төшеру.
Булсайде — булса иде.

ИПОЗЕМБАНК
Лицензия ЦБ РФ № 3026

Туган Тел

КТО, ЕСЛИ НЕ МЫ САМИ?...

Самарское областное татарское общество «Туган тел», НКО «Ассоциация содействия татарским предпринимателям» и ООО «ИПОЗЕМбанк» готовы рассмотреть социальные проекты, направленные на улучшение социально-экономического положения татарского населения нашего региона, развитие национальной культуры и образования.

Задача нашей программы – создать условия для увеличения числа активных граждан из числа татар, способных самостоятельно решать как свои проблемы, так и отдельные проблемы татарского сообщества. Именно поэтому мы считаем необходимым стимулировать социальные инициативы «снизу». Любой человек и любая общественная организация могут обратиться к нам со своим проектом и получить нашу поддержку.

По условиям программы, его участники должны представить обоснование своих проектов, пояснить, как будут расходоваться выделенные средства и что это даст в конечном счете непосредственно татарскому населению Самарской области.

Наши организации готовы участвовать в софинансировании проектов, лоббировании бюджетного финансирования для реализации представленных проектов.

ПОЖЕЛАНИЯ К ПРОЕКТАМ:

- Проект должен реализоваться на территории Самарской области и способствовать достижению позитивных культурных и социальных изменений в татарском обществе.
- Проект должен быть направлен на решение/смягчение существующих социальных проблем; на появление долгосрочных, устойчивых позитивных социальных изменений, улучшение качества жизни татарского населения, региона в целом и/или представителей социально незащищенных слоев/групп населения и людей, нуждающихся в особой поддержке для развития своих способностей и самореализации.
- Проект должен иметь потенциал к масштабированию в других регионах РФ.
- Бюджет проекта должен быть частично обеспечен собственными средствами заявителя.

По всем вопросам обращаться по тел. 331-47-77, 956-34-33 или электронной почте: Samartatarlary@bk.ru

АССОЦИАЦИЯ СОДЕЙСТВИЯ ТАТАРСКИМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЯМ САМАРСКОЙ ОБЛАСТИ

Организована в апреле 2011 года. Основная цель создания ассоциации – консолидация татарских предпринимателей для взаимовыгодного сотрудничества, их объединения в рамках единого делового и информационного пространства; содействие в организации новых направлений деятельности; сохранение (возрождение) национально-культурных традиций, самобытности и религии татарского народа.

В руководство Ассоциации избраны авторитетные, успешные предприниматели из г.г. Самара, Тольятти, Сызрань, Новокуйбышевск, Камышлинского и Похвистневского районов.

Председателем правления Ассоциации избран доктор экономических наук **Шакуров Ильяс Гумерович.** Членами правления являются **Галимов И.М., Латыпов Р.М., Хакимова Ф.Ф., Шайдуллин М.И., Киямова Р.Г., Хабибуллова Н.А.**

Члены Общественного совета: Абдрахимова М.М., Замальдинов Г.Р., Мухаметшин В.Г., Сафин И.Х., Аюпов Х.М.

По всем вопросам обращаться по тел./факс: **953-56-95, 956-34-33**
E-mail: **Tatbizsamara@yandex.ru** Сайт: **www.samtatdelo.ru**

АССОЦИАЦИЯ – открытая организация и приглашает предпринимателей к сотрудничеству по разным направлениям бизнеса. В Настоящее время региональные Ассоциации работают в Ульяновской, Оренбургской областях. В Татарстане в 2010 году создана Всемирная Ассоциация содействия татарским предпринимателям.

“ЮГАРЫ ЭШ ХАКЫ АЛЫР ӨЧЕН, ЛАЕКЛЫ ХЕЗМӘТ КҮРСӘТЕРГӘ КИРӘК”

Яратып башкарган эшендә кеше зур уңышларга ирешергә мөмкин. Милләттәшебез Хәмзә Юныс углы Салькин шундый кешеләр исемлегенә керә.
Кечкенәдән хәрби булырга хыялланган малай үзен полиция хезмәтенә багышлый.

Миләүшә Газимова

Ульян өлкәсенең Зур Черкели авылында туып-үскән Хәмзә армиядә хезмәт иткәннән соң, әтиәнисе яшәгән Кинель районына кайта. Биредә ул, балачак хыялын тормышка ашыру ниятеннән, милиция бүлегенә эшкә урнашырга бара. Аңа бу өлкәдә хезмәт итәр өчен, башта махсус белем алырга кирәклеген әйткәч, егет Новосибирск шәһәрендәге милиция мәктәбенә укырга китә. Чөнки Хәмзә гади милиция хезмәткәре генә булырга түгел, ә зур җаваплы урында эшләргә теләгән. Ә Новосибирск мәктәбендә нәкъ шундый юнәлештәге белем бирәләр. Шулай ул спекуляция һәм социалистик милекне урлау белән көрәшүче бүлек (урысча ОБХСС) хезмәткәре булырга ниятли.

Кайда гына эшләмәсен, Салькин үзен таләпчән, җаваплы, тырыш хезмәткәр буларак күрсәтә. Шуңа күрә хезмәт баскычыннан ул тиз югарыга күтәрелә.

Хәмзә әфәнде кайларда гына эшләми!

Самар өлкәсенең Алексеевский районында оператив хезмәткәр, спекуляция белән көрәшү бүлегенең өлкән хезмәткәре, криминаль милиция начальнигы, шул районның милиция начальнигы.

Хәмзә Салькинның тормышы һәрвакыт үсештә. Ул Самар дәүләт университетының юридик факультетын, Мәскәүдә эчке эшләр министрлыгы академиясен тәмамлый. Ә яхшы хезмәте өчен аны һәрвакыт рәхмәт хатлары, акчалата премия белән бүләклиләр.

Салькинның фотосурәте Самар өлкәсе эчке эшләр бүлегенең Мактау тактасында эленеп торган. Аның бүләкләре исемлегендә СССРның эчке эшләр министры тарафыннан бирелгән Мактаунамә дә бар.

Хезмәтендә шушындый уңышларга ирешергә Хәмзә әфәндегә аның үз-үзенә һәм хезмәткәрләренә таләпчән булуы ярдәм итә.

Алексеевский районының эчке эшләр бүлеге начальнигы булып 15 ел эшли Хәмзә әфәнде. Ә хуҗа кешенең җилкәсендә тавык чүпләп бетермәслек мәшәкатьләр. Ремонт. Төзелеш. Хезмәткәрләрен машина һәм ягулык белән тәэмин итү, җәмәгать тәртибен саклау.

Федор Ларьков, Олы Черниговка районының элеккеге башлыгы:

– Хәмзә Салькин - кеше буларак та, белгеч буларак та мактауга лаеклы кеше. Безнең милиция бүлеген җитәкләгәч, ул бинада да, хезмәткәрләр арасында да тәртип урнаштырды. Миңа аның белән эшләве бик җиңел булды, чөнки ул үз эшен белеп башкара, акыллы һәм көче күңелле кеше.

Тырышып, эшен җиренә җиткереп башкарган начальникның хезмәте югары бәяләнә. СССР вакытында Алексеевский районының эчке эшләр бүлеге өлкә буенча ун иң уңышлы милиция бүлеге исемлегендә санала.

Шулай бервакыт бирегә тикшерү белән баш идарә начальнигы, генерал-майор Александр Реймер килә. Хәмзә әфәнденең үз эшенә мөнәсәбәтен, яхшы тәртибен, милиция бүлеге бинасының югары сыйфатын күреп алган Реймер тиздән Салькинга Олы Черниговка районының милиция бүлегендә дә шундый ук тәртип урнаштыруны йөкли.

Ә биредә, чыннан да, тәртипсезлектән башка берни булмый. Районның эчке эшләр бүлеге бинасында хәтта су да, бәдрәф тә, пар казаннары урыны (котельная) да булмый. Күз алдына ташландык бина килеп баса. Аның эченә керу дә куркыныч була!

– Әле дә ярый ул вакыттагы район башлыгы Федор Ларьков гозерләремне үтәп, безгә ярдәм итте, рәхмәт яусын инде үзенә, - ди Хәмзә әфәнде.

Шулай итеп, Салькин милиция бинасын да өр-яңа итә, хезмәткәрләр арасында да тәртип урнаштыра.

Владимир Щанькин, Алексеевский раонының элеккеге башлыгы:

– Без Хәмзә белән 13 ел бергә эшләдек. Биредә ул полковник званиесенә иреште. Аның кандидатурасы турында минем белән дә киңәшләштеләр. Мин моңа шатланып ризалаштым, чөнки Хәмзә әфәнде принципиаль, яхшы оештыручы. Без берберебезне һәрвакыт аңлап эш иттек. Аның үтенече буенча мин милиция бүлеген машина, ягулык белән тәэмин итәргә булыштым. Хәмзә Салькинның инициативасы буенча хезмәткәрләренә фатир белән дә ярдәм итә идем. Ул аларны рухи яктан да, матди яктан да хуплап торды. Хәмзә – яхшы иптәш, үз эшен тәгәл үтәүче кеше.

Системада үзгәртеп кору чоры башлангач, Хәмзә әфәндене Самар шәһәренә күчерәләр. Биредә ул Самар районының 6 санлы полиция бүлеге начальнигы булып хезмәт итә.

Шушы вазифада берничә ел эшләгәннән соң, аңа Олы Глушица районара полиция бүлеген җитәкләргә тәкъдим итәләр. Ул бүгенге көндә дә полковник званиесендә биредә хезмәт итә.

Салькинның полиция өлкәсендәге стажы 34 ел! Бу бит үзе бер кеше гомере. Ә полиция хезмәте – утлы хезмәт. Монда тик чын ирләр генә эшли һәм авырлыкларга түзә ала.

– Аллаһы Тәгалә миңа сәламәтлек, көч-куәт, зиһен биргән, шөкер. Шуңа күрә яраткан эшемдә уңышларга ирешергә насыйп булды, – дип Ходайга рәхмәтләрен укый Хәмзә әфәнде.

Таләпчән ир үзенең кешелеклелек, ярдәмчеллек, мәрхәмәтлелек сыйфатлары белән дә аерылып тора. Полковник сүзләренчә, тормышта иң мөһиме – ул кешеләрне ярату. Шул вакытта барлык ишекләрне дә ачып була. Ә бу сыйфатларны Хәмзә әфәндедә эти-әнисе тәрбияләгән. Әтисе Юныс әзерләүче (заготовитель) булып эшләгән, әнисе Хаҗәр гаиләсен карап, өйдә утырган.

– Без – биш бала. Әти-әниебез безгә карата бик таләпчән булдылар. Алар һәрвакыт укырга, эшләргә кирәклеген әйтеп тордылар. Һәм, Аллаһыга шөкер, беребез дә начар юлга басмады, лаеклы кешеләр булдык, – дип горурланып сөйли Хәмзә әфәнде.

Әле Алексеевский районында эшләгәндә үк анда булачак хатыны белән таныша ул. Наилә шулай ук полициядә хезмәт иткән. Хәмзә әфәнде аның тыйнаклыгын, чибәрлеген ошата. Бүгенге көндә Наилә ханым – хуҗабикә.

Салькиннар Ислам кануннары, шәригать буенча яшәргә тырышалар. Бер генә дини бәйрәмне дә билгеләмичә калмыйлар, дини мәҗлесләр уздыралар. Мәчеткә йөриләр, догаларын укыйлар, туганнарының каберләрен карап торалар.

– Минем әтием – дини кеше иде. Нәкъ ул миндә Исламга мәхәббәт тәрбияләде, – ди Хәмзә әфәнде.

Аның улы Ринат та, бертуганнарының уллары да, аның эзеннән китеп, полиция хезмәтен сайлаганнар. 28 яшьлек Ринат бүген капитан званиесендә өлкә прокуратурасында эшли.

– Улыгызны тәрбияләүгә кем күбрәк өлеш кертте, Сезме әллә хатыныгызмы? – дигән соравыма:

– Тәрбия эшенә икебез дә зур өлеш керттек. Мин мәктәпкә җыелышларга да йөрдем. Ә укуын тәмамлаганда улым миннән үзенә нинди һөнәр сайлап алырга дип, киңәш сорады. Мин аңа үзенең

Хәмзә әфәнде хатыны Наилә белән

Ринат хатыны Гүзәл белән

теләген тормышка ашырырга киңәш иттем.

Шөкер, улыбыз акыллы, эчми-тартмый, безнең сүзгә «колак сала», – дип шатланып сөйләде эти кеше. Атага моннан да зур бәхет буламы!

– Хәмзә әфәнде, Сезнеңчә, җәмгыятьтәге бозыклык кими барамы әллә арту ягындамы?

– Элек бозыклык күпкә азрак иде. Моның сәбәбе, иң беренче чиратта, икътисадта, дип саныйм. Бүгенге көндә халыкка эш табуы бик авыр. Әйтик, элек төрмәдән чыккан кешеләрне эш белән тәэмин итүче махсус оешма бар иде. Хәзер ул юк. Шуңа күрә эшсез кешеләр тагын урларга керешәләр.

Шулай Самар районы бүлегендә хезмәт иткәндә көн саен урлау хәлләре булды.

Шунда элек бер дә хөкемгә тартылмаган бер егеттән аның ни сәбәпле җинаять юлына басуы турында кызыксындым. Ул миңа: «Эш юк. Әгәр эшем булса, урламас идем», – дип җавап бирде.

– Сезгә хезмәт урыннарын еш алмаштырырга туры килгән. Татар милләтеннән булуыгызга кырын караучылар очрамадымы?

– Юк, бер җирдә дә кырын караш күрмәдем. Киресенчә, элек эшләгән районнарда әле бүген дә мине яхшы сүз белән искә алалар, Аллаһыга шөкер. Үзем дә кешеләрне милләте буенча аермыйм, барысына да тигез карыйм. Полиция күзлегеннән ике генә төрле халык бар - кануннарга буйсынып яшәүчеләр һәм закон бозучылар.

Тормышта бөтен нәрсә халык бәхете өчен эшләнергә тиеш. Әгәр дә кеше миңа ярдәм сорап килә икән, мин аңа хәлемнән килгәнчә булышырга тырышам.

– Бүгенге көндә Сезнең кебек җаваплы, тәртипле, хезмәтен чын күңелдән яратып, җиренә җиткереп башкаручы полиция хезмәткәрләре еш очрыймы?

– Элек барыбер хезмәткәрләр ничектер җаваплырак иде. Бүген исә яшьләрне өйрәтергә, тәрбияләргә туры килә. Тәртипләре начар булганнары да еш очрый. Күпләр армиядә хезмәт итмәгән. Бу да үз ролен уйный.

Әлбәттә, яхшы хезмәткәрләр юк дип әйтмим. Андыйлары да бар. Бигрәк тә хәзер полиция хезмәткәрләрен эшкә кабул иткәндә кырыс таләпләр куела. Һәм бу дөрес тә, чөнки югары эш хакы алыр өчен, лаеклы хезмәт күрсәтергә кирәк.

– Нинди шигарьне (девиз) күздә тотып яшисез?

– Эшләргә теләмәгән сәбәп, ә эшләргә теләгән чара эзли.

– Кешеләрдә нинди сыйфатларны өстен күрәсез?

– Иң беренче чиратта, әдәплелекне, тыйнаклыкны. Кеше бар нәрсәгә дә мәхәббәт белән карарга тиеш – өенә дә, гаиләсенә дә, сәнгатькә дә, шигъриятка да дигәндәй. Әгәр дә шулай булмаса, бу кеше уңышсыз була.

Кешеләрне ярату – зур казаныш ул. Берсендә дә үзең турында начар фикер тудырырга ярамый. Тормышта саф күңелле булырга кирәк.

– Ә үзегездә нинди яхшы сыйфатларны билгеләп үтә аласыз?

– Җаваплылыкны.

Таләпчәнлекне.

Кешеләргә мәхәббәтне аерып әйтәсе килә. Боларның барысын да миндә әти-әнием тәрбияләде.

Алар мине таләпчән, җаваплы, мәрхәмәтле, гадел булырга, олыларны хөрмәт итәргә өйрәттеләр. Әти-әнием - яхшы, гади кешеләр иде. Әтием, таләпчән булса да, бик аралашучан, ярдәмчел иде.

Шуны да өстәп әйтәсем килә: әниебез этине, гаилә башлыгы буларак, хөрмәт итәргә өйрәтте.

Әгәр дә мин алардан бу сыйфатларны кучермәсәм, тормышта уңышларга ирешә алмас идем.

– Кимчелекләрегезне дә атап үтегез инде.

– Мин бик тиз кызып китәм. Шулай да берәрсенә гаделсез кисәтү ясаганымны аңласам, аңардан гафу үтенәм.

– Сез бәхетлеме?

– Әйе, мин бәхетле. Яраткан хатыным, улым, хезмәтем бар. Тормышта уңышларга ирештем, полковник званиесен алдым, кешеләрне яратып яшим, Аллаһыга шөкер.

В самом начале прошлого века на страницах татарских газет и журналов стали часто появляться стихи, подписанные «Хәдичә Сөнгатьзадә». Её имя в нашей семье овеяно легендами и никогда не предавалось забвению. Старшая сестра моего деда Рауфа Сайфетдинова Хадича Сайфетдинова-Шаммасова была одной из небольшой еще тогда плеяды татарских женщин-литераторов и просветителей, смело заявивших о равных правах женщин-мусульманок с мужчинами во всех сферах общественной и культурной жизни.

Ирек САЙФИЕВ,
член Союза журналистов СССР и РФ,
лауреат литературной премии имени Габделжаббара Кандалыя

СОЛОВЕЙ НАШЕЙ ПОЭЗИИ

ИЗ ИСТОРИИ ЖЕНСКОГО ВОПРОСА

Это было время перемен и надежд, пробудившихся на волне революционных событий 1905-го года, которое потом назовут периодом ренессанса татарского просвещения, литературы и культуры. На небосклоне национальной литературы ярко вспыхнули имена женщин-поэтесс Загиды Бурнашевой, Сании Гыйффат, Зухры Тагировой, Галимы Биктемирия, Магруй Мозаффаровой, Хадичи Шаммасовой... Многих из них некоторые исследователи потом назовут зачинателями феминистского движения среди мусульманок.

Вопросы женского равноправия и свободы в татарском просветительстве имеют глубокую историю. Вспомним поэзию Габделжаббара Кандалыя, преисполненную уважением и любовью к женщине, повесть Мусы Акъегета «Мулла Хисметдин», в которой рассказывается о судьбе девушки Ханифы, не подчинившейся выбору родителей и сбежавшей к любимому парню, красавицу Махитап из драмы Габдрахмана Ильяси «Несчастная девушка», порвавшей брачные узы с нелюбимым мужем.

В начале века появляются литературные произведения Г. Исхаки, Г. Тукая, Р. Фахретдинова, Ф. Амирхана о нелегкой, горькой доле татарской женщины. Либерально настроенная татарская интеллигенция ставила женский вопрос во главу угла, подчеркивая необходимость женского равноправия во всех сферах общественной жизни как определяющего фактора зрелости нации. При этом передовые мыслители непременно сталкивались с яростным сопротивлением реакционного духовенства, видевшим в их позиции попытку разрушения векового уклада мусульманской жизни и норм шариата. Муса Бигиев утверждал, что одной из причин кризиса исламского мира как раз и является лишение женщин основных прав и свобод. Ризаэтдин Фахретдин доказывал, что участие женщин в политической и социальной жизни, просветительстве нисколько не противоречит нормам ислама, а остается их естественным правом. Он же утверждал ошибочность запрета посещения женщинами мечетей, ссылаясь на времена Пророка, когда женщины непременно участвовали во всеобщих молениях в мечетях. Наиболее весомый вклад в разработку и развитие женского вопроса внес Закир Кадыйри, который в своей публицистике сумел раскрыть всю глубину проблемы в историческом и общемировом аспекте. Гаяз Исхаки не представлял становление современной татарской нации без устранения бесправия и угнетения женщины.

В 1907 году в Уфе появилось мусульманское дамское благотворительное общество, объединившее женщин-мусульманок независимо от их национальности и материального состояния, ставившее целью вовлечение как можно большего количества женщин в просветительскую и культурную деятельность. Это была первая в России женская мусульманская организация. Пять лет спустя такое же общество образовалось и в Оренбурге. А в 1916 году в Казани открылась первая татарская женская гимназия…

Споры вокруг женского вопроса среди татар то утихали, то возрождались с большей яростью и силой. Сторонники и противники женского равноправия столкнулись в очередной и решающий раз в мае 1917 года на Всероссийском мусульманском съезде. Несмотря на яростнее сопротивление консервативно настроенной части делегатов, сторонникам Исхаки, Максуди, Баруди, Кадыйри, Биги удалось большинством голосов провести резолюцию о наделении всеми гражданскими правами женщин-мусульманок.

Можно говорить, что в дореволюционной России женщины-мусульманки все же смогли пройти трудный путь к своей эмансипа-

ции. Им разрешили посещать мечети, открылся довольно широкий доступ к образованию. Появились общедоступные библиотеки, заработали женские курсы, готовились к открытию ясли и детсады для детей-мусульман.

Как видим, идея женской эмансипации в мусульманской среде первоначально исходила от мужчин. Но чего бы она стоила без самой активной деятельности самих женщин, таких, как и наша землячка Хадича Сайфетдинова-Шаммасова?!

ЖИЗНЬ, КАК ПЕСНЯ

Мой отец Завдат Рауфович Сайфиев (Сайфетдинов) успел до конца своей жизни составить подробную историю нашего рода – «до седьмого колена». В семейном архиве сохранились фотографии, письма, книги, многочисленные документы. Остались в памяти и его рассказы о нашей многочисленной родне.

Характеризуя каждого из предков, он, в первую очередь, подчеркивал их образованность: какими языками владел, какую имел библиотеку, что написал. У его деда Сунгатуллы-хазрата было четверо детей: по двое сыновей и дочерей. Сам С. Сайфетдинов получил образование в одном из казанских медресе и в 26-летнем возрасте приступил к исполнению обязанностей ахуна-хазрата мечети в селе Большой Калмаюр, расположенного вдали от губернского центра Самары. (Ныне это село Татарский Калмаюр Чердаклинского района Ульяновской области.) Двух сыновей – Мухамметсадыка и Габдрауфа – отправил учиться в Казань. Старшая дочь Хадича (род. в 1875 г.) обучалась под отцовским началом, а потом продолжила учебу в селе Иске Кызыл-су у своего дяди Жамали-хазрата.

Науки ей давались легко. Вскоре она уже могла в подлинниках читать стихи и прозу арабских и персидских поэтов и писателей и свободно говорить на этих языках. Общительная и любознательная она жадно впитывала народные легенды, сказания, пословицы, поговорки, песни. Окружающих восхищало богатство речи молодой девушки, выдававшей её острый ум и глубокие познания. И уже тогда к ней пристало ласковое прозвище «Былбыл» - соловей.

В 1897 году она вышла замуж за сына Насретдина-ахуна Мухаметгарифа Шаммасова и переехала к нему в село Старое Файзуллово (Җурэй), где стала обучать грамоте сельских девочек. В 1908 году Шаммасовы переехали в Татарский Калмаюр. Хадича-былбыл и в родном селе продолжила педагогическую работу. Школа в Татарском Калмаюре одной из первых в округе перешла на новометодное обучение. Вместе с Хадичей в этой школе преподавали и ее младший брат Габдерауф со своей женой Шамседжихан (сестрой Закира Кадыйри).

Деятельность педагогов встречала глухое, а порой и открытое сопротивление темной, забитой части населения. Распространялись неимоверные слухи, что эта школа сеет разврат среди учащихся-девочек, которые – того и гляди – начнут переписываться с парнями. Доходило до того, что некий старец Гинният призывал сельчан забить Хадичу-былбыл палками… (Забегая вперед, скажу, что именно эта школа долгие годы считалась лучшей среди татарских школ в округе, здесь учились народный артист СССР Габдулла Шамуков, поэт Демьян Фатхи, из ее стен вышли будущие крупные ученые, общественные и политические деятели).

Чтобы больше прояснить, какие мытарства довелось испытать сельским учителям, приведу еще один эпизод, описанный З. Сайфиевым. «Ясным летним утром наша семья собралась за утренним чаем. В это время внезапно дом окружили казаки атамана Дутова, несколько вооруженных солдат ворвались в дом и потребовали выдать моего отца и мать. Дед успел спрятать маму и моего младшего братишку в подпол и заявил,

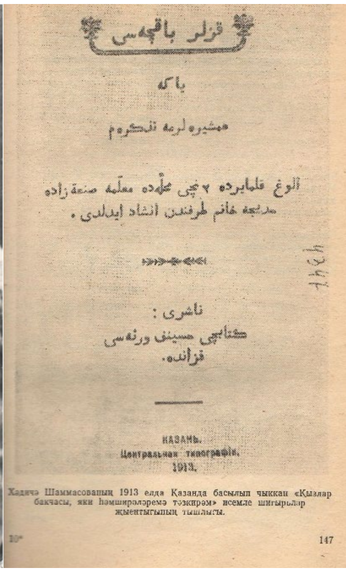
قزلر باقچەسی
یاکە
همشیرەلرمە تذکرەم
الوغ قلمایردە ٧نچی محلّەدە معلّمە صنعةزادە
مدیحە خانم طرفندن انشاد ایدلدی .
ناشری :
کتابچی حسینف ورثەسی
قزانده.

КАЗАНЬ.
Центральная типографія.
1913.

Хадичә Шаммасованың 1913 елда Казанда басылып чыккан «Кызлар бакчасы, яки һәмширәләремә тәзкирәм» исемле шигырьләр җыентыгының тышлыгы.

10* 147

что сноху ни за что не выдаст. Под охраной 16 конвоиров отца повели на русскую половину села к церкви. Перед этим белоказаки уже успели расстрелять сельского активиста Галима-абый. Увидев, что дутовцы намерены расправиться и с Рауфом Сайфетдиновым, народ заволновался и потребовал отпустить его: «Вы же, – кричали они, – не стреляете своих русских и чувашских учителей! Чем провинился наш татарский учитель?!» Так отстояли моего папу, но он всю жизнь с нескрываемой горечью рассказывал, что среди конвоиров был и его бывший ученик. На его вопрос, чем же он так согрешил, что его нужно непременно расстрелять, тот ответил: «Не надо было нас учить…» Это был сын того самого Гинията, который в свое время науськивал народ к расправе над Хадичей-былбыл».

А большой, гостеприимный дом Сунгатуллы-хазрата всегда был полон гостей. К Габдерауфу приезжали из других сел такие же, как и он, учителя-новометодники.

Здесь можно было почитать новые книги и периодику, которые в большом количестве выписывали Габдерауф и Хадича. Разгорались горячие споры и дискуссии. А к Хадиче-былбыл молодежь обращалась как к старшему наставнику. Её методику обучения детей математике, географии, истории, геометрии с удовольствием перенимали учителя других школ.

И уже никого в селе не удивляло, когда из дома ахун-хазрата раздавались звуки скрипки и гармони, разносились мелодичные песни. Сам Сунгатулла-хазрат спокойно относился к «выходкам» молодежи, хотя и держался в сторонке, но с удовольствием слушал их концерты.

Большая родня Сайфетдиновых расселилась в близких и дальних уголках Самарской губернии, но постоянно поддерживала между собой тесные связи. Многие увлекались поэзией, литературой, музыкой. Однажды задумали выпускать семейные рукописные журналы.

Вот что пишет об этом мой отец З. Сайфиев: «Если одним местом сбора родных был дом деда в Татарском Калмаюре, то вторым «центром притяжения» стал дом нашего Камали-бабая в с. Иске Кызыл-су (ныне с. Тат. Урайкино). В Калмаюре стали выпускать с общим участием рукописный журнал «Кармак» («Удочка»), а в Кызыл-су – «Ыргак» – («Крючок»). Они наполнялись эпиграммами, шутливыми стихами, историями. Непременным автором «Кармака» была Хадича-былбыл. Эти рукописные журналы пересылались от одного «центра» в другой на протяжении четырех лет – с 1913 до 1917 гг.»

Талант, заложенный самой природой, умноженный знаниями, требовал выхода. В татарских изданиях, по словам отца, были опубликованы некоторые стихи Габдерауфа Сайфетдинова. Он же перевел на арабский язык поэмы Г. Тукая «Шурале» и «Су анасы» («Водяная»), но они не были опубликованы, а остались только в рукописях.

Иначе сложилась поэтическая судьба Хадичи-былбыл. Тогда было большой редкостью, когда в издательствах выходили книги простых сельских учителей, это было сопряжено с немалыми хлопотами и трудностями.

Она несколько раз направляла свои стихи в разные издательства, но их возвращали обратно без внятных объяснений. И лишь только в 1913 году в Казани вышел первый сборник поэтессы «Кызлар бакчасы» («Девичий сад»), содержавший 29 произведений Сайфетдиновой-Шаммасовой.

А в 1915 году увидел свет второй поэтический сборник «Таң җиле» («Рассветный ветер») с её 37 стихотворениями и поэмами. В 1917 году в том же издательстве Каримовых в Казани была принята к печати ее повесть «Гәүхәр түгел, Морат алданды» («Просчитался Морат, а не Гаухар»), но по неизвестным причинам книга не вышла, а рукопись пропала. Сюжет этой повести характерный для нравоучительной прозы того времени: Морат, польстившись на богатство, женится на дочери местного бая, но не находит счастья, а терпит от нее и ее родителей унижения.

Брошенная им бедная красавица Гаухар получает хорошее образование, начинает работать учительницей и заслуживает почет и признание в народе. Так же пропала еще одна рукопись Х. Сайфетдиновой-Шаммасовой – автобиографическая повесть «Гафифә белән Хәнифә» («Гафифа и Ханифа»).

Как и все татарские люди, она тяжело пережила смерть своего кумира, любимого поэта Габдуллы Тукая. Всю свою горечь утраты она высказала в стихотворении «Наме үлмәс» («Имя его не умрет»).

Творчество Хадичи-былбыл исполнено тревожными переживаниями. Она не приемлет царившую в те годы несправедливость, её волнует судьба татарского народа. Она всячески подчеркивает, что для возвышения и сохранения нации требуется, в первую очередь, единение всех ее представителей, стремление к обогащению знаниями, высокие моральные качества. И главная ее тема – непременное равенство женщин и мужчин во всех сферах жизни. Обращаясь к татарским женщинам, она призывает их к чистоте помыслов и дел, напоминает об их высочайшей ответственности за судьбы будущих поколений.

В советские годы она не попала в разряд запрещенных к печати авторов, но о ней самой и ее творчестве знали только немногие исследователи истории татарской литературы.

И лишь в 1988 году в Татарском книжном издательстве вышел сборник произведений дореволюционных татарских поэтесс «Өмет йолдызлары» («Звезды надежды»), составленный доктором филологических наук Мухаммедом Гайнуллиным, где вновь увидели свет некоторые стихотворения Хадичи Сайфетдиновой-Шаммасовой.

В советские годы Х. Сайфетдинова-Шаммасова всецело отдалась общественной и педагогической работе. Неустанно разъезжала по всем татарским селам губернии, разъясняя людям законы новой власти, много выступала перед женской аудиторией, помогала в организации учебного процесса в татарских школах.

Она умерла 9 мая 1944 года, могила ее в родном селе Татарский Калмаюр. Сельчане бережно чтут память Хадичи-былбыл. В школьном краеведческом музее открыта посвященная ей богатая экспозиция. Еще живы и некоторые ее ученики.

Недавно встретился с почетным гражданином Ульяновской области Д.И. Шариповым. «Ты что же не напишешь о своей бабушке? Она была удивительно светлым, добрым человеком. Это моя самая любимая учительница...»

Вот я и написал. Конечно, в рамки журнальной статьи не уместить всю жизнь этой женщины, оставшейся в памяти потомков подвижницей идеалов просвещения и женского равноправия.

ХӘДИЧӘ ШӘММӘСОВА ШИГЫРЬЛӘРЕ

НИ ДИП ШАТЛАНАМ?

*Мин бу көн хәйран үземә:
Шатлыгым чиксез минем,
Мондый зур шатлык соңында –
Хәсрәтем шиксез минем.*

*Аһ, фәләк! Һәркем өчен шуйлә
Тигезсез юл микән,
Бер карыш барсак тигездән,
Калганы баз - шул микән?*

*Юкса, мин ялгыш йөримме?
Бар чокыр, комлык та тик,
Яхшы юлны бер дә эзләп
Тапканым юк әллә ник.*

*Кайчан басармын икән
Һәр җире гөл өстенә,
Һәр тараф шатлык күренгән
Дар-ер-рахәт милкенә.*

*Юк шул инде, дөньяда юк андый
Рәхәтләр миңа;
И, мөкатдәс җир! Мине ал шул
Тынычлык куенына...*

*Ул вакыт дошманнарым да хәл
Җыяр тынга калып,
Кемгә итик ифтира дип, каты
хәйранга калып.*

Фәләк - язмыш, тәкъдир.
Шуйлә - шулай, болай.
Дар-ер-рахәт милкенә – рәхәт, тынычлык йортына.

КҮҢЕЛ

*Бик зирәк бит, чынлап әйтсәң,
Бик мөкатдәс бу күңел;
Мәгънәви эштән хәбардар
Булмавы мөмкин түгел.
Кайвакыт, бер җил кеби,
шатлык исеп китсә аңа,
Чында шатлыклар киләдер,
Ул сизүе буш түгел.*

*Никадәр шат булган булсаң да
Үзең бер-бер вакыт,
Әмма хәсрәт яшьнәтәдер,
Аны аңлый шул күңел.
Менә шатлык булды диеп һайаһу
иткән заман
Каты хәсрәт килә башка – тик
хәбәр биргән күңел.*

МИЛЛӘТЕМ

*Мин сиңа мәнсүб булу өчен
фәхритәмен, милләтем,
Гали шәүкәт, гали шәфкать
Сиңа, махсус милләтем.
Синдә аклык, синдә пакьлек,
Синдә раәфәт, мәрхәмәт,
Синдә киңлек, синдә берлек,
Синдә куәт, милләтем.
Мең җаным булса, синең өчен
Мин итәр идем фида,
Әмма ни дә эшли алмыйм, юлга
Төшә кыйлләтем.*

Мәнсүб – мөнәсәбәтле, нисбәтле.
Фәхритәмен (фәхер итәмен) – горурланам.
Гали шәүкәт – бөек, дан-дәрәҗә
Раәфәт (рәфаһәт) – муллык, иркен тереклек
Кыйлләтем – азлыгым, кимлегем

ГАШЫЙКТАН СОРА

*И, күңел, юкка пошынма,
Һәр кичәнең таңы бар,
Ул көнең дә кичкә керсә,
Шундый көндез тагы бар.
Кич өчен һичбер көенмә,
Чын гына уйлап кара,
Бер дә кич пәрдәләнми шул
Күңел, кем, аңы бар.*

*Мин кичәне бик сөямен,
Күзгә ул пәрдә кора,
Башкалар да күрмәсен дип,
Безне ул саклап тора.
Бу сүзем сиңа гаҗәптер,
Мин сөям кичне, димен,
Син кичәдәге хозурны моңлы
Гашыйктан сора!*

ДӨНЬЯ ТОРМЫШЫ

*Син үзең һич яшми торсаң да,
Эчеңнән сөйләтә,
Белми дә калган буласың:
Үз көен көйләтә.*

*Кичә көндез ихтиһалар берлә
Кан йотсаң да син,
Ул сиңа һич сынмыйдыр буй,
Күрми үзен сиңа тиң.*

*Ул бик инде шул җиңүне бик
Җикетлек дип белә,
Соңрадан да мәрхәмәт юк:
Тик һаман үрти, көлә.*

Яшми - дәшми.

НИЛӘР БАР?

*Һәр мәшәкать кичләренең бер
Сәгатьлек таңы бар,
Ул сәгать таңының да шундый
Киче тагы бар.
Тормый бит инсан һаман хәсрәт
Эчендә капланып,
Шул бичараның да, ачлып, шат
Күренгән чагы бар.*

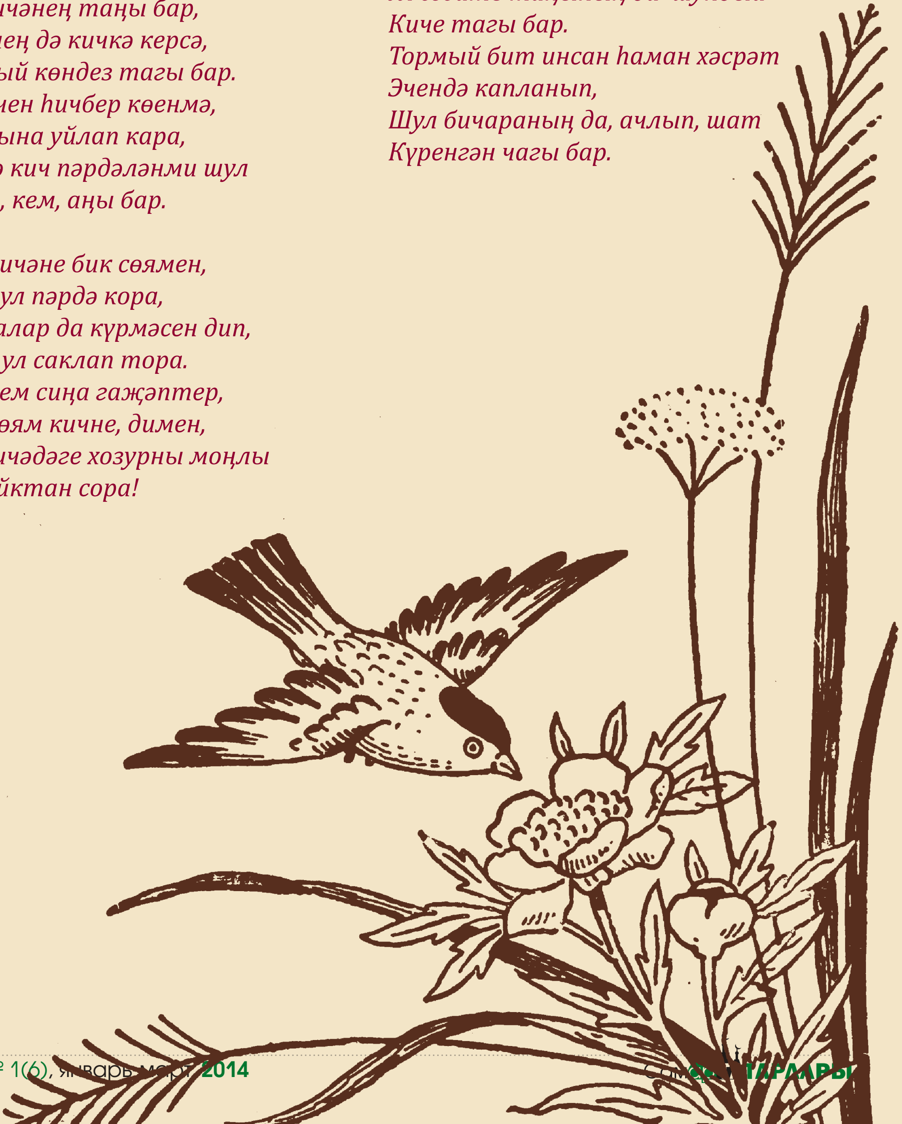

Ниһаять, өлкә “Туган тел” татар җәмгыятенең оештырылуына 25 ел тулу уңаеннан, Самарның татар балаларына “Чыршы бәйрәме” яңадан кайтарылды. Ул 7 гыйнварда өлкә «Туган тел» татар җәмгыяте һәм аның президенты Ильяс Шәкүров тырышлыгы һәм булышлыгы белән Самарның Лев Толстой урамында урнашкан Тимерьюлчылар Мәдәният Сараенда башта иртәнге сәгать 11дә - 3 яшьтән 11 яшькә кадәр балалар өчен, төштән соң 12-16 яшьтәгеләр өчен үткәрелде. Билгеләнгән вакытларда киң, зур залда матур итеп бизәлгән яшел чыршы яны йөзләп бала-чага, аларның әти-әниләре, әби-бабалары, апа-абыйлары белән чыр-чу килеп торды.

Әңгәмәдәш – Римма НУРЕТДИНОВА

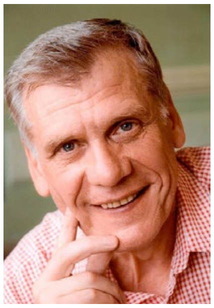

Нуриәхмәт САФИН:

«Самар яшьләре өчен мастер-класслар уздырырга телим!»

«Чыршы бәйрәме» программасына Габдулла Кариев исемендәге Казан татар дәүләт яшь тамашачы театры спектакльләре дә кертелгән иде. Кечкенәләр өчен «Бүре һәм Кәҗә» спектакле күрсәтелсә, яшүсмерләргә Туфан Миңнуллин әсәре буенча куелган «Нигез ташлары» тәкъдим ителде. Ул Самар тамашачыларының күңеленә аеруча хуш килде. Аларга аеруча Гарифулла образы ошады. Чөнки нәкъ менә аның кебекләр тормышның тоткасы булып торалар да бит инде.

Төпле һәм аек акыллы бу карт туган авылының бетә баруы, үз нигезенең дә шуңа дучар ителүе белән килешергә теләми. Рольне башкаручы Нуриәхмәт Вәлиәхмәт улы САФИНның һәр хәрәкәтендә, кырыс сөйләмендә без әнә шундый Гарифулланы күрдек.

Бәйрәм көнне миңа Россиянең һәм Татарстан Республикасының атказанган артисты, Габдулла Кариев исемендәге Казан татар дәүләт яшь тамашачы театрының әйдәп баручы актеры Нуриәхмәт ага САФИН белән аралашу бәхете дә насыйп булды.

– Нуриәхмәт абый, Габдулла Кариев исемендәге театр чагыштырмача яшь дип беләм?

– Театрга 1987 елда нигез салынды, ә беренче спектакльне шул елның февралендә сәхнәләштердек. Үземнең шушы театр-студияне ачу алдыннан башланган әзерлек эшләренә өлеш кертүче булуым белән горурланам.

– Яшьләр театры булгач, аның репертуары, башлыча, яшь тамашачыны күз алдында тотадыр?

– Алай димәс идем. Репертуарыбыз гаять киң һәм зур – безнең спектакльләрне бакча балалары да, өлкәннәр дә яратып карыйлар.

– Ни өчен Самарга «Нигез ташлары» спектаклен алып килергә булдыгыз?

– Әлеге спектакльне сайлавыбыз юкка түгел. Ул бүгенге көннең иң актуаль проблемаларын күтәреп чыга.

Ул сәхнәгә минем 65 яшем тулуга багышланган бенефис-спектакль буларак куелган иде. «Нигез ташлары» комедиясен үзебезнең театр өчен өр-яңадан диярлек үзгәртеп эшләргә туры килде. Шуңа да хәзер аның фәлсәфәсе, фикере, хисләре заманча яңгырый. Күп яңалыклар кертелде. Әсәрнең авторы Туфан абый Миңнуллин да моңа каршы төшмәде. Шөкер, автор заман үзгәрүен, яңа таләпләрне истә тотып эшләнгән безнең спектакльне үзе дә күреп өлгерде. Туфан ага тормыш иптәше – Татарстанның халык артисты Нәҗибә Исханова белән аның премьерасында булды.

«Нигез ташлары» әсәрендәге Гарифулла бернинди җәмәгать эшлеклесе түгел, гап-гади авыл кешесе. Ләкин нигезен, тамырларын саклаучы милләт фидакаре буларак, аны халкыбызның иң күренекле заты, дип атарга була. Әсәрне замана шаукымына яраклаштырган булсак та, үзәктә – яшәү фәлсәфәсен чагылдыручы олы характерлы, үз язмышын халык язмышы белән тыгыз бәйләгән милли герой итеп

күрсәткән Гарифулла образы. Көчле рухлы, нык ихтыярлы шәхес итеп уйнарга тырыштым мин аны. Сәхнәдәге Гарифулла белән тормыштагы үзем – Нуриәхмәт берберсенә тәңгәл киләләрдер кебек. Үзем әйтергә теләгәннәрне Гарифулла образы аша җиткерәм. Мин аны уйнамыйм да сыман, гүя анда яшим кебек тоела.

Әлеге спектакльдә балалар өчен дә, олылар өчен дә уйландырырлык урыннар шактый.

– Самарга килгәнегез бар идеме? Шәһәребез ошадымы?

– Театрыбыз Самарда беренче тапкыр үзенең спектакльләрен тәкъдим итте бугай. Моңа кадәр Республика күчмә театрында (бүген ул Кәрим Тинчурин исемен йөртә) эшләгәндә гастрольләрдә күп йөрдем, ә менә Самарда булуымны бер дә хәтерләмим...

Безне каршы алучы Самар татарлары аеруча кунакчыл булдылар: җайлы кунакханәләргә урнаштырдылар, алар тарафыннан өч тапкыр ашату да каралган иде, хәтта шәһәр буенча экскурсия дә оештырылды – Самарның данлыклы урыннарын күрсәттеләр. Рәхмәт яусын үзләренә!

Самар өлкә «Туган тел» татар җәмгыяте бик зур эшләр башкарып килә икән. Шундый матур бәйрәм программасында безнең спектакльләрне дә тәкъдим итү бик урынлы булды. Мондый тәрбияви чаралар дәвамлы булсыннар иде. Безнең Габдулла Кариев исемендәге Казан татар дәүләт яшь тамашачы театры коллективка киләчәктә дә сезнең чараларда катнашырга теләкләрен белдерә.

Насыйп булып, икенче тапкыр килә калсак, биредә яшәүче татар халкы белән очрашулар да уткәрергә була бит. Мәсәлән, театр сәнгатебез мөкиббән яшьләрне җыеп, алар өчен актерлык осталыгы, грим ясау буенча мастер-класслар, татар әдәбияты һәм драматургиясе буенча сөйләшүләр уздырырга мөмкин.

– Нуриәхмәт абый, җаваплырыгыз өчен рәхмәт! Очрашуыбыз әле соңгысы булмасын, киләчәктә тагын Сезнең белән күрешергә язсын, дигән теләктә калам.

Аллаһы Тәгалә кешеләргә төрле сәләт бирә. Кемдер җырлый, кемдер рәсем ясый, кемдер спортта уңышларга ирешә. Ә менә Самар шәһәрендә яшәүче Гөлнара Насыйровага Аллаһы Тәгалә кул эшләрендә сәләт биргән.
"Бу талант аңа Ходайдан бирелгән", дип әйтәләр халыкта. Гөлнара апа турында нәкъ шулай дияргә була.

Миләүшә Газимова

"Ялкынлы яшьлек" милли киемнәр тегәргә этәрде

Кечкенә чагында әбисенә авылга кайтып йөргән кыз бервакыт шулай кышын урамнан бик нык туңып керә. Әбисе аны мич янына җылынырга утырта да кулына бәйләм тоттыра. Шулай Гөлнара бәйләргә өйрәнеп китә. Тора-бара тегә дә башлый. Курчакларына матур-матур күлмәкләр тегеп кидерә ул. Шуңа күрә аның курчаклары дус кызларының курчаклары арасында иң матуры була.

Кызының тегүгә сәләтен күреп алган әнисе аңа 6нчы сыйныфта укыганда тегү машинасы бүләк итә. Ул машина бүген дә Гөлнара апаның ательесында тора.

Тегүгә сәләтле булса да, әнисе сүзен тыңлап (әнисе аны берүзе үстерә), Гөлнара сәүдә өлкәсендә белем ала. Тик үзенең яраткан шөгылен беркайчан да ташламый. Ә кияүгә чыккач, ул җиңел промышленность техникумын тәмамлый. Тегүне ул үз тәҗрибәсе, үз сәләте белән камилләштерә бара.

Күп еллар милләттәшебез өенә заказлар алып эшли. Аның ике кызы да "Яктылык" мәктәбендә укыйлар. Биредә укытучылар, ата-аналар оста тегүче турында белгәч, аңа заказлар бирә башлыйлар. Гөлнара апаның мәктәптәге таушалып беткән Кыш бабайны яңартып ясаганына исләре китә аларның.

Аннары шул ук "Яктылык"та аңардан артистлар өчен костюмнар тегүен сорыйлар.

– Мин үземне тегүче буларак "Яктылык" мәктәбе ярдәмендә таптым. Нәкъ анда миңа шушы яраткан эшем белән шөгыльләнергә этәргеч бирделәр, - ди Гөлнара ханым.

Шулай гади киемнәрдән тыш, ул милли костюмнар да тегә башлый. Һәм татар милләтенекен генә түгел, ә төрле халыкларның костюмнарын да тегә ул.

Милли киемнәргә мәхәббәте шулай ук кечкенәдән килә, дип саный тегүче. Кечкенә чагында ул әнисе белән еш кына "Ялкынлы яшьлек" ансамбле концертларына йөри. Шунда артистларның милли киемнәренә сокланып туя алмый кызчык.

Эшендәге шушы милли үзенчәлекне күреп, Самарның мәдәният министрлыгы Гөлнара Насыйрованы Казанга "Идел буеның яшь модельерлары" бәйгесенә җибәрә. Милләттәшебез аннан өченче урын яулап кайта.

Гөлнара ханым сүзләренчә, монда да аңа "яктылык"лылар ярдәмгә киләләр. Укучылар Гөлнара апа теккән милли костюмнарны сәхнәдән күрсәтәләр. Ә хореограф Инзилә Гыйззәтуллина, музыка укытучысы Линар Абсаттаров бәйге өчен сценарий төзиләр. Линар анда җырлый да. Балаларның ата-аналары да алар белән бергә Казанга баралар.

Гөлнара ханым үзен шул вакытта хуплаган кешеләргә бүген дә рәхмәтләрен белдерә.

Шулай ук иганәчеләр – Вазыйх Мөхәммәтшинга, Ринат Фәйзетдиновка һәм башкаларга рәхмәтле ул.

Гөлнара апага Самарның Халыклар дуслыгы йортында урнашкан төрле милли җәмгыятьләр – казахлар, чувашлар һәм Яңа Усман авылыннан үзешчән сәнгать артистлары да милли костюмнар тегәргә заказлар бирәләр.

– Модельләрегезнең идеялары ничек туа? – дип сорадым мин әңгәмәдәшемнән.

– Модельләрнең идеялары ничектер үз-үзеннән барлыкка килә. Аллаһы Тәгалә бирә миңа аларны. Әйтик, берәр кеше, заказ биргәндә, күлмәгенең фасонын да әйтә. Ә эш барышында ул үзгәрергә дә мөмкин. Ниндидер үзенчәлекләре барлыкка килә. Тукыманы сатып алырга мин заказ бирүче белән бергә барам. Хәтта тукыма сайлаганда да мин аның кайсысы бу кешегә туры килгәнен күреп алам. Һәм шул ук мизгелләрдә фасон буенча тагын берәр нинди идея барлыкка килергә мөмкин, – ди ул.

Гөлнара ханымның кулыннан ниләр генә килми. Күлмәктән алып тунга кадәр тегә бит ул! Әле гади генә итеп тегеп калмый, ә аларны төрле бизәкләр белән баета. Шуңа күрә алар үзенчәлекле, башка кешеләрнекенә охшамаган булып чыгалар.

“Яктылык” мәктәбе укучылары костюмнарының күп өлеше - Гөлнара апа кулы эше.

Түбәтәйләрне дә үз куллары белән тегеп, бизәп куя ул. Никахка, хаҗга барырга дини күлмәкләр дә тектерәләр аңардан.

Тегүченең түземлелегенә хәйран каласың. Шушындый нәзберек эшне башкарырга нинди сабырлык кирәк бит! Җитмәсә, берәр нәрсә күңеленә ятмаса, ул аны шунда ук сүтеп, иренмичә, яңадан тегәргә керешә.

2010 елда Гөлнара Насыйрова “Алтын инә” дип аталган үз ательесын ачып җибәрә. Беренче мәлләрдә аңа бик авыр була, чөнки тегүченең ательеда эшләү тәҗрибәсе дә, бухгалтеры да булмый. Тик максатына ирешергә күнеккән Гөлнара апа бөтен кыенлыкларны җиңеп чыгып, аякка баса. Хәзер инде аның кул астында эшләүче хезмәткәрләре дә бар.

Гөлнара ханымның беркайчан да эшсез утырганы юк.

– Заказлар күп, хәтта үземә берәр әйбер тегеп киярга вакытым да калмый, – дип елмая ул.

Гөлнара Насыйрова үз эшен шулкадәр ярата ки, һәр кешегә шәхес итеп карый.

– Һәр көн иртән торгач, гаиләм, өем, якыннарымның исәнсау булуы – нинди бәхет! Ә минем ләззәт китерә торган сәләтем, хезмәтем дә бар. Кызларым да миңа эшемдә булышалар. Шуңа күрә мин - икеләтә бәхетле дип, Аллаһы Тәгаләгә рәхмәтләремне укып, дога кылам, - ди Гөлнара апа.

Красота и женщина… Часто эти слова употребляются вместе, являясь синонимами – не случайно женщин называют представительницами прекрасного пола. У каждого народа сложились свои понятия о прекрасном, свои идеалы женской красоты.

Михаил Владиславович Кржижевский,
кандидат исторических наук, доцент филиала ФГБОУ ВПО «Российский государственный университет туризма и сервиса» в г. Самаре

Красота и красавицы

Представления татар о женской красоте запечатлены в фольклорных и литературных произведениях. Так, в татарских сказках и легендах красота лица женщин и девушек сравнивается с небесными светилами – Солнцем и Луной, ловкость и быстрота движений – с полетом ласточки. Воспеваются не только внешняя красота, но и ум, трудолюбие женщин и девушек. В сказке «Умная девушка» рассказывается о девушке по имени Магфура, которая во всем помогала своему отцу, а о ее красоте и уме шла большая слава. Девушка сумела ответить на каверзные вопросы падишаха и стала, несмотря на незнатное происхождение, женой его сына. Другая сказка – «Гульчечек» – названа так в честь ее героини, красавицы Гульчечек, отличавшейся также находчивостью. К другим аспектам внутренней, духовной красоты относится почтительное отношение к старшим, особенно к родителям. В сказке «Три сестры» осуждаются две сестры, не поспешившие на зов больной матери, сославшись на дела, но восхваляется третья, которая, бросив все, устремилась к матери.

Великий татарский поэт Габдулла Тукай, проживший очень короткую жизнь (он родился в 1886, а умер в 1913 году) также писал о красоте татарских женщин. Например, в стихотворении «Татарским девушкам» он сравнивал девичьи глаза с изумрудом, называл сладостным даром девичьи улыбки, восхищался их стройностью, изгибом бровей, тихими речами. Кроме того, поэт в этом стихотворении писал, что гордая целомудренность и чистота татарских девушек любезны ему не меньше, чем их красота. И далее Г. Тукай указывал, что ему мил девичий головной убор – «калфак парчевой».

О красоте татарок писали не только сами татары. Сведения о ней приводятся, в частности, в тру-

дах русских дореволюционных авторов.

На рубеже XIX-XX вв. выходит в свет многотомное фундаментальное издание «Россия. Полное географическое описание нашего Отечества. Настольная и дорожная карта для русских людей», написанное коллективом авторов. В нем приведены сведения о природе различных регионов России, истории, хозяйстве и культуре населяющих ее народов. Шестой том этого издания, посвященный Среднему и Нижнему Поволжью и Заволжью, был издан в 1901 году в Санкт-Петербурге под редакцией В.П. Семенова. Пятая глава тома, написанная И.Н. Сырневым, повествует об особенностях культуры народов данного региона. Обращаясь к татарам, этот автор указывает, что по своему физическому типу они должны быть признаны самыми красивыми из всех «инородцев» края (раньше так называли нерусские народы). Он отмечает как мужскую, так и женскую красоту, но при этом добавляет, что из-за чрезмерного использования косметики многие из татарок портят свою красоту. Далее приводится описание традиционной женской татарской одежды и украшений. Указано, что татарки носят рубашки с нагрудником и шаровары, на рубашку надевают зилян, а на голову набрасывают полотняное или ситцевое покрывало, а иногда и платок. Головными уборами являются шелковые либо бархатные колпачки с дорогой бахромой, украшенные позументами и мелкими серебряными монетами и драгоценными камнями. Также служат головным убором бархатные круглые шапочки с плоским верхом, отороченные соболем. Из благородных металлов и самоцветных камней делаются разные украшения: серьги, браслеты, перстни. Монеты и металлически подвески также вплетаются в косы.

В прошлом изготовление одежды было исключительно женским занятием, поэтому многие хозяйки прекрасно ткали и вышивали. Свои традиции ткачества и вышивки сложились и у самарских татар. Во многих домах и в музеях, расположенных в татарских селах, можно увидеть прекрасные образцы ручной работы – предметы вышивки и ткачества. Есть в области мастерицы, которые создают костюмы по образу традиционных. Такая одежда пользуется большой популярностью, особенно во время национальных праздников.

Сабантуй, Сембеле, Боз озату – на этих и других праздничных мероприятиях можно увидеть татарок в ярких национальных одеждах, подчеркивающих их красоту.

Мордва – финно-угорский этнос, который входит в число наиболее крупных народов Самарской области. Их поселения расположены в основном в северных и восточных районах области (Похвистневском, Клявлинском, Исаклинском, Шенталинском и др.), а также на Самарской Луке. Как известно, мордва делится на два основных субэтноса – мокшу и эрзю. Если мокша в основном проживает на правобережье Волги, то эрзя – на левобережье.

КРЖИЖЕВСКИЙ Михаил Владиславович, к.и.н., доцент филиала ФГБОУ ВПО «Российский государственный университет туризма и сервиса» в г. Самаре

Сохраняя родную культуру

Этногенез мордовского народа проходил в междуречье Оки, Волги и Цны.

Первые группы мордовского населения появились в нашем крае в эпоху Золотой Орды – в XIII – начале XIV в. Затем, в связи с неспокойной обстановкой в этих местах, мордва покидает данную территорию и переселяется в более северные районы.

С середины XVI в. представители указанного народа занимались бортничеством на территории Самарской Луки, в XVII в. в этих местах появляются постоянные мордовские поселения. Историко-археологические материалы свидетельствуют о том, что земли Самарской Луки осваивала мокша.

На левобережье Волги мордовские поселения появляются после строительства Закамской сторожевой линии. Значительная часть мордвы переселилась на территорию современной Самарской области в XVIII в. Мордва предпочитала селиться в долинах рек, в местах, которые являлись удобными для занятия земледелием. Мордовские поселения располагались в основном в лесостепной и лесной зоне, хотя случалось, что представители данного народа расселялись и в степи. Иногда мордва селилась вместе с русскими и представителями других народов.

Мордва Самарской области сумела сохранить многие культурно-бытовые особенности.

Основу традиционного мордовского хозяйства составляло пашенное земледелие в сочетании с животноводством и различными промыслами. Близлежащие леса традиционно использовались для сбора грибов и ягод. Мордва Самарской области сохранила приверженность к старинному занятию – пчеловодству, возникшему из бортничества. Некоторые жители мордовских сел помнят, как раньше находили то или иное дерево, в котором гнездились пчелы, обрубали верх и низ, а само дерево приносили домой. И сегодня продукты пчеловодства активно применяются в быту.

Жилищем мордвы повсеместно являлась рубленная деревянная изба, но встречались и саманные дома. Раньше избы часто имели соломенную крышу. Сверху которой клали жерди. Как вспоминают пожилые жители мордовских поселений, летом солому с крыши снимали и отдавали на корм скоту, а затем крышу заново крыли соломой. Солома использовалась также для того, чтобы топить ею печь. Сегодня в мордовских поселениях области встречаются лишь отдельные дома, сложенные из саманного кирпича и немногочисленные избы, крытые соломой. В прошлом дома имели мало окон, но в настоящее время увеличилось количе-

ство окон и их размеры, а также улучшилось украшение дома деревянной резьбой. И в настоящее время различные хозяйственные постройки нередко обмазываются глиной. Во многих домах сохранилась традиционная утварь, сделанная из глины, дерева и лыка.

Основу мордовского мужского костюма составляют рубаха и порты, верхняя легкая одежда включала пиджаки и праздничные кафтаны, зимой носили полушубки и теплые шубы.

Большим разнообразием отличалась традиционная женская одежда. Ее основу у эрзи составляет рубаха панар или покай. Верхней распашной одеждой служила руця, оршамка, напоминающая халат. Неотъемлемым компонентом женского костюма являлся передник с грудкой и без нее. Характерной особенностью костюма служит также набедренник – пулакш или пулагай.

Традиционный мокшанский женский костюмный комплекс включает несколько рубах, надеваемых одна на другую, причем каждая последующая рубаха несколько короче предыдущей.

В комплект женского костюма входила также верхняя одежда – холщовый и суконный халаты. В традиционном мокшанском женском костюме присутствуют также штаны с широким шагом. Обязательной частью женского костюмного комплекса являлся пояс.

Значительные расхождения наблюдаются в мокшанских и эрзянских головных уборах.

Старинным эрзянским женским головным убором является чепец с высоким очельем на твердой основе. Его налобник, вышитый красно – коричневыми и черными нитями, украшался позументами, рядами блесток, бисера, цепочек.

Мокшанские головные уборы представляли собой сложное сооружение из собственно убора, закрывавшего голову, налобной повязки и наушников.

Различия наблюдались также в украшениях, которые носили мок-

шанские и эрзянские женщины.

Среди поясных украшений, которые носили мокшанки, можно выделить длинные парные подвески: металлический каркас в виде нескольких рядов медной проволоки, скрепленных поперечными стержнями, на которые нанизывалась раковины каури. На конце подвески находилась, как правило, бахрома.

Традиционной мужской и женской обувью являлись лапти особого мордовского типа косого плетения. Такие лапти плелись из 5 – 7 лычек и имели спереди на головке треугольники из перевернутого лыка. С лаптями на ноги обычно накручивали белые портянки из толстого неотбеленного холста, которые сверху обматывались узкими полосами белой ткани. И сейчас среди местной мордвы встречаются люди, умеющие плести традиционные лапти.

Были распространены также сапоги со сборами на голенищах и острыми носками. Как у эрзи, так и у мокши особым спросом пользовались сапоги «со скрипом», на каблуках. Состоятельные люди носили козловые сапоги или сапоги из сафьяна. Праздничной обувью эрзянских женщин являлись полусапожки – коты, отделанные медными бляшками. В начале прошлого столетия в мордовских поселениях получили распространение коты, по своей форме напоминавшие глубокие калоши.

Традиционной зимней обувью служили валенки. Сегодня отдельные элементы традиционной одежды имеются у некоторых пожилых женщин, а во время проведения национальных праздников и фольклорных фестивалей используются стилизованные на традиционный манер костюмы.

Основу традиционной мордовской кухни составляет продукция земледельческого труда. Хлеб традиционно выпекался из ржаной, пшеничной, а иногда из овсяной и ячменной муки. Излюбленным блюдом являются блины (причем следует отметить, что мордовские

блины отличаются толщиной, мягкостью и пышностью). Большое значение в системе питания имеет употребление меда. Старинным напитком у мордвы является брага. Среди безалкогольных напитков распространены квас, разведенное водой кислое молоко, березовый и кленовый сок.

Своеобразен фольклор мордвы Самарской области.

Мордва исповедует православное христианство, но практически до настоящего времени у данного народа сохранились реликты более ранних эпох и религиозных воззрений.

Среди мордвы также получило распространение поверье о том, что нельзя сажать березу около дома – это принесет хозяину несчастье.

В некоторых мордовских поселениях и сегодня старики рассказывают истории о сверхъестественных существах, обитавших здесь, согласно поверьям, в прошлом. Например, в Похвистневском районе автор слышал рассказы о существе под названием ходя. Этот персонаж похож на человека, но он очень высокий, худой и черный. Ходя жили в лесу, вечером могли поймать кого-нибудь из людей и защекотать до смерти (как видно из таких описаний, ходя – мордовский аналог татарского шурале). Некоторые пожилые люди утверждали, что сами они и их родственники видели в детстве такое существо. Согласно рассказам, в каждой бане живет Баня – ава (Баня – авака) – покровительница этого строения. Запрещалось ходить в баню позднее 12 часов ночи, иначе Баня – ава может задушить. Вместе с тем, данное существо наделялось и положительными чертами, поскольку баня приносит людям большую пользу: здесь люди моются, лечатся паром и т.д. Раньше в бане рожали, а Баня – ава, как считалось, помогает родам. Кроме того, и сегодня во многих мордовских поселениях нашей области невесте накануне свадьбы устраивают девичью баню. Этот обряд символизирует прощание с хозяйкой бани и очищение водой. В селе Красные Ключи автором также записаны рассказы о нечистой силе, обитавшей в погребе, о ведьме, разжигавшей в поле огонь и расчесывавшей возле него свои волосы. Кое-где сохранились рощи со священными деревьями, в которых еще относительно недавно совершались моления духам, священные колодцы и т.д.

В мордовских поселениях продолжают следовать традициям при проведении различных семейных праздников.

Как уже отмечалось выше, перед свадьбой было принято топить баню, в которой подруги вечером мыли невесту. Дрова и воду для этой цели нужно было незаметно принести из того дома, в котором не живет девушка.

После венчания новоиспеченная супруга дарила девушкам ленты, а парням – платочки. Устраивались торжественные проводы в дом к мужу, сопровождавшиеся особыми песнями-причитаниями.

Мордва, как и другие народы нашей области, ярко проводит различные праздники, на которых выступают творческие коллективы. Набор мордовских музыкальных инструментов весьма широк. Одним из таких инструментов является нудей – род флейты, который изготавливается из тростника, называемого мордвой также – нудей. Этот инструмент маленького размера, но довольно мелодичный. В прошлом во многих мордовских поселениях жили мастера, умевшие изготавливать нудеи, в настоящее время таких людей традиция их создания, к сожалению, угасает. Автор встречался с таким мастером из села Багана Шенталинского района – это учитель С.В. Сидоров. Из традиционных инструментов используются также скрипка, кларнет, волынка, трещотка и т.д. Пользуется популярностью гармонь. Исполняются как традиционные, так и современные мелодии.

Ежегодно при активной поддержке Правительства Самарской области, проводится праздник Масторава («земля-мать»), который можно назвать мордовским аналогом татарского Сабантуя. Обычно этот праздник проводится в разных районах Самарской области, где есть мордовские поселения, а иногда его проводят в самой Самаре. На празднике Масторава выступают мордовские творческие коллективы, исполнители которых одеты в традиционные костюмы, выставляются блюда национальной кухни, ремесленные изделия.

Ярким общественным мероприятием являлось моление Велень озкс, проводившееся на Петров день, и собиравшее вместе и детей, и взрослых. После окончания пения молитв, посвященных настоящему и будущему урожаю, счастью и благополучию, молодежь устраивали игры, хороводы и танцы, старшие ели кашу и пили пиво, а женщины съедали обрядовую курицу,

специально предназначенную для данного мероприятия. На Новый год девушки гадали разными способами. Один из наиболее распространенных – бросить на улицу валенок, и по носку определить, с какой стороны ожидать жениха.

Другой способ: ночью с распущенными волосами пойти за водой, потом опустить в ведро с принесенной водой кольцо, зажечь свечу и смотреть в зеркало – какое появится отражение.

звание народного. На рубеже XX-XXI вв. в Самарской области стало широко развиваться мордовское общественное движение, благодаря активной работе М. М. Богачевой, известного поэта Ч. Г. Журавлева и др.

В области есть несколько мордовских общественных организаций, в том числе – Региональная мордовская национально-культурная автономия, которую возглавляет Л. А. Колесникова.

отмечается ежегодно с целью содействия языковому и культурному разнообразию и многоязычию.

Разумеется, мордовская общественность приняла активное участие в праздновании этого события.

22 февраля 2014 года в Самаре, в МБОУ СОШ №100 имени Героя Советского Союза И.Н. Конева состоялось праздничное мероприятие, посвященное Международному дню родного языка. Его организа-

торами выступили Общественная организация «Местная мордовская национально-культурная автономия» г. Самары и Национальная мордовская воскресная школа при МБОУ СОШ №100 имени Героя Советского Союза И.Н. Конева, а соорганизаторами – Самарская региональная общественная организация «Мордовский национально – культурный центр «Масторава» и Общественная организация «Региональная мордовская национально-культурная автономия Самарской области».

Во время засухи жители мордовских поселений совершали под руководством священника моление дождю.

В мордовских поселениях отмечаются и православные праздники. Они проводились и проводятся практически так же, как и в русских поселениях. На Троицу жители мордовских поселений, также как и русские, плели венки.

Проводятся так же детские праздники и конкурсы, различные юбилейные мероприятия и т.д.

В различных районах работают народные самодеятельные коллективы: «Чилисема» («Зоренька») – в Шенталинском районе, «Ялгат» («Родник») – в Похвистневском районе, «Келуня» («Березка») – в Клявлинском районе и др.

В Самаре работает хор «Масторава», который в 2009 г. получил

Исторически именно Самарский край явился основоположником формирования мордовской национальной печати. В 1929 г. здесь начал издаваться литературно – художественный и общественно – политический журнал «Сятко» («Искра»), который впоследствии был переведен на территорию Мордовии. В настоящее время при поддержке Правительства Самарской области издается газета «Валдо ойме» («Светлая душа»), на страницах которой на русском, эрзянском и мокшанском языках освещаются вопросы истории и культуры мордовского народа. Первый номер этой газеты вышел в 2000 году.

21 февраля весь мир отмечал Международный день родного языка. Этот праздник, провозглашенный Генеральной конференцией ЮНЕСКО в 1999 году, с 2000 года

Гости праздника ознакомились с интересными выставками по мордовской культуре. Состоялась концертная программа: перед зрителями выступили учащиеся – юные активисты мордовского общественного движения.

Впереди новые мероприятия.

Весна – уникальное время года, когда природа пробуждается после долгого зимнего сна. Журчат ручьи, появляется первая зелень, птичий хор становится все более многоголосым. Весна – это и время проведения многих традиционных праздников, символизирующих начало нового хозяйственного цикла.

Кржижевский Михаил Владиславович,
к.и.н., доцент филиала ФГБОУ ВПО «Российский государственный университет туризма и сервиса» в г. Самаре

Сохраняя и поддерживая традиции

Одним из наиболее ярких весенних праздничных мероприятий является Навруз (Новруз, Науруз, Наурыз и др.), который проводится во время весеннего равноденствия и обозначает начало нового года у ираноязычных и ряда тюркоязычных народов. В 2009 г. он был включен ЮНЕСКО в Репрезентативный список нематериального культурного наследия человечества, а в 2010 г. на 64-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН была принята резолюция, благодаря которой Навруз получил статус праздника международного значения. 21 марта объявлено Международным днем Навруза.

В переводе с языка фарси Навруз означает «новый день». Происхождение этого праздника уходит своими корнями еще в дописьменную эпоху истории человечества. Он связан с культом Солнца и с солнечным календарем, который появился у народов Ирана и Средней Азии еще в глубокой древности. Согласно ему, Новый год начинался во время весеннего равноденствия, когда весна окончательно вступает в силу. Сегодня в некоторых странах Навруз объявлен государственным праздником. Обычно в этот день готовились кушанья из семи продуктов, считавшихся символическим даром Солнцу, которое должно позаботиться об урожае. Наиболее известным блюдом является сумалак – халва, приготовленная из проросших ростков пшеницы, которые сначала перемалываются, а затем варятся в котле с добавлением масла и муки.

Во время праздника дети ходили по домам и пели песни про Навруз, за что их одаривали разными сладостями. На улицах выступали артисты, звучали песни и шутки. В давние времена Навруз праздновался 13 дней, а в конце торжеств люди выходили в поле или в сад, что должно было способствовать счастью и благополучию в течение года.

В мире есть немало схожих праздников. К ним можно отнести славянскую Масленицу, индийский праздник Холи, татарский Боз озату, башкирский Каргатуй.

Особенно ярко и широко этот весенний праздник отмечают в нашей области казахи, которые называют его Наурыз. Впервые он был проведен на официальном уровне в 2004 году в Самаре, в Окружном доме офицеров. В следующем году Наурыз вновь проходил в Самаре, в том же здании, а с 2006 года он начал проводиться в различных районах Самарской области, в которых проживают казахи. В 2014 году Наурыз будет проходить в Кинель-Черкасском районе.

В этом празднике всегда принимают участие делегации из многих районов области, а также гости из Казахстана. Выступают творческие коллективы, устанавливаются юрты, устраиваются скачки на лошадях, традиционная борьба «Казахша курес» и другие состязания.

Организатором Наурыза выступает Самарская Региональная общественная организация Национально-культурная автономия казахов «АК ЖОЛ», целями которой являются сохранение и поддержа-

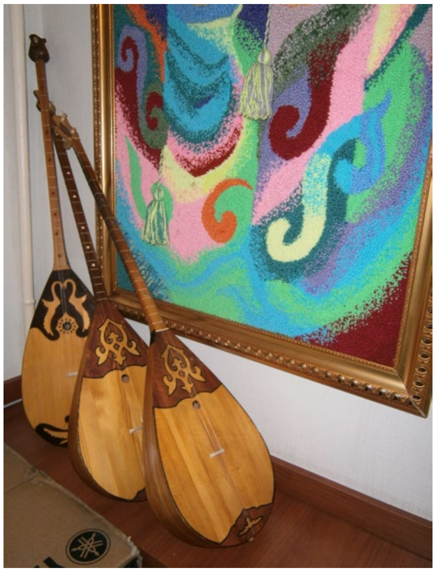

ние традиционной казахской культуры и языка, привлечение молодежи к общественной деятельности, распространение принципов толерантности.

Возглавляет автономию Токтарбай Кадыргалиевич Дусенбаев. Он же – президент Общероссийской общественной организации «Федеральная национально-культурная автономия казахов России». Много лет Токтарбай Кадыргалиевич работает над сохранением и поддержке казахской культуры. Причем не только в нашей Самарской области, но и далеко за ее пределами. Под его руководством и при его финансовом участии проводились общественно-политические, культурно-просветительные и многие другие мероприятия в Самаре, Москве, Челябинске, Саратове, Оренбурге, Казахстане и в других регионах, оказывалась помощь ветеранам, молодым дарованиям. Мероприятия, проводимые автономией «АК ЖОЛ», всегда становятся заметным явлением в культурной и общественной жизни как Самарской области, так и России в целом. Так, в 2009 и 2011 годах под руководством Дусенбаева прошли Федеральные казахские национальные праздники «Наурыз», где присутствовали казахские национальные организации из 25 регионов страны. Он делает все возможное для укрепления отношений сотрудничества и взаимного уважения между казахами и другими народами, проживающими в России, способствует упрочению отношений дружбы и взаимопонимания между Республикой Казахстан и Россией.

Токтарбай Кадыргалиевич – один из авторов, продюсер, организатор и участник многих национально-культурных проектов, таких как межрегиональные молодежные турниры по футболу, Всемирный съезд казахов, выездные совещания с руководителями общественных казахских организаций России, создание и поддержка сайта казахов России, Молодежный этнокультурный лагерь «Юрта 2011».

Токтарбай Дусенбаев наладил тесное сотрудничество с казахскими национально-культурными объединениями России. В 2007 году по его инициативе в Самаре создана Федеральная национально-культурная автономия казахов России, президентом которой на учредительном съезде он был избран большинством голосов.

С августа 2011 года Токтарбай Кадыргалиевич входит в состав Консультативного совета по вопросам укрепления гражданского единства, гармонизации межнациональных отношений, а с мая 2012 года входит в состав Совета при Президенте Российской Федерации по межнациональным отношениям.

За свои заслуги Т.К. Дусенбаев награжден Орденом «Слава нации» 1 степени, Орденом «Дружба» 2 степени Республики Казахстан, Почетной грамотой Министерства ре-

гионального развития Российской Федерации, Почетной грамотой Губернатора Самарской области, Почетной грамотой Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева и др.

Среди активистов казахской автономии есть и немало женщин. Так, советником президента автономии «АК ЖОЛ» является заслуженный деятель культуры Республики Казахстан Айгуль Наримановна Жалелова. Родившаяся в поселке Енбек Чапаевского района Уральской области Казахстана, она с детства занималась в школьном танцевальном ансамбле. Айгуль Наримановна окончила Западно-Казахстанский институт культуры имени Даулеткерея по специальности балетмейстер,

педагог хореографических дисциплин. В 1999 году она вместе с мужем Салауатом Аскаровичем Султановым была приглашена в Самарскую область для развития танцевальной культуры и создания казахских танцевальных коллективов. В течение многих лет они жили в Ауле Казахском Кинельского района, где А. Н. Жалелова работала руководителем кружков местного Дома культуры и хореографом казахского народного ансамбля песни и танца «Еркемай». После переезда в Самару А.Н. Жалелова создала казахский театр моды «Маржан» и казахский ансамбль танца «Айгуль», которые в 2008 году получили звание народных самодеятельных коллективов. Эти коллективы постоянно выступают на национальных праздниках и фестивалях, стали победителями многих конкурсов, в том числе, международных. В составе делегаций Самарской области она участвовала во Всемирном курултае казахов в г. Астане (2005, 2011 гг.), в праздниках «Наурыз» в г. Москве, г. Оренбурге, г. Челябинске, г. Саратове и во многих других городах России и Казахстана.

С 2009 года Айгуль Жалелова является педагогом казахской воскресной школы при казахской автономии «АК ЖОЛ» на базе областного Дома дружбы народов», ведет занятия по изучению родного языка, культуры, этнографии, традиций и обрядов казахского народа.

Айгуль Наримановна также стала организатором Областного конкурса «Казахская красавица», инициатором создания женского совета «Ару ана», является ответственной за выпуск областной казахской газеты «Ак жол». Она награждена Почетной грамотой Министра культуры Российской Федерации, Почетной грамотой Губернатора Самарской области, Почетной грамотой Председателя Самарской Губернской Думы и др.

С самых первых дней создания автономии «АК ЖОЛ» в ней активное участие принимает Салауат Аскарович Султанов. Он заслуженный деятель культуры Республики Казахстан, советник Президента СРНКА «АК ЖОЛ» по культуре. Он создал ансамбль песни «Ак булак», который принимает активное участие во многих районных и городских мероприятиях Самарской области. Под его руководством ансамбль не раз становился победителем многих конкурсов и фестивалей. Салауат Аскарович – создатель и организатор Областного конкурса казахских джигитов «Жігіт султаны» в Самарской области. Благодаря его деятельности идет активная работа по развитию и возрождению казахской национальной культуры в Самарской области. Именно благодаря его работе с детьми, с молодежью и взрослым населением – жители Самарской области впервые увидели и услышали профессиональную игру на домбре, исполнение казахских песен. Салауат Султанов – прекрасный певец, «Казахский соловей», «Золотой голос Самары» называют его не только в Самарской области, но и далеко за ее пределами. Он же – единственный специалист в нашей области по установке традиционной казахской юрты.

Дети Айгуль Наримановны и Салауата Аскаровича также с удовольствием участвуют в национальной самодеятельности.

Казахская автономия много внимания уделяет работе с молододежью. При «Ак жол» создано молодежное крыло «Кайрат», а это значит, что традиции будут поддерживаться и впредь.

Һәр чараның, кечкенә генә булса да, тарих башы була. Ул чараның максаты була. Еллар узгач, артка борылып карагач, аңа йомгаклау күзеннән карыйсың. Нәрсә бирде бу чара? Нәтиҗәсе бармы? «Туган тел» исемле Самар өлкә татар җәмгыятенә 25 ел булса, «Татар балалары җырлый» фестивалена 18 ел. Сорау тууы бар. Нигә даталар туры килми?

Шамил БАҺАУТДИН

Быел 18нче мәртәбә татар балалары фестивале узачак

Җавабы бик гади. «Туган тел» җәмгыяте, бердәнбер татар оешмасы буларак, берүзе барлык проблемнарны да үз җилкәсендә алып барды. Иң элек Сабан туйларын торгызырга кирәк иде. Аллага шөкер, уртак тырышлык белән бу бәйрәм үз эзенә кереп, гөрләтеп уза башлады. Монда бер нәрсәне искәртергә кирәктер. Җәмгыять әгъзалары параллель рәвештә Тольятти, Сызран, Похвистнево шәһәрләрендә бу бәйрәмне торгызуда көч куйдылар.

Сабан туеннан соң, җәмгыять сәхнәләргә Нәүрүзне кайтарды, һәм ул 20 ел буена татар данын күтәрде. Тарихтан сай белемлеләр аны «боз»га алмаштырдылар.

«Татар балалары җырлый» фестиваленең максаты өлкәбездәге барлык татар авылларындагы мәктәпләрдә үзешчән сәнгать көчләрен дәртләндереп җибәрү иде.

Һәр мәктәпкә ярты сәгать вакыт бирелде, һәм ирекле программа туплау шарты булды. Бу инде һәр мәктәп, үзенең мөмкинлегеннән чыгып, музыкаль–әдәби чыгыш ясау дигән сүз иде. Һәм бу тәкъдимне барлык мәктәпләр дә хупладылар.

Дөрес, аерым елларда бу тантана олуг шагыйрьләребез иҗатына да багышланды. Бу программаны да мәктәпләр югары сыйфатлы итеп уздырдылар.

Быел балалар бәйрәме 18нче мәртәбә узачак. Соңгы елларда бу бәйрәмне «Туган тел» оешмасы Самар шәһәр мохтариятенә «аренда»га тапшырды. Һәм, әйтергә кирәк, бу бәйрәм бик матур уза. Ләкин дә биредә «Туган тел» катнашмый дигән сүз түгел.

Унҗиде бәйрәмне дә «Туган тел» җәмгыяте әгъзасы Наилә Сабирҗанова алып барды. Барлык сценарийларны да «Туган тел» Шурасы әгъзасы Шамил Баһаутдин язды. Бер ук вакытта без Самар шәһәр мохтарияте әгъзалары икәнен истә тотсак, Наилә белән Шамил «ике гражданлыкка» ияләр булып чыга. Ул елларда милли хәрәкәттә «үбешеп» яшәгән чорлар иде.

«Балалар фестивале»н оештыруның үзенчәлекләре шунда ки, жанр дигән нәрсәгә зур игътибар итәсең. Бу нарасыйларның дөньяны кабул итүләренә бәйләнгән. Бала-чага төрлелекне ярата бит.

«Татар балалары җырлый» фестивалендә Камышлы, Иске Ярмәк, Усман, Денис, Әбдеки, Гали, Яңа Мансур, Сускан (Выселки) авыллары, Самар, Тольятти, Сызран, Подбельск шәһәрләренең балалары чыгыш ясадылар. Һәр тамашага Казаннан берсеннән-берсе дәрәҗәле артистларны чакырдык, шагыйрьләр, язучылар килде. Һәммәсен каршы алырга, һәммәсен ашатырга, һәммәсенә бүләкләр биреп, озатып җибәрергә кирәк бит.

Авыллардан килгән балалар тере артистларны күрү бәхетенә ирешәләр иде. Бәйрәмнәргә һәрвакыт гаҗәеп зур талантлар чакырылды. Аларның кайберләрен генә санап узам.

Татар халкының үзәк өзгеч җырларын башкаручы Фердинанд Сәлахов, эстрадабызның иң-иң чибәр йөзле һәм сәләт иясе Рөстәм Асаев. Сәгатьләр буена, фортепианога кушылып, Салих Сәйдәшев, Рөстәм Яхин, Мансур Мозаффаров, Александр Ключарев, Сара Садыкова, Җәүдәт Фәйзи һәм башка атаклы композиторларыбызның әсәрләрен Илүсә Хуҗина башкарды.

Бер генә мисал китерәсем килә. Быел Илүсә Хуҗина Берлин филармониясендә татар классик җырларыннан төзелгән зур концерт программасын күрсәтте. Җыр алдыннан алып баручы алманча текстка комментар бирде. Алманнар программаны «урра»га кабул иттеләр.

Казаннан артистлар, шагыйрьләр чакыру минем өстә булды. Бу бик җаваплы эш. Еш кына бәхәс белән барды. Кемнәрдер җиңел юл сайларга тырыштылар. «Таптапып беткән» җырчыларны чакыру ягында булдылар. Имештер, популяр. Мин һәрвакыт яңа, яшь тавышларга өстенлек бирдем, тамашачыларны олуг дәрәҗәле тавышлар белән таныштыруны максат итеп куйдым. Халык һәрвакыт канәгать калды. Даими «Татарстан - Яңа Гасыр» тапшыруларын карап бару, Татарстан радиосын тыңлап бару, Казаннан гомеремә 15-18 төрле гәҗит-журналлар алдырып укып баруым, фикеремне өстен чыгарырга ярдәм итеп килде. Бу эшне мин кызым Наилә белән башкара идем. Чөнки ул да, шул ук тапшыруларны карап, тыңлап барганлыктан, шул ук басмаларны укып барганлыктан, без бер әдәби–музыкаль мохитта кайнадык.

Фестивальләргә әзерләнү җентекләп сценарийга кертелә иде. Һәр тармакта җаваплы кешеләр куела. Кем-кемне каршы ала, кем-кемне озатып йөри, кем-кемне ашата, кем-кемне озата.

Беренче фестивальләрдә 40-50 баланы ашатуны үз өстенә Разия ханым Әюпова алды. Ашатты да, һәрберсенең кулына пакет-пакет ризык та тутырып җибәрә иде.

Рәхмәт, Разыя ханым!

Киләчәктә дә Ходай Тәгалә үзегезгә бәрәкәтле маллар биреп торсын иде.

Рольләр алдан ук бүленгән, сценарийда язылган. Җәмил Вәлиуллин, Рифкат Хуҗин Казан кунакларын кырга чыгып каршы алалар. Монысы да чын татарча!

Тамашадан соң мин – Шамил Баһаутдин аларны мехзаводка кадәр озатып барам (чөнки мин Кызыл Балчык бистәсендә яшәдем).

Балаларны ирле-хатынлы Әхмәт һәм Дания Нафигиннар ашаттылар. Артистларны Рифкат Хуҗин сыйлады. Сәхнәдә Наилә Сабирҗанова кайнады.

Ә мин, режиссер буларак, тамаша барышын минутлап карап бара идем. Тамаша сценарийдан бер минут тайпылмый барды. Моңа Литвинов исемендәге Мәдәният Сарае җитәкчеләре дә игътибар итәләр иде. Урыс операторлары безнең белән рәхәтләнеп эшләделәр. Сәбәбе бик гади иде. Сәхнәдә һәм сәхнә артында – тәртип. Сәхнә артындагы тынычлыкка Казан артистлары һәрвакыт сокландылар. Наилә тамашаны тыныч, хафаланмыйча һәм артистларның

теңкәсенә тимичә, әдәпле генә алып барды.

Наилә һәр тамашага Казан ательеларында үз акчасына милли киемнәр тектерде. Бу да бәйрәмнәрдә үзенә бер бизәк булды, төрлелек өстәде, миллилекне арттырды.

«Балалар фестивале»нә һәр елны 400 афиша әзерләнде. Аларны реклам бюросы аша Дания Нафигина бөтен шәһәргә элдерде. Мәгълүмат шулай ук урыс милләт вәкиле дә моны әле һаман эшли алмыйлар, бер ай алдан «Татар балалары» җырлый фестивален баннерларга күтәргән олпат милләтпәрвәр һәм милли әйдаманыбыз! Бу бәйрәмгә генә түгел, бу татарны пропагандалау кампаниясенең башы иде! Татар реклам кампаниясендә өр-яңа эра башланды. Ә бит баннерларның хакы биленңне сындырырлык.

Мәдәният министрлыгы биргән акча Мәдәният йортын арендага

гәҗитәләренә бирелеп барылды. Бу эшне үз җилкәсенә Азат Надиров алды.

Самар өлкә радиосында «Иделкәем-илкәем» радиотапшыруларын Наилә Сабирҗанова алып барганлыктан, реклам хәбәрләрен урыс телендә өлкә радиосында да яңгыратып килде. Радио җитәкчеләре моңа каршы килмәделәр. Наилә алар белән яхшы мөнәсәбәт урнаштырган иде.

Реклам кырында революцион борылышны Рифкать Хуҗин ясады. Ул беренче булып, бер

алуга һәм авыл балаларын алып килер өчен транспортка түләргә генә җитә. Казан артистларына түләү, юл чыгымнарын күтәрү, балаларны ашату-эчертү, бүләкләр бирү – барчасы да иганәчеләребез җилкәсендә булды. Ә алар белән озак еллар буена Әхмәдулла углы Җәмил Вәлиуллин эшләде. Соңгы елларда бу мәшәкатьне үз җилкәсенә Туктаргали углы Рифкат Хуҗин алды.

Бу проект алдан төптән уйланып эшләнде. Максатлар зурдин булды һәм аңа ирештек тә без. Һәр елны төрле мәктәпләрне чакырганлыктан, мәктәпләрдә үзешчән сәнгать түгәрәкләре сүнмәде. Самарга фестивальгә килгән балалар, еллар узгач, Самар милли хәрәкәтенә килеп керделәр. Балалар үзара дуслашалар иде. Араларыннан сәнгать юлын сайлаучылар да табылды. Хәтта бу да иң мөһиме түгел. Кеше кайда гына эшләмәсен, кем генә булып эшләмәсен, йөрәк түрендә сәнгати чаткылар булса, ул милләт юлыннан тайпылмый. Игътибар итегез әле. Татарның зыялылыгы күпме акча эшләвендә түгел. Акча әле кешенең тышкы кабыгын булдыруда гына хәлиткеч нәрсә. Чын зыялы булыр өчен адәм дигән заттан түбәндәге нәрсәләр сорала.

Татар матбугатын укыймы?
Татар әдәбиятын укыймы?
Сәнгатебезне сөяме?
Әхлагы татар халык гореф-гадәтләре буенча әвәләнгәнме?
Динебез Ислам юлыннан барамы?

Сыналган юл – сәнгать киләчәктә күпләрне динебез Ислам сукмагына чыгара. Бу инде - яшәеш өчен иң мөһим нәрсәләрнең берсе. Ватаныбызга айнык, акыллы, зиһенле, сәламәт, ышанычлы ватанпәрвәрләр кирәк. Балалар фестивале нәкъ шул вазыйфаларны башкарып килә. «Туган тел» җәмгыяте чирек гасыр буена ватаныбыз Россиядә гражданлык җәмгыятен төзүдә армый-талмый эшли. Бу җәмгыятьне тик инсафлы балалар белән генә төзеп була.

Быел балалар фестивале Киров мәйданындагы Мәдәният Сарендә апрелнең 19нда узачак. Бәйрәмдә Яңа Мансур, Сускан (Выселки) һәм «Яктылык» укучылары катнашачаклар. Билетларны «Сәлам» гәҗитәсе редакциясендә бүләк итеп бирәчәкбез. Билет бәяләрен Рифкат Хуҗин түләде.

«Duslar Club» приносит радость

Эльвира Насырова

ЛЕНА АГЛИУЛОВА. ТО «Duslar Club»

«Дети были очень рады тому, что к ним пришли гости. Понравился им и кукольный театр. Все дети с восторгом смотрели сказку. А когда раздавали подарки, искренне благодарили.

От имени ТО «Duslar Club» хотелось бы сказать спасибо воспитателям, которые там работают. Они очень гостеприимные, добрые и любят детей».

В нашей области, к сожалению, немало детей, оставшихся без родительской любви и заботы. От кого-то из них отказались еще в роддоме, чьи-то мамы по тем или иным причинам лишены родительских прав… Под свою опеку таких детей берет государство, обеспечивая их содержание в специальных учреждениях – домах малютки, детских домах и интернатах. Понятно, что даже самое пристальное внимание со стороны государства никогда не заменит ребенку материнскую любовь и ласку. Поддержать таких детишек и подарить им свои подарки решили члены Самарского областного татарского молодежного творческого объединения «Duslar Club».

7 февраля в детском доме «Малютка», который находится на Мехзаводе, они провели очередную благотворительную акцию, целью которой было не только оказание социальной помощи нуждающимся детям, но и воспитание у молодежи таких необходимых человеческих качеств как милосердие и сострадание.

Ребят из «Duslar Club» встретила специалист по работе с детьми Светлана Григорьевна Демина. После небольшого инструктажа о том, как обращаться с детишками и как себя с ними вести, она рассказала об истории детского дома и провела экскурсию.

Детский дом «Малютка» начал свою работу в октябре 1986 года. Всего здесь воспитываются около 50 ребятишек с различными недугами: аутизм, синдром Дауна... У каждого из них заболевание развито в разной степени – есть дети с нормальной двигательной активностью, есть и прикованные к инвалидным креслам.

– Татары частые гости в нашем доме. На встречу с детьми и сотрудниками организации приезжал муфтий Самарской области. Вы всегда подаете пример своей организованностью», – отметила Светлана Григорьевна.

ЛЕЙСАН МАННАНОВА. ТО «Duslar Club»

«Дети очень активные, веселые и дружелюбные. Конечно, было очень тяжело смотреть на детишек, прикованных к коляске. Ведь они еще такие маленькие и беззащитные. Но своим вниманием, своими подарками мы приносим в их жизнь сказку».

Ребята поиграли с малышами, ознакомились, как они живут, и раздали подарки. После пошли к детям постарше, где также порадовали их своими подарками и помогали им собраться на просмотр кукольного театра.

Так совпало, что одновременно с «дусларовцами» в детский дом приезжала другая творческая группа, которая представила детям кукольный спектакль. Дети с нескрываемым удовольствием смотрели представление, а самые любознательные даже бегали за сцену и смотрели на игру артистов с другого ракурса. После просмотра спектакля состоялось торжественное поздравление именинников, в честь которых все детишки встали в хоровод. Далее продолжились игры, а после ребята из «Duslar Club» раздали подарки для тех детей, кто не смог самостоятельно выйти на утренник.

Посещение детского дома – не первое благотворительное мероприятие, проводимое ТО «Duslar Club». Акция под названием «Делай добро» прошла в декабре 2012 года. Тогда молодые общественники собрали вещи для сирот, семей, оказавшихся в трудной жизненной ситуации, инвалидам.

В мае 2013 «дусларовцы» представили концертную программу в школе-интернате для глухих детей и детей с дефектами речи, а после устроили мини-сабантуй на школьной площадке, где были и перетягивание каната, и бег в мешках, и бег с коромыслом, был так же показан мастер-класс по моделированию шариков и аквагриму.

Активисты «Duslar Club» обещают, что и впредь они будут стараться приносить детям радость и устраивать для них хоть и небольшие, но все же праздники.

Габделжаббар Габделмажит угылы Кандалый – основоположник светско-реалистического направления в татарской литературе. Его перу принадлежат многочисленные сатирические и лирические стихи и такие поэмы, как «К Сахибжамал», «Фархи», «Книга влюбленных» и др.

Габделжаббар КАНДАЛЫЙ (1797–1860)

Родился он в селе Ертуганово (раньше – д. Старый Кандал Ставропольского уезда Самарской губернии) Старомайнского района Ульяновской области в семье уважаемого сельского муллы Габделмажита-Булгари, также сочинявшего стихи. Будучи с детства одаренным мальчиком, Габделжаббар получил достойное образование в разных медресе Казанской и Самарской губерний и, вернувшись в 1824 году в родное село, много лет был имам-хатибом в одной из мечетей села. В одном из преданий, приведенных в многотомнике «Татарское народное творчество. Предания и легенды» (на татарском языке, Казань, 1987), говорится, что Кандалый в молодости некоторое время работал имамом в с. Боровка (тат. Парау) Мелекесского района.

Кандалый отличался глубиной познаний, умением отстаивать свои взгляды и убеждения, за что

прослыл в округе вольнодумцем и опасно заблудшим. Стихи поэта, восхваляющие земную любовь, противоречащие законам шариата, вызывали гнев в кругах духовенства. Обвиненный в безверии, Г. Кандалый в 1841 году был изгнан из прихода и только благодаря стараниям своих единомышленников сумел сохранить свой сан.

Г. Кандалый был убежденным сторонником идей Г. Курсави и Г. Утыз-Имяни. Как и они, поэт считал, что долгом служителей культа является каждодневная проповедь идей добра и справедливости. Служителями религии он хотел видеть людей благородных, все помыслы которых устремлены к просвещению народа. Именно эту цель преследуют первые произведения поэта – «Книга наставлений на истинный путь» и «Рассказы об Ибрагиме Адгаме». Уже в годы учебы в медресе поэт-шакирд пишет сатирическое стихотворение «Мулла и его жена», где остро разоблачает таких служителей мечетей, которые вместо того, чтобы приносить пользу своему народу, заниматься его просвещением, сами являются угнетателями.

Судя по произведениям, Г. Кандалый отлично знал арабский язык, так как в начале своего творчества писал стихи и поэмы на арабском языке и на так называемом татарском литературном языке, включавшем большое количество арабских и персидских слов. Но зрелое творчество поэта отличается переходом на разговорный народный язык, понятный и близкий всем. Наверно, поэтому, как он сам замечает об этом в поэме «К Сахибжамал», его стихи и поэмы, написанные в эпистолярном жанре, были широко распространены в народе.

Возрождая в своей любовной лирике лучшие древние поэтические традиции и образы, Г. Кандалый сделал первые шаги к сближению их с национально-фольклорными элементами. Особенно плодотворным оказалось обращение Кандалыя к песенным истокам. Он оживил традиции газели, особенно ее интимно-любовные мотивы, пронизанные земной страстью. Решительно порывая с суфистской традицией, где идеал прекрасного связывался со Всевышним и с мифическими образами, Г. Кандалый воспевал в своих стихах обыкновенных земных красавиц, что, несомненно, доказывает понимание поэтом объективной природы прекрасного. Г. Кандалый возродил и обогатил те прогрессивные зачатки татарской поэзии (например, культ любви), которые в силу обстоятельств до него оставались в тени. Особенно отчетливо проявилась эта новаторская тенденция в зрелых и наиболее крупных сочинениях поэта, таких, как «Фархисорур», «Фатыма», «Бадига» и «К Сахибжамал». Они имеют вполне реальную основу, посвящены современницам поэта, а некоторые («Фархисорур», «К Сахибжамал»)

и автобиографичны. Девушки у Г. Кандалыя – обладательницы физического очарования и прелести, достойные поклонения:

Лишь за тебя молился я, молясь,
с тобою слился я.
Свою молитву и мольбу облечь
в стихи решился я.
О, редкой красоты кристалл,
любовь моя, Сахибжамал!

(«К Сахибжамал», перевод Р. Морана)

Если в средневековой поэзии женщина предстает лишь как объект любовного восхищения, она лишена не только биографии, но и индивидуальной примечательности, то у Кандалыя – это реальная женщина, чаще всего с трагичной земной судьбой. Таковы Фархисорур из деревни Бурнай, Сахибжамал из деревни Парау или Джамиля из стихотворения «Как черная рабыня». Но поэт не мог еще уяснить социальные причины безрадостной жизни женщины. По его мнению, человеческую духовную красоту прежде всего определяет просвещенность. Вот почему он советует девушкам связать свою судьбу с разумным, просвещенным муллой, избегать «темных, невежественных, неряшливых» мужиков. Поэт склонен упрекать мужика в том, что последний не способен, не может по-настоящему любить свою жену. Оставаясь в плену сословных, классовых предрассудков, Г. Кандалый как художник объективно и без прикрас изобразил жизнь угнетенных масс. Поэт был уверен в том, что женщина-мать, на которой лежит долг по воспитанию подрастающего поколения, должна сама прежде всего быть просвещенной и благовоспитанной.

В последние годы жизни в своей поэзии Кандалый все больше обращается к размышлениям о жизни, человеческой судьбе. Его оптимистичные, жизнерадостные стихи меняются на глубоко лиричные, пронизанные печалью. Но даже самые пессимистичные мотивы и размышления поэта лишены риторичности, отвлеченности и рассудочности. Все они согреты живым теплом его сердца: «Мои эти охи-вздохи минули семь небес, согнула меня тоска-одиночество, о боже, дай мне терпение!» (Подстр. перевод). Философские стихи поэта в основном написаны в жанре рубаи и фярд:

Кызыл гөл булмаса иде,
Кызарып тулмаса иде.
Шул айрылу белән үлем –
Икесе булмаса иде.

(**Подстр. перевод автора:** Если бы не было красного цветка, если бы он не расцвел. Если бы не было двух вещей: расставания и смерти.)

Йакутлар табыладыр
вакыт берлән,
Вакытлар табылмыйдыр
йакут берлән.

(**Подстр. перевод автора:** Яхонты (т.е. драгоценные камни) находятся со временем, но ушедшее время нельзя найти ни на какие яхонты.)

При жизни произведения поэта распространялись в рукописном виде. С появлением татарских типографий, с 1859 года, они начали выходить в разных литературных хрестоматиях и сборниках стихов, но без указания имени автора. Впервые авторство Г. Кандалыя указано в книге К. Насыри «Фәвакиһел җөласә» («Плоды бесед», 1884), в которую вошло свыше 1 тысячи строк поэта. Но только в 1960 году вышел первый сборник «Шигырьләр» («Стихотворения») под редакцией Х.У. Усманова. Наиболее полное издание произведений поэта подготовлено М.А. Гусмановым – «Шигырьләр һәм поэмалар» («Стихотворения и поэмы», 1988), оно снабжено объемным научно-исследовательским комментарием. В 1999 году отдельной книгой была издана поэма «К Сахибжамал».

Литература

1. Ахметов Р. Габделжаббар Кандалый // История татарской литературы нового времени (XIX – начало XX века). – Казань, 2003.
2. Габделҗәббар Кандалый. Шигырьләр һәм поэмалар (Габделжаббар Кандалый. Стихотворения и поэмы. Составитель сборника, автор вступительной статьи, научных комментариев доктор исторических наук М. Гусманов). – Казан, 1988.
3. Татарская энциклопедия, III том. – Казань, 2006.

Народные предания о Г. Кандалые

Личность умного, острого на язык поэта была в центре внимания не только при жизни. Среди местного населения даже через 100 лет после его смерти были на слуху интересные, анекдотичные случаи из его жизни, подобные тем, которые связаны с именем народного любимца Ходжи Насретдина. Но у каждого села есть свой Насретдин – умный, мудрый, умеющий находить выход из любых непредвиденных обстоятельств благодаря своей сметливости. Предания, которые приводятся в книге, взяты из многотомника «Татарское народное творчество. Предания и легенды» (на татарском языке, Казань, 1987).

ИШЕК КАТЫННАН СОРА

Бер мәҗлестә муллалар, байлар яшь Габделҗәббарны, санга алмыйча, ишек катына утыртканнар. Сүз ара сүз чыгып, муллалар бер дини мәсьәлә турында бәхәсләшергә керешкәннәр. Берсе дә мәсьәләгә тулы һәм ачык җавап бирә алмаган. Шунда бер бай, бик кәефсезләнеп, кычкырып әйткән:

– Сез дә белмәгәч, каян сорыйк без моны?! – дигән.

Ишек төбендә утыручы шагыйрь, бөтен мәҗлес ишетерлек итеп, аңа шигырь белән җавап биргән:

Бу сүзне кара «Мишкат»дин[1],
Яки сора ишек катдин.

Чыганак: Казан шәһәрендә Г. Шамуковтан (автор: СССРның халык артисты) Х. Таҗуков язып алган. «Казан утлары» журналы, 1964, № 8, 143 б.

Кандалый аларга әлеге мәсьәләне ачыклап, аңлатып биргән.

ИШАН РУХЫНА БАГЫШЛАП

Кызылсу авылы куштаннары бер мәҗлестә ишанга Габделҗәббар Кандалыйдан зарланганнар:

– Мулла була торып, биш вакыт намазны үтәми. Урыс-улак белән аралаша, урыс Урайкино ягына барып, аларда кунак була, еш кына сәрхушләнеп кайта. Нишләргә дә белмибез инде, – дигәннәр.

– Хәзер кайда соң ул? Нигә мәҗлестә күренми? – дигән ишан.

– Кайда булсын, урыс Урайкинында, билгеле, – дигәннәр куштаннар.

Ишанның моңа бик ачуы килгән. Аны күрү белән үк, бик каты орышырга, акылга утыртырга сүз биргән. Озак та үтмәгән, мәҗлескә Габделҗәббар үзе килеп кергән. Ишан, бик ачуланып, аннан сораган:

– Кайда йөрисең болай? Нигә мәҗлескә соңга калдың? – дигән. Шагыйрь аңа бераз көлемсерәп карап торган да шигырь белән җавап биргән:

Ишан сагышын сагышлап,
Ишан рухына багышлап,
Ашап-эчеп, күңел хушлап,
Гулять иттем Урайкинда.

Ишанның ачуы шунда ук беткән.

– Һай, мелла Габделҗәббар, бик хуп, бик хуп! Анда да изгеләрне онытмаска кирәк, – дигән.

Чыганак: Ульяновск өлкәсенең Иске Майна районы Иске Кызылсу авылында Тажетдинов Гыйләҗетдиннән (85 яшь) Х. Таҗуков язып алган. «Казан утлары» журналы, 1964, № 8, 144 б.

ГАБДЕЛҖӘББАР ИШАН

Парау авылында, кисәк кенә авырып, мулла үлеп китә. Авыл халкы, ашыгыч рәвештә, яңа мулла чакырттыра. Парауга Габделҗәббар атлы Кандал авылы кешесе килә. Ярлы гына бу мулла бер бай кешегә фатирга керә. Бай аңа начар гына аш бүлмәсен биреп, үзе олы якта тора. Бер җомга көнне ашап утырганда, Габделҗәббар хәзрәт, намаз вакыты җитүен сизеп, сикереп тора да тәһарәт алырга су эзли башлый. Үч иткәндәй, бер савытта да су калмаган икән. Шуннан ул, комган тотып, урамга йөгереп чыгып китә. Бай хәзрәтне тәрәзәдән күзәтеп тора: нишләр икән бу дип. Габделҗәббар урамдагы коедан иелеп кенә су ала да, тәһарәт алып намазга китә. Бай, урамга чыгып, теге кое янына барса, ул кое бик тирән икән: аннан иелеп түгел, бау белән дә суны бик интегеп алышлы, ди. Бай, хәлне күреп, Габделҗәббар хәзрәтне изге дип уйлый инде. Хәзрәт намаздан кайткач, бай аңа олы якка күченергә әйтә. Үзе гаиләсе белән аш өенә күчә. «Нигә алай эшлисең?» – дип сорый хәзрәт.

– Син бу аш бүлмәсендә генә торырлык кеше түгел икәнсең, – дип җавап бирә аңа бай.

Шул көннән алып, Габделҗәббар авылның бик дәрәҗәле кешесе булып киткән, ди.

Чыганак: Ульяновск өлкәсенең Чардаклы районы Абдулла авылында Хәмидуллин Габделхактан (79 яшь) Казан университеты студентлары язып алган.

МУЛЛА БЕЛӘН АБЫСТАЙ

Ләкин, мулла, онытма син,
Бу ашларга кызыкма син,
Ки алдыңа сызыкла син,
Мужиклар да бизәр соңра.

Савыт-саба ышылдамас, бу
Коймаклар чыжылдамас, дәхи
хәлвә хышылдамас, ки, акча юк,
ди-ди, онга.

Абыстай да сөйми башлар,
Катаңны өстеңә ташлар,
Чытык йөзләр, түбән кашлар,
Чакырмыйлар нигә шунда?

Торып иртә битең югач, ашык-
пошык намаз кылгач, берәр
ашка баруны син үзеңә зур
бәхет сандың[2].

Абыстай берлә икәүләп,
Мужикның сыртын игәүләп,
Тавык, күркә, казын ашап,
Кич кайтып йокыга талдың.

[1] **Мишкат** – Мөхәммәд Пәйгамбәр сүзләре дип исәпләнгән хәдисләр җыентыгы.

[2] **Сандың** – санадың.

15 февраля в школе «Яктылык» в третий раз прошел очередной турнир по татарской национальной борьбе «керэш» среди детей 1998–2006 гг. рождения.

Шамиль Галимов,
исполнительный директор СОТНКА, член оргкомитета

Олимпийцы среди нас

Официально он именуется открытым чемпионатом школы «Яктылык», посвященным Дню защитника Отечества и Олимпийским играм в Сочи. Еще в 2010 году Самарская областная татарская национально-культурная автономия открыла здесь секцию по татарской борьбе, в которой с большим удовольствием занимаются десятки мальчишек. СОТНКА приобрела маты, другое оборудование, оплачивает работу двух тренеров – Рашида Утешева и Руслана Юсупова. И каждый год проводит открытый чемпионат школы, который фактически становится чемпионатом Самарской области. Интернациональным чемпионатом, в котором участвуют юные спортсмены разных национальностей, демонстрируя на ковре силу подлинной дружбы народов и здорового образа жизни.

В таком же ключе прошли и соревнования в минувшую субботу. В них приняли участие почти сто юных борцов из Самары, Новокуйбышевска, Камышлинского и Хворостянского районов. Оргкомитет ожидал еще большую делегацию из села Алькино Похвистневского района, но в этот день проходила районная олимпиада по единоборствам и алькинские ребята приехать в Самару на этот раз не смогли.

Поскольку участников собралось много, организаторы сразу после окончания регистрации и взвешивания решили начать соревнования. Начали с самых маленьких, которые боролись в весовой категории 26 кг. И так... по нарастающей – самыми тяжеловесными были ребята свыше 70 кг.

На торжественном открытии турнира выступили председатель Духовного управления мусульман Самарской области, муфтий Талип-хазрат Яруллин, директор школы «Яктылык» Радик Газизов, председатель исполкома СОТНКА Анвер Горланов, главный организатор и спонсор соревнований, член исполкома СОТНКА, депутат Самарской Городской Думы Минахмет Халиуллов, его коллега – депутат городского парламента от Советского района Вячеслав Гришин, президент общества «Дуслык» Фахретдин Канюкаев, председатель общества «Туган тел» города Новокуйбышевск Ринат Сытдыков и другие. Они пожелали ребятам честной борьбы и высоких наград на борцовском ковре. Спортивная программа была «разбавлена» несколькими концертными номерами в исполнении артистов школы «Яктылык».

После окончания соревнований все призеры удостоились памятных медалей и ценных призов от СОТНКА, Духовного управления мусульман и татарских обществ «Дуслык» и «Ак бэхет».

Вот имена некоторых победителей соревнований по борьбе на поясах 15 февраля в татарской школе «Яктылык» (в разных категориях): Данир Вагизов, Амутулла Абдулвали, Кирилл Никишин, Баеш Сагынбеков, Камиль Абдулвалеев, Иван Воронин, Данил Косачев, Равиль Шамшутдинов, Дамир Сафин и другие.

Әбзәлетдин улы МӨХТӘСИМ УЗБЕКОВКА 75 яшь тулды!

Мөхтәсим ага Куйбышев өлкәсенең Яңа Буян районындагы Мулла авылында туып-үскән.

Яшьтән үк авырлыклар күреп үскән гади авыл малае булса да, ул кечкенәдән үк белемгә омтыла. Шуңа күрә тормыш казанының төбендә кайнап, өскә күтәрелә, тәҗрибәле белгеч һәм җитәкче булып таныла. Мулла авылында җиде классны, соңыннан Яңа Буян урта мәктәбен тәмамлый, Аннан соң, Куйбышев шәһәрендәге төзелеш техникумын тәмамлап, бухгалтер таныклыгы ала. Аны Архангельск өлкәсенең Плисецк станциясендәге космодром төзелешенә өлкән бухгалтер итеп эшкә җибәрәләр. Армия сафларына алынгач та, ул шушы ук хәрби частьтә баш бухгалтер вазыйфасын башкара.

Армиядән соң, туган ягына кайтып, Куйбышев шәһәрендәге сталелитейный заводта эшли һәм читтән торып план институтын тәмамлый. Аннан соң шушы ук шәһәрдәге «Металлург» заводында баш бухгалтер булып озак еллар эшли. Илебез күләмендә дан казанган метал житештеру комбинатының исәп–хисабын алып баручы дәрәҗәле баш белгеч булу өчен зур тырышлык һәм ихтыяр көче кирәк шул. Пенсиягә чыккач, ул 1998 елдан алып, хәзерге көнгәчә Самар Җәмигъ мәчетендә баш бухгалтер булып хезмәт итә.

Мөхтәсим әфәнде Үзбәков – төгәл һәм таләпчән хезмәткәр. Җәмгыять эшләрендә һәм мәчет хуҗалыгындагы мәсьәләләрне хәл итүдә актив катнаша.

Тормыш юлдашы Наилә апа белән алар бәрәкәтле тормыш алып баралар. Хөрмәтле әти–әни, әби–бабай буларак, балаларына, оныкларына куаныч яшиләр.

Сугыш елларында, аннан соңгы ачлык, ялангачлык һәм хәерчелек заманнарда, ул күп нужалар күреп үскән һәм катлаулы тормыш юлы үткән. Олы яшьтә булуына карамастан, ул хәзер дә яшьләрчә җитез хәрәкәтле, төз гәүдәле һәм саф зиһенле. Ул - фәннәр кандидаты дәрәҗәсенә ирешкән галим кеше.

Юбилее уңаеннан киләчәктә аңа исәнлек, гаилә бәхете, балалар һәм оныклар игелеге, эшендә уңышлар, шәхси тормышында шатлык һәм бәхет телибез.

«Сәлам» гәҗитәсе мөхәррире ФӘРИД ШИРИЯЗДАНОВКА 65 яшь тулды!

Ул - саф күңелле, хыялларга һәм хисләргә бай шәхес. Аның тормышка фәлсәфи карашы үзенең шигырь юлларында ачык күренә:

Нишләр идем икән?
Бер кырык яшь ташлап булса,
Мин соң нишләр идем икән?
Егерме биш кенә тулса,
Корыч кебек булса җилкәм?

Бәреп чыкса чишмә кебек,
Җиргә сеңгән яшьлек көчем,
Язмыш җебен ничек итеп
Сүтәр идемниләр өчен?!

Хәзер булган акылымнан
Сабырлыклар алыр идем,
Түземлекнең ахырыннан
Зур уңышлар табар идем.

Исәнлекне саклап кына,
Барыр идем тормыш буйлап,
Уй–фикерне җайлап кына,
Гамәлемнең артын уйлап.

Ургып торган яшьлегемнең
Дилбегәсен кыска тотып,
Хыялларым җиңсен өчен,
Түзәр идем утлар йотып.

Без Фәрид Ширияздановка исәнлек, иҗади уңышлар, гаилә бәхете һәм күбрәк шатлыклы көннәр телибез.

Книжные новинки

Р. В. Вали

Шөһрәт

Узган гасырның алтмышынчы еллары башында СССР дигән империянең «тимер чаршавы» аша хөр ирекккә беренчеләрдән сикереп, мәшһүр биюләре белән үзен һәм татар халкын дөньякүләм таныткан Рудольф Нуриевның (1938–1993) шөһрәтле исеме күпме вакытлар тыелуда ятканнан соң, кабат туган иленә әйләнеп кайтты.

Г. М. Давлетшин, Ф.Ш. Хузин

Булгарская цивилизация на Волге

В книге изложены ключевые моменты истории и культуры булгар – одного из основных предков современных татар, начиная с первого упоминания их имени в письменных источниках V века и до монголо-татарских завоеваний 1236 года. Основное внимание уделено характеристике тех сторон жизни волжских булгар, которые наиболее ярко характеризуют их как создателей высокоразвитой средневековой цивилизации.

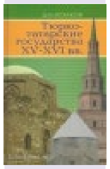

Исхаков Д.М.

Тюрко-татарские государства XV-XVI вв.

Данное исследование является первым опытом комплексного изучения позднезолотоордынских тюрко-татарских государств XV–XVI вв. В работе рассматриваются проблемы формирования этих государств, их этнического, политического, экономического и социального строя.

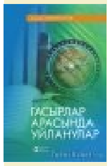

Хатыйп Миңнегулов

Гасырлар арасында уйланулар

Профессор Хатыйп Миңнегуловның бу китабына авторның ике гасыр, ике меңьеллык аралыгында язылган мәкаләләре туплап бирелә. Аларда татар әдәбияты тарихының мөһим мәсьәләләре, күп кенә әдипләрнең иҗатлары, аерым әдәби ядкярләре һәм халыкның мәдәни бәйләнешлары хакында сүз бара.

Ренат Харис

Сандугачлар тынган вакыт

Татарстанның халык шагыйре Ренат Харисның бу китабына, нигездә, соңгы елларда язылган фәлсәфи рухтагы шигырьләре, сонетлары, шигъри тәрҗемәләре тупланган.

Зыяэтдин Камали

Философия ислама. Часть 1

Издание знакомит читателя с фундаментальной работой татарского богослова начала XX века Зыяэтдина Камали «Философия ислама». В данном томе представлены ее первая часть – «Философия вероубеждения» и приложение к ней «Справедливость Аллаха».

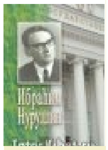

Р. М. Нуруллина

Ибраһим Нуруллин: истәлекләр

Китапка язучы, галим, Татарстанның Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Ибраһим Нуруллин турында истәлекләр, фоторәсемнәр туплап бирелде.

Хади Такташ

Мәхәббәт тәүбәсе

Китапка олуг шәхес һәм күпкырлы талант буларак милли мәдәниятебез үсешен заман югарылыгына күтәргән классик шагыйребез Һади Такташның шигырь, поэмалары.

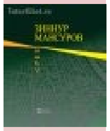

З. М. Мансуров

Зиннур Мансуров. Срез (стихотворения и поэмы)

В эту книгу известного поэта, лауреата Государственной премии Республики Татарстан им. Г. Тукая Зиннура Мансурова вошли стихотворения и поэмы разных лет, которые получили хорошую оценку литературной общественности.

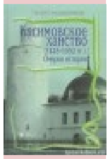

Рахимзянов Б.Р.

Касимовское ханство (1445–1552 гг.). Очерки истории

Монография посвящена Касимовскому ханству («царству») — тюрко-татарскому государству, существовавшему на территории Московской Руси в XV—XVII вв.

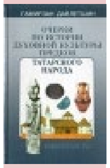

Гамирзан Давлетшин

Очерки по истории духовной культуры предков татарского народа (истоки, становление и развитие)

Монография посвящена истории формирования и развития духовной культуры предков татарского народа (тюрко-татар) и особенностям ее развития в Тюркском, Хазарском каганатах, Волжской Болгарии, Золотой Орде, Казанском ханстве.

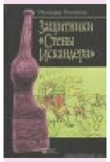

И.Л. Измайлов
Защитники «Стены Искандера»
Книга представляет собой комплексное рассмотрение военного искусства населения Волжской Булгарии – первого средневекового государства в Волго-Уральском регионе, которое играло значительную роль в истории Восточной Европы.

Каримуллин А.Г.
Татары: этнос и этноним
В книге в популярной форме освещается история этнонима «татары», его развитие в различные периоды в прошлом, подвергаются критике антинаучные концепции и практика в его применении.

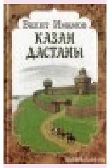

Имамов Вахит
Казан дастаны
Танылган язучының әлеге китабында Казан каласына нигез салынган чорлардагы вакыйгалар зур осталык белән сурәтләнә.

Р. Г. Ибраһимов
Бөркетләр кыядан курыкмый: очучы язмалары
Алтмышынчы елларның уртасында Казан аэропортына кайтарылган тиз очышлы ТУ-124 реактив пассажир самолетын автор беренчеләрдән сыный һәм шактый еллар экипаж командиры булып хезмәт итә. Язмаларда ул үзе күргән вакыйгаларны җентекләп тасвирлый.

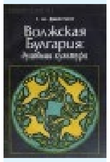

Давлетшин Г. М.
Волжская Булгария: духовная культура (Домонгольский период, X — нач. XIII вв.)
В книге на основе многочисленных фактов источниковедческих и археологических исследований изучаются и обобщаются материалы по вопросам народной и профессиональной культуры Волжской Булгарии и ее населения.

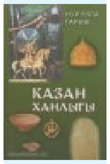

Гариф Н.Г.
Казан ханлыгы
Казан ханлыгы өлегә иң аз өйрәнелгән урта гасыр татар дәүләтләренең берсе булып тора. Бу дәүләтнең иң әһәмиятле үзәкләренең берсе — Чаллы каласы.

Тагиров Э.Р.
На перекрестке цивилизаций. История татар в контексте культуры мира
В монографии обобщается опыт исторического творчества татарского народа, последовательно прошедшего все этапы общецивилизационного развития от древности до современности.

Зөлфәт
Ходай сулышы
Татарстанның Г. Тукай исемендәге дәүләт премиясе лауреаты шагыйрь Зөлфәтнең бу китабына әлегәчә куен дәфтәрендә генә яшәп килүче өр-яңа шигырьләре тупланды.

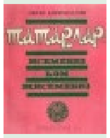

Кәримуллин Ә. Г.
Татарлар: исемебез һәм җисемебез
Китапта «татар» этнонимының килеп чыгу тарихы яктыртыла, бу этнонимны куллану практикасында очрый торган фәнгә каршы концепцияләр тәнкыйть ителә.

Шиһапов Рәшит Әхмәт улы (Шигапов Рашит Ахметович)
Мин яшәдем
Танылган шагыйрь Рәшит Шиһаповның әлеге китабына лирик-фәлсәфи шигырьләре һәм поэмалары тупланды.

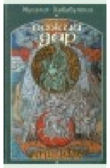

Хабибуллин М.М.
Божий дар
В XIII веке в Волжскую Булгарию вторглись многочисленные монгольские орды. Одолев Булгарию, монголы двинулись дальше, на русские земли. Они захватили Рязань, Москву и направились к Владимиру. Об этих событиях повествует роман писателя Мусагита Хабибуллина.

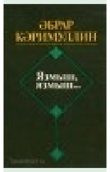

Кәримуллин Ә.Г.
Язмыш, язмыш...
Татарстан Республикасының Атказанган фән эшлеклесе, җөмһүриятебезнең Г. Тукай исемендәге премиясе лауреаты ака. деыик Әбрар Кәримуллин Маркиз оф Туранның укучыларга тәкъдим ителә торган бу юбилей китабы ике кисәктән тора.

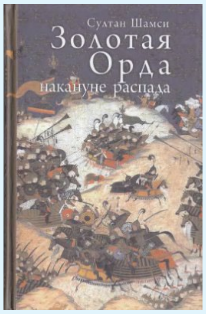

Шамси С.
Золотая Орда накануне распада: историческое повествование

Книга писателя-историка С. Шамси посвящена освещению сложных, даже трагических событий в истории Золотой Орды.
В ней анализируется процесс ослабления и распада Золотой Орды после смерти Узбек-хана, посвящается большое внимание ходу гражданской войны в Золотой Орде, Куликовской битве, а также походам Тамерлана, которые и поставили государство на грань гибели. Книга написана простым и ясным языком.

СУП ГОРОХОВЫЙ

С КОНИНОЙ

На 10 человек:
1–1,5 кг конины,
400–500 г гороха,
1 кг картофеля,
100 г моркови, 200 г лука,
1–2 лавровых листа.

Взять конину высшего качества, промыть, отделить от костей, мелко нарезать. Горох перебрать, замочить в теплой воде до набухания, положить одновременно с кониной в кастрюлю, залить холодной водой и поставить на огонь.

Суп гороховый варится дольше другого заправочного супа. Всплывшую пену необходимо снимать. Перед тем как мясо и горох сварятся, положить соль, нарезанный кубиками картофель, морковь и лук. Когда они сварятся, добавить лавровый лист.

ГУСЬ ВЯЛЕНЫЙ

ПО-ТАТАРСКИ

Обработанную тушку гуся изнутри и снаружи тщательно обтереть солью, затем гуся плотно завернуть в пергаментную бумагу или целлофан, крепко перевязать бечевкой, чтобы не дать доступа воздуху, и положить в муку или повесить в защищенное от ветра место. Через месяц гусь будет готов. Мясо вяленого гуся должно получиться упругим, красноватым, из него должен проступать тающий жир.

Вяленый гусь можно употреблять в пищу и в сыром и в вареном виде. Подавая гостям, его нужно предварительно слегка прокипятить и подавать на стол, разрезав на куски.

Можно сварить и суп с вяленым гусем.

ТУТЫРМА

С ГОВЯДИНОЙ И РИСОМ

1 кг мяса (мякоть),
100–150 г риса,
100 г лука,
300 -400 г молока
или холодного бульона,
соль и перец.

Жирную говядину (мякоть) провернуть с луком через мясорубку (можно нарубить и в корытце), положить в фарш перец, соль и тщательно перемешать.

Добавить немного молока или холодного бульона и промытый рис. Начинка для тутырмы должна быть жидкой.

Наполнить две трети обработанной кишки готовой начинкой и завязать открытый конец кишка. Наполнять до отказа не следует, так как при варке начинка разваривается, и оболочка тутырмы может лопнуть. Начиненную тутырму привязать к скалке, опустить в кастрюлю с кипящей водой и варить. Подавать к столу в горячем виде.

Дни недели, времена года

Атна көннәре, ел фасыллары

понедельник - дүшәмбе
вторник - сишәмбе
среда - чәршәмбе
четверг - пәнҗешәмбе
пятница - җомга
суббота - шимбә
воскресенье - якшәмбе

рабочий день - эш көне
будний день - эш көне
выходной день - ял көне

Сегодня вторник - Бүген сишәмбе
Завтра пятница - Иртәгә җомга
Вчера был четверг - Кичә пәнҗешәмбе иде
В субботу будете дома? - Шимбә көнне өйдә буласызмы?
Нет, наверное - Юктыр, мөгаен
Во вторник - Сишәмбе көнне
В понедельник вечером - Дүшәмбе көн кич белән
В прошлое воскресенье - Үткән якшәмбедә
Встретимся через месяц - Бер айдан очрашырбыз

день - көн
ночь - төн
сутки - тәүлек
неделя - атна
месяц - ай
год - ел
праздник - бәйрәм

весна - яз
весной - язын
лето - җәй
летом - җәен
осень - көз
осенью - көзен
зима - кыш
зимой - кышын
бабье лето - әбиләр чуагы

Я люблю ... - Мин ... яратам
- весну - язны
- лето - җәйне
- осень - көзне
- зиму - кышны

Скоро наступит лето - Тиздән җәй җитә
Когда начнутся летние каникулы? - Җәйге каникуллар кайчан башлана?
Первого июня - Беренче июньдә
Сегодня какое число? - Бүген ничәсе?
Пятое сентября - Бишенче сентябрь

Дни рождения

Март

2 марта	СУЛТАНОВ Рафаэль Абдуллович
4 марта	ГАТИН Дамир Юрьевич
5 марта	МАННАНОВ Мавлет Сафуанович
7 марта	АБДРАХИМОВА Магдания Мидхатовна
7 марта	ФАТАХОВА Альфия Ренатовна
15 марта	ШАКУРОВА Алия Аляветдиновна
16 марта	НУРЕТДИНОВА Римма Равильевна
20 марта	ШАКУРОВА Дана Ильясовна
22 марта	МАХМУТОВ Фархат Сабирзянович
24 марта	ГАЛЯЛЕТДИНОВ Рамазан Миргарифянович
27 марта	АБУЗЯРОВ Тахир Борханович
28 марта	МИФТЯХОВА Румия Имамовна
28 марта	ВАРФОЛОМЕЕВА (ШАВАЛЕЕВА) Эльмира Мугамаровна

Апрель

2 апреля	САЙФУЛЛИН Жаудат Талгатович
4 апреля	ЛУКМАНОВА Флорида Аглямовна
5 апреля	ЮСУПОВ Анвер Шамилович
8 апреля	МУТАЛЛАПОВ Нурани Саидгалеевич
8 апреля	БУЛЬХИН Анвар Кашафович
13 апреля	АМИРОВ Умяр Абдулкадырович
16 апреля	АЮПОВ Фарит Муталлябович
20 апреля	МУСТАФИН Виль Яруллович
28 апреля	ШАКУРОВ Ильдар Гомерович
28 апреля	ТАХАУТДИНОВ Наиль Гарифович
28 апреля	Бикташев Марат Халилович

Май

3 мая	КАМАЛОВ Якуб Хамзеевич
4 мая	КИЯМОВА Равиля Гумеровна
4 мая	ФАТАХОВ Ренат Садыкович
8 мая	САБИРЗЯНОВА Наиля Шамильевна
8 мая	ДАШКИНА Харида Габдулзяновна
8 мая	ГАЗИЗОВ Радик Равгатович
9 мая	ГИЛЬМАНОВ Айрат Вильсорович
11 мая	ХУЗИН Талгат Туктарович
15 мая	ШАРАПОВ Джавдат Валиахметович
15 мая	КАЮМОВА Сания Ибрагимовна
19 мая	САЙФЕТДИНОВ Наджип Якубович
20 мая	КАНЮКАЕВ Фахрутдин Бадретдинович
23 мая	БИКТАШЕВ Хабиль Хазиевич
24 мая	САГИРОВ Ренат Равильевич
25 мая	АХМЕТОВ Равиль Нургалиевич
29 мая	САЙФИЕВ ДаниярИрекович
31 мая	ГАЗИМОВА Миляуша Маулавиевна
31 мая	МУТАЛАПОВ Хафизулла Шафигуллович

Июнь

2 июня	САЛАХОВ Дамир Абдрахманович
17 июня	ГАЛИМОВ Равиль Мухаметгалееевич
18 июня	ГАФАРОВА Наиля Хамзиевна
21 июня	ИЛИНГИН Усман Анвярович
24 июня	ХАБИБУЛЛОВА Наиля Абдулхаковна
25 июня	ГАЛИЕВ Ильдар Зинятуллович
27 июня	НАСЫБУЛЛИН Наиль Камилович
28 июня	САЛАХОВ Ришат Акрямович

ГОД ОСНОВАНИЯ 1974

Кулинария

НА РЕВОЛЮЦИОННОЙ

ПРАЗДНИЧНЫЕ ТОРТЫ И ПИРОЖНЫЕ
ПО ИНДИВИДУАЛЬНЫМ ЗАКАЗАМ

ГОТОВЫЕ ИЗДЕЛИЯ ИЗ МЯСА, РЫБЫ, ПТИЦЫ,

САЛАТЫ И ГАРНИРЫ

ОХЛАЖДЕННЫЕ И ЗАМОРОЖЕННЫЕ
ПОЛУФАБРИКАТЫ

БОЛЬШОЙ АССОРТИМЕНТ СВЕЖЕЙ ВЫПЕЧКИ

ПРИНИМАЕМ ЗАКАЗЫ НА ПИРОГИ ОТ 2-Х КГ

ГОРЯЧИЕ ОБЕДЫ В ОФИС С ДОСТАВКОЙ

ОБСЛУЖИВАНИЕ БАНКЕТОВ И ФУРШЕТОВ

Тел.: 260-10-60, 260-15-60
ул. Революционная, 142

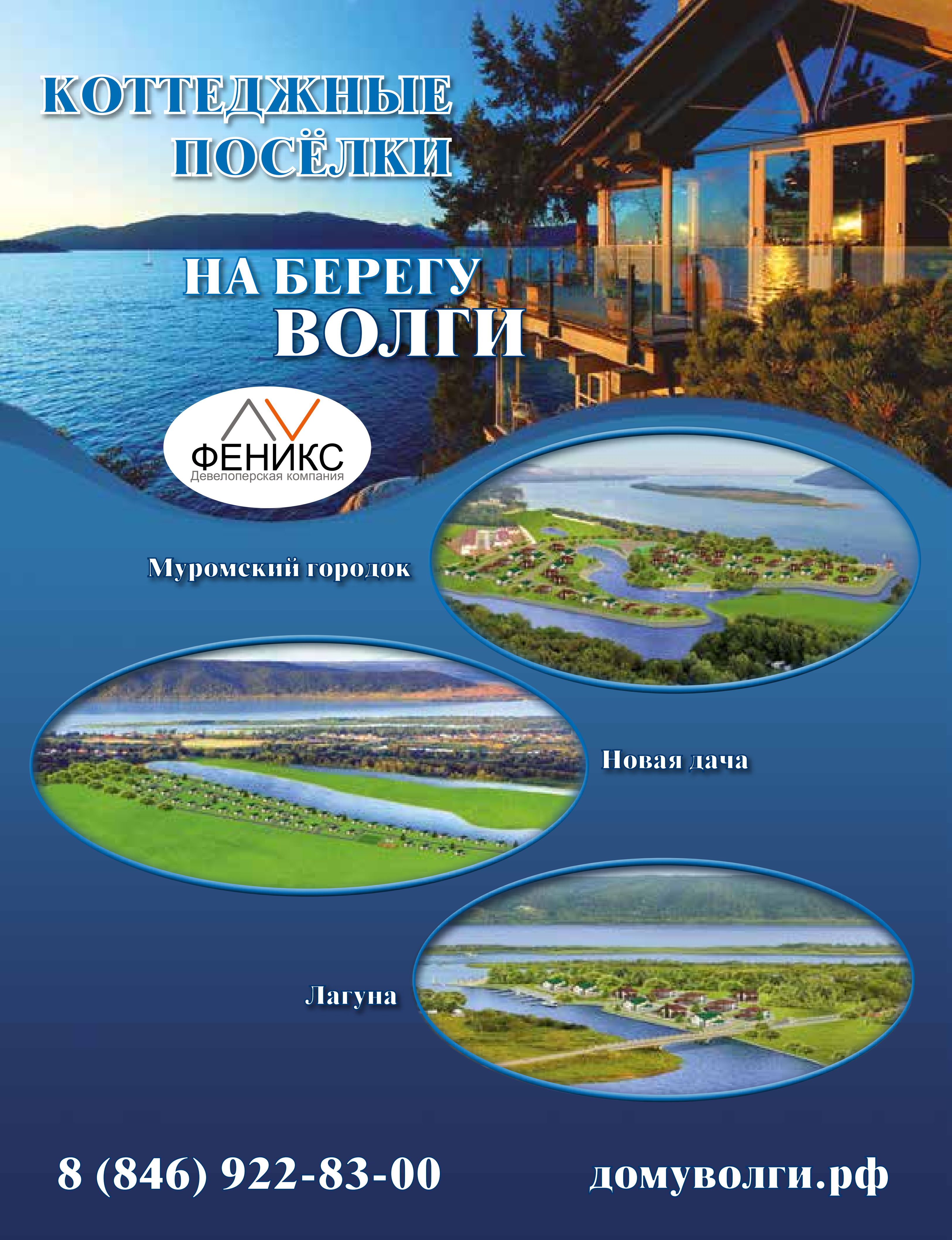
КОТТЕДЖНЫЕ
ПОСЁЛКИ
НА БЕРЕГУ
ВОЛГИ
ФЕНИКС
Девелоперская компания
Муромский городок
Новая дача
Лагуна
8 (846) 922-83-00
домуволги.рф